Institute of Documentation
In ISRAEL
for the investigation of Nazi War Crimes
HAIFA; 31 Ben-Yehuda Street.
P.O.B 4950 Tel\Fax 04-8627529

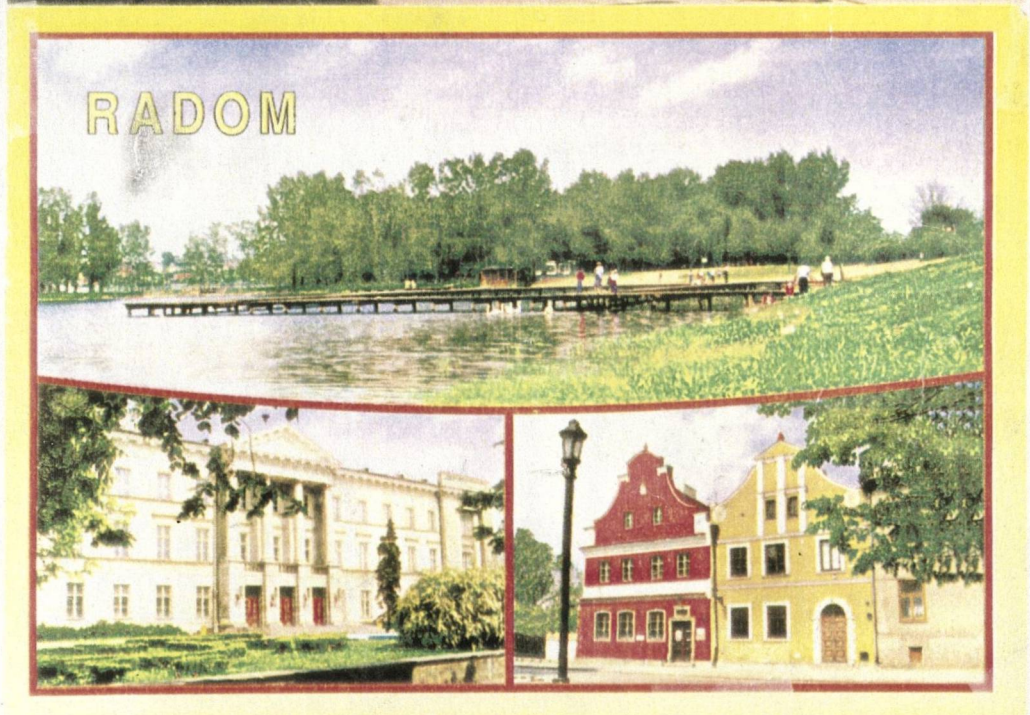
המכון לדוקומנטציה
ב י ש ר א ל
לחקר פעולות הפושעים הנאצים
חיפה, רח' בן-יהודה 31
ת.ד. 4950 טל/פקס: 04-8627529

תולדות קהילת יהודי ראדום
בתקופת השואה 1939-1945

הגרמנים - הנאצים שפעלו בעיר ראדום

על השמדת 30 אלף יהודי קילץ
על ידי הגרמנים הנאצים ועוזריהם

מאת : טוביה פרידמן
חיפה, ת.ד. 4950

חיפה, אפריל 2003

Institute of Documentation
In ISRAEL
for the investigation of Nazi War Crimes
HAIFA; 31 Ben-Yehuda Street.
P.O.B 4950 Tel\Fax 04-8627529

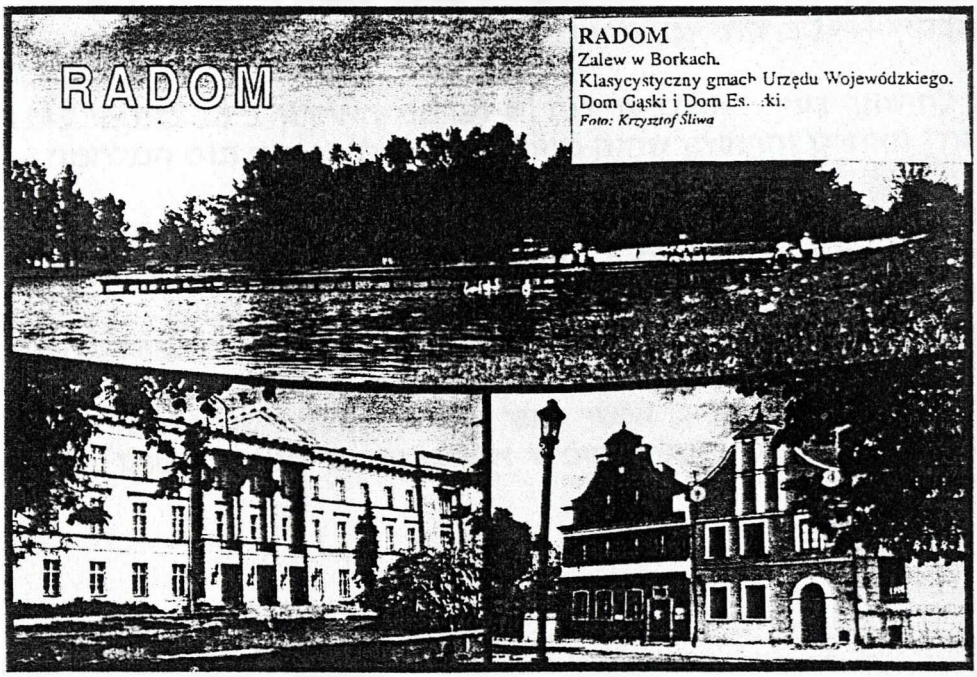
המכון לדוקומנטציה
י ש ר א ל
לחקר פעילות הפושעים הנאצים
חיפה, רח' בן-יהודה 31
ת.ד. 4950 טל/פקס: 04-8627529

תולדות קהילת יהודי ראדום
בתקופת השואה 1939-1945

הגרמנים - הנאצים שפעלו בעיר ראדום

על השמדת 30 אלף יהודי קילץ
על ידי הגרמנים הנאצים ועוזריהם

מאת : טוביה פרידמן
חיפה, ת.ד. 4950

חיפה, אפריל 2003

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

Institute of Documentation
In ISRAEL
for the investigation of Nazi War Crimes
HAIFA; 31 Ben-Yehuda Street.
P.O.B 4950 Tel\Fax 04-8627529

המכון לדוקומנטציה
ב י ש ר א ל
להקר פעולות הפושעים הנאצים
חיפה, רח' בן-יהודה 31
ת.ד. 4950 טל/פקס: 04-8627529

ה ק ד מ ה

עשיתי מחקר על יהודי עיר קילץ - KIELCE בפולין בתקופת שואת יהודי אירופה, ותקופת שלטונם של הגרמנים הנאצים בעיר זו, מספטמבר 1939 עד ינואר 1945.

זו הייתה עבודה סמינריונית מטעם אוניברסיטת ירושלים, שפרופי יהודה באואר ראש המכון ליהדות זמננו, הטיל עלי לכתוב.

למדתי באוניברסיטה ירושלים במכון ליהדות זמננו, בשנים 1972 עד 1975 והעבודה העיקרית לסיום לימודי הייתה על תולדות קהילת יהודי ראדום -RADOM בתקופת השואה 1939-1945.

בשנים 1950-1953 למדתי באוניברסיטה של וינה שישה סימסטרים ובישראל המשכתי בשנת 1972 עד יוני 1975 וקיבלתי תואר M.A (מסטר) .

הנני מוציא לאור את שני האוספים הדוקומנטריים, על יהדות ראדום ועל יהדות קילץ זה עתה בשנת 2003. אומנם שהם נכתבו בתקופת לימודי באוניברסיטה ירושלים. הוספתי לחומר דוקומנטרי זה את התמונות של רוב הפושעים הנאצים הגרמניים, קציני ס.ס. וגסטאפו שפעלו בעיר ראדום וגם היו אחראים על השמדת יהודי קילץ.

מבחינה היסטורית, עלי להזכיר שמשנת 1919 עד 1939 עיר קילץ הייתה עיר המחוז.

בזמן המלחמה כשהגרמנים הנאצים כבשו את עיר קילץ ועיר ראדום, הם התליטו לשלוט בעיר ראדום כעיר המחוז וכך זה נשאר עד ינואר 1945. בראדום הייתי בגטו ובמחנה ריכוז ובקיץ 1944 ברחתי עם שני חברים למחתרת.

היה לי הזכות להישאר בעיר ראדום עד לגירוש הגרמני האחרון ב-16 בינואר 1945 ולהיות גם היהודי האחרון והראשון שהיה בעיר ראדום מולדתי, אם תום המלחמה.

בינואר 1945 התחלתי לחפש ולרדוף אחרי רוצחים נאצים מכל הסוגים, אנשי ס.ס., גסטאפו, משטרה הנאצית, וקומיסרים כ – 20 פושעים נאצים שפעלו בזמן המלחמה בראדום מ-1939עד ינואר 1945, נעצרו והועמדו לדין, ס.ס. גנראל Böttscher וסגנו Blum הועמדו לדין בעיר ראדום וניידונו למוות בתליה. פושעים נאצים אחרים הועמדו לדין בעיר וינה ובעיר האמבורג שאת תמונותיהם והסיפור עליהם צירפתי לשני האוספים הדוקומנטריים הנ"ל. אפשר לומר שיהודי ראדום ששרדו מגטו ראדום וממחנות הריכוז היו הפעילים ביותר בחיפוש אחרי רוצחים נאצים שפעלו בעירם בהשמדת משפחותיהם וקהילת ראדום.

טוביה פרידמן,
חיפה ת.ד. 4950

חיפה, אפריל 2003

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

OC52684

לכבוד
פרופ. יהודה באואר
ראש המכון ליהדות זמננו
באוניברסיטה העברית ירושלים.

מאת: טוביה פרידמן
ח י ף ה .
רח' משרניחובסקי 55
מס' זהו' 05528931/17

פרופ. באואר הנכבד,

הנני מעביר לכב' את עבודת הגמר שלי, על "תולדות קהילת יהודי ראדום בתקופת השוא בשנות 1939-1945. עבודה זו כתבתי בשנות הלימודים תשל"ד, תשל"ה, במסגרת למודי במכון ליהדות זמננו לקראת התואר מ.א.

הנני מגיש בזה 4 תיקים :

2 תיקים. תיק אורגינלי עם 150 עמודים במכונת כתיבה (ועוד קצת חומר) ותיק שני קופיה

2 תיקים. (כתיק מס' 2) עם דברי סיכום, המסקנות, תמונות העיר והגיטו, תמונות הפושעים-הנאציים, מסמכים מתקופת 1939-1945 וחומר כרקע. כגון: המשפטים בהאמבורג נגד הנאציים שפעלו בראדום בזמן המלחמה, פעילות יוצאי ראדום במחתרת ובאושביץ וכו'.

אודה לך מאד, באם תזמין אותי בהזדמנות, לתת הרצאה על יהודי קילץ וראדום בתקופת הנאצים, "בחסותך"

בכבוד רב

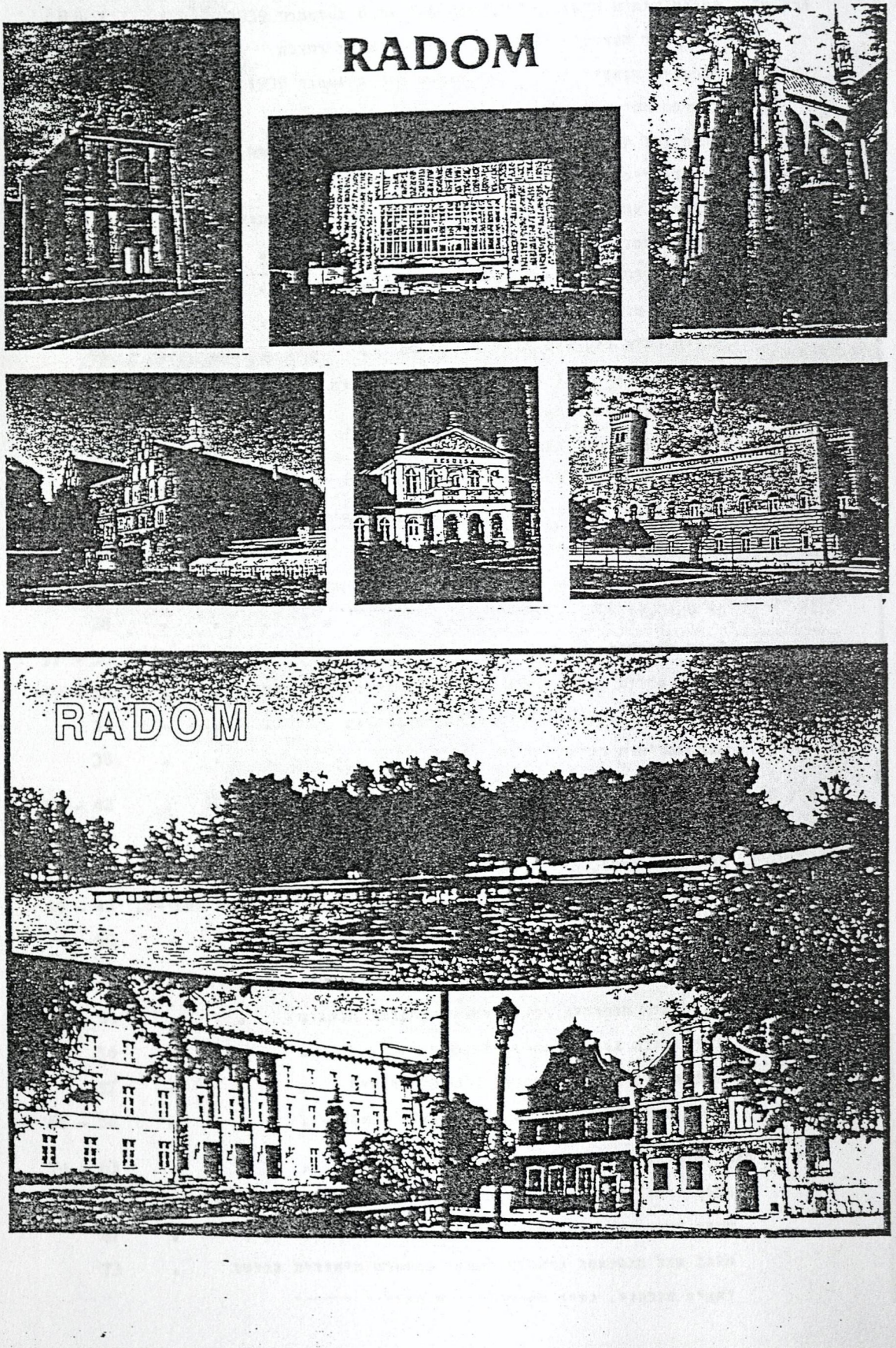
טוביה פרידמן

חיפה, 30 בדצמבר 1974

מוגש בירושלים, ב-31 בדצמבר 1974

האוניברסיטה העברית בירושלים
ספרית
[illegible]

RADOM

תוכן הענינים

הקדמה . . . . . בעמודים: א – ח

מבוא . . . תולדות העיר ראדום עד ספטמבר 1939 . . . א – ח

חלק א'

פרק א' שמונת הימים הראשונים למלחמה מ-1 עד 8 בספטמבר 1939 . . 1 – 8

ראש העיר הפולני קרא לנכבדי העיר לישיבה דחופה . . 2

הגרמנים הנאצים כובשים את ראדום ב-8 בספטמבר 1939 . . 3

בראדום מתישבים אלפי גרמנים 3

נבחר ועד אזרחי לעזרת הנזקקים 5

2 הקונטריבוציות בראדום באוקטובר ובנובמבר 1939 . . 6

חריגת 2 יהודים בספטמבר 1939. (בגלל סירובות לאכול חזיר) . 7

פרק ב' הרכב השלטון הנאצי בראדום ובמחוז . . . . . 9 – 15

בדצמבר 1939 חוקם היודנראט בראדום 11–12

הגרמנים דורשים לעבודה-כפיה 600 יהודים ליום . . 13

עבודת כפיה ליהודים מגיל 14 עד 60 14

פרק ג' ינואר-פברואר 1940 חורף קשה וגזירות קשות 16– 31

בפסח 1940 נעצרו ראשי ממלכות השמאל 18

מנגנון היודנראט בעבודה 20

פעולות הג'וינט בראדום בזמן המלחמה 21

18 יהודים שנורו ע"י הגסטאפו (ממפלגות השמאל) . . 21

ראדומאים במחנות-העבודה 22

גירוש יהודי ראדום בדצמבר 1940 (אלפיים איש גורשו) . . 26

מי ומי בין המגורשים 28

הרקע לתוכנית מאדגסקר . . . . . 30 – 31

פרק ד' היטלר מחליט במארס 1940 על השמדת יהודי אירופה . . 32 – 41

הקמת הגיטו והקמת המשטרה היהודית בראדום . . . 33

מצב הבריאות בגיטו ראדום 38

פרק ה' החיים הפוליטיים וממלכות הפועלים בגיטו . . . 42 – 50

פועלי ציון שמאל, בונד, השומר הצעיר, קומוניסטים . . 42 – 44

חיי חדת בגיטו, חיי התרבות בגיטו . . . . 45 – 47

2 מיליון יהודי פולין תחת השלטון הנאצי (מתוך העתונות האמריק. 48 – 49

גרינג מטיל על הידריך לעבד תוכנית "לפתרון הסופי" . 50

פרק ו' מצב הכללי של יהודי פולין בשנת 1941 לפי העתונות האמריק. 51 – 62

האוכלוסיה היהודית במחוז ראדום בתקופת הנאצים . . 54 – 55

יהודי וינה גורשו למחוז ראדום 56

מספר הפליטים במחוז ראדום 75.000 יהודים . . . 57

הקטנת מנות המזון במחוז ראדום לפני ההשמדה . . . 58 – 61

פרק ז' רצח יהודי מזרח פולין מיולי 1941 . . . . . 63 – 74

ממוך יומנו של רוצח הגסטאפו שנסע מראדום ללובוב-דרוהוביץ . 63 – 64

הרעב והברחות בגיטו ראדום 1941–1942 67

מזגב אצל הגסטאפו בראדום למסקד המשטרה היהודית בגיטו . 73

יאניק הגרמני. נציג למשרד היהודי הגרמני המשטרה . . .

חלק ב'

פרק ח' ההכרעה הסופית נפלה ב-20 בינואר 1942 בברלין בוועידת וואנסה . 75 - 90

האקציות בגיטו ראדום על הקומוניסטים באפריל 1942 . . . 75 - 76
בתחילת אפריל 1942 נעצרו ראשי היודנראט והמשטרה היהודית . 76 - 77
התביעה מכללות בחמבורג מספרת על האקציות נגד יהודי ראדום . 79 - 84
מצבה והתנהגותה של האוכלוסיה היהודית בגיטו ראדום . . . 85 - 87
תחזוכנית לדמורסאציה "אויסזידלונג" בקייץ 1942 . . . 88
הקשר היום יומי עם היודנראט בווארשה 89

פרק ט' חיסול הגיטו בגליניצה ב-5 באוגוסט 1942 . . . . 91 - 100
אחרי גירוש היהודים מגיטו גליניצה . . . . 99 - 100

פרק י' חיסול רוב יהודי ראדום מהגיטו הגדול באוגוסט 1942 . . 101 - 112
התביעה מחמבורג מספרת על גירוש יהודי ראדום לטרבלינקה . . 109 - 112

פרק י"א הגיטו הקטן במחנה העבודה בראדום . . . . 113 - 121
שוד וגזל ע"י הנאצים ברכוש היהודים 116
הנהלת היודנראט בגיטו הקטן 117
יהודים אחדים נוסעים לארץ ישראל (בנובמבר 1942) . . . 119
מלכודת של 4 גימאות חדשים. בדצמבר 1942 נשלחו אלף יהודים . 121

פרק י"ב האקציה בינואר 1943. נשלחו 1500 איש לטרבלינקה . . . 122 - 133

האקציה על האינטליגנציה היהודית בעורים 1943 . . . 124 - 127
800 יהודים עבדו בחפירות החורף בראדום בשנת 1943 . . . 130
גיוס יהודים צעירים ע"י הגסטאפו לשריפת הנרצחים . . . 131
חיסול הגיטו הקטן ורצח נשים וילדים ברחוב ביאלה . . . 132
על המחתרת בגיטו הקטן ובמחנה 133
בית החרושת לנשק בראדום ו-2000 היהודים שעבדו שם . . . 134 - 137
מאיידנק לגיטו ראדום . . . . 138 - 140

פרק י"ג מחנה ריכוז שקולנה ע"י ראדום בשנת 1944 . . . . 141 - 150

החיסול האחרון והסופי של היהודים מראדום ביולי 1944 . . . 143
3,000 יהודי ראדום האחרונים בדרכם לאושביץ . . . 144 - 147
יהודי ראדום באושביץ-בירקנאו באוגוסט 1944 . . . 147 - 148
גורל יהודי ראדום במחנה ריכוז על אדמת גרמניה . . . 149 - 150

חלק ג'

פרק י"ד פרטיזנים, גיבורים ומורדים יוצאי ראדום . . . . 151 - 157

פרק מיוחד על מעונים ומורדים בני ראדום - באושביץ . . . . 1 - 5
יענקל האנדלסמן מראדום, ממנהיגי המרד של הסונדרקומנדו . . 6 - 7

פרק נוסף מתוך חיק הפלילי של התביעה הכללית בהאמבורג
נגד המושעים הנאציים שפעלו בראדום בזמן המלחמה . . . 1 - 15

דברי סיכום . . . . . 173 - 200

הסקנות . . . . . 4 - 204

מקורות, תמונות, מסמכים . . . . . .

ה ק ד מ ה

על יהדות ראדום בתקופת השלטון הנאצי, בשנים 1939 - 1945, קיבלתי לחקור בדצמבר 1972 מאת פרופ. יהודה באואר, ראש המכון ליהדות זמננו באוניברסיטה העברית בירושלים, אחרי התיעצות עמו מספר פעמים, אם אוכל להיות אובייקטיבי ולכתוב פרק על יהודי ראדום, היות ואני עצמי יליד עיר זו, ובה עברתי את תקופת השואה.

חושבני, שלאחר שנתיים של מחקר - 1972-1974, הצלחתי במשימתי והנני יכול עתה להגיש עבודה זו ולהוסיף פרק נוסף וגילויים חדשים ששרם נכתב עליהם.

בעבודה זו נתקלתי בחומר רב, בעברית, ייידיש, גרמנית, פולנית ואנגלית. יוצאי ראדום הוציאו עד כה ספרים על עיר מולדתם. בשנת 1948 הוציאו ספר ביידיש, בן 277 עמ', בעיר שטוטגארט, על קהילת ראדום ועל תקופת הנאצים. הראדומאים בפאריז הוציאו בשנת 1950 חוברת ביידיש, בת 72 עמודים. ארגוני יוצאי ראדום בישראל ובתפוצות הוציאו בשנת 1961 שני ספרים עבי-כרס בעברית וביידיש. בכתיבת הספרים השתתפו מאות אנשים שהוסיפו את חלקם : בחומר, במסמכים, בידע, והוקמה " וועדת הספר", ובמשך שנים רבות של מחקר יצאו שני הספרים הנ"ל לאור ויש עליהם בקורת טובה מאד.

נוסף לכך עבדתי באיסוף וכתיבת החומר על ראדום מתוך הארכיונים של " יד ושם ", הספריהלאומית בירושלים, האוניברסיטה העברית, בבית לוחמי הגיטאות, במכון לדוקומנטציה בחיפה (בו נמצאים עשרות תיקים על פושעים נאציים מראדום) וחומר רב מצאתי במשטרת ישראל, כ-20 תיקים עבי-כרס על ראדום. משטרת ישראל גבתה עדויות ממאות יוצאי ראדום בישראל עבור התביעה הכללית בהאמבורג.

חקרתי עדים רבים מיוצאי ראדום בישראל ובארצות אחרות. עברתי על ספרים, עתונות ומסמכים נאציים וגם חומר מבתי המשפט בפולין.

הבעייה שעמדה בפני היתה כיצד להצטמצם ולא לעבור את הגבולות של 120 העמודים שפרופ' באואר הטיל עלי, אך החומר היה רב יותר מאשר בערים אחרות, כי ראדום היתה עיר המחוז.

הנני מגיש בזה את כתב היד הנ"ל בן 150 עמודים על תולדות יהודי ראדום 1939-1945. כמו כן את דברי הסיכום ומסקנותי - 30 עמודים נוספים.

חומר נוסף כרקע בצורת מאמרים, מסמכים ותמונות ששייכים לכתב-יד זה הנני מצרף בחיק מיוחד, המיועד עבור ארכיון המכון ליהדות זמננו.

את דעותי והשקפותי הבעתי בדברי סיכום ובמסקנותי בכתב היד עצמו.

בכבוד רב

טוביה פרידמן

חיפה, ט"ז בטבת תשל"ה
30 בדצמבר 1974

הדברים העיקריים שהתרחשו בראדום בשנים 1939-1945,
תאריכים, הנאצים ששלטו בעיר, תאריכי האקציות על יהודי
ראדום ושליחת היהודים מראדום למחנות-ריכוז.

1. מלחמת העולם השניה פרצה ביום ששי ה-1 בספטמבר 1939 והגרמנים פרצו לפולין.
2. ב-8 בספטמבר 1939 כבשו חגרמנים הנאצים את העיר ראדום והתיישבו בה.
3. חגוברנאטור הראשון של ראדום היה ד"ר קרל לאש, מנובמבר 1939 עד יולי 1941.
   חגוברנאטור השני " " " ד"ר ארנסט קונדט מאוגוסט 1941 - ינואר 1945
4. חס"ס וחפוליציייפיר חראשון של מחוז ראדום היה פריץ קאצמן, נובמבר 1939 - יולי 1941
   " " השני היה קארל אובערג, מיולי 1941 עד אפריל 1942.
   " " השלישי היה ד"ר קורט בעצ'ר, מאפריל 1942 עד ינואר 1945
5. מפקד הגסטאפו וה- זיכערהייטס- פאליצייי היה פריץ ליפהארד, מספטמבר 1939 - ינואר 1945
6. ראש העיר הגרמני הנאצי היה ס"א-גרופנפיהרר שוויצגעבל, מספטמבר 1939 - ינואר 1945
7. השטאט-האופטמן של ראדום היה האנס קויאט, עד יולי 1941, ובמקומו בא ד"ר יגער.
8. היודנראט הוקם בדצמבר 1939, וראש היודנראט היה יוסף דיאמנט, עד אפריל 1942
   ראש היודנראט השני היה ד"ר לודוויג פאסטמאן, מאפריל 1942 עד מארס 1943.
   ראש היודנראט השלישי היה ד'ר נחום שענדרוביץ, ממארס 1943 עד אוקטובר 1943. שלשתם נשלחו לאושוויץ. הראשון נרצח שם, ושני הרופאים נשארו בחיים. ד'ר שנדרוביץ שם קץ לחייו בשנת 1945, כי הפולנים עמדו לערוך לו משפט, וד'ר לודוויג פאסטמן התיישב בפראנקפורט א-מיין ועבד כרופא עד שנת 1973.
9. ראש המשטרה היהודית של ה"אורדנונגס-דינסט" היה יואכים גייבר, מאפריל 1941 עד אפריל 1942, ואחרי שנת לכהונתו נשלח לאושוויץ ושם הומת יחד עם עוזריו מהמשטרה היהודית. השני היה עו'ד סיטנר, מאפריל 1942 עד אוקטובר 1943, נשלח לפיונקי, לבית החרושת לחמר נפץ. שם היה הממונה על היהודים, נשלח בקייץ 1944 לאושוויץ ולא נשאר בחיים. המפקד השלישי של המשטרה היהודית במחנה עבודה וריכוז שקולנה ובגרמניה היה יחיאל זיידמן, מאוקטובר 1943 עד השחרור בשנת 1945 בגרמניה. הוא נשאר בחיים והיה גר בטורונטו עד 73
10. בפסח 1940 נעצרו בראדום ראשי מפלגות השמאל ומהם נרצחו 18 איש ע"י הגסטאפו.
11. בקייץ 1940 נשלחו כמה מאות יהודים צעירים לעבודות-כפיה לבלז'ץ-צ'שנוב וכו'.
12. בדצמבר 1940 גורשו מראדום 2,000 יהודים לעיירות הסמוכות לפי הכוונה מראש.
13. ב-7 באפריל 1941 הוקמו שני גיטאות בראדום, בוואלובה חגדול, ובגליניצה הגיטו הקטן.
14. באפריל 1941 הוקמה המשטרה היהודית עם 140 שוטרים בשני חגיטאות.
15. האקציה השניה מטעם חגסטאפו על קומוניסטים יהודיים נערכה באפריל 1942 ונרצחו בה 70 איש ממפלגות השמאל, וכמאתיים נעצרו ונשלחו לאושוויץ.
16. באפריל 1942 נעצרו ראשי היודנראט וראש המשטרה היהודית ונשלחו לאושוויץ.
17. ב-5 באוגוסט 1942 - חיסול מוחלט של הגיטו בגליניצה ושליחת 10,000 יהודים לטרבלינקה.
18. חיסול הגיטו הגדול בוואלובה ב-16 וב-17 באוגוסט 1942, ושליחת 20,000 יהודי ראדום לטרבלינקה.
19. חגיטו הקטן בו 4 רחובות בלבד חוקם ב-20 באוגוסט 1942 עם ~~3.000~~ 3.000 יהודים
20. בנובמבר 1942 נסעו מספר יהודים לארץ-ישראל.
21. ב-3 בדצמבר 1942 גורשו 1.000 יהודים מראדום לגיטו שידלובין.
22. ב-13 בינואר 1943 גורשו 1.500 יהודים מראדום לטרבלינקה.
23. בפורים 1943 נערכה האקציה על האינטליגנציה היהודית ובה נהרגו כ-100 איש.
24. ב-8 בנובמבר 1943 חיסול הגיטו הקטן וחעברת היהודים למחנה חעבודה שקולנה.
25. בינואר 1944 חופך מחנה עבודה שקולנה למחנה ריכוז.
26. ב-26 ביולי 1944 חיסול האחרון של היהודים מראדום והליכה לאושביץ.
27. מ-30 ביולי 1944 עד 19 באוגוסט 1944 מגיעים טראנספורטים עם יהודים לאושביץ.
28. ראדום שוחררה ע"י הסובייטים ביום ראשון ה-16 בינואר 1945.

תולדות העיר ראדום

עד ספטמבר 1939 .

מבוא:

ראדום שוכנת בפולין קטן, באמצע בין לובלין לקראקא. אבל האומר "לובלין" ו"קראקא" כבר אמר בזה ש"ראדום" שכנה בעיצומו של חישוב היהודי הנותיק בפולין. ניתן לומר אולי, ללא הפרזה, שכמעט כל גדולי התוראה שהעמידה יחדות פולין במאות הראשונות ל"בואה" מאשכנז - יהדות זו היתה, בגוף וברוח, חיורשת של יחדות אשכנז שמאז רגמ"ה, רש"י, בעלי התוספות וכו' - ישבו או בלובלין או בקראקא או באחת העיירות שביניהן , כגון, אפא, פשיסחה, שמהן ומדומיהן נתלקט ברבות הימים, חישוב בראדום העיר. (1 *)

עד 1812 עוד ידובר ביהודים יחידים, מיושבי המקום (34 איש). כעבור שלוש שנים כבר ימנו 413 יהודים (שהם 16.5%). ב-1838 כבר מגיע מספרם לכדי שליש מן האוכלוסיה, ואחוז זה מתקיים כל הזמן עד לחשמדה. מה שלא נתקיים אלא עלה משנה לשנה בתנופה ועוז, זה כוח היצירה שבילתה יהדות המקום, שמחה שערים נרחבים למעולה לעצמה, ושערי כלכלה רחבים למרנסתם של אחרים. (3 *)

ראשית התעשייה משותפת ליהודים וגויים. הנה נתקיימו בעיר תעשיות גדולות (שהעסיקו כ"א מהן כדי מספר המועלים שעבדו בחרושת העורות, כאלף איש ומעלה), שכל עיקרן לא נוצרו אלא בידי יהודים : 6 בתי יציקה (לצנורות ביוב, לרדיאטורים ולטורבינות וכו') 2 בתי חרושת לקרמיקה ולחרסינה, מן המיוחדים בפולין כולה. יהודיים היו גם בתי החרושת לעץ ולרהיטים מתקפלים, ללבידים, ולמסמרי עץ. גם התעשיה הכימית וגם בית החרושת האחידי לעולש (ציקוריה). פלא כלכלי, מיוחד במינו, היה חריכוז התעשייתי הגדול של בית בקרמן, שהחל כמעט עם ראשית גידול הישוב היחודי במקום, ומיד אחרי זה נתפתח לממדים גדולים. בפרבר פירלי הוקמו שורה של בתי חרושת, כגון : מחנת הקיטור הגדולה בפולין, מחנת גריסים, מחנת קילוף לאורז , בית-בד לייצור וזיקוק שמן צמחים, ביח"ר למכשירים חקלאיים. ביח"ר למסמרים, ומלבן לייצור לבנים בכוח קיטור. (4 *)

גם הפועל הסוציאליסטי המאורגן, היה קודם-כל מאורגן בתנועה, שקשרה את עצמה בציון. ואין זה אלא טבעי שמראדום עלו, עוד בשנות 1908-1909, חסידים ו"חילונים" כאחד. עלה עשיר, למדן וחסיד נכבד מחסידי אלכסנדר בר' אברהם איטשי וירגין, ועלו חלוצים שנעשו שותפים לבניין דגניה, גן-שמואל וכדומה. היו מהם מראשוני בוני הפועל-המזרחי בא"י מזה, ומראשוני " סולל בונה" מזה. בין ה-105", שפתחו את העליה השלישית, עם צמר מלחמת עולם הראשונה, עוד לפני טן-ריפו, היו 65 מבני העיר (מטובי הנוער המשכיל), והוא חדבר בעליות הבאות. לא נחמה על-כן, אם ביחס למספרם עולים אולי אנשי ראדום בארץ על כל באי עיר אחרת בפולין. לא נחפלא גם, שבראדום נוסד אולי קיבוץ ההכשרה הראשון בפולין, צ בעיצומה של מלחמת העולם הראשונה, ולא בכדי חוצג כאן מחזה בעבריח עוד בשנת 1918. (8*) (9*)

(1 *) מדברי המבוא של ד"ר י.מ. גרינץ, עמוד 5 שורות מ-26 עד 33 ספר ראדום בעבריח

(3 *) " " " " " " " " " " " " " " " " מ-1 עד 6 " " "

(4 *) " " " " " " " " " " " " " " " " מ-24 עד 37 " " "

(8 *) " " " " " " " " " " " " " " " " מ-105 עד 108 " " "

(9 *) " " " " " " " " " " " " " " " " מ-1 עד 5 " " "

העיר ראדום היא אחת הערים העתיקות ביותר בפולין ונזכרה כבר בשנת 1154 בתעודת-הענקת הכפר סלאוונו שליד ראדום לקתדרה הקתולית בוורוצלאוו. מתוך רמזים תעודתיים יש להניח, שביקר בראדום בנו של המלך בולסלב קז'יבואוסטי, הנסיך קאנדידאקי. בשנת 1187 הקים את המלך קאזימיר הפראוואדליבי כנסיה וחרמון-מבצר.

הידיעה הקדומה ביותר על יהודים בראדום היא משנת 1538. טרם לידיעה זו אין בידינו נתונים על מספר היהודים שחיו בה, שהקימו קהילה, ומחי גורשו בפעם הראשונה מתוך העיר. העובדה, שראדום קיבלה אך במאה ה-י"ז, לפי דרישת אזרחיה, את הפריבילגיה שהעניק לה בשנת 1633 המלך ולאדיסלאוו חרביעי (1632-1648) = de non tolerandis Judaeis מוכיחה, שפריבילגיה זו ניתנה אחרי גירוש היהודים. אולם אין בידינו ידיעות על מה שהתרחש לפני מתן הפריבילגיה. ידוע רק שבראדום, כמו ביתר ערים דומות בעלות פריבילגיה זו, התיישבו היהודים בעיירת פשיטיק.

למן שנת 1613 היה בראדום מושב הטריבונאל לענייני אוצר, אליו היו באים נציגי ועד ארבע ארצות ושתדלניו בענין חשבונות חמסים היהודיים, והיה עליהם להתעכב לזמן מה בעיר, ולכן קוראים אנו לא אחת במנקס ועד ארבע הארצות ש " נאמן שלנו מחוייב ללוֹ מתוך מנקסו כל הוצאות שהיו בעסק פרעון כרגא דמלכא מיום שנעשה הקונפטיטוציא לתת לחסקרב ח"א ט"ג עד היוֹ הן בענייני משפט ראדום והחשבון בראדום וכל הוצאות בוועד יערסלב ומקחו מי ומי הגורם להוצאות החם ". (14 *)

חלוקת פולין, פלישות צבאות זרים, השפיעו לא מעט על חיי העיר. כתוצאה מהחלוקה השלישית של פולין בשנת 1795, באה ראדום תחת השלטון האוסטרי, פעל יהודי ראדום חלו כל התקנות שהיה להן תוקף לגבי יהודי גליציה, כולל המיסים והתשלומים. השלטון האוסטרי נמשך רק 14 שנה.

ב- 4 ביולי 1809 נכבשה ראדום מידי האוסטרים על ידי חצבא הפולני בפיקודו של הנסיך יוזף פוניאטובסקי, במלחמה בשנת 1809 סופח לנסיכות וורשה חלק גדול מגליציה המערבית, בסך-הכל 7 מחוזות : זאמושץ', קראקא, ביאלצה, ראדום, לובלין, בילסקו ושאדלצה. מחוז ראדום כלל 171 מילין מרובעים ו-1441 מקומות-ישוב עם 235,739 תושבים.

בשנים 1830-1845 התבסס למדי הארגון הקהילתי של יהודי ראדום. עד שנת 1831 לא היה להם בית עלמין. את המתים חביאו לקבורה בפשיטיק.

רק בימי ההוליכ הקשה שפרצה בראדום בשנת 1831 חוקם בית-עלמין יהודי על אדמות רויאן. באותה שנה אורגנה גם הקהילה עם פרנסים בראשה. ראשי הציבור ניגשו גם לבניית בית כנסת (17*)

(14 *) מפרקי עבר:תולדות יהודי ראדום מאת ד"ר נ.מ. גלבר עמ' 10 פרק ב' שורות 1- 17

(17 *) " " " " " " " " " " עמ 17 " ח' " 1- 7

הקהילה ורבניה, מאת לייזר פישמן "הרבנות בראדום"

הרב הרשמי הראשון בראדום.

הרב הרשמי הראשון בראדום - בלי כל ספק - הרב יהושע לאנדוי, שהתימתו מתנוססת על תעודה מיום 2 בדצמבר 1845 בתואר "הרב יהושע לאנדוי", (החתימה וציון התואר בפולנית). ובשכפס של התעודה (תעודת נשואין), רשום : " רב הסינגוגה דפה". לאחרונה חותם הרב יהושע לאנדוי על התעודה מיום 27 בדצמבר 1855. מכאן, שישב על כס הרבנות בראדום במשך עשר שנים.

תקופת הרב שמואל מוהליבר.

תקופת כהונתו נמשכת מאוקטובר 1868 עד מברואר 1883. בפעם הראשונה הוא חתום על תעודת-נישואין בתאריך 27 באוקטובר 1868 (ברוסית), ולאחרונה ביום 1 לפברואר 1883. בתקופה זו וגם לאחר מכן אנו מוצאים מזמן לזמן את חתימתו של לייזר וויינזאפט על תעודות משרד הרישום, וחוא חותם " ממלא מקום של הרב ". סיבת הדבר - נסיעותיו התדירות של הרב מוהליבר בשליחות תנועת "חובבי ציון". תקופת חתימתו של הרב וויינזאפט נמשכת מ-6 באפריל 1877 עד ליום 18 באוגוסט 1885.

הרב יחיאל קסטנברג והטרגדיה האישית שלו

במשך 25 השנים האחרונות שמלפני חורבן ראדום, חמך "ענין הרב קסטנברג" להיות לא ענין מקומי בלבד, אלא ענין ציבורי הנוגע ליחדות פולין בכללה. דברים שנתרחשו בראדום שימות ודרכים שחשתמש בהן תאיש כדי להגיע לדרגת מנחיג רוחני של העדה, חיו בהן כדי לעורר את דעת-תקהל ברחבי המדינה למלחמה על שמירת זכויותיו האטונומיות. היתה זו מלחמה קשה, ממושכת שבסופו של דבר לא חיה בה כדי להוציא מוניטין טובים למקום.

כיום, למראת החורבן תאיום, שוב אין בלבנו שמץ של טינה לאלה שגרמו לחילול שמה של עירנו. נשמותיהם של אלו כבר צורפו מזמן בדרכם המאויימת אל תאי-תגאזים וקדושים גם אלה ואלה לנו , ואחת היא המצבה שאנו מציבים - לכל אחינו באשר הם. (31 *)

והנה באה השעה הנוראה ליחדות פולין, ימי החורבן והאימים.ואז ישב הרב קסטנברג תישב מחדש את דרכו בעבר ורבות למד.

ביתי השואה לא נשתעבד לרצון השלטון הנאצי, ושמו לא חולל בימים הקודרים ההם. הוא הסתגר בעולמו, בד'אמותיו, שותק ומהרהר הרחוריו, אין יוצא ואין בא ואין רואה אותו לעין. הוא נראה בחוצות העיר רק ביום הסר והנסתר של 16 באוגוסט 1942, בין שורות 18 אלף יחודי ראדום בדרכם האחרונה לתאי-תגאזים של טרבלינקה . (32 *)

(31 *) הקהילה ורבניה, מאת לייזר פישמן "הרבנות בראדום " עמ' בספר 50 מס'סדורי 31

(32 *) " " " " " " " " " " " " " " " " 52 " " 32

מאבק היהודים בעיריה, מאת משה רוטנברג

מהנהלות העיריות - ה"מגיסטרטים" - היה שדה פעולה נרחב בשטחים כגון : חינוך, בריאות-הסם, עזרה וסעד לנחשלים ואדמיניסטרציה צבורית, ועל כל אלה המשק העירוני - מפעלי מים, ביוב, תאורה, בתי-מטבחיים ועוד. הקרנות המיוחדות, הממשלתיות, העירוניות והחלפואות ל היתות, שעמדו לרשות העיריות, לשם ביצוע עבודות ציבוריות גדולות, גרמו שהנהלת העיריה היתה נותן-העבודה הגדול ביותר בעיר. היא חלשה על מספר עובדים גדול וניהלה מדיניות של העדפת חלק אחד של הציבור על חשבון משנהו. מובן, ממצב זה סבלו, על חרוב - שכבות העם הדלות של היהודים, בעלי המלאכה, הסוחרים הזעירים ונצרכים אחרים.

גם בהנהלות הרשויות העירוניות, לא היו היהודים מיוצגים בהתאם למשקלם המספרי באוכלוסייה. הגיאוגרפיה של הבחירות "דאגה" לכך. מחוזות כפריים בעלי אוכלוסיה פולנית צורפו לערים שבהן מספר היהודים היה גדול מדי, וכך הוקטן אחוז היהודים בערים אלו. בבחירות איזוריות צורפו חלקים מאיזור בעל רוב יהודי, לאיזור בעל רוב פולני. וכל זה כדי לצמצם את מספר הנבחרים היהודים במוסדות המוניציפאליים. (33 *)

הרכב העיריות

בשנת 1916 נערכו לראשונה בחירות למועצת העיריה, הבחירות לא היו ישירות, אלא באמצעות באי-כוח קוריות. נבחרו 9 יהודים, בנוסף על 2 המנויים, מהם : 3 אורתודוכסים (אדוקים) - נתן ואגא, חיים ניימאן, מנדל האראוויטש ועסקן בעלי-המלאכה - לודוויג ברילינאט. בלתי-מפלגתיים - ישראל יעקב ז"מנט, ד"ר יוזף אדלר, דוד קליף, יעקב ווינאוור ומשה מרנקל. להנהלה נבחר מנהל הגימנסיה היהודית - יוזף תמרזון.

מועצת העיריה היתה ברובה אנדקית, ברם צביונה לא היה אנטישמי גלוי. (ייתכן שמזמן תכיבוש לא יכלו האנטישמיים לגלות את פרצופם האנטישמי).

בימים ההם היתה - לראשונה - האפשרות לנבחרים יהודיים במועצת העיריה לתות דעה בעניני העיר. באותו חזמן הוסיע הסקיד היהודי הראשון בעיריה - העסקן הציוני xxxx הנודע יחיאל מרנקל. (34 *)

מועצת העיריה השניה

הבחירות למועצת העיריה השניה נערכו בשנת 1919, מיד לאחר שחרורה של מדינת פולין. הבחירות האלו היו כלליות, יחסיות וישירות. מפלגת פ.ע.ס. זכתה במספר גדול של צירים. פועלי ציון זכו ב-3 צירים: חיים מרדכי פליגלמן, דוד ווינטרויב, שמואל מייכמן. "בונד" זכה ב-2 צירים : משה יוסף פוקס, מרכוס לנדוי. בעלי-המלאכה - לודוויג ברילינאט, חציונים - יחיאל מרנקל ואדולף גולדמן. יחד 8 יהודים.

(33 *) מתוך מאבק היהודים בעיריה מאת משה רוטנברג עמוד 85 שורות 2 עד 35

(34 *) " " " " " " " " 86 " 19 עד 42

המצב של האוכלוסיה היהודית במחצית השניה של תקופת הכהונה של העיריה 39-1938

בתקופה זו החמיר מצב היהודים. אם במחציתה הראשונה צריך היה להלחם על זכות-ההתאגדות מסירותיים עירוניים, הרי במחציתה השניה הוסל על הנציגים היהודיים לעמוד על מטכר הקיום המיסי והכלכלי של האוכלוסיה היהודית. כצעם בעצם נתגלגלו גזירות, נגישות ורדיפות שצריך היה לבטלן.

המעולות לבשו צורה אנטישמית ממשלתית-רשמית. "פתאום" נתגלה, שהכסר המוניי סובל מ "עודף אוכלוסייה", ויש להעביר חלק גדול ממנו לערים, ליצור להן פרנסות עירוניות שהיו מסוסות על-ידי יהודים, ולו הפרנסות חדלות ביותר. המעמולה האנטישמית הצביעה באומן אישי על כל מקור-פרנסה שהוא - חנות, דוכן וכיוצא באלה ותבעה לעקור את היהודי ממנו ולהכניס במקומו פולני בכל האמצעים, במאסרות, באמצעי-כפייה וכו' וכו'. מכם - שעני - יושבו שתי מטרות : פרנסה לאוכלוסיה הכפרית העודפת " ו"סיחור" הערים " הפולניות" מיהודים.

חרוחות הרעות האלו השפיעו גם על הנהלת העיריה של ראדום, אף על פי שבראשה עמדו חברי ס.ס.ס.

בעתונות פורסמו מאמרים בהם נדרשה העיריה לפטר את הפועלים והעובדים היהודים, לא להעסיק בעלי-מלאכה יהודיים, לא לקנות את צרכי-העיר מסוחרים יהודיים, לא לתמוך במוסדות יהודים וכו' וכו'.

המחצית השניה של שנת 1938 וצרוחיה

בתקופה זו נשמעו בפולין דיבוריס על פתרון "דרסטי" לבעיית היהודים. היהודים הוגדרו כ"דיירי-משנה", " אורחים בלתי קרואים" שיש להפטר מהם. הם חורחקו מכל המוסדות החברתיים, ההסתדרויות והארגונים המקצועיים. כל הסתדרות וארגון ראה לנכון א ומועיל לקבל החלטות אנטי-יהודיות. איבוד בעלי-חבתים פולניים בראדום החליט אף הוא לא להשכיר דירות, חנויות בתי עסק ליהודים. אף-על-פי שרוב חבתים בראדום היו שייכים ליהודים, והעולנים גרו בהם, שכרו חנויות ובתי-עסק.

מבחירות באפריל 1939

באפריל 1939 נערכו בחירות חדשות לעיריית ראדום. בתקופה זו השתלטה הריאקציה שלטון מוחלט על החברה העולנית. בכרזות-מבחירות הובאו לידי ביטוי מסיסמאות המתועבות ביותר נגד היהודים. ס.ס.ס. לא השתמשה במסיסמאות אלו, ואמנם העסידה את מרוב בעיריה. היא קיבלה 19 במקום 25 צירים. מעלגת השלטון ירשה את מקומה, בקבלה 18 צירים. נ.ד. - ציר אחד. נראה כהסתורת האנטישמית מצויה היתה במפלגת המשלה ולשם מה צריך היה לחיות באופוזיציה ? היהודים זכו ב-10 צירים ,אבל בחרכב שונה מאשר בתקופת הכהונה הקודמת. פרשיפה המאוחדת "בונד" ואגודות מקצועיות 7 צירים, מהם ל"בונד" 3, לקומוניסטים 3, לבעלי מלאכה - 1, ולגוש האזרחי - 3.

פרק א'

שמונת הימים הראשונים למלחמה מ-1 בספטמבר עד 8 בספטמבר 1939

מתוך עמוד 29*1

ביום רביעי ב-30 באוגוסט 1939 הוכרז גיוס של חמישות שונות של חיילים במלואים. בין היתר גוייסו כמה מאות צעירים יהודים. יהודי ראדום היו שרויים במצב רוח רציני ומתוח, בדעה ובהכרה, כי ישתתפו במלחמה לא רק כאזרחים במדינת פולין, כי אם אף כיהודים שלחם חשבונות מיוחדים עם גרמניה של היטלר. לא היו מקרים של עריקה או התחמקות משרות בצבא.

למרות זאת שהיו כבר בתוך אוירת מלחמה, פרוץ המלחמה, ביום ששי, 1 בספטמבר, היתה מהלומה בלתי צפויה. כאשר ניסרו בחלל צפירות האזעקה חשבו רבים שאלו הן חזרות של ההתגוננות האוירית, וכשנראו המפוסים הראשונים של הגרמנים, היו כאלה שחשיבו, כי אלה הם תרגילים של האוירית הפולנית.

מתוך עמוד 30

הידיעות שנמסרו מפה לאזן אודות פצצות שהושלו על שדה התעופה בסאדקוב על יד ראדום והקרבנות הראשונים שנפלו, הבהירו שאף אלה ששבו בתנחומי-שוא שאין זו עדיין ראשית התקפת האוייב, באו לידי הכרה שאכן טעו, והמלחמה היא עובדה קיימת. זאת אישרו לחלוטין שידורי הראדיו הפולני והכרזתו של נשיא המדינה מושצ'יצקי.

יחסם של הפולנים אל היהודים בימים הראשונים היה נאות. כאשר ישבו יחד במרתפים ובמקלטים, לא נשמעו, בדרך כלל, דיבורים אנטישמיים. הנחשול האנטישמי שכן ביותר. הפולנים ידעו שהיהודים ילחמו נגד הגרמנים בכל כוחם ובחירוף נפש. היתה הרגשת שיתוף של אחים לקרב.

מתוך עמוד 31

ביום השלישי למלחמה הופצץ הוויאדוקט ברחוב סקארשבסקה, ולאחר מכן נפלו פצצות ברחובות נובוגרודסקה, דלובה, וואלובה 7. שם נפלו קרבנות יהודיים. חבנקים הופצצו. הבנקים היהודיים השתדלו להחזיר את הפקדונות, אך לא היה בידם די ממון לספק רצון הכל. הבהלה גברה מאד כאשר חצבא הגרמני החל להעפיק בתוך המדינה ופליטי חרב באו מערים אחרות. ביום הרביעי, 6 בספטמבר, חחלה המנוסה מהעיר. בהגיע חידיעה שהגרמנים כבשו את העיר קילץ החלה הבריחה ההמונית. מספר רב של נוער יהודי עזב את העיר.

מתוך עמוד 32

עזבו גם יהודים בגיל קשיש יותר ומשפחות שלמות. אלמלא המחסור בכלי-רכב היו בורחים הרבה יותר. נסעו בעגלות, במכוניות, במשאיות, באופניים, אך רובם יצאו לדרך ברגל.

1.* תרגום מיידיש לעבריה, מתוך חספר "דאס יידישע ראדאם איז חורבות" ספר זכרון חלק א' שטוטגרט 1948 מתוך עמודים 29-32

ראש עיריית ראדום קרא לנכבדי העיר ליסיבה דחופה
ביום שלישי בלילה וייעץ להם לעזוב חיש מהר את העיר

מר משה רוטנברג, עתה תושב תל-אביב ויו"ר מארצי של יוצאי ראדום בישראל, היה חבר הנהלת עיריית ראדום מטעם סיעת הציונים. הוא היה בין המוכחים שנשרדו באותו לילה מראש העיר של ראדום והוא מסר בזכרונותיו הדברים:

* 2 "בשנת 1939 היו ששה יהודים במועצת עיריית ראדום שייצגו את 30,000 יהודי ראדום מתוך אוכלוסיה כללית שמנתה כ- 120,000 נפש.

ב-5 בספטמבר 1939, 5 ימים אחרי פרוץ המלחמה, הזעיק באורח דחוף ראש העיר הפולני יוזף ג'ז'ניארובסקי, את חברי המועצה ואת אנשי העסקידות הראשית לישיבת חרום. זה היה בשעה 11 בלילה. ראש העיריה נאם לפניהם בקול דרמטי ואמר: צבא הגרמנים הנאצים חולף ומתקרב לעירנו ראדום. מחצבא הפולני, גדוד 72 החונה בעיר עומד לעזוב אותה ויפנה בקרוב את הקסרקטין. ברור שעם כניסת הגרמנים לעיר, יאסרו ראשית כל את כל חברי ההנהלה ומועצת העיר כבני ערובה, וכן את העסקידות הבכירה של מנגנון העיריה. ראש העיר מציע איפוא, כי כל מי שחדבר בידו יעזוב את העיר בכיוון מזרחה עם הצבא הפולני הנסוג והעסקידות הממשלתית, בכיוון לובלין והרחק משם. ראש העיר הבטיח לשלם מראש משכורות לשלושה חדשים על מנת לאפשר לאנשים את היציאה. עוד באותו לילה שילם בזבר העיריה את המשכורות במקום ובין מקבלי השכר היה מר משה רוטנברג. כולם נפרדו מראש העיר וכל אחד הלך לדרכו לפי החלטתו."

מר רוטנברג מוסיף: "במשך חמשת ימי המלחמה הראשונים טסו יום יום מטוסי הצבא הגרמני בשמי העיר שהופצצה. בעיקר שימשו מטרה שדה התעופה סאדקוב על יד ראדום, הוויאדוקט-מסילת הברזל, בית-חרושת יאווא, גם ברחוב ואלאווה 7 נפלה מצצה אדירה ונהרגו בה יהודים. הבהלה חיתה גדולה, מיד הורגש חוסר במזון, חוסר סדר וחרדה גדולה מפני הגרמנים אשר הקיפה את כל האוכלוסיה ובעיקר את יהודי ראדום שחשו כי עתידם תחת חמשטר הנאצי לא יחיה ורוד...

באותו לילה ה-5 בספטמבר 1939 אחרי שעת חצות הלך משה רוטנברג לבית חרושת לחרסינה שבבעלותו של אברהם רוטנברג, נסל שם סוס וכרכרה על מנת לעזוב ללא דחוי באותו לילה עצמו את העיר. אל משה רוטנברג חצטרפו היהודים: אברהם רוטנברג, משה חמיעלאש, פסח טננבוים, מאיר טאובר וזיידנברג הצעיר. לאחר שמר רוטנברג התחרט תחת חשפעת חותנו שחניא אותו מדרך הבריחה (לאן אתה בורח וכי אפשר לברוח מהגורל?) נשאר אברהם רוטנברג בראדום ובמקומו קפץ על הכרכרה באמצע הדרך מר מרגליה. ששה אנשים היינו בכרכרה. 14 ימים נדדנו בדרך תוך טילטולים עד שהגענו לעיר קובל. בו ביום כבשו הרוסים את העיר קובל מצידה השני. זה היה דומני ב-22 בספטמבר 1939."

---

* 2 מר משה רוטנברג חוא בשנות ה-80 וגר בתל-אביב ברחוב אבן-גבירול 51. ט. עריאמן ביקר אצלו בתל-אביב ב-22 באוגוסט 1974 ורשם מפיו בין היתר את הדברים הנ"ל.
(מר רוטנברג עזב את רוסיה בספטמבר 1945 והגיע לישראל בשנת 1947 כעסקן ציוני).

ראש העיר מראדום יוזף ג'ז'ניארובסקי, מנהיג המפלגה הסוציאליסטית בראדום מ.פ.ס. ברח מהעיר מפני הגרמנים אך חזר לראדום. הוא נעצר בשנת 1940 על ידי הגסטאפו ונשלח למחנה הריכוז של סאכסנהאוזן, שם הוא היה כלוא עד תום המלחמה.

(Józef Grzeczniarowski
Prezydent miasta Radomia)

הגרמנים כובשים את ראדום

ביום ששי, 8 בספטמבר 1939 בבוקר ערכו הגרמנים-הנאצים התקפה על העיר. טוריהם הקדמיים הגיעו עד לרחוב סטאצרובה, שם ערכו הפולנים התקפה-נגד, והגרמנים נסוגו על עקבותיהם והותירו מאחור כמה עגלי סוסים. אף לקחו עמם כמה מחיילים שנפצעו.

אחרי הצהריים התפרצו הגרמנים בסערת התקפה מחודשת וכבשו את ראדום. תוך זמן קצר חונפו דגלי צלב-הקרס מעל הבניינים הממשלתיים. לא כל אוכלוסיית העיר הכבושה, תפסה את הזוועה והאימים הצפויים להם ולחייהם, מה צופן ומה יביא להם דגל זה. 3 *

מתוך עמוד 278 *4

לאחר מכן הופיעו גרמנים במדים שחורים עם גולגולת מוות על הכובע. טכנה גופם אחלטי, בעלי עיניים רצחניות מטילות אימה. יחידה אחת התמקמה ברחוב לובלסקה 27. אנשי הגסטאפו השתכנו בבתי המחנדסים. ה"שוצפוליציי", קבעו את מושבם ברחוב ספאצרובה.

בתחילה פחדו היהודים לצאת לרחוב בנסותם לשלוח אל חרחוב את ילדיהם עם פירות וסיגריות. הגרמנים קנו ושלמו במרקים וזלוטים פולניים. בשוב הילדים בשלום ניסו המבוגרים לצאת החוצה. אך מיד גילה הגרמני את פרצופו האמיתי והחלו חצרות. עצרו יהודים ברחוב ושאלו האם הם מתייראים מפני חיילים גרמניים? אם ענו בחיוב, הנחיתו מכות וצעקו כי אינם חופנטוטים, כי אם חיילים גרמניים ולתשובה שלילית - שוב חרביצו. כן ניתנה הפקודה להסיר את הכובע בפני כל גרמני. אם חסירו את הכובע החטיפו מכות ליהודים וצעקו: "אינך חבר שלי", ואם לא - שוב היכו. באין ברירה היו היהודים יוצאים מחבית בלי כובע, גם בימי החורף חצורבים כדי להיחלץ ממכות. בתחילה לא ידעו הגרמנים להבחין בין יהודים ולא יהודים, ברם מיד הופיעו בני-שחץ פולניים שחצביעו על יהודים והסגירום.

בראדום מתיישבים אלפי גרמנים

ימים ספורים אחרי כיבוש ראדום הגיעו לכאן אלפי גרמנים אזרחים שצריך היה לאכסנם בדירות. מיד החלו הוטפים יהודים לעבודת טבלות לסחוב ארונות, שולחנות, מיטות, תיבות וכדומה, פריטי ריהוט וכלים. גם ה"לופטוואפה" שהשתקעה בטארקוב, היתה מופיעה יום יום עם כמה מכוניות, על מנת לחטוף יהודים לעבודה. אנשי ס"ס מרחוב קאליובה 18 היו באים עם מעליאי המכות שלהם הידועים לשימצה, מאקס ושולץ, שני אנשי ס"ס. החטופים סבלו עד מאוחר בלילה בסופם מכות רצח. הגסטאפו דאג להצטייד בחומר הסקה לקראת החורף. הגיעו קרונות טחם שהיהודים פירקו והטעינו במרתפים גדולים של הגסטאפו. יהודים קירצפו ומירקו את סוסיה של משטרת הרוכבים שברחוב טאראשיווה.

כעשרת אלפים גרמנים היו בעיר ראדום וכולם ניצלו את עמל היהודים חינם.

מי שחדבר היה בידו בעיקר אנשים צעירים, החלו לעזוב את העיר ולברוח לר מזרח לאיזורים הפולניים הכבושים על ידי הסובייטים.

---

* 3 מתוך הספר ביידיש "ראדאם איז חורבות"- שטוטגארט-גרמניה 1948 ע

* 4 מתוך ספר "ראדום" ביידיש, שיצא לאור בתל-אביב על ידי אירגו ב-1961 עמודים 278-279

המוני פליטים נודדים בדרכים ונופלים בידי הגרמנים

מתוך עמוד 32

בדרכים נדדו כבר המוני פליטים ממקומות אחרים, וכן אנשי צבא פולניים ועובדי מוסדות שונים שפונו. מעל ההמונים הצפופים שחסמו את הדרכים טסו אוירונים גרמניים שהתקיפו בנשק אוטומטי את הבורחים. חזרם העיקרי של יהודי ראדום הבורחים, נע לכיוון מולאבי-לובלין-קובל. חלקם הגדול נפל לידי הגרמנים, חלק הספיק להגיע לאיזור אשר נכבש אחר כך על ידי הצבא הרוסי. רבים מאנשי ראדום נשארו בעריה: קובל, לוצק, רובנו, בריסק, למברג, ביאליסטוק.

הנה מספר אחד החטופים אלחר ליפשיץ מראדום:

את הקבוצה שלי עצרו הגרמנים בכביש סמוך לקוז'ינץ, משם הריצונו אל הכיכר שעל יד הכנסיה הנוצרית, שבה כונסו כ - 2,000 פולנים ו - 800 יהודים. שם החזיקנו 5 ימים.

מתוך עמוד 33

מדי יום בבוקר היינו מנקים צואתם של חכלואים בידיים ריקות, את הרעב חטלנו בתוך שוחה, שאף אותה כרינו בידיים.

זכורני - מפשיך ליפשיץ - כי אחרי כל יהודי עקב חייל גרמני עם רובה מכודן. בנסותי לתלוש קצת עשב, כדי לא לגוע בידיים בצואה, מיד נדקרתי בכידון. לפני הצהריים החלה "הצגה". בטבור הכיכר חעלו מדורה ונצטווינו לשאת את קולנו בשירים שונים, בפולנית וביידיש. כמו כן חורו להשליך לתוך חאש את "הכובעים היהודיים". את "המופע" אירגן ה"וורמאכט" למען חייליו. אחר הצהריים חוליכו את היהודים אל הכנסיה הנוצרית, שם התעללו בנו חטנקיסטים גרמנים. הם פקדו עלינו פקודות רבות וכך נזדמן להם לשעשע את עצמם ולחנחית מחלומות, ואז לימדונו לחרים ידיים באות השלום ההיטלריסטי ולצעוק "חייל-זיג".

ליפשיץ מתאר את גורל הקבוצה בקסרטינים של ראדום שבהם חנה קודם בדוד 72 של הצבא הפולני. בקסרטינים הדחיסו אותנו, כ - 1,500 איש, בתוך תא כלא, חעשוי לקלוט לכל היותר 100 איש. מדי יום חובילונו לעבודה בחצר הקסרקטינים.

עינויים מיוחדים ביום כיפור

לפני יום-כיפור שיגרנו משלחת אל הגרמנים בבקשה שישחררונו מהעבודה ביום הקדוש. בבוא היום הזה, הוציאונו בשעת מוקדמת מאשר בכל הימים לקסרקטין. מחצית היום הראשונה חפרנו בור, ובמחציתו חשניה מילאנוהו.

מתוך עמוד 34

עם שובנו בלילה, פגשנו את יו"ר הקחילה היהודית יונה זילברברג ואת אברמוביץ אשר במשך כשעתיים הריצום בעזרת כלבים מטביב לכיכר. משנפלו חחתיחם ללא הכרה מנשיכות הכלבים, שפכו עליהם מים צוננים. ציוו עליהם לכרוע ברך, להחזיק אבנים גדולות בידיים מורמות ולצעוק "אני גנב וחזיר יהודי", ורק בשעת לילה מאוחרת הורשו ללכת אל הבאראק. בלילה היו מעירים אותם מדי שעתיים, העמידום אל חכותל, לקול רעמי פקודות וטרטור כלי נשק. הגרמנים החחזו כמחכוננים למעולת חיסול. לאחר יומיים שוחררו האומללים, שחתמו על נייר על מסירת רכוש נכסי דלא נייחי לידי הוורמאכט.

---

* מחוך ספר ראדום ביידיש "דאס יידישע ראדאם אין חורבות" יצא לאור בשטוטגרט ב-1948

נבחר ועד אזרחי לעזרת הנזקקים

הועד האזרחי שנבחר, דאג למנוע מחסור בדברים הכרחיים ביותר: לחם, נרות, פחם, דלק וכד' בעיר גברה מצוקה מעל לכל השערה. חוקם מוסד למתן עזרה לאזרחים הנזקקים, יהודים ונוצרים כאחד, באולם ששימש קודם בבנק היהודי הקואופרטיבי, בכיכר ה-2 במאי. במוסד לעזרה היו פעילים הנוצרים נוסריון האבובסקי, נוסריון פלקביץ והיהודים יעקב גולדברג וישעיה אייגר.

ביום הראשון בשבוע ב-10 בספטמבר 1939 ניתנה פקודה על ידי הגרמנים להפסיק את שרות היהודים במיליציה, ולהגדיל את מספר הפולנים. לשמחת הפולנים האנטישמיים הורשו היהודים מהמיליציה, שלימים פורקה בכלל.

ימים מספר אחרי פלישת הגרמנים, הוזרו בתי חלק מהיהודים חבורחים בני-ראדום וערים אחרות. דירות רבות של הבורחים נשדדו בזמן העדרם ואף נתפסו על ידי "שכנים חדשים".

הוועד ניצב בפני משימה כבדה למחור את מצוקת הדיור, כי גם הגרמנים תפסו דירות רבות וכן בתי ספר ובנינים ריקים. אנשים מכל השכבות שמו מצור על הועד, ודרשו דירות, מזון, צרכי ריפוי ותמיכה כספית, אך לא היה מאין לתת להם. הריקו עד במירא את חקופות בכנסיות ובמוסדות שנועדו לשעת מצוקה. בתי המרקחת נאלצו למכור תרופות ובתנאים כאלה פעל הועד כמה שבועות.

לאחר מכן נטל הצלב האדום לידיו את מנגנון העזרה. חלק מחברי הועד הפולנים דרשו להפסיק את פעולת העזרה ליהודים. שני חברי הועד היהודים הצליחו למעול שבאופן זמני תינתן העזרה גם ליהודים.

הועד היהודי הזמני

לימים פירסמו הגרמנים פקודה "להפרדה הכוחות" והיהודים הקימו ועד משלהם. בשלהי ספטמבר 1939 הזמין הקומנדנט הצבאי הגרמני ללשכתו את חברי הקהילה היהודית וכן אישים אחרים שנשארו בעיר. זה סוגו כועד זמני של האובלוסיה היהודית בראדום.

כונסה אסיפה באולם "עזרה" ברחוב דלוגה, בניהולו של יעקב גולדברג. הועד הורכב מאישים: מר יעקב גולדברג-יו"ר, יוסף דיאמנט ממלא מקום ועוד 50 חברים. 6*

עינויים ונגישות ללא-חטך

המקום הגרוע ביותר בראדום היה הבית ברחוב לובלסקה 27, שם שכן קודם בית הספר "שול-קולם". כעת חנתה בבית זה מחלקה של ס"ס. הם לשבו מדים שחורים וענדו על זרועם צלב קרס. הם כונו בפי היהודים "השחורים" והפילו אימה ומחד על יהודי ראדום. הכתובת רחוב לובלסקה 27 הפכה לשם דבר. "השחורים" היו ניצבים בשער הבית, וכל יהודי עובר, היו טוחבים אל החצר ועורכים בו אורגיות מזוויעות. אותם אנשי ס"ס לא נמנו להכות סתם. חפצם היה, כנראה, לייסר לענות ולהשפיל עד דיכוי את כבוד החטופים, לשימם כעפר לדוש.

זלמן פוקס מספר כשנחטף ברחוב לובלסקה 27, נוכח במחזה חבא:

"השחורים" הלבישו דלי על ראשו של אחד בעם פוקסמן, ויהודי אחר אילצו לחלום במקל על גלי הדלי. כאשר ראשו של פוקסמן נעשה רצוץ ונפוח, הרכיבו את הדלי על ראש היהודי השני ופוקסמן הוכרח להרביץ עד להתנפחות ראשו של השני, לקולות הצחוק של אנשי הס"ס המתמוגגים.7 *

---

6 * מתוך עמודים 36-37 ספר ראדאם ביידיש "ראדאם אין חורבות" - שטוטגרט 1948

7 * מחוך ספר ראדום ביידיש "דאס יידישע ראדאם אין חורבות" יצא לאור בשטוטגרט ב-1948 עמודים 45-46

2 קונטריבוציות בראדום באוקטובר ובנובמבר 1939

קיימות שתי גירסאות לכך.

מתוך ספר ראדום ביידיש משנת 1948 (8 *)

הקונטריבוציה הראשונה, חיתה שבוע ימים אחרי יסוד הועד היהודי, זאת אומרת בהתחלת אוקטובר 1939, כאשר ציווה ראש העיר הגרמני - שוויצגבל, לחטיל על יהודי ראדום קונטריבוציה בסך 300,000 זלוטים ו - 10,000 מרק.

הועד היהודי הכין רשימה בה צויין יכולתו של כל אחד לשלם וציווה על בעלי חבתים היהודיים לחביא מיד את הסכום שנשרש מהם. אחרי איומים קשים מצד הגרמנים, נאסף סכום של 220,000 זלוטים ו - 10,000 מרקים חנדרשים, ששולמו בבית העיריה לגרמנים. (מתוך עמ' 47-48)

מר גודל זיידמן, שהיה חגזבר של קהילת ראדום בספטמבר-נובמבר 1939 וחביא את הקונטריבוציה הראשונה לגרמנים מספר, בעת ביקורו בחיפה ב-17 באפריל 1974.

מר זיידמן סיפר כיצד חוא חביא במו ידיו את הכסף בתוך מזוודה אשר מסר לידי הגרמנים לפי דרישתם.

חקונטריבוציה הראשונה בסך 660,000 זלאטים (לפי גירסתו של מר זיידמן).

"השלטון הגרמני חטיל זו הפעם הראשונה על הקחילה היחודית בראדום, סכום של 660,000 זלאטים שעליהם להמציא בתור קונטריבוציה ותך כמח ימים. זח היה בהתחלת אוקטובר 1939. אז היה סגן ראש חקחילה בראדום, מר משה לעסלער. חוא הטיל עלי את התפקיד "המכובד" לגבות את הסכום העצום חזה מידי יחודי ראדום. יחד עם חשלטון הנאצי, ננקטו לשם כך אמצעים דרסטיים ביותר נגד המסרבים. כמה וכמה מעשירי הקחילה נעצרו כבני ערובה ונכלאו בבית חסוהר. נשות האסורים מיהרו לקיים מצוות פדיון שבויים והביאו מיד את הסכום חנדרש לשחרור בעליחן". (9 *)

היהודים שעמדו אז בראש "חועד היחודי חזמני": יוסף דיאמנט, משה לסלאו, ישעיחו אייבר, יעקב גודברג ואחרים, עשו מאמצים למלא את רצונם של חגרמנים, בתקווה שיצליחו לרכך בכך את לבם. ברם, לאחר פרעון חקונטריבוציה חראשונה דרש חגוברנטור, ד"ר לאש, שמושבו היה בראדום (בסוף אוקטובר 1939 חוכרזה ראדום לאחת מארבע ערי חדיסטריקט - מחוז - של חגנרל-גוברנמנט בפולין) - קונטריבוציה שניה בסך 2 מליון זהובים, אך הסכים לקבלה ב-1,000 חליפות לבנים ומצעים לאנשי הס.ס.

הואיל ובראדום לא נמצאו לבנים ומצעים בכמות כזו, נסעו חברי הועד יוסף דיאמנט, משה לסלאו, חלל גולדברג ואיטשע גרין, בלווית אנשי גיסטאפו, לעיר לודז והביאו משם בדים, חוטי תפירה וכפתורים. מיד גוייסו תופרות וחייטים יחודים למילוי רצונם של המרצחים.

---

* 8 דאס יידישע ראדם איז חורבות, שטוטגרט 1948, עמ' 47-48.

* 9 סיפור ב-3 עמודים מאת מר גודל זיידמן ב-17.4.1974 בחיפה.

Stadthauptmann Schwitzgebel
S.A. Gruppenführer

Der Chef des Distrikts Radom
Dr. Lasch. Gouverneur

הריגת יהודי אדוק בגלל סירובו לאכול חזיר בראש-השנה

(10 *) הגרמנים אסרו על היהודים להתפלל בבתי-כנסת ובבתי מדרשים וחפכו את בתי-המדרשים לאורוות סוסים ולמחסני חבואה ולמטרות אחרות.

בימים הנוראים התאספו מניינים בדירות פרטיות ויהודים התפללו, למרות יודעם שהסכנה הסמונה בכך היא גדולה, אך אנשי חס"ם והגיסטאפו ידעו היטב, מתי חלים חגי היהודים, ודווקא באותם ימים, ששטו ברחובות העיר לחטוף יהודים.

בחג ראש השנה תפסו בין היתר, את המלמד, מר חיים דוד וקס, וקבוצת יהודים העבירום לקסרקטין של הגרמנים והכריחום לחפור בורות לעמודי חשמל. תוך מהלך העבודה הרביצו החיילים הגרמניים [illegible] לחיים דוד מכות רצח ואחר כך הכריחוהו לאכול חזיר. הוא סירב לעשות זאת ושוב קיבל מכות רצח. מיהודי לחם נגד הגזירה הזו שחוטלה עליו וקיבל על עצמו את המכות, אך בשעת התעללות בו, לא פסק מלצעוק "שמע ישראל". הגרמני העצבני, שלא הצליח להשתיק את היהודי, הוציא את אקדחו והרג את המלמד. חעקשני שסירב לאכול חזיר.

ביום כיפור הוציאו הגרמנים יהודים מבתי תפילה, הרביצו להם מכות רצח והריצום עד לכנסיה הקתולית בכיכר ה-3 במאי, והכריחום להוריד את כובעיהם ולהתפלל לפני הכנסיה. ביניהם היה ראש הקהילה האחרון של היהודים בראדום, יונה זילברברג (שסרב בכל תוקף לחצי[illegible] לועד הקהילה שמונה על ידי הגרמנים, ולא היה ביודנראט). הגרמנים הוציאו אותם לרחובות העיר כאשר ידיהם על ראשם, כדי שיהיו ללעג ולקלס גם בעיני הפולנים הנוצריים, אשר ראו בסיפוק רב את השפלת יהודי עירם וההתעללות בהם. (10 * עמ' 279)

יהודי ששמו ויינר נהרג

קבוצת יהודים שוב נחטפה על ידי הגרמנים לסחוב מיטות ברזל מקסרקטין לבית חרושת לנשק (מרחק של 1 ק"מ). הגרמנים הריצום והיהודים הוכרחו לסחוב את המיטות בריצה, תוך קבלת מכות. במיוחד קיבלו מכות אכזריות הנופלים בשעת הריצה עם המיטות. גרמני עצבני התנפל על היהודי הצעיר בשם ויינר, מרחוב לובלסקה 18 והרביץ לו כל כך חזק במגפיו בביטנו ובליבו, עד שהוציא את נשמתו. אז לא הייתה עדיין פקודה רשמית להרוג יהודים, וסדר אצל הגרמנים חייב לחיות, לכן פנה החייל הגרמני לבית חולים יהודי בדכשו אישור שויינר מת מהתקפת לב, כן דרש שהמשפחה תחתום על האישור. (11 * עמ' 280)

הגרמנים דורשים 200 יהודים לעבודה מתוך הקהילה

(מסיפורו של גודל זיידמן ממונטריאל). (12 *)

אחוזי מירוף וחימה פרצו הגרמנים למשרדי הקהילה היהודית בבית "עזרה", קרבו ישר אל מר משה לעסלר והנחיתו לו סטירת לחי מצלצלת שהיממה אותו.

הקציניס הגרמנים נתנו פקודה בעל פה שעל הועד היהודי לביים ולהעמיד לרשותם למחרת חשקם בבוקר 200 איש לעבודה בקסרקטין בראדום.

10* מתוך ספר ראדום ביידיש שיצא לאור ב-1961 בתל-אביב על ידי אירגון יוצאי ראדום בישראל עמ' 9

11* " " " " " " " " " " " " " " " " עמ' 280

12* מתוך עדותו של מר גודל זיידמן בחיפה ב-17 לאפריל 1974 .

מר זיידמן ועוד כמה מאנשי הקהילה, עברו על הבתים בעיר, הקישו על חדלתות והודיעו לבעלים היהודים שעליהם להתייצב עם שחר בקהילה לשם עבודה, אחרת... אלה שנדרשו הופיעו עם עלות השחר בבית הקהילה והובילו אותם לעבודה בקסרקטין של הוואהמכט לניקוי בתי שימוש, לחפירת בורות ולעבודות פרך אחרות.

מר זיידמן מספר הלאה: גברת ויגר שלחה לעבודה את אחד מבניה לפי חודעתו של מר זיידמן שהקיש אמש על דלת ביתה. הבן התייצב לעבודה כנדרש וספג מכות רצח מידי החיילים הגרמנים, תוך כדי עבודתו, עד שהתמוטט וקרע תחתיו. הם עלו על גופו ודשוחו במגפיהם עד שלבסוף נפח את נפשו. הגרמנים אמרו, כי כך מגיע ליהודי אשר מתקרא בשם הגרמני הטחור ו י ג ר .

למחרת היום באה הגברת ויגר אל בית הקהילה בבכי ויללות ובמר לבה התריעה כלפי גודל זיידמן: אתה גודל רצחת את בני! מר זיידמן עצר ברוחו ולא השיב אף מילה לאם האומללה.

(* 13)

גודל מגלה את סוד הבאות לאמו

גודל ממשיך בסיפורו: רצתי אל אמי וגיליתי באוזניה את הסוד הכמוס בלבי באומרי, כי כולנו חייבים במהירות האפשרית לברוח מידי הגרמנים, אחרת הם יהפכונו לרוצחים ממש. אהיה אנוס אף להרוג לפי פקודתם את אמי הורתי או להובילה במו ידי לשחיטה. הם עוד יכריחוני בשיטות חנפשעות שלהם ליפול לרגליהם כעבד נירצע ולמסור לידם את חברי הטובים ואף לפעול נגד עמי. זאת אין לחאר ואין להסביר כיצד האדם הופך אצל הגרמנים חנאצים לחיית טרף, למלשין ומסגיר את חבריו הטובים ביותר, ללא נקיפת מצפון.

אמו, הגברת זיידמן הקשישה, חשיבה לבנה גודל שהוא צודק ועליו לברוח עם אשתו ואחיו. נוסף, אמרה, לביוון ברית המועצות ואני אשאר כאן בראדום, כדי שלא אהיה עליכם לטורח-ואולי גם אסכן את עצם הבריחה.

בגדל מערים על לעסלער ובורח מראדום

לימים גיליתי למשה לעסלר, כי רצוני לפרוש מהעבודה ומהפקידי כגובה וגזבר של הקהילה. לעסלר השיב שלא אעשה זאת: אני אכריחך להשאר כאן אתי באותה המלכודת... אם כך אמרתי לו, הנני נשאר אתך...

ביום בהיר אחד בחשכמת חבוקר הזמין גאדל בסודי סודות מונית, הושיב בה את בני משפחתו ויחד אתם נסע בכיוון ראווא-רוסקה, בחדרכת מבריח מיוחד, עברנו את הגבול הגרמני-רוסי, עד אחרי למברג. ברשותי היו 37,000 זלאטים מכספי הקהילה שגביתי לצורך הקונטריבוציה. למעשה בגינו קצת יותר מאשר דרשו הגרמנים לכיסוי צרכי משרדי הקהילה ומשכורות הפקידים. סכום זה מסרתי לחבר יחיאל מרידמן (בעתיד מפקד המשטרה במחנה רכוז בראדום), הוא העביר את הכסף למשה לעסלר", בתחילת נובמבר 1939 ברח גאדל זיידמן לברית המועצות.

(אלו קטעים מסיפוריו של מר גודל זיידמן בחיפה)

פרק ב'

הרכב השלטון הנאצי בראדום ובמחוז

מתוך עמוד 17 (14*)

תחת פיקודו של הצבא הגרמני (הוורמכט) התחיבה ה-10, פעלו שתי יחידות של ס.ס. - איינזץ-קומנדו 5/II שבסיסו בצ'נסטוחוב עם מחלקה בקילץ ובקונסק. איינזץ-קומנדו אחר, 6/II שמטהו בראדומסק עם מחלקה בראדום, בערים פיוטרקוב וילון. שני הכוחות היו כפופים למטה מס' II של משטרת הבטחון שמושבו הראשי בראדום.

הגנרל-גוברנמנט חולק ל-4 מחוזות (באוקטובר 1939), השטחים שבין הנהר וויסלה ובין נהר פיליץ, נכללו במחוז ראדום. ד"ר קארל לאש היה הגוברנטור של מחוז ראדום. באוגוסט 1941 בא במקומו ד"ר ארנסט קונדט. (לאש הועבר למחוז למברג באותה כהונה).

השליט השני במחוז ראדום, שבידו השררה המוחלטת, היה ה-ס.ס. והפולציי-פירר פריץ קצמן ומעליו ממונה בעל דרג גבוה יותר, המפקד העליון של ה-ס.ס. והמשטרה הנאצית שמושבו בקראקוב, ס.ס.- אוברגרופנפירר פרידריך קריגר. (פריץ קאצמן היה בראדום מנובמבר 1939 עד אוגוסט 1941 והועבר באותו התפקיד למחוז למברג).

מחוז ראדום הקיף 24,500 ק"מ ר' וחולק ל-10 נפות.

לפי מפקד מה-10 במארס 1940 היו בגוברנמנט של ראדום 2,726,516 תושבים.

במחוז ראדום פעלו שלושה מפקדי ה-ס.ס. והמשטרה, ואלה הם:

1. ס.ס.-און פוליציימירר, פריץ קצמן 1939-1941
2. ס.ס.-און פוליציימירר, קארל אובערג 1941-1942
3. ס.ס.-און פאליציימירר, ד"ר הרברט בצ'ער 1942-1945.

המשטרה הגרמנית בגנרל-גוברנמנט היתה מורכבת משתי יחידות: משטרת הבטחון (זיכערהייטס-פאליצי) ומשטרה סדירה (אורדנונגס-פאליצי). הראשונה מתפקידה להדביר את ההתנגדות ע"י חתרנים-פרובוקטיביים ולבצע מאסרים.

היחידה השניה היתה ממונה על הסדר בשטח. לבצע פעולות משטרתיות, לגבות קונטיבנטים מהכפריים וכן לסייע למשטרה הפוליטית בפעולה נגד פרטיזנים ולכידתם.

תחת פיקודה של משטרת הבטחון (זיכערהייטס-פאליצי) עמדו: הגסטאפו, קריפו (קרימינאל-פאליצי) ו-ס.ד. (זיכערהייטס-דינסט).

14* תרגום מפולנית מספרו של בוגדן הילדברנדט "חפרטיזנים באיזור קילץ 1939-1945, יצא לאור בשנת 1967 בוורשה מטעם המכון ההיסטורי הצבאי. (הספר נמצא בספריית "יד-ושם" ירושלים).

מצורפת בזה מפת פולין משנת 1923, בה נמצא מחוז ראדום במרכז מפה זו, מתוך הספר HISTORY of POLAND, by Alexander Gieysztor, Warszawa 1968, נמצאת בספריית יהדות זמננו באוניברסיטת ירושלים.

תרגום מקוצר מגרמנית לעבריה. (15 *)

הצהרתו הראשונה של הגנרל-גוברנטור האנס פראנק בפולין.

המיהרר והקנצלר של הרייך הגרמני, אדולף היטלר, מינה אותי לפי הוראה מה-12 באוקטובר 1939, חנכונטת בתוקף ב-26 באוקטובר 1939, להעביר לידי את הממשל של הגנרל-גוברנמנט בשטחים הכבושים של פולין. עם הקמת הגנרל-גוברנמנט, לאחר שהצבא הגרמני השלים את האבטחה של השטחים, בתום תחום הכיבוש הגרמני, בא הפתרון ההיסטורי על סיומו.

הגנרל-גוברנטור פראנק מדגיש במיוחד בהצהרה לראשונה בעיית היהודים כדלקמן: "למטיחים פוליטיים, רמאי-המשק ויהודים מנצלים, לא יהיה מקום בחברה תחת השלטון הגרמני". (ההצהרה במלואה בגרמנית ובפולנית מצורפת בזה9

חוקים אנטי-יהודיים בשלטון הנאצי בפולין הכבושה

(16 *) 26 באוקטובר 1939 - חוק לעבודת כפייה עבור יהודים.
26 באוקטובר 1939 - חובה לשאת תעודת זהות.

מספר נכבדים מיהודי ראדום חוכנסו למעצר ב-9 בנובמבר 1939.

ב-9 בנובמבר 1939 לכדו אנשי הגסטאפו בראדום, בבני ערובה, כמה עשרות יהודים נכבדים שקיבלו מכות-רצח מידי הגסטאפו. אחרי שלושה ימים שוחרר חלק מהם. אחדים, כמו ד"ר צונג, משה רובינשטיין ושמאי ארליך, הוחזקו יותר זמן במאסר, כי חובו קשה ונחבלו, אך גם הם שוחררו. (17 *)

נ.ב.

נכבדי יהודי ראדום נעצרו בתאריך הנ"ל לזכר "ליל הבדולח בגרמניה", שנה לפני כן ב-9 בנובמבר 1938, בו נהרסו כמעט כל בתי הכנסת באוסטריה ובגרמניה על ידי הנאצים וכ - 20,000 יהודים נעצרו ונכלאו במחנות הכוז של בוכנוולר דאכאו וסקסנהאוזן.

ס.ס.

---

15 * ההצהרה במלואה בגרמנית ובפולנית מצורפת בזה. (פרוקלמציה של ד"ר פרנק)
16 * מצורפים בזה החוקים האנטי-יהודיים בגרמנית.
17 * "פון לעצטן חורבן" ציישטריפט פאר נעשיכטע פון יידישן לעבן בעהן נאצי-רעזשים מינכן, אוגוסט 1946 רעדאקטאר קאפלאן, חוברת מס' 1 עמוד 14.

מצורפות בזה 2 מפות:

1. על חרכב השלטון הגרמני-הנאצי בגנרל-גוברנמנט מתאריך 15 בנובמבר 1939.
2. ממת משה הגיסטאפו במחוז ראדום על כל מחלקותיה.

(10 ב.)

חוקים אנטי-יהודיים (המשך) (18 *)

ב-15 בנובמבר 1939 ציווה הגנרל-גוברנטור פרנק, על היהודים מגיל 10 ומעלה, לשאת סרט לבן עליו מגן דוד כחול, על הזרוע ברוחב של 10 ס"מ.

ב-23 בנובמבר 1939 ציווה הגנרל-גוברנטור פרנק לסמן את חנויות היהודים על ידי מדבקות מגן דוד על השלטים ובחלונות הראווה.

ב-25 בנובמבר 1939 מינו הנאצים קומיסרים גרמניים לרכוש היהודי.

ב-28 בנובמבר 1939 ציווה הגנרל-גוברנטור פראנק על יסוד היודן-ראטים (18 *)

סעיף 1. בכל קהילה יש להקים ייצוג של יהודים.

סעיף 2. הנציגות היהודית הזאת תיקרא "יודן-ראט". בקהילות עד 10,000 יהודים יהיו 12 נציגים. בקהילות יהודיות מעל 10,000 נפש, יהיו 24 נציגים שמוצאם מהקהילה המקומית. היודן-ראט יבחר על ידי היהודים של הקהילה. כשחבר היודן-ראט יפרוש, ייבחר אחר במקומו.

סעיף 3. היודן-ראט בוחר מתוך חבריו את היושב-ראש ואת סגנו.

סעיף 4. אחרי הבחירות הנ"ל,שיש לקיימם לכל המאוחר ב-31 בדצמבר 1939, יש לחודיע לקרייז-האופטמן או לשטאט-האופטמן על הרכב היודן-ראט. הקרייז-האופטמן או השטאט-האופטמן מחליט, אם הרכב היודן-ראט ישר בעיניו והוא צריך לתת את הסכמתו לכך. הוא יכול גם להחליט על הרכב אחר.

סעיף 5. היודן-ראט מחוייב לקבל על עצמו, מפי יושב ראש היודנראט או סגנו, את הפקודות של המוסדות הגרמניים ולמלא אחריהן בנאמנות. את ההוראות שיתן ראש היודנראט לבני קהילתו, חייבים לבצע כל יהודי ויהודיה.

היודנראט בראדום(מועצת היהודים)

(19 *) בתחילת דצמבר 1939 נתפרסם צו השלטונות הגרמניים על הקמת היודנראט (מועצת היהודים), בהנהלת "זקן-היהודים" שימונה על ידי מפקד העיר וראש המשטרה. באותו חודש הגיע לראדום גנרל חס.ס. פריץ קאצמאן. בהסתמך על פקודת הגנרל-גוברנטור בקראקא, ציווה ש"מועצת-היהודים" תהא מורכבת מ-24 חברים. "זקן-היהודים" נתמנה יוסף דיאמנט, וניתנה לו רשות לצרף לעצמו אנשים ליודנראט.

---

* 18 החוקים בגרמנית מצורפים בזה.

* 19 מתוך ספר ראדום בעברית בהוצאת ארגוני יוצאי ראדום בישראל ובתפוצות, יצא לאור ב-1961, עמ' 226

וזה היה ההרכב של מועצת היהודים בראדום

(* 20)

1. יוסף דיאמנט
2. משה לסלאר
3. משה רובינשטין
4. שמואל צוקר
5. ישעיהו אייבר
6. אהרון מרין
7. ד"ר וואלף צונג
8. ד"ר וואלף פינקלשטיין
9. יונה גולדברג
10. ד"ר לודויג מאסטמאן
11. וואלף סאניצקי
12. יוסף שפאלמן
13. יוסף בראדאווסקיק
14. קלמן גולדברג
15. הרשל זיידמאן
16. דוד בלאסמאן
17. משה לוקסנבורג
18. אליעזר גוטליב
19. משה רוזנפלד
20. ד"ר נחום שנדרוביטש
21. סטאניסלאוו פרשנדיק
22. אברהם טלבה
23. רפאל הולצקנר
24. חיים בירנבוים.

כממלא מקום נתמנו יוסף בלאס, זליג גולדברג והלל גולדברג. הרכב היודנראט נשתנה במשך הזמן. בסוף 1939 עזבוהו החברים: ד"ר צונג וד"ר פינקלשטיין ונכנס איטשלה זילברשטרום. סטאניסלאוו פרשנדיק מת בטיפוס. "מועצת היהודים" עברה ממשרד "עזרה" לבית הקהילה היהודית ברחוב לובלסקה 9.

הערה: לפי תיאורו של מר משה רוטנברג, יו"ר המפלגה של הציונים הכלליים בראדום בשנת 1939 (עתה תושב ת"א), היו: יוסף דיאמנט ראש היודנראט - בלתי מפלגתי, משה לסלר - מזרחי, משה רובינשטיין - נציג בעלי-מלאכה, שמואל צוקר וישעיהו אייבר - ציונים כלליים. אחרון מרין - יו"ר הסוחרים, ד"ר צונג וד"ר פינקלשטיין - בלתי מפלגתיים, גולדברג - בלתי מפלגתי, ד"ר פסטמן - ציוני לשעבר, משה לוקסנבורג - ציוני כללי, אליעזר גוטליב - רויזיוניסט, ד"ר שנדרוביץ - בלתי מפלגתי, טלבה - ציוני, הולצקנר - ציוני, בירנבאום - נציג חסוחרים.

---

20 * מתוך ספר ראדום בעברית בהוצאת שרגוני יוצאי ראדום בישראל ובתפוצות, יצא לאור ב-1961, עמ' 226.

מצורף בזה צילום מכתבו של הייידריך על המטרה חסופית ועל שלבי חביצוע בפתרון חבעייה היהודית. המכתב נכתב ב-21 בספטמבר 1939 בברלין, שנשלח למפקדי האיינזאץ-גרופאן של משטרת חבטחון. מכתב זה מופיע בתרגום עברי בספר "הפתרון חסופי" העודות על חשמדת יהודי אירופה בידי גרמניה הנאצית, בהוצאת בית לוחמי חגיטאות חשכ"א עמ' 10-14. (12א')

הגזרות בדצמבר 1939 (21 *)

ב-16 בדצמבר 1939 פורסם צו הגנרל-גוברנטור פראנק, האוסר על היהודים לעזוב את מקומות מגוריהם בלי אישור מיוחד, למכור את בתיהם ונכסי דלא ניידי שלהם ולהחזיק בכסף מזומן בסכום שלמעלה מ-150 זהוב. על כל יהודי לשאת על חזרוע הימנית סרט לבן, עשרה סנטימטר רחבו, ועליו תפור מגן-דוד כחול. גם ילדים מבני 10 ומעלה חויבו בכך - וכל העובר על המקודת דינו עונש מוות.

פקודה מיוחדת חייבה את היהודים למסור את עסקיהם ובתי-החרושת שלהם למקומם של קומיסרים אריים. ואכן, רבים מהם "מסרו" מפעליהם למכרים הפולניים, ששמותיהם הופיעו על השלטים, והם טיפלו בענייני חעסק במשרדי הממשלה, העיריה וכו', ואילו היהודים שימשו "פקידים". יתר העסקים והמטעלים נשאו את שמות הבעלים הקודמים בתוספת "בהנהלת הקומיסר"... היהודים המשיכו לעבוד בהם והופיעו ברשימות העובדים מקבלי השכר.

תפיסת דירות על-ידי גרמנים

משפחות גרמנים זרמו לראדום בלי הפוך. כן באו "פולקס-דויטשן" מהכפרים סביב והפולנים מפרוזנאן הכל חסתדרו בדירות הטובות ביותר של היהודים שנזרקו מתוכן. הללו חיפשו דירות בסביבת היהודית. עם זאת הגיעו אז לראדום יהודים רבים מוארשה, לודז', קאליש וערים אחרות, בעיקר מערים שסופחו ל"רייך". בלחץ המצב נוסד "משרד לדירות" - תפקיד קשה ואחראי, והקושי גדל עם החחלת ה"טיהור" של רחובות מסויימים מיהודים.

חלוקת העבודה

בטרם הונהגה עבודת הכפייה חטעו הגרמנים, כאמור, את היהודים לכל מיני עבודות. לבן ראת היודנראט לנכון לייסד "משרד עבודה' שתפקידו יהיה - לחלק את העבודה באורח צודק בין כל המסוגלים לעבודה ולשים קץ לחטיפות. בראש המשרד עמד י. וורצמן. המשרד התחייב לספק את מספר היהודים הנדרשים לעבודה. תחילה נדרשו 80-100 יהודים לעבודה ביום. וורצמן השתדל שלא יכו את היהודים, ודרש עבורם מזון יותר טוב ויחס חוגן יותר אליהם.

לאלה שסיימו יום-עבודה נתן משרד העבודה עיטור עד שיגיע תורו מחדש לעבודה. אולם לא אחת קרה שגרמנים חטפו לעבודה אפילו את בעלי ה"פחקים". פעם נחטפו גם פקידי משרד-העבודה.

הגרמנים דורשים לעבודת כפייה 600 יהודים ליום.

משעלתה הדרישה לפועלים עד 500-600 איש ליום, נאלצו לחגדיל את מספר העובדים במשרד העבודה, בעיקר, לצורך חלוקת החובה בין חמוזמנים לעבודה. סגן יושב-ראש הועד היהודי, משה לסלאו, חזמין את מכרו, יואכים גייגר, ראש "משמר-הלילה" (שומרי לילה) לפני המלחמה. גייגר עבד קודם כזגג בביסטאפו, וכנראה היו לו קשרים אתם. לא

---

21 * מתוך ספר ראדום בעברית בחוצאת אירגוני יוצאי ראדום בישראל ובתפוצות, יצא לאור ב-1961 עמודים 226-227

(22*)

ארכו הימים ומ"מחלק הזמנות לעבודה" היה גייגר למנחלו-בפועל של משרד העבודה. נתגלה כ"מקורב" לראש המשטרה הפוליטית הפולנית ולגיסטאפו. "חטאים" שחייבים עליהם עונשים שונים לא חסרו, וגייגר יודע אל מי לפנות.. ובמה "לכפר" את החטאים, אם במזומנים ואם בחפצי-ערך. שותפו ויד ימינו היה ישראל כץ.

עבודת כפייה ליהודים מגיל 14 עד 60

העיתון הפולני, קורייר ראדומסקי, שיצא לאור בראדום בשפה הפולנית, מטעם השלטונות הנאציים (משרד התעמולה של גבלס), מקדיש עמוד שלם בעיתון זה ב-18 בינואר 1940, לצו המיוחד שהוציא המפקד העליון של הס.ס. בגנרל-גוברנמנט, ס.ס. אוברגרופנפירר קריגר, ב-12 בדצמבר 1939, בקשר לעבודת כפייה ליהודים מגיל 14 עד 60, בכל ששת שלטונו.

בטעיף הראשונה נכנס ס.ס. גנרל-קריגר לתמונה כמושל האמיתי על יהודי פולין, ודוחק את רגליו של הגנרל-גוברנטור ד"ר פרנק, שהוא כביכול המושל של הגנרל-גוברנמנט.

בסעיף 1 קובע קריגר שיהודים מגיל 14 עד 60 חייבים בעבודת כפייה במשך שנתיים, אך אם יהיה צורך אפשר גם להאריך את עבודת הכפייה, אם היהודים לא יתחנכו במשך שנתיים אלו ע"י עבודת הכפייה.

בסעיף 2 קריגר קובע שהמטרה היא, לנצל את כח העבודתם של היהודים וכן ללמדם מקצוע. לשם כך יש לרכזם במחנות עבודה מיוחדים. אלו שאינם בקו בריאות מעולה, יועסקו לפי סוג בריאותם וכשרונותיהם.

בסעיף 3 קובע קריגר: ראשית ינצלו לעבודת כפייה גברים מגיל 12 עד 60 - אותם יקראו לעבודה על ידי-ראש העיר הגרמני במודעות מיוחדות, וגם על ידי היודנראט, לפי כרטסת מיוחדת. ראשי העיר - שטאט-האוטמן וראשי היודנראט הם אחראים על רישום מדוייק של המטוגלים לעבודת כפייה.

סעיף 4 - קריאת הצו תבוצע על ידי השלטונות הגרמניים.

סעיף 5 - יהודים שנקראו לעבודת כפייה, חייבים להתייצב בדיוק במועד למקום ההתיצבות. הם יקחו איתם מזון ליומיים וגם שתי שמיכות. בעלי מלאכה, ובמיוחד חבעלים של בתי-המלאכה, חייבים להביא למרכז המפגש את המכשירים והציוד של בית מלאכתם, והם בעצמם יהיו צמודים לעבודת כפייה.

סעיף 6 - ליהודים אסור למכור את מכשירי עבודתם, כן אסור להם להסתיר ולהחריש את מכשירי עבודתם.

סעיף 7 - מי שלא יבצע את הצו הנ"ל יענש ב-10 שנות מאסר. כל חבר ביודנראט שלא יבצע את פקודות השטאט-האוטמן, או ראש העיר הגרמני, ילקח לבית הסוהר ויועמד לדין בפני בית משפט מיוחד. כן יוחרם כל רכושו.

---

22 * מתוך ספר ראדום בעברית בהוצאת ארגוני יוצאי ראדום בישראל ובתפוצות עמ' 227-228

סעיף 8 - הצו הנ"ל יפורסם על ידי ראש העיר ויועבר לידי היודנראט.

סעיף 9 - יהודים היכולים להוכיח את השתייכותם לאיזורים שכעת כבושים על ידי הרייך הגרמני, וחם נמצאים עתה בשטחי הכיבוש של ברית המועצות, במזרח פולין, יכולים להירשם בשטחי ברית המועצות לפי ההסכם בין שלטונות גרמניה ושלטונות רוסיה הסובייטית וההיפך, מי ששייך לאיזורים הסובייטים ורוצה לחזור שירשם בגוברנמנט.

סעיף 10 - הצווים הנ"ל נכנסים לתוקפם מיד. (הסעיף מספר 9 מאבד את תוקפו ב-2 במארס 1940).

קראקוב, 12.12.1939

החתום, המפקד העליון של הס.ס. והמשטרה בגנרל-גוברנמנט על השטחים הכבושים של פולין, קריגר ס.ס. אוברגרופן פירר.(23 *)

הצו הנ"ל של ס.ס. גנרל קריגר מה-18 בינואר 1940, נתן חומר למחשבה למאות ולאלפי גברים יהודיים, שחוייבו בגיוס זה לעבודת כפייה לשנתיים, כי הצו ביטא אימים. מי שלא יתייצב לעבודת כפייה יכלא בבית סוהר ויטילו עליו קנסות גדולים.

במרוצת הזמן הכירו היהודים את נחת זרועם של הגרמנים הנאצים, זאת ב-4 החודשים הראשונים של הכיבוש ב-1939 סעטמבר-דצמבר וכבר ידעו מי הם אנשי הס.ס.. החתום על צו זה היה לא מחות מאשר המפקד העליון של הס.ס. בכל הג.ב. לכן מיהרו אלפי יהודים לברוח עם התרמיל בגב לא רק מחעיר ראדום, אלא גם ממקומות שונים בג.ב. הם ניסו את מזלם לעבור את נחר בוג, שהיה באותו חורף כמוא בחודשים ינואר-מברואר. היו כאלו שניסו את מזלם מספר פעמים בשנת 1940 בחודשי ינואר-מארס.

בעיקר ברחו אנשים צעירים, שהנאצים התעללו בהם ונחמסו תמיד לעבודת כפייה במקומות נרועים, על ידי החושפים של הס"ס, וקיבלו מכות עם שוט עשוי מזנבו של שור, שהשאיר פצעים וצלקות על הגוף.בחדשים הראשונים התעללו הגרמנים בסדיזם, ללא רחמים ביהודים.

יהודים שהיה להם רע בשטחי הכיבוש של ברית המועצות במזרח פולין, והבורחים מפני הנאצים בשעת כיבוש עיר מולדתם (בכיבוש הגנרל-גוברנמנט על ידי הנאצים) ברחו לאיזור הסובייטי, נרשמו בלמברג ובמקומות אחרים כדי לחזור לחיק משפחותיהם ולבתיהם, אצל השלטונות הנאצים, לפי סעיף 9 של הצו של גנרל קריגר.

אך סטלין מקד ביוני 1940 להגלות את היהודים הנ"ל לסיביר, ולא לחת להם לחזור לאיזורי הכיבוש הנאצי. דרך אטון זה כביכול, ניצלו מאות אלפי יהודים מהמתרון הטופי של גרמניה הנאצית.(24 *)

---

23 * מתוך העיתון הפולני קורייר ראדומסקי, שהודפס ב-18 בינואר 1940 עמ' 7.
24 * זו הערת אישית של ס.ס.

פרק ג'

החורף הראשון בשנות המלחמה

(25 *)

החורף הראשון בשנות המלחמה היה כבד, ומלווה בסופות קשות. כן השתוללו מחלות. היהודים עמדו בתור ללחם ולסחם. לאופים היתה הקופה של פריחה בעסקים. חלחם היה שחור, מעורב בסובין, דביק כחימר. היו קמים בחצות להתייצב בתור ליד חמאפיות, מבוגרים וילדים. עמדו בתור כמה בני-משפחה, כל אחד ליד מאפיה אחרת. למחרת בבוקר חזרו הביתה, קפואים, ועמם נמצא מחצית ככר לחם חם, ישר מחתנור.

אחר כך קבעו הגרמנים כרטיסים למצרכים שונים, כלחם, סוכר, סחם ועוד. המזון לא השביע וכמויות חמחם לא חספיקו. חרעב היה גדול וחקור חציק לאנשים.

ינואר-פברואר 1940 חורף קשה וגזירות קשות

החורף של שנת 1940 עמד בסימן חבריחה מאיזורי הכיבוש הנאצי, לאיזורי הכיבוש הסובייטי, ובעיקר עשו זאת צעירים יהודיים, בעלי חשקפות שמאלניות, או אנשים שרצו להימלט מהעול הכבד, מהעבדות הגרמנית ואי חבטחון של יום המחרת.

החורף של ינואר-פברואר 1940 הפיל הרבה חללים בגלל הקור החזק והמחלות הקשות כגון שחפת. אחוז ניכר של אנשים זקנים וחולים מתו באותו חורף.

קניית בגדים חמים חדשים ונעלי חורף, היה ענין שבמותרות, כי אלפי אנשים איבדו את מקום עבודתם ופרנסותיהם עם כניסת הגרמנים לעיר. בתי דפוס ובתי מלאכה אחרים של יהודים הוחרמו על ידי הגרמנים. הגרמנים לא נתנו לעבוד במרוכז בשום מקום, כי סחבו לעבודת כפייה את היהודים למטרותיהם היום-יומיות, לכן איש לא היה בטוח, לא ביום ולא בלילה. גם באמצע הלילה הקישו על הדלתות וחוציאו יהודים. לעבוד כעצמאי היה בלתי אפשרי באף מקצוע. כולם חוייבו לעבוד למען ואצל הגרמנים.

הגרמנים החרימו גם את מכשיריהם ומכונותיהם של בעלי המלאכה, למען בתי מלאכה גדולים שהקימו בעצמם.

האיכרים הפסיקו להביא את יבוליהם לעיר

עד ספטמבר 1939 היו אנשי ראדום רגילים שהאיכרים ממאות כפרי הסביבה, יביאו את יבוליהם ביום חמישי בבוקר ועד חערב מכרו את תוצרתם לאוכלוסיית העיר, וכן קנו את כל המצרכים שלהם לכל השבוע. עם הכיבוש הנאצי חפסיקו האיכרים לבוא לעיר עם תוצרתם, לכן המזון הבסיסי כתפוחי-אדמה, בצל, גזר, כרוב ועוד היה דבר יקר וחעירוניים סיהרו לכפר עם סחורות חדשות ויקרות לחחליף תמורת מזון. המטריח את עצמו ללכת לכפר השיג אוכל למשפחתו וגם יכול היה למכור את העודף לבני העיר. אך לא כל יהודי מסוגל ללכת לכפר כי גם הדרכים לשם היו מסוכנות, כי חגרמנים בעצמם ביקרו בכפרים, כדי להשיג חמאה, חרנגולות, ביצים, שמנת, דבר שבשביל היהודים היה מוהרות.

---

25 * מתוך ספר ראדום בעברית בהוצאת ארגוני יוצאי ראדום בישראל ובתפוצות עמ' 227-228 יצא לאור ב-1961

חומרי הסקה

קשה היה להשיג חומרי הסקה (פחם ועצים) כי את העצים האיכרים היו צריכים להביא מהכפר לעיר, והכפריים התרגלו בתקופת המלחמה שהעירוניים יבואו אליהם וישלמו מחיר יקר תמורת כל דבר. פחם ניתן היה להשיג בכרטיסי קיצוב בכמויות קנות והאנשים הצטרכו לעמוד שעות ארוכות בתור, בחורף הקשה.

חבתים המגודרים בגדר עץ נפלו חיש מהר, קורבן בחורף הראשון של המלחמה. השכנים הנוצריים הביעו עם גרזנים לכל בית יהודי וגדעו את הקרשים לעיני בעל הבית היהודי בכל שעות היום, ובעל הבית שתק ביודעו שאין זה הזמן לריב עם הנוצרי, כי זה עלול לעלות לו ביוקר. (בחינו שכן על מגרש של 2 דונם עם בידולים שונים, מוקף בגדר עץ. כשאבי ראה שהפולנים מתנפלים על גדר עץ ומפרקים אותה, החליט חיש מהר, שגם אנחנו ניקח קרשים ועמודים עד כמה שאפשר מהגדר שלנו, על מנת שישאר לנו קצת בשביל החורף והגדר לא תשמש רק לזרים. האב חוסיף שעכשיו חעת לשתוק, על ידי כך תגדר הזו סיפקה לנו עצים להסקה לחורף הראשון של המלחמה).
(תאורו של ט.פ.)

(26 *) הגנרל-גוברנטור פרנק ציווה על היהודים להודיע בכתב את גודל רכושם הפרטי

העתון הפולני "קורייר-ראדומסקי" כותב על צו מה-24 בינואר 1940, שהיהודים חייבים להודיע על רכושם הפרטי. רכוש יהודי הוא זה שהיה בבעלות יהודית ב-1 בינואר 1939. פירוט הרכוש יוגש בכתב למי שופט מיוחד עד ה-1 במארס 1940.

הרכוש שלא יכריזו עליו עד להאריך חנ"ל יחשב כרכוש ללא בעלות ויוחרם. מי שלא יבצע ו זה, ייענש במאסר וישלם קנס גדול.
החתום פראנק.

(27 *) מה-26 בינואר 1940 אסור ליהודים לנסוע ברכבת

טעיף 1 - ליהודים אסור לנסוע ברכבת עד להודעה חדשה. זה לא נוגע לאלו שקיבלו אישור מיוחד מהגוברנטור או ממפקד האיזור.

טעיף 2 - מי שיעבור על צו זה יועמד ל"משפט מיוחד" או ישלם קנס. הצו נכנס לתוקפו זה עתה.
החתום: פרנק.

---

26 * מתוך העיתון הפולני קורייר-ראדומסקי מה-24 בינואר 1940.
27 * מתוך העיתון הפולני קורייר ראדומסקי מה-26 בינואר 1940.

בפסח 1940 נעצרו ראשי מפלגות השמאל

28 * בימים הראשונים של פסח 1940 שלח משרד העבודה הגרמני, הודעות להתייצב לעבודה ל-32 איש, רובם היו פעילי מפלגות השמאל. חלק מהם התייצב, אך הגרמנים החליטו לשחררם ונאמר להם שיזמנו בבוא אחר.

בפעם השניה כשנקראו להתייצב "לעבודה" הפעילים של מפלגות השמאל, באו עוד פחות מאשר בפעם הראשונה, באו רק 18 איש והיתר הסתתרו אי-שם. הם נעצרו והובאו לבית הכלא בראדום, שם ישבו מספר ימים, ואנשי הגיסטאפו עינו אותם. בסוף הם הובאו באוטובוסים מיוחדים, יחד עם קבוצה גדולה של נוצרים מהפעילים הפוליטיים בראדום, למקום בלתי ידוע ויותר לא חזרו.

אחר כך נודע מפי הפולנים של הכפר פירליי על-יד ראדום, שבפירליי, במחצבות החול חורידו אותם לבורות החול . הגרמנים xxxxxxxxxxxxxxxx, ירו עליהם וזרקו עליהם רימוני יד, ואחר-כך כיסו אותם בחול. תושבי פירליי סיפרו ששעות מספר אחרי הריבתם, רעדה האדמה כי הקורבנות טרם מתו.
מתוך עמ' 56.

29 * מתוך עמ' 62

הפעילים של הבונד עם אברהם מינקלשטיין בראשם נעצרו באקציה של "פסח 1940", ונרצחו בפירליי יחד עם הפעילים הפוליטיים הפולניים. רוב הפעילים הקומוניסטיים נרצחו בשעת האקציה של פסח 1940 ובהתחלת 1942.

הקבוצה הקטנה של פעילים ממפלגות העבודה שנשארה בראדום, נרדפה על ידי הגסטאפו שחיפש אחריהם באופן אינטנסיבי. הם הסתתרו והחליפו את שמותיהם, מי שיכול היה לברוח מראדום עשה זאת.
מתוך עמ' 62

בשנת 1940 פונו רחובות שלמים ובדירות של היהודים
נכנסו גרמנים או פולקסדויטשים.

30 * לעיר ראדום הגיעו כל חזמן גרמנים, עם משפחותיהם מגרמניה. גם מהכפרים שבסביבת ראדום הגיעו פולקסדויטשים פולניים שעזבו את הכפרים ואת הבתים הדלים שלהם, ובאו להתיישב בעיר.

הגיע גם מחנה גדול של פולאקים מעוזן ה"פוזנאניאקים" שהיו ידועים למני המלחמה כשונאי ישראל, לכולם היה צורך בדירות והם קיבלו את הדירות הטובות ביותר של היהודים. (רוב הבתים של העיר ראדום היו שייכים ליהודים). עתה נזרקו בעלי הדירות (שהיו גם בעלי חבית). בהתחלה סולקו יהודים מדירות טובות. יותר מאוחר, כלומר באמצע שנת 1940, התחילו לסלק יהודים מרחובות מרכזיים ויפים, למשל מרחוב מוניושקי, רח' לובלסקה, פילסודסקי מכיכר ה-3 במאי. באותם רחובות אסור היה ליהודים לגור וגם xx החנויות שלהם הועברו לידי הגרמנים או הפולנים.

---

28 * דער פרייטג פון ראדאם, צום 25 יאריקן יובילי פריז דצמבר 1950 עמ' 56.
29 * " " "

קראקוב, 6.4.1940

לכל הממונים על המוזות של קראקוב, ראדום, ורשה ולובלין.

הנדון: <u>ענינים יהודיים והקמת ישובים מיוחדים ליהודים.(המצית מההוראות שנתן הרפרנט על ענינים יהודיים בגנרל-גוברנמנט, ד"ר גוטונג)</u>

31 * לשם הטיפול האחיד שיש לקיים ביחס לכל ענייני היהודים, הכרחי להכיר את קוי היסוד, על פנת שעבודתנו בעתיד תתבסס כיאות.

בקבלי את הטיפול לענייני היהודים בעתיד במשרד הגנרל-גוברנמנט, חנני פונה בזה אל האחראים בשטח זה ומביע את חשקותי, על מנת לאפשר להביא לידי ביצוע את המשימה כלפי היהודים לכן אני מציין את המטרות שיש לשאוף אליהן.

קוי היסוד בענייני עבודה 1-9 הם כדלקמן:

1. יש להסריד בין יהודים ופולנים. על החלטה מי יהודי ומי לא, קובע הגזע שלו, הדם שלו וההשתייכות ליהדות.

2. על פי תיקונים של חוקי נירנברג, נחשב כיהודי אדם שיש לו שני אבות זקנים או יותר, או שהוא נשוי עם יהודיה מבלי להתיק את הנשואין.

3. יהודים שיומיעו רק כיהודים, כך יהיה קל יותר להקים את חישוב היהודי בלבד.

4. היהודים יקימו לעצמם ביטוח סוציאלי, ואת החשלומים יכניסו למוסד לביטוח לא יהודי, בלי להתחשב בסידורים שבו.

5. חרכוש וההון של ארגונים יהודיים אלה נתונים לחסותו של ניהול ברמני. הוא הדין לגבי כלי תחבורה יהודיים.

6. בתקופת המעבר ראוי לשים לב, אם הצלב האדום הפולני צריך לטפל גם ביהודים, ביוון שעד כה תמכו היהודים בשרות אהזה ומעלו להתפתחותו.

7. <u>יש לנקוט בכל האמצעים ולכוונם למטרה, כדי לגבש בעתיד את כל היהודים באיזור מיוחד ולחגביל את תנועתם לתחומי האיזור בלבדן בתור תחום מושב עצמאי, בפיקוח חריף.</u>

8. הכנת תכנית לדיורם של 400,000 יהודים שיגיעו אל הגנרל-גוברנמנט לאחר ה-1.5.40.

9. הכנת ארכיון על היהודים בפולין והיהודים בכלל. (קטעי עתונות, הוראות, חוקים, מבצעים בתחומי תרבות, גזע ובריאות וכו'). כעת הנני מבקש, כי בהתאם לנתונים שמחוז שיפטכם, להשיב ככל האפשר על שאלות אלה: 1. באלו מחוזות ובאלו שכונות גרים כעת רוב היהודים, והאחוז שהם מהווים באוכלוסיה שם. וכן להודיע בנוגע לאפשרות לסידור כרטיסים. 2. איזה איזורים הם בעלי ערך מועט ביותר מבחינת שוויי הקרקע שלהם? - מה גודלם והיכן הם? (כרטיסים). 3. איזה שטחים מאוכלסים במידה הכי מחותה, גדלם וכמה גרים שם כעת? למה אוכלוסיהם כה מעטים. איזה קבוצות לאומיות גרות שם(מספרים). מה המספר הבא בחשבון של קבוצות לא יהודיות, שניתן ליישבן? האם המקום מתאים לשמש מושבה ליהודים בלבד? 4. מה הרכוש הנמצא עדיין ברשות היהודים? היכן מונח רכוש זה וממה הוא מורכב? אלו הם האמצעים לישובם של 400,000 יהודים שיהגרו לכאן אחרי ה-1.5.40? 5. מה הן ההצעות שיש בידך לביצוע הדברים הנ"ל? איזה אפשרויות עבודה קיימות עבור העקורים במחוזות למיניהן וכו'

---

31 * מסמך זה נלקח מארכיון "יד ושם" ירושלים.

מחלקות היודנראט

- ליד "היודנראט" קמו כפעם בפעם מחלקות חדשות, ובין היתר

המחלקה היורידית

שימשה מעין "משפט שלום" לאוכלוסיה היהודית, וכן מילאה תפקידים יורידיים שונים. תחילה ניהל את המחלקה עורך הדין לאון סיסנר, אחריון - מניסטר וולאדיסלאוו וויספוס. זמן מסוים עמד בראשה ד"ר מנסטרבלוי, עסקן פועלים ידוע מקראקא. 32*

המחלקה חזו דאגה לעניני היהודים בנאמנות רבה.

המחלקה למסחר ותעשיה

בראשה עמד וואלף סאניצקי, מתפקידה היה לחגן על עניני המסעלים היהודים ועסקיהם, על ידי השתדלויות לחשבת הקלות ולשמירת זכויותיהם של הבעלים היהודים על נכסיהם בעבר.

המחלקה לתיעוד

ליהודים אסור ללכת על המדרכה.

בקיץ 1940 יצא צו של ראש המשטרה העירונית האוסר על היהודים את ההליכה ברחוב לובלסקה ורינק, בו נמצאת העיריה. כן נאסרה על היהודים ההליכה על המדרכות. וחנה בוסד, לפי חצעת השלטונות הגרמניים, "משרד לתיעוד", שמתפקידו היה, לתת אישורים לבקור בכל חלקי העיר, או היתר הליכה בשעות העוצר. כן ניתנו "תעודות נסיעה" ברכבות. המשרד עמד במקום השלטונות הגרמניים, ובעד תעודה שולם מחיר גבוה (מ-20 עד 100 זלוטי). בראש המשרד עמדה העלמה מרטופל.

מנגנון היודנראט

מלבד המחלקות שצויינו לעיל קיימת היתה מחלקת המנגנון,(בראשה עמד וולאדיסלאוו מניבשטין) שקיבלה, שיחררה עובדים, ניהלה את הכרטיסיה של המועסקים על ידי היודנראט (למעלה מ-500), וכן מחלקה מיוחדת ליודנראטים בעריששדה וחנהלת חשבונות מרכזית (מנהל חשבונות הראשי היה ישעיהו אייגר).

כל הקונטריבוציות שהוטלו על היהודים נגבו על ידי היודנראט.

32* מחוך הספר ראדום עמוד 227.

פעולות עזרה - ג'וינט

חרעב והמחטור בין יהודי ראדום החריפו. גברים ונשים התחילו לחפש עבודה במקומות בהם אפשר לקבל מעט אוכל. בתחילה יסדה "מועצת היהודים" מחלקה לעזרה סוציאלית, אבל כעבור זמן קצר עבר התפקיד הזה למוסד מיוחד - ז'.ק.או. שמרכזו היה בקראקא ובראשו עמד ד"ר מיכאל וויכרט.

(33 *) בראדום תוקם המוסד באביב 1940 על ידי עורך הדין אברהם סלבה, שכיהן בתפקיד יושב ראש הועד, חבריו היו: אהרן מרידלנד, לייבוש מנדיל זיסרמן וולף פייגנבוים. כן נוסד ועד מחוזי שחילק עזרה ליהודי תערים והעיירות במחוז. במשרד עבדו 10 פקידים, שליחי ג'וינט והמרכז בקראקא בדקו וביקרו את התעבורות והפעולה של הועד המקומי בראדום והועד המחוזי. אמצעי העזרה הגיעו באמצעות הסניף של הג'וינט, ישראל פלק, ששרדו היה ברחוב קומרניקה 10, ומנהלו - מגיסטר גרשון פינס.

פעולת המוסד התבטאה באספקת מיצרכים למטבחים: אחד בפרבר גליניצא שחילק 1200 ארוחות צהריים ליום, והשני בשולבאס - 2500 ארוחות. כן קיים היה מטבח ברחוב רוואנסקה. ארוחה שכללה "מרק", עלתה 20 גרוש. ללקויים ולילדים ניתנה הארוחה חנם. חולקו גם נעליים אמריקאיות. גם בית חיתומים ומושב חזקנים היו בפיקוחו של הועד.

---

18 היהודים הראשונים שנורו

בימים הראשונים של חג הסוכות 1940 נצטוו 32 יהודים, רובם חברי מפלגת פועלי ציון שמאל, להתייצב במשרד העבודה. מהם התייצבו 18 איש וביניהם מקיד היודנראט וולף גוזבאנד. הגרמנים הובילום בתחילה לבית הסוהר בראדום, שם עינו אותם קשה. אחר כך הובילום באוטובוסים, יחד עם קבוצת פולנים, עסקנים פוליטיים, לשיריליי הסכוכה לראדום. שם העמידו אותם בשורות בחמישות חול - וברסוני יד רצחו אותם. חושבי פיריליי המולנים סיפרו אחר כך, כי האדמה בה נקברו "חזדעזעה" שעות רבות לאחר הריגתם.

---

* מתוך הספר ראדום עמוד 228.

דאדומאים במחנה - עבודה ליד הגבול הרוסי

(34 *) בקיץ 1940 הוציאו הגרמנים צעירים יהודים למכונות בסביבת לובלין. נשלחו 3 קבוצות: הראשונה בת 1000 איש יצאה ב-20 באוגוסט 1940 לסביבת העיירות הרוביעשאוו, נאראל, בלז'ץ, פירטשע וצעשאנאוו. באותו חודש נצטוו צעירים רבים על ידי משרד העבודה להתייצב לפני ועדה, שתבחר במוכשרים לעבודה למשך כמה שבועות. מי שלא התייצב צעיר לעשר שנות מאסר והחרמת רכושו. היה זה ביום שישי. האמהות הכינו ילקוטי-גב, שמו בהם כל מה שהיה בידן, וליוו את בניהם עד לרחוב מראובוטה. הועדה בראשותו של ד"ר שנדרוביטש, בדקה את הלב והריאות, כדי לקבוע את כושר העבודה. בינתיים חטחובבו במשרד העבודה "מאכערס" אצל גייגר וכ"ץ. בעד 400 זהוב, אפשר היה להשתחרר מהנסיעה. מי שהיתה בידו האפשרות - שילם. מסביב לבנין עמדו כל היום יקיפי המשטרה ושמרו על הנכנסים לבל יעזבו את החדר.

בחשכה העמידו בשורות את המוכשרים לעבודה, והוציאום אל תחנת הרכבת. משני עברי הרחוב עמדו יהודים ובני המשפחה, אך לא הורשו להם להפרד מיקיריהם, שהוקפו משמרות ס.ס. והמשטרה הכניסה אותם לקרונות. 50 איש בכל קרון. בשעה שתים בלילה הגיעו ללובלין. מיד נ' מעו צווחות פרא של ה"פאלקס-דויטשן" - "יודן שוויינען הראוס", "הראוס איר זאו יודן" וכו'. היכום בשוטים ובפרגולים. סידרו אותם בשורות וציוו לרוץ בגשם, עד שרחקו אותם לחצר ברחוב ליפובה 7.

דאדומאים בלובלין ברחוב ליפובה 7

האדמה בחצר חגדולה שעליה נצטוו לשבת היתה רטובה. המכות בראשים נמשכות. חדורי אימה ופחד הושארו במקום עד שעה 5 לפנות בוקר. אז ניתן להם קפה ומרוסת לחם. הוכנסו לצריפים גדולים, שבהם חיו מרוכזים רבבות יהודים מכל קצווי פולין. מנהל המחנה בלובלין מארפינקל טבח על פני המחנה והצליף ביהודים בפרגולים.

המשלוח הראשון עמד לצאת לבלז'ץ ומנה כ-3000 איש. הקבוצה הדאדומאית התייצבה בין הראשונים בבוקר השכם.

הובילו אותם יחד עם היהודים מקעלץ, לתחנת הרכבת של לובלין. הגיעו למחנה בלז'ץ. חצר גדולה למדי ובאר באמצעה. בצד טכבו צועניס וילדיהם, בקצה אחר קבוצות יהודים זקנים, "עור ועצמות", חחת כיפת השמים בגשם וברוח. הללו ביקשו מאיתם פרוסת לחם וקוביית סוכר. רבים נתנו להם כותנות, גופיות, תחתונים.

(34 *) M O H W I NK E L Wolfgang, geb. 25.12.1911 in Celle, West-Deutschland. Wohnhaft z.Zt. in Nurtingen, Metzinger Str. 48
SS-Obersturmfuhrer u. Angeh.d. Totenkopf - Kav.-Regiment.

Hamburg, 23.1o.73: Verfahren wegen Ermordung von judischen Haeftlingen in dem Zwangsarbeitslager Lublin/Polen, in den Jahren 1940/43. M o h w i n k e l. der aus Celle stammt, erhielt lebenslaenglich.

VVN. Statistik uber NS-Prozesse 9/1974. Frankfurt/M.

הם בכו משמחה, על שמצויים עדיין יהודים המוכנים לתת משלהם לאחרים. התמונה ביניהם היתה גדולה. המים בבאר היו מזוהמים, חנה - הרחרנו - כ-2 קילומטר מכאן (בלז'ץ) הגבול הרוסי, שם חיים האנשים חיי חופש, ואילו כאן גוועים...

למחרת בבוקר חילקו אנשי הס.ס. מכושים, חעמידו האנשים בשורות ופקדו עליהם לצעוד. כ-1500 איש מראדום ואתם אנשי קאלץ ווארשה. צעדו, כשהנאצים רודפים אחריהם בחום מחניק, דרך יער.רצו כמה שעות. הפסקה של 20 דקות. אחר כך, שוב ריצה עד נאראל. שם הוציאו מאתם קבוצת אנשים, ביניהם רבים מראדום ואת הנוחרים גירשו לצ'עשאנוב, שם התלקטו כ-1000 ראדומאים.

הכניסום לחצר גדולה, בה היה פעם בית כנסת וקלויז של רבי. העיירה סמוכה לגבול הרוסי והיהודים נטשטה ועברו לרוסיה. רבים התחילו לכתוב לבתיהם על חרעב ששרר שם. מיהרו האמהות בראדום ל"יודנראט" ביקשו מתערבות, וביחוד התרעמו על גייגר, שרימה את הצעירים ושלחם לעבודת פרך. ואכן כעבור שבועיים הגיעו אוטובוסים עמוסים חבילות מזון שנשלחו על ידי המשפחות.

אחר כך היו באים כל שבוע יצחק פרידמן וחלל וויינאר ומביאים את החבילות. הם העבירו לראדום כמה בחורים שהוכו על ידי חגרמנים וקבלו רשות לחזור כחולים. כן באה משלחת מיוחדת מראדום ובראשה ד"ר ווייגאפל, יעקב וויינגארט, ואחרים, ושחררו מחעבודה כמה בחורים חיושים וחולים.

להלן בתים משיר שהושר בעבודה ובדרך למחנה:

אין ציעשאנאוו דארטן אין לאגער,
זענען מענטשן דא א סך.
מ'ארבעט דארטן אין דעם גרעסטן מייער
און צאר לאגער איז באוואכט.
ארבעט, ברודער, ארבעט שנעלער,
וועט נישט - באקומטסו דיינע קלעם,
און אויף אייביק טוין אוועק.

(חשיר מושר בלחן של "אין דער קוז'ניע)

אחרי שני חדשי עבודה - היה זה אחרי ראש חשנה, הודיע מנהל העבודה קאלוס, כי קו הרכבת נסתיים, המחנה מתפרק והאנשים ישוחררו. כעבור כמה ימים חובילום ללובלין. אחדים ברחו לראדום.

מחמת סכסוך בין היודנראט בלובלין לבין היודנראט בראדום עכבו אותם בלובלין לעבודה במחצבות. לאחר שעבדו שם שבוע, שוחררו בהשתדלות היודנראט הראדומאי.

הבחורים חזרו חשושים וחולים. שבועות מספר הסתחרו וחחחמקו מעבודות אצל הגרמנים.

---

34 * מתוך הספר ראדום עמודים 221-229.
בהוצאת אירגון יוצאי ראדום בישראל ובתפוצות 1961.

נ.ב. ס.ס. חיח בין היחודים הצעירים שנלקחו מראדום באוגוסט 1940 למחנה עבודה צישנוב, וברח מהמחנה באוקטובר 1940, וחזר לראדום.

העמדת ממלאי-מקום לעבודה כפייה

(35 *) יהודים פחדו ממקומות עבודה גרמניים כמו מאש. לא כי העבודה הייתה קשה, ללא תמורה, אלא כי בזמן העבודה הם קיבלו מכות חזקות בצורה בלתי אנושית, והגרמנים הריצו את היהודים בשעת עבודתם באופן בלתי אנושי.

כשהיודנראט קיבל עליו לספק לגרמנים, יהודים לעבודה בכל כמות, וסידור העבודה חולק חביכול בין כל התושבים היהודיים, ללכת פעמיים בשבוע לעבודה, בני גיל 14 עד 60, נמצאו יהודים עניים, חסרי כל שהסכימו ללכת לעבודה במקום היהודי שקיבל צו "כממלאי מקום". הגרמנים בכלל לא שאלו ולא היה איכפת להם מי בא לעבודה, העיקר שקיבלו את מספר היהודים לפי הזמנה.

דוקא הנשים, "ממלאי המקום", ידעו לעבוד עבודה פיסית טובה והגרמנים היו מרוצים מעבודתם ודוקא הם קיבלו מחות מכות. במרוצת הזמן נשארו שם לעבוד עבודת קבע, כי אותם הנשים חלכו יום יום לאותו מקום עבודה והגרמנים התרגלו ליהודים שלהם, הבינו את שפתם בערך, והיהודים ביצעו את העבודה לשביעות רצון הגרמנים. ח"ארזץ-מאן" = ממלא מקום קיבל 3 זלוטים עבור יום עבודה, שעבד למען יהודי אחר וגם לקח על עצמו את הסיכון לקבל מכות עם השוט על חגב מידי אנשי ס.ס., ומשלם 3 הזלוטים היה נקי מכל והמשיך בעסקיו כרגיל.

אך מספר היהודים האמידים התמעט מיום ליום, כי הגרמנים החלו בשנות ה-40, בשיטתיות, לגזול את הרכוש היהודי, מעשה שהתנחל באופן רשמי על ידי מודעות וצווים של השלטונות הגרמניים. ברחוב היהודי החלא לשרור עוני. היהודים החלו למכור את בגדיהם האישיים, חליפות, לבנים, מכשירי עבודה ואת החפצים העיקריים שלהם, חכל על מנת לקנות מזון ולפרנס את משפחותיהם.

לעומת זאת, נוצרה שכבה חדשה של עשירים חדשים, שעשו עסקים עם הגרמנים, כגון חברחות ועסקים בלתי-לגליים. בעיקר היו אלו אנשים מהעולם התחתון שלא פחדו והסתכנו.

על כל יהודי להמציא 5 ק"ג ברזל ישן לרשות הקהילה היהודית

(36 *) ב-13 בספטמבר 1940 פירסם ראש היודנראט בראדום, אזהרה בה נאמר: אנו קובעים שחברזל חישן לא מובא במידה מספקת אלינו למרות שחייבים לחביאו. אנו מביעים לידיעת התושבים היהודיים, כי אלו שלא יביאו את הברזל הישן ינקטו נגדם צעדים דרסטיים ועונשים.

אני פונה אליכם שוב, להיענות לקריאתי ולהביא 5 ק"ג ברזל ישן על כל ראש, זאת במחירות המקסימלית, לאולם מרץ 22. (מובן שחברזל הוא בשביל הגרמנים, תוספת לניהול המלחמה).

---

35 * מתוך כתב יד בשפה הפולנית מאת ש.ב. משנת 1947, עמ' 15, שנכתב בווינה, וחלק גדול ממנו תורגם לאנגלית בטעות

קייץ 1940 בראדום

(37 *) בקייץ 1940 יצא צו מטעם השטאטהאופטמן, לפיו ליהודים אסור ללכת ברחובות xxbexx לובלסקה ורינק ליד העירייה. לפי צו גרמני זה, יסדו מחלקה למתן רשיונות מעבר ברחובות אלו. יהודים הצטרכו לשלם סכום מסויים לגרמנים, כדי לעבור ברחובות אלו. את הרשיונות קיבלו אלו שעבדו ברחובות הנ"ל, או שהצטרכו לעבור את הרחובות, כדי להגיע למקום עבודתם. רשיונות ללא קושי קיבלו חברי היודנראט, הרופאים היהודיים והעובדים הסניטריים.

נצחונות הגרמנים בחזיתות השונות

נצחונות הצבא הגרמני, שכבש את דנמרק, נורבגיה, הולנד ובלגיה, חביא את היהודים לידי יאוש.

הגרמנים הציבו בכיכר ה-3 במאי, במרכז העיר, אותה הפכו לכיכר אדולף היטלר, לוחות גדולים, עליהם מפות המתארות את שלבי נצחונותיהם תוך ציון המקומות הכבושים בדגלים. יהודים שיכלו לשמוע רדיו, שמעו על נצחונות הגרמנים בצער רב ועל כיבוש ערים גדולות ומבצרים.

ה-9 באב האמיתי חיה אצל היהודים, כשנודע להם על כניעת צרפת ועל כיבוש פריז ע"י הנאצים. גם האופטימיים ביותר איבדו את תקוותם, אך בכל אופן לא איבדו לגמרי את תקוותם שבטופו של דבר רוצח הדמים, היטלר, ינחל מפלה.

התעללות הגרמנים ממשיכה בשנת 1940

מר אברהם פערשטענדיק מספר: בנו בן ה-12 הלך ב-1940 ממקום מגוריו, ולובה 31, לאחותו הנשואה ברחוב סקרשבסקה. איש ס.ס. נתן ציפצוף שיחקרב אליו. כשהילד הגיע לגרמני, פקד עליו להתעמל והחל להרביץ לילד מכות רצח והדם זרם מכל גופו. אחרי מקרה זה התאספו אנשי ס.ס. והחלו לטכס עצה מה לעשות עם ילד יהודי זה. לבסוף החליטו לרחום אותו יחד עם חזיר, ויחד להריצם תוך מכות שוט ברחוב ואחריהם רץ כלב גרמני, שנשך את הילד.

הילד נפל ללא הכרה על הקרקע, אך הגרמנים הקימוהו, גזרו לו שיער מחצי ראש ושפכו עליו מספר דליי זפת. במעמד זה מצאו את הילד והביאו למקווה, בית מרחץ של אדלר. זה היה ביום שישי. בלתי אפשרי היה לרחוץ אותו. על גופו היו הרבה חבלות.

בעיר נפוצה שמועה שבמקום של אדלר נמצא ילד שאי אפשר לדעת למי הוא שייך. (הילד כל כך נבהל שלא יכול היה לדבר). גם אני רצתי כדי לראות מי הילד. כשראיתי אותו נפלתי ללא הכרה, וכאשר חזרתי להכרתי, לקחתי חביתה את בני והתחלנו לרחוץ אותו בנפט ובבנזין, אך ללא תועלת. הילד נשאר חולה במיטתו זמן רב, עד שהגיע לאיתנו.

---

37 * דאס ידישע ראדם אין חורבות שטוטגרט 1948, עמ' 53, 54, 55.

גירוש יהודי ראדום בשנת 1940

(37 *) גזירה קשה, שהייתה צריכה ליפול על יהודי ראדום, חגיעה מקראקוב, לידי הגנרל-גוברנטור, בדצמבר 1940. הצו לווה בטענה שראדום מוצפת ביהודים, ויש להעביר שליש מהיהודים, כלומר עשרת אלפים יהודים, למקום אחר.

בהכנת רשימת היהודים שהיו מועמדים לגירוש, התנהל מאבק קשה בין קבוצות שונות המעוניינות בעיר, כי כל אחד רצה לשמור על האינטרסים של חברי מפלגתו, או על אינטרסים משפחתיים. המושלים בגיטו ראדום, כלומר אנשי היודנראט, לא הצטיינו במבצע זה ביושר ובהגינות. יצא איפוא, שלגזירה זו נפלו קורבן, כיהודים חראשונים, השכבה העניית. ודוקא אלו שירדו מנכסיהם בזמן המלחמה, אשר איבדו את מקור פרנסותיהם, את רכושם, בתי-מלאכתם ולא היו מסוגלים להסתגל למצב החדש שנוצר בתקופת הנאצים.

הגירושים הראשונים כללו רק העברת תמקום למקום, דבר שלא גרם למאורעות טרגיים, ולא הביא לאבידות בנפש, כמי שהביאו האקציות בשנת 1942, כאשר היהודים הועברו למחנות ההשמדה. מי יכול לאמר שהאקציה בסוף 1940 לא נוהלה בכוונה התילה כטקטיקה אסטרטגית גרמנית, כדי לרמות את היהודים עם הגירוש המוקדם, כגון למחנות עבודה בסביבות לובלין והיהודים חזרו, כדי שבעתיד יקבלו את המועמדים לגירוש לטרבלינקה, להם אשר יהיה להוכיח שהגירוש אינו איום ולא כדאי להתנגד לשלטונות הגרמניים, כי אפשר יהיה לחזור לראדום כקודם.

לכן יש להניח שרב היהודים, בשעת האקציות המחריחות לטרבלינקה, חשבו שהוטלה עליהם גזירה חדשה, ויועברו לעבודת כפייה שם. כך היו יהודי ראדום יום-יום, תחת נגישות קנות וגדולות, עד סוף שנת 1940.

סיום התמצית מעמ' 57.

קריאת יו"ר היודנראט בראדום ל - 2,000 יהודים לעזוב את העיר

(38 *) מצורף בזה צילום הודעה בשפה הגרמנית, ליהודי ראדום מאת ראש היודנראט, יוסף דיאמנט מ-1 בדצמבר 1940, בה נאמר בין היתר, ש - 2,000 יהודים חייבים לעזוב את העיר ב- 5,4,3 לדצמבר וחם יועברו לעיירות אומטוב ובוטק, ברכבות מיוחדות, בליווי רופאים וחברי היודנראט. חנסיעה תימשך בין 4 ל-6 שעות, ומחרכבת יועברו בעגלות למקום מישכנם החדש. במקומותיהם החדשים יקבלו דירות, כמו כן כסף טעד לחוצאות ראשונות, לפי גודל המשפחה. חנני מונח לבל אלו שעליהם לעזוב את חיער, לבוא במועד על מנת לצאת לנסיעה במועד, אחרת חשלטונות(הגרמניים) ינקטו בעונשים.

---

37 * מתוך דער פרייהייט פון ראדאם צום 25 יאריקן יובילייי, פריז דצמבר 1950, עמ' 57.

38 * מצורפת בזה מודעה מארכיון המכון לדוקומנטציה בחיפה.

הגירוש הראשון

(40*)גזירה קשה גזר הגנרל גוברנטור פראנק בדצמבר 1940: "ראדום מלאה וגדושה ביהודים, שליש מהם מוכרח להישלח לעיירות אחרות במחוז". פירוש הדבר: גירוש 10 אלפים יהודים.

בישיבת היודנראט הוחלט להשתדל אצל השלטונות הגרמניים, שהגירוש לא יבוצע בבת-אחת, אלא בשלבים, וכן לנסות לצמצם את מספר המגורשים.

הוקמה ועדה בהרכב טגן הסטרוסטה לשעבר ד"ר איזק שיצר, מארין, אייגר, הולצקנר ובירנבוים. חברי הועדה: צוקר, אייגר והולצקנר נסעו לעיירות אליהן עמדו להישלח יהודי ראדום, כגון: חמיעלנ?ק, בוסק, סינטשאוו, קוזמיר ועוד, כדי להכין עזרה למגורשים שיגיעו לשם ולבוא לידי הסכם עם היודנראטים על קבלת המגורשים כראוי וסידורם. הגרמנים הסכימו למשלוחים של 2000 איש, ואף הרשו לקחת חפצים.

ב-18 לדצמבר בוצע הגירוש הראשון. גורשו 1840 יהודים לפי רשימה שהוכנה על ידי היודנראט בראדום. כל משפחה מגורשת קיבלה מענק בסך 300 זהוב. עריכת הרשימה עוררה ויכוחים סוערים בין היודנראט והועדה הנ"ל, וכן בין הועדה לנציגי מפלגות הפועלים שלא הוזמנו להשתתף בועדה. הגיסטאפו דרש לשלוח, קודם כל, "אנשים מזיקים ובלתי יצרניים" (- גנבים, זונות, קבצנים, בלתי עובדים ומלווים ברבית -), וכן יהודים עניים מעיירות הסביבה. הויכוחים נתעוררו בעיקר בפירוש המונח "יהודים בלתי-עובדים". נציגי מפלגות הפועלים דרשו, שפועלים ועובדים שעבדו למעני המלחמה לא ייחשבו "בלתי עובדים".

יושב ראש הועדה ד"ר שיצר, השתדל שהמשלוח יאורגן לפי צדק מסוים, ולא תושפע מפרוטקציה וסחיטה. ברם גייגר נחג אחרת.

את-השילוח-ביצעה הגיסטאפו, והמשטרה הפולנית נכחה בשעת ה"פעולה". גייגר נסע ללוות את המגורשים למקומותיהם החדשים. כן נסעו ברכבת הגירוש כמה מחברי הועד, לשם הושטת עזרה בסדור האנשים במקום, כגון: השגת דירות, טידור מטבחים וכיו"ב.

הגרמנים דרשו כי בינואר 1941 יגורשו עוד 2000 יהודים מראדום. אולם לאחר ח חשתדלות אצל המפקדים (מלווה מתנות נאות) נדחה הגירוש השני למועד בלתי מסוים. המגורשים בעיירות היו שרויים בדוחק רב ומרביתם ברחו חזרה לראדום.

יואכים גייגר היה ראש משרד העבודה היהודי בראדום, שסיפק כוחות עבודה לגרמנים, ללא הגבלה, ולו חקשר לכל משרד גרמני חשוב כגון הגסטאפו, ס.ס., משטרה נאצית ולגוברנטור ולשטאטהאופטמן של העיר ראדום.

---

40 * מתוך הספר ראדום עמוד 229.

בהוצאת אירגוני יוצאי ראדום בישראל ובחמוצות 1961.

מי ומי בין המגורשים

(41 *) בגירוש היו חייבים, בראש ובראשונה האלמנטים המסוכנים והאלמנט חבלתי-פרודוקטיבי, כגון: גנבים, זונות, קבצנים ובלתי מסוגלים לעבודה. הועדה התלימה לגרש גם יהודים עניים שהגיעו בזמן המלחמה לראדום מערים שונות.

בקשר לגירוש יהודים, שהם עתה בלתי מסוגלים לעבודה, פרץ סכסוך חריף בין הוועד שהרכיב את הרשימה ובין נציגי מעלבות הפועלים היהודיים בעיר. נציגי הפועלים טענו שלא הוזמנו בכלל למבצע, כלומר לקחת חלק בהרכבת רשימה זו. ראשי הפועלים עשו כל מאמץ, לא למנוע באנשים העניים של מעמד הפועלים. טענותיהם היו, שאותם אנשים שעומדים עתה לגרשם, היו אלמנט פרודוקטיבי עד פרוץ המלחמה, כאשר כל אחד עבד במקצועו. עם הכיבוש הנאצי הם נפלו קרבן לתנאים שנוצרו, הפכו למחוסרי עבודה ולחסרי כל. בעבר הם התפרנסו מעבודת כפיים וכעת נעשו מיותרים.

סוף עמ' 67.

מחוך עמ' 68

יו"ר הקומיסיה, ד"ר שיצר, היה ידוע כאיש ישר ועושה צדק, עשה כל מאמץ כדי שהרשימה תורכב לפי היושב והצדק. הוא לא הושפע מאיומים עליו, או מפרוטקציונרים שהופנו אליו ממקומות שונים.

אך ראש משרד העבודה ליד היודנראט, יואכים גייגר, דרש מד"ר שיצר, שימחוק מהרשימה אנשים מסויימים, וביניהם את הגנב הידוע, אברהם "קיסר". שיצר עמד על כך שישלח אותו מהעיר כאלמנט בלתי-רצוי, אך לבסוף נכנע ד"ר שיצר גם בלחץ הגרמנים, שדרשו לא לגרש מראדום את אברהם קיסר.

הקומיסיה שד"ר שיצר עמד בראשה, דרשה לקבל רשימות היהודים המופיעות בבתי משפט, שהודענו על עבירות פליליות, רשימות מהמשטרה הפולנית, על כל הגנבים והזונות, וכן רשימה מ"עזרה" סוציאלית ורשימה מהאגודה לגמילות חסדים, על היהודים שקיבלו קיצבה.

מ"עזרה" קיבלו הרבה יהודים קיצבה חד-פעמית בזמן המלחמה, ומובן שמהאגודה לגמילות חסדים קיבלו תמיכה אלפי יהודים. ברשימה זו הופיעו יהודים רבים, שבשעת המצוקה ביקשו עזרה והלואה, וזו סרגדיה להכניס אנשים כאלו לרשימה, ולהפכם לבלתי נחוצים, הנופלים על גב החברה.

סוף עמ' 68

מחוך עמ' 69

גירוש היהודים מראדום התבצע על ידי הגסטאפו, בליווי המשטרה הפולנית ונציגי היודנראט בראדום.

רב היהודים, כמעט 80%, חזרו לראדום, אחרי זמן מה, כלומר ב-1941 והגרמנים בכלל לא חגיבו, למרות שידעו על כך.

---

41 * דאס ייִדישע ראדאם אין חורבות שטוטגרט 1948 עמ' 69,68,67.

הגרמנים רצו לגרש מראדום בינואר 1941, שוב 2,000 יהודים, אך שולם לשלטונות הגרמניים שוחד רב בכסף ובמתנות והגזירה בוטלה.

הספר "הפרופסורים של היטלר"

(42 *) בספר המסורסם של ד"ר מקס וינרייך בשם "הפרופסורים של היטלר", שיצא לאור בניו-יורק ב-1947 על ידי המכון היהודי xx ייווא, מביא ד"ר וינרייך דין וחשבון שפורסם בחוברת בינואר 1941 עם הפרטים הבאים על ראדום:

"עד למבצע שמלפניי 18 יום (כלומר דצמבר 1940, גירוש ראשון של יהודי ראדום), הייתה לעיר המחוז ראדום, אוכלוסיה של 80,000 איש, כי בעיר התגוררו גרמנים במרכז המחוז והרבה חברות כלכליות גרמניות הגיעו לעיר, נגרם מחסור בדירות, לכן חיפשנו עצה.

מיניגו קצת מקום, על ידי העברת השכנים היהודיים מבתים טובים של מרכז xxxx העיר ראדום, לאיזור היהודי, אך גם מבצע זה היה בלתי מספיק וזמני.

נוסף לכך לא יכולנו להיות סולרנטים בראותנו שהאלמנט היהודי מסתובב ברחובות הראשיים של מרכז הגוברנמנט. היות ולא יכולנו להשתלט על המצב, העברנו 2,000 יהודים מראדום לישובים xxxxקטנים.

בקשר להתפתחות הכלכלית והאקונומית של היהודים בראדום, אפשר לצפות לצעדים דרסטיים לסילוק האלמנט היהודי."

---

42 * דאס יידישע ראדאם אין חורבות, שטוטגרט 1948, עמ' 69.

הרקע לתכנית מדגסקר 1940

(43 *) שנת 1940 בראדום ובפולין כולה, שהיתה כבושה על ידי הגרמנים הנאצים, עברה בחסד, והיו מעט הרוגים ונרצחים, לעומת מה שקרה משנת 1941 והלאה. יש לחפש את הסיבות לכך.

בשנת 1939 בחדשי הכיבוש ספטמבר-דצמבר, רצו הגרמנים הנאצים להוכיח את אכזריותם ולזרוע פחד ואימה על יהודי פולין, שנפלו בידי השלטון הנאצי.

המדיניות של השלטון הנאצי בפולין בשנת 1940 התרכזה בשני מישורים:

א. בעבודת כפייה - ניצול יהודים לשירות היחידות הגרמניות בעבודות פשוטות וגם כבעלי מלאכה.

ב. החרמת הרכוש היהודי xxxx באופן שיטתי, על ידי כך שהיהודים חוייבו להגיש בכתב את גודל רכושם, אם זה במזומנים, במטבע זר, עקדות וחסכונות בבנקים, נכסי דניידי ולא דניידי כבתים, מגרשים, בתי חרושת וכו'. כל זה הפך לרכוש גרמני, וחיווה חלק מאמצעי המימון להמשך ניהול המלחמה באירופה, כי הכספים, התחורות, חומרי בנין, עצים, ברזל, חומרי גלם שונים, כל אלו עברו מהיהודים והפכו לרכוש גרמני.

בכל זאת ראו כב יהודי פולין שאפשר יהיה להחזיק מעמד בצורה כזו עד לסיום המלחמה, אך אין להתעלם מתכנית מדגסקר משנת 1940, ויש להתייחס לתכנית זו ברצינות, כמסמך חשוב של שנת 1940, כי מסמך זה מוכיח שלאנשי השלטון הגרמני-הנאצי לא הייתה שום תכנית להשמדת יהודי אירופה בשנת 1940.

תכנית מדגסקר

בתכנית של העברת יהודי אירופה לאי מדגסקר, הנמצא באפריקה, בבעלות צרפתית, עסקו קציני הגסטאפו כגון תיאודור דניקר, הגן ואחרים, ממחלקתו של אייכמן.

לפנינו מסמך מ-15 באוגוסט 1940 שנכתב בברלין מאת הגסטאפו למשרד החוץ הגרמני, בקשר לתכנית מדגסקר, על העברת יהודים לשם. יש לזכור שאז מדגסקר, בו חיו כ - 4 מליון כושים אפריקניים, השתרע על שטח של 690 אלף קמ"רובע, ויכול היה לכלול 10 מליון יהודי אירופה ללא קושי בזמן המלחמה, ובכך רצו הגרמנים לפתור את הבעייה היהודית של יהודי אירופה הכבושה.

מסמך שני בקשר לכך מספר שמשרד הגסטאפו, מחלקתו של אייכמן המטפלת בבעת היהודים, ישלח למדגסקר, ראשית כל 4,000 יהודים, ביניהם בעלי מלאכה, רופאים, והם יבנו ויכינו את המקום לקבלת יהודים נוספים. ליהודים אלו מותר יהיה לקחת איתם חפצים אישיים עד 200 ק"ג. בעלי-מלאכה יביאו איתם נוסף לכך, את ציודם המקצועי. החקלאים היהודיים יביאו איתם את ציודם וכן הרופאים יביאו איתם את מכשיריהם. בקשר לכסף, זהב ודברי ערך ינהגו איתם כפי שנהגו עם יהודי גרמניה. הרכוש שישאירו אחריהם יהיה בטיפול הקומיסר הגרמני, המטפל ברכוש היהודי. הרכוש ימכר והכסף יוקדש להעברת יהודים מאירופה למדגסקר.

---

43 * מתוך יקוט מסמכים, ככתב אשמה נגד אדולף אייכמן, שהוכן על ידי ט.ם.
במכון לדוקומנטציה בחיפה בשנת 1958.

מסמך שלישי מדבר על רעיונות בקשר להקמת בנק בינלאומי למימוש ולניצול הרכוש היהודי באירופה. הכוונה היא שהיהודים לא ישפיעו יותר על הכלכלה באירופה, ואת מקומם יתפסו הגרמנים. יש לדאוג לכך שהכלכלה באירופה לא תיפגע במדינות מסויימות בגלל החרמת החברות היהודיות הגדולות. הקפיטל היהודי באירופה יועבר לבנקים של קומיסרים שינהלו את העסקים, ובנקים אלו יעבירו את הכספים לבנק מרכזי גרמני, כדי לממן את העברת היהודים למדגסקר. הבנק יזדקק לרכישת מגרשים, בניית בתים וכו' למען היהודים במדגסקר.

גם רכושם של יהודי גרמניה, הנמצא ברשות משרד הרייכספירר, ס.ס. ושם משרד הבטחון הנאצי, יועבר לבנק למטרות מגירת היהודים.

גרמניה צריכה להתום על חוזים עם ארצות אירופיות בקשר למתרון בעיית היהודים והגירתם. לבנק יהיו האמצעים הכספיים להעברת היהודים. היהודי לוקח עימו רק את הציוד הנחוץ והקהילה היהודית במדגסקר תידאג ליתר צרכיו.

היהודים יבנו את מושבותיהם במדגסקר לפי דוגמאת האיכרים הגרמניים בגרמניה. להשגת הציוד המיוחד עבור היהודים וטיפול בתוצרת שהם ייצרו מתוך עבודתם במדגסקר, יוקמו חברות והכל יועבר דרך גרמניה. ליהודים לא יהיה מגע עם העולם החיצוני. היחידים שיקנו את תוצרתם של היהודים במדגסקר יהיו רק הגרמנים.

זו היתה תכניתו של פרנץ ראדמכר, נציג משרד החוץ הגרמני ומומחה לבעיית היהודים, שהוסיף לתכניתו של קצין הגסטפו דנקר, כי משרד הבטחון הנאצי של אייכמן עבד בשיתוף הדוק עם משרד החוץ.

זו לדעתי עובדה מספקת שלראשי גרמניה לא הייתה בשנת 1940 תכנית להשמדת יהודי אירופה, והרעיון נולד רק במארס 1941.

נספח ד'

היטלר מחליט במארס 1941 על השמדת היהודים

(44 *) מתוך עמ' 1

1. השטח של פולין חולק אחרי המבצע הצבאי בספטמבר 1939 בין הרייך הגרמני ורוסיה הסובייטית. הגבול עבר בחלקו הגדול לאורך נהר סן ונהר בוג. חשטחים של מערב פולין הוכרזו כשטח של הרייך השלישי, וליתר האיזורים ניתן השם "גנרל-גוברנמנט", שקיבל שלטון עצמאי.

חשטח של הגנרל-גוברנמנט חולק בתחילה ל-4 מחוזות ואחד מהמחוזות קיבל את השם מחוז ראדום, שכלל שטח של 25,500 קמ"מ. במחוז זה היו 3 ערים גדולות של נפות ראדום, קלצה וצ'נסטוכוב.

מתוך עמ' 2

2. יש להניח שבתקופת הכיבוש היתה במחוז ראדום אוכלוסיה כללית של 3,046,000 איש, ומתוכם בערך היו 360,000 יהודים באיזור זה. מתוכם חיו בעיר ראדום בערך 25,000 יהודים.

יהודי ראדום חיו תחת לחץ בגלל האנטישמיות של ההיטלריסטים תחת הכיבוש הנאצי, שלחצו עליהם, והמצב הלך והחמיר.

באביב 1941 נתן היטלר פקודה להימלר, להשמיד באופן מיסי את היהודים בכל חשטח הכבוש על ידי הרייך השלישי. לכך קוראים

מטרתם הראשונה של הגרמנים היתה לרכז את האוכלוסיה היהודית מישובים שונים בעיר גדולה יותר.

הגרמנים מרכזים כוחות גדולים בסביבת ראדום ב-1941
כדי לפלוש לרוסיה הסובייטית.

העיירה פשיטיק מרוחקת 14 ק"מ מראדום. בסוף 1940 פקדו הגרמנים, על כל אוכלוסיית פשיטיק והסביבה, יהודים ונוצרים כאחד, לעזוב את האיזור, שהוכרז כאיזור צבאי.

היהודים, כמו הנוצרים והחקלאים, נאלצו לעזוב את בתיהם ואדמותיהם ברדיוס של 20 ק"מ. אחרי יציאת האוכלוסיה, הגרמנים הרסו עם בולדוזרים את המבנים ובנו מחנות גדולים עבור צבא הוורמכט שהגיע לשם במספרים גדולים.

נבנה שם גם שדה תעופה צבאי מיוחד. מאוחר יותר נודע שמסביבת פשיטיק נעו הכוחות הגרמניים ביוני 1941 לכיוון מזרח, לגבול הגרמני רוסי.

---

44 * מתוך דין וחשבון מקוצר של בית משפט בהמבורג, שהכין את כתב האשמה במשפט נגד פושעים נאציים שפעלו בראדום. כותבת השופטת אמרט ב-3 במארס 1970 על יהודי ראדום משנת 1939 עד 26 ביולי 1944.

הקמת הגיטו ומשטרה יהודית

(45 *) ב-20 בפברואר 1941 יצא הצו על הקמת גיטאות ב-4 מחוזות בפולין. ב-29 במארס 1941 הזמין הד"ר קארל לאש, הגוברנטור של ראדום, את כל מנהלי המחוזות ומפקדי הערים באיזור ראדום, והודיע להם, שבקרוב תפרוץ מלחמה בין גרמניה לרוסיה, ושבאה פקודה מברלין להקים במהירות גיטאות ליהודים - עד ל-5 לאפריל יש לכלוא את כל היהודים בגיטאות.

במארס 1941 פורסמו ברחובות ראדום הודעות, כי יקומו גיטאות: אחד ברחוב וואעל והסימטאות שמסביבו, וחשני - בפרבר גליניצה.

הגיטו בראדום הוקם ב-7 באפריל 1941. שבעה ימים קודם לכך הוקם לפי פקודת הגיסטאפו "שרות הסדר", או כפי שכינו אותו - "המשטרה היהודית".

מפקד המשטרה נתמנה - יואכים גייגר חידוע. ממלא מקומו - ליאון טיטנר, עורך דין מקליש, ושורה של מפקדים ורבי סמלים. למפקח מחמנה - ליפא ווייצחנדלר, שלישו - ווייגר, מפקד המשטרה בגיטו גליניצה היה הנריק בורנשטין וסגנו - אחיו של גייגר.

בחוגים מסוימים של יהודי ראדום טברו כי למשטרה צריכים להתגיים הללו ששימשו בשעתו טנני קצינים בצבא הפולני, כלומר צעירים יהודים משכילים שגמרו בתי ספר לקצינים בצבא הפולני. ברם, רובם של אלה משכו ידיהם ממלוי התפקיד הזה. חשבו שהמשטרה היהודית תהיה מכשיר לשיתוף פעולה עם הגרמנים.

כן נתברר שהגיסטאפו מחדירה אנשים למשטרה לפי המלצותיה.

במודעות קראו לחרשמות מועמדים צעירים בגיל לא פחות מ-21 שנה, ששירתו בצבא הפולני. והיו יהודים שראו בשרות המשטרה, מקום עבודה טוב ועמדה נוחה, ואת התנאים החסרים מלאו... בזהובים (עד 5000 זהוב הגיע "המחיר" של דמי כניסה למשטרה).

המשטרה היהודית חולקה לשתי "מחלקות אזוריות", האחת - בגיטו הגדול ובה 100 שוטרים ומקום מושבה - ככר ספרה מיאסטו מס 10, והשניה בגליניצה, שמנתה 40 שוטרים ומשרדה ברחוב בלוטניה 4.

תפקידי המשטרה בהתחלה היו: עמידה על המשמר ביציאות הגיטו; מניעת הכניסה מזרים לגיטו ומניעת היציאה מיהודי הגיטו בלי אישור מתאים; אסמקת פועלים במספר הדרוש - לפי הוראת "משרד-העבודה" שמירה בגיטו, סיורי לילה במוצאי הגיטו ובכניסותיו. היו גם "שוטרים אזוריים" שתפקידם היה לשמור על מצב הבריאות בשכונה שעליה הופקדו בגיטו.

במארס 1941 הזמין ד"ר לאש את מפקדי האיזורים שבמחוז ראדום והם:

Opoczno v. Ballusek, Tomaschow-Max. Landrat Dr. Glehn,
Jedrzejejow Reg.-Rat Buss. Piotrkow Stadthauptmann Driessen,
Radomsk Kreishauptmann Dr. Schaefer. Busk-Dr.Rit, Kielce Dr.Ritter
Opoczno Dr. Albrecht, Konsk - Dr.Egen. Ilza-Dr. Zetelmayer.
Radom- Oberburgermeister Schwitzgebel. Czestochaw-Dr. Wendel.

השוטרים לא לבשו מדים. הם חבשו כובעים הכולים דומים לכובעי השוטרים הפולניים, בתוספת סמים אדומים וסויות של מגן דוד, ל"מפקדים" היו כוכבים שסימלו את תפקידיהם - עד ארבעה במספר. על הזרוע הימנית - סרטים צהובים ועליהם הכתובת: "השרות היהודי לסדר", בפולנית ובגרמנית.

(45 *)

המשטרה היתה מחולקת לפלוגות וביצעה תרגילי סדר בשטח בית החולים היהודי. התקנון הושתת על תקנון המשטרה הפולנית. ליד מפקדת "האזורים" היתה מזכירות שדווחה מדי יום ביומו ל"משטרת הבטחון" הגרמנית ולמשטרה הפולנית על המצב, ועל מספר הנאסרים ביום החולף, מקרי חברחה, גניבה, וכיו"ב.

היה בית כלא שבו נעצרו, לפי תקודת"מועצת היהודים" אנשים שלא התיצבו לעבודה, שלא שילמו מסים, העליבו מקידים של היודנראט, או מגעו במשטרה. בעד אי-קיום הוראותיהם של שוטרים, הליכה ברחוב בשעות העוצר, נקנסו בקנס כספי, לעיתים גם בעונש מאסר. בידי המשטרה היתה רשימה מדוייקת של העגלות והסוסים בגיטו, ביחוד של אלה שחויבו לעבוד בשביל הגרמנים. בתפקיד מנהל ראשי של מזכירות המשטרה כיהן עורך דין ליאון סיטנר. לפי דרישת הגיסטאפו הביאה המשטרה יהודים ל"חקירות". את התפקיד הזה מילאה פלוגה בת 10 שוטרים מיוחדים, שעבדו תחילה בס.ד. (משטרת הבטחון).

אספקת מיצרכי המזון לגיטו באה, בעיקר, על יד חברחה מחוץ לגיטו; החקצבה הגרמנית לחודש הספיקה... לימים מספר בלבד. ההברחה התנהלה בחסכמתה החשאית של היודנראט ובעקדי המשטרה. בפתחי הגיטו שהמשטרים מפקדים, חוכנסו כמויות מזון גדולות. לאוכלוסיה בגיטו היה בכך משום חצלה, ואילו לשוטרים יהודים - מ מקור הכנסה מדמי "לא יחרץ".

באפריל 1942 נאסרו ראשי המשטרה היהודית גייגר, ווייגר, וויצהנדלר באשמת נסיון לשחד מקידי הס.ד. הם נעצרו בכלא עד הגירוש הגדול של היהודים מראדום, ויחד אתם נשלחו למחנות המוות. לאחר גירושם נתמנה למפקד הראשי של המשטרה עו"ד ליאון סיטנר, ולמפלא מקומו מגיסטר הנריק האמרשטיין ולאחר מאסרו קובא פריד ולוסק מיקובטקי.

יהודי הגיטו לא יכלו לסלוח למשטרה היהודית, על היענותה לפתויי הגרמנים ועל עזרתה בבציע "המשלוחים". במשטרה שרתו גם אנשים מושחתים, בובדים, שאמתנים, שחיו חיי בזבוז ומותרות על חשבון אחיהם המעונים.

---

* 45 מתוך הספר ראדום עמודים 230-229.

הוצאת אירגוני יוצאי ראדום בישראל ובחפוצות תל-אביב 1961.

משרד הדירות בפעולתו

(46 *) כאשר קיבל משרד הדירות ליד היודנראט את תכנית הגיטו, הוטלה עליו המשימה להעביר לגיטו כל היהודים שגרו מחוץ לגבולותיו. אלפי יהודים צבאו על המשרד, וכל אחד רצה לקבל דירה טובה ונוחה יותר. השתמשו בפרוטקציה, נתנו שוחד. דחיקת היהודים לדירות צפופות לבלתי נשוא, והקפוחים שקופחו אלה שלא היה בידם שוחד - עוררו מרירות רבה. הצעקות ליד המשרד פשטו בחלל הגיטו. תחילה ניהלו את המשרד יוסף שטלמן, יוסף בלאס וראובן זיסקינד. אחר כך הורחב המנגנון וכמנהלו נתמנה, אליעזר גוטליב.

מספר יהודים התחלפו בדירותיהם בעצמם (בלי תיווך המשרד) עם הפולנים שהתגוררו ברחובות שנכללו בתחום הגיטו. במקרים אלה סדרו הפולנים במשרד הדירות את כל העניינים הכרוכים בהעברה. עם התקרב מועד ההעברה, החלו היהודים להוסיף על דירותיהם סכומי כסף ניכרים, כדי לזרז את הפולנים לצאת מהן. אולם ארעו מקרים שפולנים לא נתנו ליהודים להכנס לדירות המיועדות.

משפחות נוצריות שגרו שנים רבות בבקתות ישנות ב"בליניץ" או ב"וואעל" זכו בדירה של שלושה חדרים, חצר גדולה וגינת נוי, ברחובותיה הנאים של ראדום, ועוד חוסיפו להן כסף למען יסכימו לחלופין אלה.

הדרכים חסומות

המועד הראשון לכניסה לגיטו, 1 באפריל 1941, נדחה ל-7 בו. המעט קיימו הגרמנים הבטחתם, והירשו העברת המטלטלים מהדירות שמעבר לגיטו לדירות שבגיטו.

שתי חגיטאות לא גודרו, וכגבולות שימשו הבתים עצמם. ליד כל המעברים ביציאות ("וויליאשץ") היו כתובות בפולנית ובגרמנית: "סכנת חידבקות במחלות - הכניסה אסורה".

ליד היציאה הראשית שמרו שוטרים יהודים ופולנים. ליד היציאות האחרות - שוטרים יהודיים בלבד. השער הראשי בגיטו הגדול היה בקרן וואעל-לובלסקה. ואלו היו היציאות: בפינת וואעל ולובלסקה, ברנרדינסקה וגרוטוביטש, פרץ וגרוטוביטש, פשכודניא וסטאו-קרקובסקא, זגודנא ומלצ'נא, סטרה-מיאסטו ומירצקי, שפיטלנא ומלצ'נא, גרודסקא וריגק, ריגק וסטרה-קרקובסקא, פינת זשיטניא וריגק, זשיטניא ומירצקי, וולנושץ' ורחוב ספצרובה, וולנושץ' וריגק. הגיטו בוואעל ובסימטאות סביב, כלל איפוא, את החלק הצפוף ביותר של האוכלוסיה היהודית בגיטו ראדום.

הגיטו בגליניצה השתרע מרחוב ביאלא עד לקצה קושנה, כלל את רחוב סבריצ'נא וז'אביא עם הסימטאות סביבן.

רוב היהודים שאפו לגור ב"גיטו הגדול", שבו היה מרכז החיים היהודיים, אף-על-פי שהצפיפות עלתה בהרבה על זו שבגיטו הקטן.

---

46 * ספר ראדום בעברית בהוצאת ארגוני יוצאי ראדום בישראל ובתפוצות ת"א 1961 עמ' 230.

(47 *) מהמוסדות היהודיים נשאר בתחום הגיטו ברחוב סטרו-קרקובסקה, בית-החולים היהודי, בית-היתומים, מושב הזקנים ובית החולים היהודי למחלות מידבקות נשארו בבניניהם שמחוץ לגיטו. השטח שהקצו הגרמנים לגיטו צריך היה להקיף תחילה רק מספר מצומצם של רחובות, ורק בהשתדלות היודנראט, בלווי שוחד, נקבעו תחומיו כפי שצוינו לעיל.

מתחום הגיטו הגדול הופקע החלק השמאלי של ככר סטרה-מיאסטו, שבו היתה ממוקמת חמולנית של המפל וביח-המחסה העולני. כן הופקע חלק מהצד הימני שבו היה בית החרושת למכונות של קינד. בתוך הגיטו, באמצע הככר סטרה-מיאסטו, נשארו שני מוסדות פולניים: מושב הזקנים הנוצרי וביח-החולים לחולי-רוח.

מספר היהודים שנדחקו לגיטו ראדום עלה ל-35 אלף. עקב המלחמה הגיעו מגורשים יהודים רבים, מקראקא, לודז', פוזנן, פומארן, וכן יהודי ווינה שהיו להם קרובים בראדום, וגם מהעיירות שבסביבה.

בימים הראשונים לא היה המצב בגיטו יציב. התושבים לא התקיידו על קיום הגבלות היציאה. אפשר היה לצאת ולבוא. דרך הרחובות הצדדיים עברו מגיטו אחד למשנהו. ליד יציאות מסויימות לא עמדו משמרות בכלל.

יהודי שנמצא מחוץ לגיטו נקנס בסכום כסף מסוים, אך ענשים כבדים לא הוטלו עדיין.

מושלי הגיטו הטילו על היהודים שורה של קנסות ותשלומים, וחלק מאנשי היודנראטים נהנו מהם וחיו חיי מותרות. לחברי היודנראט היו זכויות מיוחדות. הם נשאו על הזרוע סרט לבן עם כתובת בגרמנית: "טועצת היהודים העליונה של האוכלוסיה היהודית". באמצע הסרט היה מגן-דוד כחול. חותמת מפקד הס.ס. וחמשטרה היה טבוע עליו.

הנהלת הגיטו ו"מועצת היהודים"

השלטונות הגרמניים הטילו על "מועצת היהודים של מחוז ראדום" את התפקיד להסדיר ענייני היהודים, לנהל את האדמיניסטרציה של הגיטו, להוציא לפועל פקודות והוראות הגרמנים. המועצה עמדה תחת פקוחו הישיר של מפקד הס.ס. וחמשטרה של מחוז ראדום (באמצעות מחלקת היהודים), וכן תחת פקוחו של מנהל המחוז ומפקד הגיסטאפו ומשטרת הבטחון (באמצעות המחלקה הפוליטית). משרדי היודנראט בגיטו שוכנו ברחוב גרודזקה 8.

היודנראט הקים בגיטו מנגנון אדמיניסטראטיבי נטוף. אל המשרדים שנתקיימו מקודם נוספו: משטרה יהודית, משרדים לאספקה, דיור, בריאות, עבודה, רישום האזרחים ושורה של משרדים ומחלקות אחרות. בעיני הטעד הסוציאלי טיפל "זש.ק.א.".

---

47 * ספר ראדום בעברית בהוצאת אירגוני יוצאי ראדום בישראל ובתפוצות ת"א 1961 עמ' 231

היודנראט קיבל לרשותו את בית-המרחץ וחדר-החיטוי, אשר בבית גרשטיין ברחוב סטרו-קרקובסקה (מול בית-החולים). כל יהודי חגיטו נאלצו - לפי הוראת הגרמנים - להתרחץ ולחטא את בגדיהם בימים מסויימים בשבוע.

ב-12 באוקטובר 1939 הוקם בפולין ה"גנרל גוברנמנט" שכלל ארבעה מחוזות: קראקא, ווארשה, ראדום ולובלין. בכל מחוז שלט גוברנטור, בראדום - ד"ר קארל לאש. למחוז ראדום סופחו הנפות שהשתייכו בעבר לקאלץ, פיוטרוקוב וערים אחרות.

הוא הקיף ששח של 25,000 קילומטרים מרובעים, ומנה שלושה מליון ו-46 אלף נפשות, מהם 360 אלף יהודים.

היודנראט בגיטו ראדום מילא גם תפקיד כיודנראט מחוזי ("מועצת היהודים העליונה") ועמד בקשר עם כל העיירות שבמחוז בענינים שונים.

מחלקות היודנראט בגיטו

מחלקת האספקה (48 *)

בראש המחלקה הזו שתפקידה היה לספק מזון, עמדו משה לסלאו, יוסף שטאלמן, (מחלקת הקניות), ישעיהו אייגר(מנהל המשרד), יוסף בלאס, (רישום חלוקת כרטיסי המזון), חלל גולדברג(אפסנאי) ועוזרים לידם בנימין הרשנשטראוס וי. ווויזיסלבסקי. חמנות חולקו בחנויות איזוריות מיוחדות. מחסני האספקה של העיריה שימשו כמקור הראשי ממנו נתקבלו, לפי הנורמות שהוקצבו ליהודים, קמח, גריסים, סוכר, מלח, שמנים ומרמלדה.

עם הקמת הגיטו הוצאו כרטיסי מזון מיוחדים ליהודים. חמנות היו זעומות, ולולא האפשרויות להשיג מזון "מהצד", היה מספר היהודים הגוועים ברעב, גדול בהרבה. היו כמה מקרים של קבלת עזרת מחוץ לארץ בחבילות מזון, שנמכרו על ידי החנויות במחירים גבוהים את תמורתם קיבלה "מועצת הזקנים".

חלוקת המנות בכמות זעומה ואי-הסדרים בחלוקה, שנחגלו מזמן לזמן, גרמו לטענות ותרעומות רבות.

מחלקת הרישום האזרחי

המחלקה נוסדה ביוני 1941, לפי צו השלטונות הגרמניים, כמחלקה ליד היודנראט בגיטו. בראש המחלקה עמדו יעקב פישביין ועוזרו הנריק זאמעטשקובסקי, שהיה כעבור זמן מנהל המשרד. כאן ניהלו כרטיסיה של תושבי הגיטאות לפי המין, גיל, מקצוע, השכלה. כן היה רישום של עבלות סוסים, פרות ועזים. המשרד ביצע גם פעולות רישום של הנכנסים והיוצאים.

מהעבודות במשרד זה הפיקו אנשי הגיסטאפו תועלת רבה. לעתים קרובות סילקו את הפקידים וחיסלו בעצמם בכרטיסיות. למני ה"גירוש" מגליניצה דרשו להמציא להם רשימת היהודים במקום. גם למני "הגירוש הגדול" דרשו רשימה של היהודים שנותרו, אך לא קבלוה.

---

48 * מתוך הספר ראדום בעברית בחוצאת אירגוני יוצאי ראדום בישראל ובתפוצות ת"א 1961 עמ' 231

המחלקה עזרה ליהודים, בקבעה, תאריכים מזוייפים להודעות היהודים על שובם מרוסיה הסובייטית, או לאלה שבאו על דעת עצמם ממקומות אחרים. היו מקרים שחיסלו כרטיסיות רבות שלבעליהן היתה צפויה סכנה של גירוש למחנות ההשמדה.

מחלקת הדואר (* 49)

עד חקמת הגיטו השתמשו היהודים בדואר הכללי. משרוכזו בגיטו חוקם משרד-דואר מיוחד, בהנהלתו של איזאק בראומאן, המשרד נמצא בכיכר "אלט-שטאט" וביצע את כל פעולות הדואר - שירות הטלפון, תעברת המחאות-כסף, מכירת בולים, משלוח וקבלת חבילות-דואר, מכתבים באחריות ומברקים. מחירי השרותים היו גבוהים ובעודפים כוסו ההוצאות המיוחדות לדואר היהודי. המנהל היה מעביר כל יום את המכתבים והחבילות למשרד הראשי של הדואר, ומביא משם את המכתבים והחבילות למשרד שבגיטו, שהומצאו למוענים בידי דוורים יהודיים.

- - - - - - - - - - - - - - - - - -

הרופאים והאחיות מספרים על פעילותו של בית החולים בגיטו
ועל מצב הבריאות בגיטו בשנים 1941 - 1942 עד לגירוש .

- -

מצב הבריאות בגיטו

(נמסר על-ידי ד"ר ווינאפל, גברת וואלאכאוויטש-זשאבנער ואחות רוז'ה דיוואן).

בספטמבר 1939 עזבו כמעט כל הרופאים היהודים את ראדום. בית-החולים היהודי היה מלא פצועים מהפצצות האויר. זמן קצר אחר כך הגיעו גם קרבנות חירידת ברחוב שנפגעו בכדודי "דום-דום". בביה"ח עבדו ד"ר פינקלשטין והמנתח ד"ר גייפלד, וכן ד"ר ווינאפל שהגיע לראדום מראדומסק. לאחר זמן קצר, חזרו לראדום הרופאים הבאים שלא עלה בידם להמלט לרוסיה : ד"ר צונג, ד"ר נ. שנדרוביץ, ד"ר א. פריד ואחר-כך ד"ר ל.פסטמן וד"ר וויטונטקי. הם הצליחו לקבל בחזרה את דירותיהם ועבדו בבית החולים היהודי.

המיקום על המצב הסניטרי והתברואה של היהודים בשתי תגיטאות - היה בידי "המחלקה לבריאות", שבראשה עמד ד"ר שנדרוביץ. לא היו כמעט שני בתי-חולים יהודיים ולרשותה עמדו שני אמבולנסים - האחד בגיטו הגדול, והשני - בגיטו הקטן בגליניצה. המחלקה ביצעה עבודות תברואה שונות: זריקות חיסון (בהתאם לחוק הגרמני), חיסויים אישיים (פליית-כינים), ניחלה את בית-המרחץ, קיימה חדרי-בידוד למחלות מידבקות, ובית-מרקחת שברשותה חילק תרופות לנזקקים במחירים נמוכים, או חינם.

---

49 * ספר ראדום בעברית בהוצאת ארגוני יוצאי ראדום בישראל ובתפוצות ת"א 1961 עמ 232.

בתחילה עבדו ד"ר וינאפל, רופאת השניים ברקוביץ ואחרים גם במוסדות פולניים כגון: מרכז הבריאות העירוני ואחרים. ברם עבודתם במוסדות אלה לא נמשכה זמן רב, כי לפי פקודת השלטונות הגרמניים, נאסר עליהם לטפל בחולים "אריים".

נפל בגורלם של הרופאים לראות לעתים קרובות את המכות והחבלות - פרי ההתעללות ביהודים. מחסת העניות, חצפיות החזון חדל והמחטור בחמרי-חסקה לבתים, החלו מתפשטות בקרב היהודים המחלות האפידמיות. וחנה, החכרח בחרחבת העזרה הרפואית חביא להקמת "מרכז-בריאות" עם אמבולנס בדירת "עזרה", שם ניתנה עזרה רפואית חינם, או בתמורה מינימלית.

בשנת 1940, נשלחו צעירים יהודים רבים למחנות-עבודה ליד הגבול הרוסי. כאשר חגיעו משם קריאות לעזרה רפואית, נשלחה לשם קבוצת אנשים, שחביאה מזון וחרופות. באחת הקבוצות השתתף ד"ר וויטונסקי, בשניה - ד"ר וינאפל. המצב שם היה איום. האנשים היו אכולי כינים, מלוכלכים, ישנו על הארץ ללא מצעים, רעבו ללחם. חדיזנטריה חקפה רבים מהם. השליחים הצליחו לחוציא מספר חולים וחשושים, ולחעבירם לראדום.

מנהל מחלקת הבריאות ליד היודנראט היה תחילה ד"ר שנדרוביץ, שביצע פעולת-חיסון בזריקות נגד טיפוס-חבטן ודיזנטריה. זריקות נגד טיפוס-הבחרות לא הוזרקו ליהודים, משום שהגרמנים לא נתנו את החומר הדרוש. לכן קבעה המחלקה לבריאות "בית-בידוד" לחולי "טיפוס הבחרות" וחדר חיטוי.

אולם לא ארכו הימים ונתגלה הכרח לחקים בית-חולים יהודי למחלות האפידמיות, כי המבנה פשטה בממדים ש"בית-הבידוד" לא יכול היה לעמוד בהם. באפריל 1940 חוקצה, (לפי הוראת הגרמנים), חלק מבנין בית-חיתומים היהודי לצרכי בית-חולים למחלות אפידמיות. ה"בית" כלל 4 חדרים: לבדיקות, לאישפוז החולים, למשרד ולמשמרת האחיות. החדרים היו הרוסים מלוכלכים בלי מיטות. החולים הראשונים הושכבו על שקי-קש או על הרצפה. בימתיים פונו (לפי פקודת הגרמנים) כל החולים היהודים מבית-החולים העירוני והועברו ל"בית-החולים" היהודי. גברים ונשים אושפזו בחדר אחד, לפי המחלה, מחוטר מקום.

תחילה עמד בית-החולים הזה תחת הנהלת בית-החולים היהודי הכללי, שמנהלו היה ד"ר קליינברגר, שחזר משבי הגרמנים. במשך חזמן גדל בית-החולים האפידמי ונעשה עצמאי באדמיניסטרציה שלו, עובדיו הכניסו סדר בעבודה. הם אף שיפצו את חביח.

מנהלת בית-החולים, מריה הרטמן (מגורשת מלודז), פעלה רבות לטפוק צרכיו. אף מעבדה לבדיקות קליניות-בקטריולוגיות חוקמה. המעבדה, שבראשה עמדה הגברת אנא הרשטאל (מגורשת מלודז) בקטריולוגית מומחית, פעלה כחלכה.

העובדים של המעבדה (א.הרשטאל ומ. ישורון), התמסרו לעבודתם בהתלהבות והגיעו להישגים במחקר טיפוס-חבחרות. פרופסורים גרמנים התעניינו בהישגי המחקר, ובקרו לעתים קרובות בבית-החולים. גם חברי הנהלת משרד-הרפואה של הגרמנים התעניינו בבית-החולים, המציאו לעובדים זריקות נגד "טיפוס-חבהרות" וחזמינו את הרופא הראשי לדיונים מדעיים. בכינוס של רופאים גרמניים קרא מנהל משרד-הרפואה הגרמני מחקר רפואי שנעשה בבית-החולים היהודי בראדום, מבלי לציין, כמובן, את שם המחבר היהודי.

היה זה המקרה היחידי במלחמת העולם השניה, שמחקר יהודי פורסם בעתונות המקצועית הגרמנית.

בית-החולים התמלא חולים יותר ויותר וגם מספר הרופאים בראדום גדל. חזרו ד"ר מינקלשטיין הצעיר, שעבד כרופא כללי, הרופאת וואלאכאוויטש וכן שני רופאים קשישים: ד"ר יוסף מינקלשטיין (בן 82) גורש מקראקא, וד"ר שטיינברג (כבן 80) מטובי הרופאנגלוגים בלודז.

ראוי לציין את האחיות המוסמכות מלפני המלחמה: רוז'ה ריווקן וסונית גורין, שעבדו בבית-החולים, מריה נייגוויז - במרפאת טאבא וולקן (מקראקא) היתה אחות ראשית בבית-חחולים למחלות מדבקות. כן עבדו כאחיות בוגרות בית-הספר המלכתי למיילדות: אנא צוקרמן, אירקה שלסרמן וניוטיה הוטשמאס.

עם התגברות מגפת המחלות המדבקות החלו לעבוד שם גם דורה מונק ודינה בגנו, בעלות מקצוע מעולות (מבית החולים היהודי בצ'יסטה שבווארשה). גם אחיות בלתי-מוסמכות עשו מלאכתן באמונה וחצטיינו: אסתר שיינפלד והנקה רוטמן.

עם הקמת הגיטו בשנת 1941 הוקמה לפי פקודת הגרמנים, הסתדרות רפואית יהודית מיוחדת, כמחלקה של ההסתדרות הרפואית הכללית. בראשה עמד ד"ר שנדרוביץ שיחסיו עם השלטונות היו טובים. הוא פעל לארגון עזרה רפואית לנזקקים בגיטו.

כל החנות הרפואה רוכזו במקום אחד והיודנרט קבע מנהל אדמיניסטרטיבי של מחלקת הבריאות. בתפקיד הזה ביתן זמן ממושך בראומאן שניהל באותו זמן את משרד הדואר בגיטו. כעבור זמן הוטל התפקיד על מנהל מחלקת הבריאות על יעקב מיסביץ, ממנחל לשעבר של מחלקת הרישום האזרחי. כל מוסדות התברואה נמצאו בתחומי הגיטו, מלבד בית-החולים למחלות מידבקות (אפידמיות), שנשאר בבנין בית-היתומים, שנמצא מחוץ לגיטו.

מוסדות הרפואיים בגיטו חיו לפי הסדר הבא: המרפאה המרכזית, מרפאת-השיניים, בית-המרקח וחדר-החיטוי ברחוב סטארוקראקובסקא מול בית-החולים היהודי, המעבדה המרכזית וצלומי הרנטגן בלשכת ד"ר קורמן. הגרמנים הרשו לו להעביר את מכון הרנטגן מדירתו הקודמת, בו טיפל בחולים באורח פרטי. למכון נשלחו אנשים לשיקומים על ידי מחלקת הבריאות, ביחוד נגועים במחלות עור, ריאות וכיו"ב: חדרי-הבידוד" - בבית הכנסת ב"שול-גאס". באולם הראשי, בחדרים הצדדים וב"עזרת נשים" חועמדו מיטות עבויות

קרמיים. שם בודדו לזמן מסויים חשודים במחלות, או, שבאו במגע עם חולים. זמן רב התבוררו עם משפחות מגורשים מלודז שהחלימו ממחלת הטיפוס. המחסור בנוחיות מינימליות והרעב גרמו לבריחות, על אף המשמר והטבירה על בריח ומנעול, ביחוד בלילות. האנשים היו מזי-רעב ו ראו כשלדים. הם מששו ידם לנדבת לחם על ידי שהילשלו חבלים בעד החלון של הקומה הראשונה, ועוברי-אורח קשרו ערוסות לחבל.

בית החולים למחלקות מדבקות נעשה צר מהכל את כל המוניים אליו. כל חדרי הקומה של בית-החיתוסים, לרבות בית-הכנסת, הפכו חדרי-חולים. החולים שכבו 2-3 במיטה אחת וילדים 4 במיטה, רק בסקרים קשים ביותר הוקצתה מיטה לחולה. היו זמנים שכל הפרוזדור נתמלא מיטות ושקי-קש שעליהם חוטלו החולים. בשנת 1942 חלו כמעט כל עובדי בית-החולים עצמם. האחיות חנקה רוסמן, וברונקה קלרוורם, ד"ר מינסקי, חדזינסקטור של בית-החולים וז. באקאוויץ ופלדשטיין, פרט בחור החיטוי, סור במחלת הטיפוס שנתדבקו בה.

במשך תקופה קצרה חלו כמעט כל הרופאים בטיפוס. עד [illegible] 1942 עברו את בית-החולים כ-3000-4000 חולים, אך חולים רבים הוחזקו בבתיהם.

אספקת מיצרכי-מזון לבית-החולים הניחה בדרך כלל את הדעת, תודות להשתדלויותיו של הלפנד, אסטנאי בית-החולים היהודי הכללי ומרת מריה הרשמן, האסטנאית של בית-החולים היהודי למחלות מידבקות. מלבד עובדי הרמואה עבדו בבית-החולים הסטודנטים לרפואה: קורן ליאון, ווינטרויב גיסטל, בורנשטיין אדוארד ואחרים. כן נקבעו לאסטנאים של בית-חולים למחלות מידבקות: הסהנדס בעריש גולדברג ואשתו בלה לבית שפיירזמן. מנהל המעברה היה בורנשטיין אליסלך, סומר יהודי.

בגליניצה היתה מרמאה (מנחלה חיה ד"ר ז'אבנר). כן עבדו במרמאה הרופאים: ד"ר באריץ, ד"ר אנא זילברטץ והחובש מרייראס. לפי פקודת הגרמנים החלו לטעל בהקמת בית-חולים כיוחד גם בגימו זה. אבל לא הספיקו להטעילו. במרמאה זו עבדו רומאי-השיניים ד"ר נאזל וד"ר טטר ואחר כך ש. פרייראס, מכנאי-השיניים ווגשלג, רובין, ואחרים.

בשנת 1942, לפני ה"גירוש", הגיע לראדום ד"ר רוסט מקראקא עם זוזינתו אלמנת ד"ר יהושע מהאן.

השלטונות הגרמנים חימשו אחיו, מצאוהו וכלאוהו בבית הסוהר בראדום. משם "גורש" עם המשלוח הראשון של יהודי ראדום לטרבלינקה.

[illegible]

---

49 * ספר ראדום בעברית, בהוצאת ארגוני יוצאי ראדום בישראל ובתפוצות
תל-אביב 1961 עמודים 232-233

אין לכנות את פעולת המפלגות היהודיות בגיטו בשם פעולה פוליטית, לפי שכל פעולה חברתית, נאסרה על היהודים, ובמידה שנתקיימה, לא היתה אלא פעולת מחתרת. ואף-על-פי כן, שקעו בגיטו חיים פוליטיים מיוחדים במינם. רבים מעסקני הציבור יצאו את ראדום, ומפעילי "בונד" וקומוניסטים לא שרד איש.

ישראל גלאט, לשעבר עסקן פועלי-ציון שמאל, מספר:

בתחילת הכיבוש הגרמני, קיימו המפלגות את קשריהן עם המרכזים. נתקבלו חוברות, חוזרים והוראות בדפוס ובהקטוגרף.

בתחילת 1940, נמצאו באי-כח מפלגות הפועלים: פועלי ציון - שמאל - גלאט, "בונד" - שטיינוויטש וקומוניסטים - קליינארט, לדיון במצב. דובר על מאמץ לקיים את מפלגות הפועלים, על תכנת קיומי העובדים ב"יודנראט" ובעזרה ודדית תוחלט לקיים את הארגונים המפלגתיים, לשמור על חשקר החדדי ולדרוש עזרת לנצרכים מהמחלקה-הסוציאלית שליד היודנראט. זמן קצר לאחר ההתייעצות ביצעו הגרמנים פעולת מאסר ורצח נגד העסקנים הפוליטיים בראדום, פולנים ויהודים מ-40 יהודים שנאסרו נרצחו 15. המעשה זעזע את עסקני המפלגות וצומצמה פעולתם עד למינימום.

עם הקמת המשטרה היהודית ביקש היודנראט ממפלגות הפועלים שישלחו את חבריהן לשרות בה, אך הן לא נענו.

השלטונות הגרמנים רדפו בחימה את עסקני מפלגות הפועלים היהודיות ועשו בהם כלה.

פועלי-ציון - שמאל

בטרם נמלט המסגר - י.גלאט - ב-6 בספטמבר 1939, הוא שרף את הארכיונים של מפלגתו ושל חברת "ידידי ארץ-ישראל העובדת"; הדגל של תנועת-הנוער והאוכיון נשאר בידי ירמיהו זלצמן. בפברואר 1940 וזר המסגר בוריסה הסובייטיה. נשארו שם גבריאל וויסמן, מאיר יחיאל איישר ויודל מאצקין (שני האחרונים מתו שם), ולאט-לאט חודשה העבודה המפלגתית בהשתתפות 15 חברים לכל היותר, שהיו מתכנסים פעם-פעמיים בשבוע בדירות פרטיות.

משה קירשנבלם היה בעל התעודת-הסיעה, וכמעט כל שבוע היה נוסע לוארשה, ומקיים קשר עם מרכז המפלגה, והביא לראדום חוזרים, כתבי-עת והוראות. החברים דנו ביחס ליודנראט, ועמדו על משמר ענייניהם של העובדים ודלת העם. וגם חקימו "סיעה שמאלית" מורכבת מישראל גלאט - עוע"ז שמאל, שטיינוביטש - "בונד" וקליינרט - קומוניסטים, שעמדה בקשר אף גם עם חברי הועד של פועלי-ציון צ.ס. משה צוקרמן, יחיאל אלשטיין ושלמה הוכגלובר.

ב"אקציה" הפוליטית הראשונה ב-1940 קיפח את חייו העסקן שלנו טנדל זילברמן (פענדעלע). להתייצבות נקראו איטשה הופמן, שלמה ווּרבר, שפחה וורונצברג ויודל מאצקין; הופמן וורבר הסתתרו, ברם ורבר נתפס בביאלובז'ג ונורה. בגדיו ותעודותיו הובאו למשטרה היהודית בראדום. הופמן הסתתר במחנה בליז'ין בשם משה וויסגלאס, ושם מת.

פגישותינו נעשו נדירות יותר, הצטמצמו ועמדו על חלושת חברים: העסקר, משה קירשנבלט וערקוביטש. באפריל 1942 חיפשו אחרי. אמרו שלושה אנשים בעלי שם זה, שניים נורו ואחד נמלט. ב"אקציות" הפוליטיות בתחילת 1942 קיפחו את חייהם החברים: בנימין זוולינסקי, יהושע(שיע)קיילך, ישראל גולדברג, דוד רוזנבלט מת ב"גיטו הקטן" וחיים מארקוביטש בדאכאו. חיים גלאס, רפאל מילשטיין וירמיה זלצמן "גורשו".

"בונד"

ב-1941 בוצעו המאסרים של ראשי ה"בונד" בראדום, לפי השמועות, עקב גילוי מיסתר בפיוטרקוב, ממנו נחברו לגרמנים, ש"בונד" מקיים פעולה במחתרת. כן נאסרו מנהיגי "בונד" בערים רבות.

ידוע שהיודנראט לא נענה לדרישת חגיסטאפו, להמציא לה רשימת ראשי "בונד" והימנו את הגרמנים למפקד המשטרה היהודית. לפי השמועה לא נענה אף הוא לדרישה זו. רווחו שמועות, שאחד מחברי היודנראט מסר את הרשימה הנדרשת על אחריותו. אז נאסרו ראשי ה"בונד": פינקלשטיין, שטיינוביטש וצימראנא. ב"אקציה" הפוליטית נורה אברהם גולדברג, יודל פרידמן ופייגנבויס "גורשו". פלמגבוים נורה. טנזידרמן מת ברוסיה הסובייטית. דומה שלא נותר בחיים אף אחד מעסקי "בונד" בראדום.

הקומוניסטים

רובם נמלטו לרוסיה הסובייטית - מיעוטם וכן חאסירים העוליטיים לשעבר נשארו בראדום וגילו פעולות מסוימות. הם קיימו לעתים קרובות פגישות ברחוב וואעל 9 בדירת העסקן הקומוניסטי הרשל גופליב (קראוהוז הרשל משאקער), שבהן השתתף גם דוד ווינטרויב.

רוב העסקנים, ביניהם, אשת הקומוניסט מאיר שטרן וברל זינגרמן נשלו ב"אקציות" הפוליטיות בשנות 1940-1942 - ואיש בני משפחותיהם. "כרגיל" חיו יורים בבני-המשפחות, אם ראשיהן לא נמצאו. ואילו העסקנים סזוהו וביניהם, טבנאי-השיניים קליינרט ועישל גולדשטיין, (אחיו משה נורה במקום) נמלטו לאוסטרוג.

זקן עסקני הקומוניסטים דוד ווינטרויב הסתתר ולבסוף "גורש" יחד עם גימפל, עם חמגורשים מגליניצה. משה גולדשטיין, מוכר עתונים נאסר יחד עם קבוצת קומוניסטים (באותו הזמן שוחרר מבית-החרושת "האמוג" בסקארז'יסקו. משה מאלא רסקי שלח יד בנפשו כשבאו לאסרו. שמואל קוסטן גורש ב"אקציה" אוגוסט ומאיר קוסטן מת ברוסיה הסובייטית.

הנוער הנוער הציוני, החלוץ, המשלבות הציוניות ועוד

חברי הקיבוץ "השומר הצעיר" שהכשירו את עצמם בראדום, נמלטו לרוסיה הסובייטית, הגיעו לרובנה וחיו בצוותא. חלק מהם הגיע לארץ. לא ידוע גורלם של חברי קיבוץ ה"מזרחי" ע"ש חרב מוהליבר, שגם הם נמלטו למקומות שונים.

"השומר הצעיר" קיים פעולה תרבותית-חינוכית. בדירת משה וויסמן היתה טפריה. החברה פראנקה מוארשה עזרה ליד החברים הראדומאים בפעולת התרבות. משה וויסמן יצוי בוארשה על ניירות ארזים, נכלא עם אשתו "בפאוויאק" שום נורו.

"החלוץ" פורק בתחילת המלחמה. עסקניו גולדסובר, אלטמן וצוקרמן "גורשו" ב"אקציה" אוגוסט. עורך-הדין טאוב נמלט לרוסיה הסובייטית, אשתו נטפתה ב"אקציה" של פורים.

תנועת "עקיבא" המשיכה קיומה במחתרת ומזמן לזמן כינסה את חבריה. בחנוכה 1940 נערך נשף. שרו, קראו דברי-טפרות ועוד. בתשעה באב נערכה עצרת-אבל בהשתתפות חברי התנועות "עקיבא", "התנוער הציוני ו"השומר-הדתי". נשמעה תרצאה על מצב היהודים בעולם. בסוף הומרה "התקוה". פעם נערכה גם "קבלה-טובת". בחורף 1940/41 נא לראדום צבי טטרקה מסוסנוביץ, אירגן קבוצה של "התנוער-הציוני", שקיימה פגישות בבית-התרושת לבורטקאות "טרויקא", בכפר טטרה-מיאסטו.

עם כיבוש ראדום חדלו כל הפעלנות הציונית והאזרחית להתקיים. רק איגוד בעלי-מלאכה, חוריזה, במשך זמן-מה, לנהל פעולה מקצועית.

מהעסקנים הציוניים שרדו מעטים. מרדכי לייב פישמן מת מיתה טבעית לפני ה"גירוש". יעקב הופמן, מאיר גרנאץ, משה לוכטנבורג ושמואל צוקר, וכן עסקני ה"מזרחי": מיכאל ריכטמן, אליעזר פינקלשטיין, איתמר גורפינקל, יהודה גוטטינסקי, יעקב קליינמן ואחרים, גורשו ב"אקציה" של אוגוסט 1942. יושב-ראש ה"מזרחי" יונה זילברברג נטפה בתחנה-ריכוז. יוזל קויפמן נרצח בוולנוב.

מעסקני בעלי-המלאכה "גורשו": משה רובינשטיין זאנוול שפיזמן ואיטשלה זילברשטרום. כן גורשו עסקני "אגודת ישראל" לייבוש מנדל זיטרמן ואחרים, ואילו מנדל הורוביץ מת מיתה טבעית.

מספר עסקני ציבור ניצלו ברוסיה הסובייטית, רובם נמצא בישראל ויתרם ברחבי חבל. *

---

* מתוך הטפר ראדום עמודים 234-235

חוצאת ארגוני יוצאי ראדום בישראל ובתפוצות, ת"א 1961.

חיי הדת בגיטו

עם כניסת הגרמנים לראדום נאסרה על היהודים התפילה בצבור. בית הכנסת הגדול נסגר ונהפך למחסן. נראה, שהגרמנים ידעו היטב מתי חלים החגים היהודיים, ובעיקום היו משתוללים ביתר שאת.

עוד לפני הקמת הגיטו התפללו במניינים ובדירות פרטיות: אצל הרב קסטנברג, הרבי ר' יענקלה, ראש-הישיבה בורשטיין, אצל פנחס ניי, לייבל פינקלשטיין, מורה-ההוראה ר' ישראל לינדנבוים, הרב ישראל שפירא, בבית התפילה של החברה קדישא, שם קיים ר' ירחמיאל גוטמן, ערב ערב, שעור בתורה. גם בגיטו המשיכו להתפלל במניינים.

כל החדרים והישיבות נסגרו, אבל לימוד התורה לא פסק. בסתר נתקיימו חדרים וישיבות. למדו בקבוצות קטנות וביחידות. בדירת ר' ברוחם יחיאל בוים גרו 30 בחורים שלמדו תורה ביחד עם לגירושים. בגליניצה נתקיימה "ישיבה" שבת גם התפללו.

ביזמת אליהו טננבוים נבנתה "מקווה" בגליניצה, אבל לא הספיקו להשתמש בה.

אנשי "חברה קדישא" (יו"ר יצחק ביאלסקי, סגנו ירחמיאל גוטמן) עבדו בתנאים קשים. ואלה הפרטים שמוסר על פעולתה יחיאל ליטוואק:

"הייתי אז חבר ב"חברה קדישא". יחד עם משה בונם וכטמן, מאיר שאצינר, שמואל בויסגרטן, חנוך רוזנבוים, בערל רוזנקרנץ, סנדל שיינבוים, ישראל בירנקרויס ומיכאל ריכטמן. היינו עסוקים בעבודה קדושה זו מהבוקר עד הערב. דאגתנו נחוצה היתה לקיום מצוות טהרה וקבורה לפי הדין. "מכונת-המוות" עבדה בלי הרף, וקשה היה להשיב תכריכים ויתר צרכי הקבורה".

בגירושים עקובי-הדם ברוגוסט 1942 נספו מרבית הרבנים חרביים ומורי-ההוראה של ראדום. *

---

* מתוך הספר ראדום עמודים 235-236

חיי החרבות בגיטו

עם כיבוש ראדום על ידי הגרמנים, רעכו כמעט חיי החרבות של היהודים. אולם, לא ארך הזמן, ועסקני החרבות התאוששו. בהפסקות שבין "אקציה" ל"אקציה", נעשו מאמצים לקיים את המוסדות לחרבות ולפעול ככל האפשר בתנאים האיומים.

רובם של בתי-הספר, כולל הגימנסיה "חובבי-דעת", נתפסו על-ידי הצבא הגרמני.

מורים רבים נהלטו לרוסיה הסובייטית. באביב 1940 פורסמה מודעה מטעם שלטונות הכיבוש, על מתן רשות לפתוח בתי-הספר היסודיים עד כתה ח', אבל רק לילדים נוצריים - לילדים יהודיים אסור כל למוד.

אולם ההורים והמורים היהודיים לא השלימו עם הגזירה. בסתר קיימו שעורים במקצועות כלליים ויהודיים. המורים היו: פרופ' אלחנן שיצר, י.וורצמן ובוגרי הגימנסיה. ראוי לציון אומץ לבו של המורה חותיק ובעל בית-הספר איסר ליפשיץ, שחמשיך לנהל בחירוף נפש את בית ספרו עד חגירושיו. ד"ר איזידור שיצר קיים שעורים לאנגלית. דוד טרנקל - להנהלת חשבונות, וולבק מינסשלס - לעברית.

חילדיט הקטנים ביקרו בגני-ילדים (למשל - גן הילדים של חעלמה פינקלר). למדו x xx ביחידות ובקבוצות של 3-4 ילדים.

כן קויים סם נרמון למורים. המרצים היו: מרק בושטן - ספרות יהודית ותולדות התרבות; זאמעטשקובסקי - ספרות יהודית, וקויס מלך - ספרות עברית. השתלמו בו יותר מעשרה מורים.

בנובמבר 1941 נחת "ז'.ק.או" קורסים ללמוד-מקצועות: טכניקה ומטבורות, בהנהלת המהנדסים: מרק בוימן ומישעיטלב בוים. בחודש 1942 נוסדו קורסים לתפירת בגדי נשים בהנהלת רחל פינקלשטין ולוטקה לנדוי. בקורסים למכניקה ומסגרות למדו 80 חלמידים. בקורסים לחלוצות-נשים ותפירה - 40 חלמידות. מדריך בחרחות-הברזל חיה י.צוקר. מדריכים למסגרות - טייכמן והפולני ראפלובצקי (שקיבל מוחלטונות רשיון-כניסה לגיטו), מר שלובטקי לימד מתמטיקה. המהנדסים בוך ובוימן - שרטוט טכני והמהנדס בוים מכונאות. בקורסים ביצעו חזמנות שונות בחשלום ובנו מכשירים וחלקי חילוף למכונות, אף מכונות לבית-חרושת למצות של הוך.

חלמידי הקורסים שוחררו מעבודה כפייה. החלמידים עשו חיל בלימודיהם. שנמשכו עד לגירוש מגליניצה ביום 5 באוגוסט 1942. יומיים אחרי הגירוש נלקחו כל לומדי הקורסים לפנות את הגיטו. התברר, שבגירוש הבא יגורלו גם הם.

עם כניסת הגרמנים לראדום פסק קיומן של כל הספריות היהודיות בראדום. עם הקמת הגיטו נאספה קבלת הספרים גם בספריה הפולנית. אך היו ספריות פרטיות קטנות בעליות ובמקומות-סתר אחרים, שמחמת פחד הגרמנים לא ניהלו כרטיסיות כמקובל, אלא, סימני-צופן מיוחדי. רוב הספרים של הספריות היהודיות הגדולות הועברו לספריה העולנית העירונית, רק חלק מועט נצלו על-ידי יהודים ועבר מיד ליד בגיטו.

לפי דרישת ה-פקח הגרמני של בתי-הספר נשלחו שני פועלים יהודים (אחד מהם - ששמארנסקי) למיון וסידור הספרים ביידיש ובעברית. אף הבטיחו להחזיר ליהודים חלק מהספרים, אך לא קיימו.

בגיטו ראדום נכתבו פנקסים, ספרים, זכרונות וכי"ב.

ידוע, שמרופסור אלחנן שיצר כתב ספר "זכרונות", אשר לקחו אתו בדרכו האחרונה. גם הרב ישעיהו זלוטניק כתב ספר בגיטו. טוביה לומפן - רשם "כרוניקה על חיי הגיטו", משה וייסמן - "רשימות של שבוי יהודי". מכל היצירות הללו לא נשאר דבר.

בגיטו ראדום חוברו שירים שונים. מחבריהם -לא ידועים.

הצבות יהודיות וקונצרטים ליהודים נפסקו באחד בספטמבר 1939. על היהודים אף נאסר הבקור בבתי הקולנוע. וכך הודיעו על האיסור במודעה ליד קולנוע "אדריה": - "ליהודים ולכלבים הכניסה אסורה"!...

במאי 1941 נוסד הוג דראמאטי ליד ה"ז'.ק.או" בהנהלתה של טר ט. חורוויטש ובהשתתפותה של וטה, כגיסטר וו. שפלמן, י.מ. גוטמן, משה וויסמן, פרום' ווורצמן, ואחרים. בדצמבר 1941 נערכה ההצגה הראשונה בבית היודנראט, הכנסתה היתה קודש לבית היתומים. שם תכנית המערכונים - "אבי וויטער" (- "העיקר לחמשיך" -). השירים והזמרונים ביידיש ובפולנית נכתבו בידי משה וויסמן ואחרים. השתתפו: רוכמן גניח, בנוביטש לנה, גולדברג אשר, (קרינות), קרונגולד יורק(זמרה - לאסאוויטש בוטשה(טירי עם), וויסמן משה (מונולוגים). מקהלת גברים (קרונגולד מ. לוטה, ר. מנדלבוים, מ.גוטפריד). מקהלת נשים: (צ. נאשלטקה, ב. הרשברג, ל.סולוביצ'יק, פ. הרשנשטרויס, פ.פרנקל) ותזמורת בהנהלת הכנר ב. קאגאן. הוכן ההצגה נמסר בשעתו לד"ר וויכרט. ההצגה השניה נערכה בביכר סטרה-מיאסטו. גם בגליניצה נערכה הצגה בשם "גליניצה".

היהודים קראו עתונים פולניים שהוצאו על-ידי הגרמנים. בפקומות "נוחים" יותר -ואצל הרכבים "טובים" עיינו גם בעתונות הגרמנית. לראדום הגיע העתון היהודי היחידי בפולין שהופיע בקראקא בשפה הפולנית. לעתון זה היה סוכן מכירה בראדום.

בסתר ובחשאי נקראו גם חלונים על המוחרת היהודית והפולנית בוארשה.

ההודעות הרשמיות והפקודות האנטי-יהודיות פורסמו בעתון הפולני המקומי "דז'ניק רדומסקי".

לפי פקודת השלטונות נצטוו התושבים, יהודים ופולנים, ולמסור את מכשירי הרדיו. לא כל היהודים מילאו את הפקודה. יש שהטמינו את המכשירים וחקשיבו בחתר לשידורים מחוץ-לארץ.

יהודים שעבדו באופן פרטי אצל הגרמנים, האזינו לשידורים מחוץ לארץ, והיו מעבירים את הידיעות חלאה. ד"ר שיצר היה בזמן מסויים מעביר ידיעות אלו בכתב בין חבריו וידידיו.

כל פקומות המצב והבילוי של יהודי ראדום מלפני המלחמה בושלו. כל המועדונים נסגרו.

---

50 מתוך ספר ראדום בעברית: הוצאת ארגוני יוצאי ראדום בישראל ובתפוצות ת"א 1961
עמודים 234-235

פתוח הירחון היהודי המופיע מטעם תנועת הבונד בניו-יורק - פברואר 1941
מאמרו של ד. הארט - "היהודים במכונת המוות הנאצית" (אונזער וואָרט)

עמ' 10 -

הקיבוץ היהודי הגדול של פולין דאז מוצל ל-2 שרידיו ומפוזרים ברחבי העולם כולו. רוב היהודים ששרדו שנשארו במקום, נזרקו ממקום למקום. יחד עם זאת, יש לציין, כי החיים היהודיים תחת השלטון הנאצי או תחת השלטון הסובייטי, נראו לגמרי אחרת מכפי שחיו לפני שנה וחצי - לפני פרוץ המלחמה.

רצוננו להתרכז עתה על יהדות פולין תחת העול הנאצי. לא היה קיים למעשה, שום עתון חופשי שיכול היה לדווח על המתרחש שם למעשה. בכל אופן, מספר העתונים יצאו לאור בשפה היידית ובשפה הפולנית "גאזעטה ז'ידובסקה" - עתון אידישאי ומספר עתונים בפולנית. המשטר הגרמני היה מעונין בהוצאת העתונים הנ"ל, על מנת להשפיע על האוכלוסיה בכיוון מסויים (הרצוי לו). לעתונים הנ"ל היה תפקיד לדווח על המצב הבינלאומי, להביא לידיעת הציבור את הצווים והפקודות שהוציא השלטון הנאצי וללמד את התושבים לפחד ולכבד את השלטון הנאצי.

לפני מונחים נתונים ושבלאות, הלקוחים מהעתון האידישאי, שמופיע פעמיים בשבוע בעיר - קראקוב, וכן מונחות לפני תמציאות מתוך עתונים פולניים וגרמניים. מהידיעות הנ"ל ניתן ללמוד על חיי האוכלוסיה הפולנית והיהודית תחת השלטון ההיטלראי - 2 עמים אלו סבלו קשות - כל מה שבנו במשך דורות - נחרב. אנו נתרכז במיוחד על בעית היהודים. (סוף עמ' 10)

עמ' 11 -

" 2 מיליון יהודי פולין תחת השלטון הנאצי "

מהו מספר היהודים שנמצא בשטח של פולין אשר הדגל הגרמני מתנוסס מעליו ?
כתשובה לשאלה זו, רצוני לצטט את העתון הגרמני " די בורג " שיצא לאור במכון הגרמני - "לעבודות המזרח" בקראקוב. לפי הסטאטיסטיקה של שנת 1931 - נמצא מהעתון הגרמני, כי, 61% מיהודי פולין נשאר תחת עול השלטון הנאצי.

39% מהם נמצא בצד השני של הבולשביקים (רוסיה הסובייטית) מעריכים שב-1 ביולי 1940 נמצאו תחת הכיבוש הנאצי - רק בשטח הגנרל-גוברנמנט 1,700,000 (מיליון ושבע מאות אלף יהודים)

היהודים מהווים 34% מתוך האוכלוסיה העירונית בשטח של הגנרל-גוברנמנט, 88% מהיהודים מתגוררים עתה הערים. רצוננו להדגיש במיוחד את היהודים שעוד בקיץ 1940 היו מרוכזים בערים כגון: ווארשה - 400,000, קראקוב 65,000 (עתה נשלחו משם רוב היהודים) לובלין - 47,000
צ'נסטוכוב - 23,000. ראדום - 000, 30. שארנוב - 000, 22. קיעלץ - 21,000.
שעדליץ - 18,000. חעלם - 16,000. פיוטרקוב 14,000. טומשוב - 14,000. רייסע-13,000

בכל מקום מקיימים קבוצות לעבודת כפיה ויהודים נשלחים למקומות שונים במדינה - לעבודות כפיה. מי שלא התייצב לעבודה - נענש ב-10 שנות מאסר. בתעסוקה של עבודות כפיה הועסק אחוז די ניכר של האוכלוסיה היהודית.

לפני גירוש יהודי קראקוב הצטרכו היהודים להעמיד לרשות הגרמנים כל יום מכסה של 3,000 יהודים לעבודות כפיה.

./.

עיר כמו ראדום שהאוכלוסיה היהודית שלה מנתה 30,000 נפשות, הצטרכה בשנה שעברה (1941) למסור כל שבוע לגרמנים לעבודות כפיה 6,000 יהודים. (סוף עמ' 12)

מתוך עמ' 13.

בראדום נשארו רק 9 חנויות למכר בדים וחנויות נעליים 5. יש להדגיש, שראדום היתה מרכז ליצור עורות.

מהעיר פיוטרקוב נשלחו למחנות העבודה לאיזור לובלין 900 עובדים בגילאים 40-16. במחנות העבודה קיימת משמעת חזקה. המטמר הגדול ביותר של מחנות העבודה נמצא במחוז לובלין.

סעיף ב'

ישנה שיכבת נוספת של יהודים שהיים עדיין מהרזרבות שנשארו להם מרכושם לשעבר. אך מטמר היהודים מסוג זה הולך ומתמעט.

סעיף ד.

המטמר הגדול ביותר של יהודים חיי בדוחק - הם מתהלכים רעבים וללא תמיכת סעד הם לא יכולים להתקיים אף יום אחד.

לשם כך הוקמו מטבחים אשר חילקו את לחם וצלחת של מרק חם. (סוף עמ' 13)

מתוך עמ' 14.

הגירושים בשנת 1940

התחעללות ביהודים החלה למעשה, מרגע שמגיפ החייל הגרמני דרכה על אדמת פולין. הגרמנים החלו להכות, לגזול ולרצוח, לחתוך לעבודות כפיה ולענות את היהודים ולהעליבם. כל זה היתה תופעה של יום יום - הם חכריחו את היהודים לשאת את התלאי חצחוב על בגדיהם וגירשום ממקומות ישוב רבים. התוצאה מכל זה היתה מחיקת ישובים יהודיים רבים מעל פני האדמה. בין ישובי המגורשים נמל קורצן גם חישוב חישן והמיוחד במינו של קראקוב אשר תפס מקום נכבד בתולדות היהודים בפולין. באוגוסט 1940 - גורשו מקראקוב כ-30,000 יהודים, וב-25 בנובמבר 1940 גורשו יתר יהודי קראקוב. בגירוש חשני יכלו היהודים לקחת עמם חבילה של 25 קילו בלבד. בקראקוב, נשאר חלק קטן מאד של יהודים שקיבלו איטורים מיוחדים משלטונות גרמניה.

בגלל הגירושים מערים שונות, נוסדו בווארשה ובערים אחרות "לנדסמאנשפטים" שלא היו קיימים בפולין בשרם המלחמה.

(המחבר מתייחס גם לתקופה שבא היהודים ישבו מאחורי חומות גיטו ווארשה והוא מטמר על מצבם, אך זה הוא נושא לכשעצמו).

---

51 "די יידן אין דער נאציסטישער פארניכטונגס-מאשין". מארש, אבריאר 1941. מתוך הירחון היהודי חמופיע בשפם חבונד בניו יורק.

גארינג מטיל על הידריך לעבד "תכנית כוללת לפתרון הבעיה היהודית באירופה"

מכתבו של גארינג המטיל על הידריך את ניהוש התכנית הכוללת לפתרון הבעיה היהודית באירופה (קרי: לחשמדה המיונית של האוכלוסיה היהודית), מעניק לראש -משטרת הבטחון וה-ס"ד סמכות מכריעה בכל הנוגע ליהודים באיזור השליטה הגרמנית. יסוד למעמדו זה של הידריך הונח עוד ב-24 בינואר 1939, שעה שמועמד בראש המשרד -

Zentralamt fuer juedische Auswanderung

החולש על ענייני הגירת יהודים משטחי הרייך ואוסטריה ולאחר מכן גם משטחים של צ'כוסלובקיה המסופחים. המכתב של גארינג סותם את הגולל על תוכניות ההגירה למינהן, ששוב אינן תואמות את האינטרסים של הרייך.

המכתב (מיומנו 710 -) פורסם במקורו ב-266 ולאחר מכן צוטט והועתק פעמים רבות.

הרייכסמארשאל של הרייך הגרמני הגדול
הממונה על תכנית ארבע השנים
יושב -ראש מועצת -השיניסטריים להגנת הרייך

ברלין, 31.7.1941

אל ראש משטרת -הבטחון וה- ס"ד
ס"ס - גרופאנפיראר היידריך
ברלין

להשלמת המשימה שכבר הוטלה עליך, בצו מ- 24 בינואר 1939, לפתור את שאלת היהודים, בצורה של הגירה או פינוי, בפתרון נוח ככל האפשר בהתאם לתנאי הזמן, הריני מייפה בזה את כוחך לעשות את כל ההכנות הדרושות מן הבחינה הארגונית, העניינית ו- החומרית, לפתרון כולל של שאלת -היהודים בתחום -ההשפעה הגרמני באירופה.

במידה שהדברים נוגעים לסמכותם של מוסדות מרכזיים אחרים, יש לשתף אותם.

כן מטיל אני עליך להמציא לי בקרוב הצעה כוללת של הפעולות המוקדמות, הארגוניות, העיניניות והחומריות, לביצוע הפתרון הסופי הרצוי של שאלת היהודים.

גארינג

Der Reichsmarschall
des Grossdeutschen Reiches
Beauftragter fuer den Vierjahresplan
Vorsitzender des Ministerrates
fuer die Reichsverteidigung

Berlin, den 31. 7.1941

An den
Chef der Sicherheitspolizei u. des SD
SS-Gruppenfuehrer H e y d r i c h
B e r l i n .

In Ergaenzung der Ihnen bereits mit Erlass vom 24.1. 1939 uebertragenen Aufgabe, die Judenfrage in Form Auswanderung oder Evakuierung einer den Zeitverhaeltnissen entsprechend moeglichst guenstigen Loesung zuzufuehren, beauftarge ich Sie hiermit, alle erforderlichen Vorbereitungen in organisatorischer, sachlicher und materieller Hinsicht zu treffen fuer eine Gesamtloesung der Judenfrage im Deutschen Einfluss-Gebiet in Europa.

נספח ו.

מצב הכללי של יהודי פולין בשנת 1941

מתוך ירחון "צוקונפט" מנובמבר 1941 -ניו יורק, מאמרו של נ. קנטורוביץ (עמודים 95-100)
תורגם מיידיש "הטראגדיה של יהדות פולין"

עמ' 95 -

מצוקת הרעב הגדולה היא תופעה כלל פולנית. מצוקה זו אחזה בחלק הגדול ביותר של פולין. הגרמנים דאגו להוציא משטח הכיבוש, את אוצרות התבואה הגדולים שנאספו, את חבשר, חשומן וכל סוג מזון אחר והעבירוהו לשטח הרייך הגרמני.

המטרה שעמדה בפניו של הכובש הנאצי היתה, חפיכת פולין החקלאית שייצרה עבור ייצוא עודפי מזון גדולים - למחסן של תבואה ומזון עבור הרייך הגרמני, על מנת להחליש את "חבלוקדה"(חמצור) של בריטניה על גרמניה ולהחזיק מעמד. פוליטיקה דומה לזו ניהלה גרמניה כלפי פולין כבר במלחמת העולם הראשונה. הפעם מנהלים הנאצים את מדיניותם באכזריות רבה - הם מחרימים בכפריים הפולניים את התבואות והבהמות וגורמים על ידי כך להתנגשויות בין האיכר הפולני והכובש הגרמני.

התפשטה הידיעה, שבסביבות ראדומסק, הגיעו לידי התנגשות דמים בין האיכרים וחגרמנים שחגיעו לכפר לשם החרמת התבואות. בערים שינות בפולין, הגיעה האוכלוסיה הפולנית למצב של רעב ממש. היוקר הלך והזק באביב האחרון (1941) והפולנים הרגישו שחגרמנים גוזלים מפולין כל דבר בשיטתיות.

מאז שהחלה המלחמה בין גרמניה ורוסיה (22 ביוני 1941), נחפכה פולין למאגר, מצבור מזון עבור גרמניה והחיילים שבחזית הרוסית, מאחר ופולין היא המקום הקרוב ביותר לחזית - קיבלו החיילים את מזונם העיקרי מפולין, כגון: בשר, תפוחי-אדמה, תבואה ומוצרי מזון אחרים שניבזלו מהאוכלוסיה הפולנית.

חגרמנים מרוקנים את פולין ממזון - מה שהביא לחעלאת המחירים בשוק החופשי. מנתונים פולניים מתברר, שמחיר כיכר לחם היה 26 זלוטי 1 קילו, תפוחי-אדמה - 10 זלוטי קילו, בשר-45 זל. חמאה - 40 זלוטי וסוליות לנעליים - 150 זלוטי. בפולין אין לגרמני בן-בריח, משתף פעולה, כמו פעמן בצרפת או קוויזלינג, שבהם הנאצים צריכים עוד להתחשב. חגרמנים גוזלים את פולין באכזריות רבה ובשיטתיות. בפולין שהמיד היה עודף של מזון, שורר רעב ותנאי חוסר מזון - משך שנתיים. (טוף מעמוד 95)

עמ' 96 -

מועל מרוויח ביום 10 זלוטי וקילו לחם עולה 26 זלוטי -

בהשוואה למחירים של לפני המלחמה, ישנם מוצרים שעלו פי מאה במחירם, אולם שכר העבודה לא עלה בהרבה. שכר יום עבודה של פועל הוא 10 זלוטי בלבד ואפשר לשאר מה מרוויח פועל מעבודתו, אם מחיר קילו לחם הינו 26 זלוטי.

האוכלוסיה המקומית מקבלת מזון לפי כרטיסי מזון, אולם המנות הן כה קטנות, עד כי בשום אופן אין אפשרות לחיות ממנות אלו על הכרטיסים בלבד.

חאם יכול בן-אדם לחיות פ-120 גראם לחם ליום ? - זו חמנה שמקבל פולני -נוצרי, בעוד שהיהודי מקבל רק 60 גראם לחם ליום.

הגירושים, הגיטאות וההסלילה של המזון היהודי -

היות ורוב היהודים גורשו מישובים ומעירות שונות ורוכזו בערים - הרחק מהאדמות, החקלאות והמזון - הם סבלו קשות ובמיוחד בגיטאות שהוקמו בערי פולין.

בזמן שהגרמנים הקימו את שני הגיטאות - לפני שנתיים - בוורשה ובלודז, חשבו היהודים שהם עושים זאת מטעמים אדמיניסטרטיביים. הם חשבו, שהגרמנים רוצים להפריד בין האוכלוסיה הארית והיהודית. היות והיהודים מפוזרים היו במאות מקומות בשטח הגנרל - גוברנמנט, רצו הגרמנים לרכזם בערים חגדולות במספר נקודות כדי שיוכלו לשלוט בם על ידי מספר מועט של שומרים גרמניים בעת שהותם בגיטאות.

הגרמנים פעלו בכוונה תחילה כדי להפריד בין היהודים, הפולנים והגרמנים וכדי להוציא את היהודים ולהרחיקם לגמרי מהמסחר, התעשייה והחברה - הם נתכוונו לכך שליהודים יהיה "מוות כלכלי", איבוד לדעת.

כל מי שמכיר את יהודי פולין, יודע כי רוב היהודים הם סוחרים זעירים, "קרעמער" מתווכים ובעלי מלאכה וכי אין להם קרקע חקלאית משלהם ממנה יכלו להוציא מזון. משך דורות היה ליהודים שגרו בעירות וביישובים, קשר מסחר הדוק עם החקלאים הפולניים - היהודים מכרו את תוצרתם לאיכרים והאיכרים מכרו את רוב תוצרתם ליהודים. בכך שגירשו את היהודים מהיירות, הישובים והכפרים בם גרו, הביאו הגרמנים שואה כלכלית על היהודים "נשבר מטה לחמם", הם נעשו מחוסרי עבודה.

ריכוז יהודי פולין בגיטאות, מביא עליהם עפ"ק דין מוות. דבר זה בוצע להלכה עם חכרזתו של הנאצי המושל (גוברנטור) -ד"ר פישר שאמר בגלוי כי פולין חייבת להיפטר מיהודיה -"אנו נשמיד את חגזע חזה, חם יעלמו חודות לרעב ולמצוקה. העם הפולני יהיה אסיר תודה לנו על שפתרנו לו את בעיית היהודים ומהם ישארו רק בתי קברות".

לפני הניסיון של יהודי פולין, שרע היה מצבם לפני פרוץ המלחמה -משום שהאנטישמים ניהלו תעמולה נגדם והסיתו את העם הפולני שלא לקנות אצל היהודי ועברו אף את "מחול השדים, בשנים שלפני המלחמה, ובכל זאת החזיקו מעמד משום שחיהודי הסתגל לכל מצב ו - השפלה והיה אף, מאוד זריז במסחר ומחר את תוצרתו במחיר מאוד נמוך והכל בכדי שיוכל לפרנס את משפחתו ולהביא לה עת לחמה ומרק חם לכן, חשבו היהודים שגם הפעם אפשר יהיה לעבור את המשבר והמצור שהטילו חגרמנים עליהם.

כשהוכנסו היהודים לגיטאות, לא מצאו הסוחרים חזעירים שוק לסחר כי בערי פולין היה מתמיד עודף גדול של סוחרים ובעלי מלאכה והתחרות לכן, גדולה והרווח קטן.
הגיטאות, כפי שידוע לנו, בוורשה, לודז, לובלין, פיוסרקוב, קוזניץ, ראדום וקראקוב אך היו גיטאות גם בעירות קטנות. נמוצה ידיעה שחגרמנים מתכוננים להקים גיטו גדול באיזור לובלין.

עמ' 98 -

ניצחונותיו של היטלר בחזית חסובייטית -

אחרי ניצחונותיו של היטלר בחזית חסובייטית, נפלו בידי הנאצים לא רק יהודי פולין הנותרים (מיליון ורבע), אלא אף היהודים של חבאלטיקום, רוסיה חלבנה ואוקראינה.

לגנרל -גוברנמנט סופחו 3 מחוזות נוספים של גליציה המזרחית: מחוז לבוב, מחוז סטניסלב ומחוז טארנופול -כגוברנמנט חמישי - ועליהם חלה כל המדיניות הנאצית האנטי יהודית. הארצות הכלטיות ורוסיה הלבנה קיבלו את חשם "אוסטלנד".

עמ' 100 - -

תעסוקות היהודים בעבודות כפייה - -

הגרמנים התחילו עבודות כפייה עבור היהודים בעבודות פרך כמו טלילת דרכים וכו'. במברק שנשלח לניו-יורק ציינם ב- 21 במאי 1941 מסופר על העבודה הקשה במחנות הכפייה, על העינויים ועל המוות במחנות העבודה ח-נ"ל ומספר של 10% מחולים במחנות שמת כתוצאה מעבודות הכפיה -מבחיל את יהודי פולין. היו אף מקרים שיהודים איבדו עצמם לדעת במחנות העבודה ואת אלו שחזרו ממחנות הכפייה קשה היה להכירם כבני אדם. חיהדות הפולנית תפסה על ידי הכובש הנאצי לעם של אבירים שנחוצה לו עזרה עידית.

חג'וינט תומך בהבבח מיהודי פולין ואף אם ישמע חדבר כמשונה, לא חגדיל חג'וינט את פעילותו ועזרתו ליהודי פולין מאז התקופה שלפני מלחמת העולם חשניה -אשילו כאשר חמצוקה גדלה עתה פי כמה ואף המזון התיקר מאוד.

המצב בגיטאות הוא איום ונס שהיהודים התזיקו מעמד עד כה, לא התמוטטו ולא נפלו ברוחם. יחד עם זאת, ממשיכים לקיים בגיטאות את העזרה החדדית ואת פעולות החינוך והתרבות. מוזרשה למשל, מגיעות דרישות שלום ולמרות האיסור מאורגנות שם שיחות על יהודה חלוי, פרץ, מנדלה ושלום עליכם. מופיעים שם עיתונים -אלונימם מהתרתיים, הילדים לומדים בבתי ספר -באופן בלתי ליגלי ומתקיימים קורסים למבוגרים.

היהודי העולני, שונה מהיהודי של ליטא "ליטוואק" ומכל יהודי ממזרח אירופה. הוא מתמיד הצטיין באופטימיזם ולא נהג לקחת ללב שום גזירה קשה או רדיפות. היהוד חפולני תמיד היה בעל בטחון. אך גם האופטימיזם יכול להתערער לנוכח חידיעות שאנו מקבלים על המוות, המחלות והרעב -אות וסימן לחרדה ואי שקט. (סוף עמ' 100).

ה ע ר ה

הנני מביא מאמר זה מאת מר קנטרוביץ שהופיע בניו יורק בנובמבר 1941 -בירחון היהודי "צוקונפט" ואשר מתאר באופן כללי את טרגדית יהדות פולין ושם דגש במיוחד על החיים ה - יהודיים בגנרל גוברנמנט ומזכיר גם את הגיטאות בפולין בחיותו במחנק של אלפי קמ'.

יש לציין שמחבר מאמר זה, שהודפס כאמור בנובמבר 1941, טרם ידע כי במזרח פולין, כלומר בגליציה המזרחית, ביילורוסיה ואוקראינה, התחילו הגרמנים לרצוח את היהודים בהמונים, החל מחודש יוני 1941 וידיעה מחרידה זו טרם הגיעה לניו יורק בתאריך ח-נ"ל. ט.מ.

---

52 * "די טראגעדיע פון פוילישן יידנטום" פון נ. קאנטארוביץ.
"צוקונפט" נאבעמבער 1941 - ניו יורק, זייטן 95-100.

תרגום מיידיש: _

מתוך ספרו של א. רוטקובסקי : " בלעטער פאר געשיכטע"
צייטשריפט פון ייִדישן היסטורישן אינסטיטוט אין פוילן
פאר־לאג, ייִדיש בוך, ווארשע 1959 באנד וא_

"האוכלוסיה היהודית במחוז ראדום בתקופת הכיבוש ההיטלראי"_

עמ' 75-

בשטח של מחוז ראדום שהכיל 25,000 קילומטר מרובע, היו בו 2,726,516 תושבים לפי המיפקד של 10 במארס 1940.

במחוז ראדום היו 13 נפות (מתוך 20 נפות שהיו לפני המלחמה במחוז קילץ). נוסף ל-13 נפות אלו, השתייכו 4 נפות נוספות: 3 מלודז' ו -1 מוואַרשה - יחד היו אימוא 17 נפות. מכל זה חולק המחוז ל- 10 נפות (קרייזן), ול-3 ערים גדולות (ראדום, טשנסטוכוב וקילץ).

מפעירת היהודים שבנפות, קשה לקבוע על נכון מה היה מספרם. לכן, אנו נביא את הטבלה של עמוד 76 ונצטט 2 מקורות - את הגרמנים ואת היהודים. אנו חושבים, שהטבלה הראשונה שניתנה על ידי מקורות גרמניים היא למעשה היותר קטנה (יותר נמוכה).
במפקד השני בפולין שנערך בשנת 1931 היו במקומות המוזכרים - 334,513 יהודים. יש להוסיף עוד 25,000 נפשות שנוספו בילודה טבעית עד שנת 1939. אפשר לאמר אם כן, שעל השטח של מחוז ראדום חיו ב- 1 בספטמבר 1939 - 360,000 יהודים. מספר זה מהווה לעי דעתנו, את המספר הנכון של היהודים במחוז ראדום. XX

מתוך עמ' 77 -

אנו הושבים, שבריחת היהודים ממחוז ראדום לאיזורים של ברית- המועצות עד סוף 1939 והמלים שהגיעו למחוז ראדום, הם זהים לפי המספרים. לפי כך, היה החישוב של 360,000 יהודים במחוז ראבום מתוך - 3,000,000 יהודי פולין.

תקפת הגיטאות_

הדבר האופייני הוא, שבמחוז ראדום הוקמו הגיטאות הראשונים שב-גנראל - גוברנמנט וזאת כבר בשנת 1939, הגיטאות חוקמו[illegible] בשניים ואפילו בשלושה חלקים של העיר.

בחודש אוקטובר 1939, חוקמו הגיטאות הראשונים בפיוטרקוב ובראדומסק. כלומר, בתקופה שלצבא הוורמכט היתה השליטה על האיזורים הכבושים, שבהם טרם שלט הגנרל-גוברנמנט. מפקד הוורמכט מודיע ב-28 באוקטובר 1939 על הקמת הגיטאות בפיוטרקוב. ב-1 בדצמבר 1939, הקומיסר דרקסלר של העיר פיוטרקוב מודיע כי מה-3 בדצמבר 1939, חייב כל יהודי לשאת סרט צהוב על זרועו בצירוף חשם -"יודע". הוא מצווה גם על כך שהיהודים יכולים לצאת מהגיטו משעה 8 בבוקר ועד חשעה 3 אחר הצהריים.

למספר כועט של יהודים, מותר היה לגור מחוץ לגיטו אולם, ב-20 בדצמבר 1939 הוציא היידנראס פקודה בשם השלטון הנאצי, שכל היהודים חייבים להתכונן ולעבור למגורים בגיטו בזמן הקרוב ביותר.

הגיטו בראדומסק, הוקם קצת יותר מאוחר, אך עוד בשנת 1939. אנו חושבים, שהיו סיבות שונות שהחישו את הקמת הגיטאות . אחת הסיבות הנה, שהערים הנ"ל סבלו קשות בזמן המלחמה כשהופצצו על ידי חיל האוויר הגרמני, (סוף עמ' 77).

עמ' 78-

ונשרפו בתים ולכן גם היה מחסור גדול בדירות. הכובש החליט אימא, להוציא את היהודי מהעיר לגיטאות מיוחדים.

יש להדגיש ,כי ה-פולקס-דויטשים במקום לחצו על השלטון הגרמני להכניס את יהודי פיו וראדומסק לגיטאות. באותן חערים, התגוררו פולקסדויטשים רבים שרצו לקבל את הדירות של ה וכן את חנויותיהם.

גם חממונח על הגטח בראדומסק -קובלט(קובעלם), אמר בשעת ההתיעצות בראדום בתאריך - 25 בנובמבר 1939 אצל הגוברנטור ד"ר לאש בנוכחות חגנרל -גוברנטור מראנק ,שהיה אותח עת בראדום, וחדגיש שבנמח שלו, ראדומסק , ישנם 25 ישובים של פולקסדויטשים ,מושבות גרמניות,והגרמנים המקומיים עזרו לו לקבל מידי היהודים ,להוציא מהם בכוח, בתי חרושת ועסקים יהודיים. קובעלם הדגיש, שהפולקסדויטשים חופסים משרות נכבדות וחשובות במשרדים הגרמניים כולם. כן ציין, כי ראשי העיר בילו יוזמח רבח ובדולח יותר אף מאשר בדרך עצם הקריים האופטמן קובעלם, הדגיש שחובות לפולקסדויטשים בראדומסק, חוא הצליח לסלק את היהודים מהמסחר בעיר.

בשנת 1940 נוסדו במחוז ראדום הגיטאות חבאים:

יענדז'עוב חוקם באביב 1940
וולאשצוב - חוקם בחודש יולי 1940
וואדז'יסלאוו - חוקם בחודש יוני 1940
[illegible]
טומשוב
ראקוב (מחוסלים).

הכובש הגרמני מייסד גיטאות בכמויות משנת 1941 -

הגיטאות במחוז ראדום נוסדו בכמויות באביב 1941 ובקיץ 1941 לפי פקודתו של הגוברנט ד"ר לאש.

ב-29 במארס התקיימח אסיפח כללית של כל השאש האופטמן וכל הקריין האופטמן הגרמני של מחוז ראדום עם הגוברנטור לאש - בראדום. באסיפח זו, מודיע ד"ר לאש לנוכחים על חפלי הגרמנית הקרובה לברית המועצות וכן חוא מצווח להקים גיטאות עד ה- 5 באפריל 1941 , עבור האוכלוסיה היהודית. (סוף עמ' 78).

עמ' 79-

עוד בסוף חודש מארס 1941 , מפרסמים השטאט האופטמנים של ערי ראדום וקילץ מודעות על הקמת הגיטאות. בראדום - מקימים את הגיטו בשני איזורים מיוחדים :את הגיטו הגדול מקימים בראדום ברח' וואלובח וסביב לרחובות חקטנים של ראדום , הגיטו חשני מוקם ב - גלינציח מצד שני של חעיר ז.א. -מחוץ לעיר.

באותו הזמן הוקמו הגיטאות בכוסק ,כמעלניק,סטאמניץ ווישליץ. הגיטו כווישליץ , נמצא במקום חגרוע ביותר מקום של לא היתח אפילו באר מים והיהודים חצטרכו לסחוב מיסמהנחל ניידא. הגיטאות חמוזכרים לעיל חנם גיטאות פתוחים. אך באותח תקופח ,מקים הכוו את הגיטאות הסגורים הראשונים כגון:צ'נסטוכוב (שחמקודח לייסודו ניתנה ב-7 באפריל 1941 , ב-17 באפריל כבר עמדו שוטרים ליד שערי הגיטו וסגירתו של זח, התרחשה ב-25 באפריל 1941),אוסטרוביץ,סטאראוביץ ,ראווא מאזובייצק,נאווה מיאסטו,סוכצדנוב,בולושקי, בונסק, טקארזיסקו קאמם וכו'.

עמ' 80

מי שיעזוב את הגיטו ייהרג

ב-11 בדצמבר 1941, מוציא הגוברנטור של ראדום -קונדט, שהגיע להפקיד זה במקומו שלאי ד"ר לאש,-שנתמנה לגוברנטור של גליציה, פקודה.לפי פקודתו,הגנרל -גוברנטור מראנק -יקבל כל יהודי עונש מוות באם יעזוב את הגיטו.במקודה זו, מוזכרים גם ה-הפולניזמי מהם שיסתיר יהודי בביתו,יקבל גם הוא פסק דין מוות.

פסק דין מוות על עזיבת הגיטו,הוציא בית-משפט מיוחד בראדום "סונדער -געריכט". בבית המשפט בראדום, מצויים עד היום תיקים של מתן פסקי דין מוות ליהודים עבור עזיבת הגיטאות במחוז ראדום מטוף שנת 1941.

גם הז'נדרמריה קיבלה פקודה לירות בכל יהודי שיימצא מחוץ לגיטו. כבר בנובמבר 1941הרגה הז'נדרמריה הגרמנית ביהודי שנמצאו מחוץ לגיטו.
בסקארזיסק נהרגו 15 יהודים ע"י המשטרה הגרמנית עבור עזיבת הגיטו -זה היה בינואר 1942. אחר כך, נהרגו המוני יהודים עבור עבירות אלו. (סוף עמ' 80).

עמ' 81

גירושים וישוב יהודים

קליטת היהודים במקומות חדשים במחוז ראדום, התחילה כבר בספטמבר 1939 -עם תחילת המלחמה - אחרי שהערים נפגעו עקב ההפצצות של חיל האויר הגרמני.

בעיירות שחבתים נהרסו בז על ידי חיל האויר הגרמני,xxxx עזבו משפחות יהודיות את המקום והתחילו לנדוד ממקום למקום ולחפש אצל משפחותיהם או מקריהם מקלט, בערים ועיירות אחרות . כך נדדו מאות אלפי משפחות יהודיות בחודשים הראשונים של המלחמה בכדי למצוא מקום מגורים חדש ומקור למחיה. אנשים אלו היו כבר, שבורים בגוף ובנפש - כל רכושם נשרף והם נשארו ללא קורת גג ופרנסה.

עמ' 82

בחודשים פברואר ומרס 1941, הובאו למחוז ראדום קרוב ל- 10,000 יהודים מ-פלוצק, בוזנוב והסביבה.
לעיירה בוסק, הגיע משלוח של 906 יהודים מפלוצק. הם הגיעו ללא מזוודות והפצים ולא היה להם ממה להתקיים.
1200 יהודי פלוצק הגיעו לעיירה בוסק וב- 11 במארס 1941 הגיע משלוח יהודים מפלוצק לטומשוב. (כל משך זמן זה הגיעו משלוחים של יהודים).

עמ' 83

בגיטו טשנסטוכוב היו כבר 2000 יהודים מפלוצק

יהודי וינה גורשו למחוז ראדום.

בחודשים מארס ואפריל 1941, גורשו אלפי יהודיוינה למחוז ראדום. הם הגיעו במשלוחים של 1000 יהודים וחולקו למקומות שונים בעיירות שונות.
כבר ב- 27 במרץ 1941 הגיעו יהודים מוינה למחוז ראדום ויחד עם המשלוחים שהגיעו אחרי כן ב-10 באפריל קבל מחוז ראדום 4000 מיהודי וינה.

/

המשך עמ' 83 -

גם מחעירה פשיטיק גורשו במארס 1941 - 2,700 יהודים והם מוזרו במקומות שונים בסביבת ראדום וזאת עקב, ריכוז צבא הוורמכט במשיטיק וחסביכה לפני "התנפלות" גרמניה על ברית -המועצות.

עמ' 84 -

מספר הפליטים במחוז ראדום 75,000 יהודים -

את חפליטים היהודים שהגיעו למחוז ראדום בשנים 1939 - 1942 , חוערכו ב - 75,000 נפש כלומר, 20 % מהכולוסיה היהודית הכללית. 50% מהיהודים שקיבלו טעד ועזרה כלשהיא היו פליטים וגולים.

מובן מאיליו, שעם בואם של הפליטים והגולים חם חגדילו את העוני בקרב היהודים המקומיים.

יש להדגיש, כי עם הקמת הגיטאות ועם חזרמת מספר רב של עולים וגולים לגיטאות, ערצו מגיפות כמו טיפוס ומחלות אפידמיות אחרות. חמסמכים מוכיחים שבאביב 1941 , פרצו מחלות טיפוס בגיטאות של מחוז ראדום . ז.א. ,שבזמן שהגיטאות הוקמו , התחילו לדחוק את היהודים בצפיפות לגיטאות.

עמ' 85 -

היחס בין הפליטים והמקומיים -

חיחס בין היהודים המקומיים והיהודים הפליטים או הגולים היה יחס טוב בערים ובעיירות של מחוז ראדום. -נאספו עבורם :בגדים חמים, שמיכות ולבנים ואף אורגן למענם מטבח עממי.

מצד שני,אמנם היה למצוא מקרים של סכסוכים וויכוחים בין הפליטים והמקומיים. סכסוכים אלו נוצרו כמובן, בקשר לעבודות כפיה, חלוקת מזון, מתן עזרה סוציאלית והעברות-גירושים-מעיר לעיר -"איבערזיצלונגען".

---

* 53 א. רופקובסקי "בלעטער פאר געשיכטע" ציימשריפט פון יידישן היסטארישן אינסטיטוט אין פוילן, פארלאג, יידיש בוך, ווארשע 1959 באנד 12

"די יידישע באפעלקערונג אין ראראמער דיסטריקט

בעת דער היטלעריסטישער אקופאציע " (עמודים 75-85)

תרגום מפולנית לעברית:

"מבילטין של הסכון היהודי ההסטורי בוארשה מס' הסער 16 - 15 (מיולי עד דצמ' 1955) מחוך עמודים 103 עד 110.
מחבר הספרק על מחוז ראדום - קילץ, בתקופת הנאצים, הואז חוקר השואה אדם רוטקאבסקי".

"הקטנת מנות המזון במחוז ראדום - קילץ לפני ההשמדה"
(מחוך עמ' 103)

כאות מבשר גירוש כללי והשמדה טוטלית של היהודים, אפשר לדעתנו לראות בצימצום כרטיסי המזון של האוכלוסיה היהודית במחוז ראדום. עד לחודשי פברואר-מארס 1942 קיבלו היהודים בסך הכל 337,000 כרטיסי מזון, אשר הבטיחו באופן פורמלי את הזכות לכל נפש לקבל 100 גרם לחם ליום, 200 גרם סוכר לחודש לכל כרטיס.

לפי פקודת הגוברנטור קונדס מראדום בפברואר 1942, צומצמו הכרטיסים ל - 200,000 וכפות המזון חופחתה ל- 50 אחוז. זה פגע קשות באוכלוסיה היהודית במקומות הקטנים שלא קיבלו כלל כרטיסי מזון. אם למשל באיזור ראדום חולקו בינואר 1942 35,000 כרטיסי מזון, אזי בחודש פברואר 1942 חולקו 17,000 כרטיסים. באיזור אופאטוב חילקו הנאצים 8,815 כרטיסי מזון בחודש פברואר 1942, במקום 60,000 כרטיסי מזון שחילקו בינואר 1942. בעיר ראווא - מאזוביצקה, הפסיקו הנאצים לחלק כרטיסי מזון עוד בחודש פברואר 1942 עד לגירוש הכללי. (שילוח היהודים לטרבלינקה).

כתשובה להתערבות ראשי היודאן -ראשים על אי קבלת כרטיסי מזון, קיבלו תשובה מהשלטונות הנאציים במחוז ראדום, שפקודה זו יצאה מגנרל - גוברנמנט קרקוב והיא חלה על כל הגנרל - גוברנמנט. עוד נימוק מחוכם היה אצל הנאצים שטענו, כי אשמים בכל האיכרים הפולניים שאינם מביאים את יבולם החקלאי לגרמנים לפי הקונטיגנט ש- עליהם לספק במועד. ("84")

אנו חושבים שהועידה בברלין (ב- 20 בינואר 1942 ועידת וואנזע) הביאה להחלטה בפברואר 1942, לחקטין את כרטיסי המזון ליהודים וזה אינו מקרה סתם. אנו בדעה, ששני המקרים הנ"ל יש בניהם קשר הדוק. היות וראשי הרייך השלישי החליטו לנקוט ב - צעדים דרסטיים לחיסול מוחלט של היהודים. לכן לא ראו השלטונות בגנרל - גוברנמנט צורך לספק ליהודים מזון באופן סדיר אשר בין כה בורלם נחרץ להשמדה טוטלית.
מחוך עמ' 103).

תרגום מפולנית לעברית מחוך עמוד 104.

אות מבשר להשמדת היהודים בחיקף מחוזי והחכנות לכך היתה הפקודה של גוברנמנט קונדס מ- 23 בפברואר 1942, בה הוא מחריף את פקודתו מה -11 בדצמבר 1941 בענין חגבלת התום המושב של היהודים במחוז ראשום. על עזיבת הביתו הוא מטיל עונש מוות ליהודים, הוא הדין לפי שיעזור ליהודי או יתן לו מחסה. ("85")

על סמך הצו (של גוברנמנט קונדס מ- 23 בפברואר 1942) החליטו מושלי האיזור (קרייז -האופטמן) ומושלי העיר שטט - האופטמן, לסגור כל גיטו שהיה עוד פתוח.

./.

הגיטאות המתוחים הוקמו בדר או חומה וסביב לגיטו מבחוץ הופקדו שוטרים. פקודה זו נתן למשל, מושל האיזור ב- "פיוטרקוב" במארס 1942 על סגירת הגיטו בעיר פיוטרקוב. מאוכלוסים הפולנית נצטוותה לצאת מן הבתים אשר בגיטו עד ל- 31 במארס 1942. ("86") (באזעטא ז'ידובסקה ס-6 למארס 1942). (זאת אומרת, שעד התאריך הנ"ל, היו גם משפחות נוצריות, גרות בתחום הגיטו).

היהודים שהז'נדרמיה הגרמנית מצאה מחוץ לתחום הגיטו, הוצאו להורג ללא אזהרה ("87") (מחוק חיק פלילי של גנרל ס.ס. קורט בעצ'ר, מפקד חס.ס. במחוז ראדום) ("87") - נשאר אורגינל של מודעה ברחוב מאת מפקד חטוץ -פאליציי בפיוטרקוב בזו הלשון: ליהודים ולילדיהם אסור לעזוב את תרובע של הגיטו. אסור להם לקנות, אסור להם למכור או להחליף. המפירים חוק זה יהרגו בירית ללא משפט. גם יליד יהודי שיעבור חוק זה יהרג, ואף תוריו יוצאו להורג ללא משפט.

בתחלת שנת 1942 החליטו הנאצים לחסל את המנהיגים של המפלגות השמאלניות, קומוניסטים יהודים, מתנגדי המשטר הנאצי וקצינים יהודים לשעבר. מעולה זו בוצעה בכל שטח של הגנרל -גוברנמנט. ב-19 בפברואר 1942 (ביום חמישי) הרגו אנשי ה - גסטאפו 40 יהודים בראדום בו במקום וקרוב ל- 40 אחרים נשלחו לאושביץ. בין החרוגים היו מספר גדול של קומוניסטים מעיליהם. ("89")

תרגום מעמוד 105

לפי חשיפה בראדום הנרגו הקומוניסטים היהודיים גם בקילץ, צ'נסטוכוב, אוסטרוביץ, אופוצ'נו וכו'.

באפריל 1941 נהרגו בקילץ קומוניסטים יהודיים וגם בסוף שנת 1941 נהרגו קומוניסטים וגם קצינים מילואים של הצבא הפולני. (היו אלה יהודים שחזרו מאיזור סובייטי אחרי אוגוסט 1941). האוסטמן גאייר ניהל את 2 האקציות.

תרגום פולנית מעמוד 106

ב-18 ביולי 1942 התקיימה חישיבה בקרקאו בין פראנק, ביהלר, קריגר, ונציגיהם של חממשל הגוברנמנטים. חישיבה חוקדשה להתיעצות על השמדת טוטלית של היהודים בגנרל - גוברנמנט. את מחוז ראדום ייצג אז אמטשאף אוסוואלד, הוא חודיע שעשה את כל החכנות לשלוח 15,000 יהודים מראדום, אך חיות והאקציות התחילו קודם כל באיזור לובלין, אין זה אקטואלי עתה, חיות ואין אפשרות לקבל רכבות למטרה זו, ולכן חייב מחוז ראדום לחכות עוד 6 עד 8 שבועות ("92")

תרגום פולנית מעמוד 107

בישיבה זו, הודיע המפקד העליון של כוחות חבטחון של חס.ס. חגנרל-גוברנמנט גנרל קריגר, שהמשטרה הגרמנית הכינה את האקציות נגד היהודים לכל פרטיהן וביצוען תלוי עתה בקבלת טראנספורט (רכבות). גנרל קריגר הודיע | שבעיר ראדום וב - צ'נסטוחוב יש להשאיר את הפועלים היהודים העובדים בבתי חרושת לנשק ואת הקרובים ביותר שלהם ואילו היתר יגורשו.... ("93")

./.

על החלטת הממשלה בגנרל -גוברנמנט מה-18 ביוני 1942, קיבלו חודעות כל מושלי המחוז וכל מושלי האיזור. בכך אפשר להבין מדוע הארביימט - אמט (לשכת העבודה הגרמנית) בקאמיענסק שנתן אישור ליהודים לעבוד בחקלאות, ביטל את האישור וחיש מהר חביאו היהודים העובדים בחקלאות לגיטאות. (##)")

על מנת לחיטיב להבין את ענין חיסול יהודי מחוז ראדום, יש להזכיר את הפקודה הסודית של הימלר מ- 19 ביולי 1942 בלובלין, למפקד העליון של ס.ס. והמשטרה גנרל קריגר, פקודה זו ניתנה ע"י הימלר, בזמן חשיחה עם גנרל ס.ס. גלובוצ'ניק, בלובלין שיש להשמיד את כל יהודי הגנרל - גוברנמנט. ("95")

ריכספיהרר הימלר ציוה אז, שעד ה- 31 בדצמבר 1942, חייבת כל האוכלוסיה היהודית בגירוש מן הגנרל - גוברנמנט. אחרי תאריך זה יכולים היהודים לחיות אך ורק במחנות סגורים בוארשה, קרקאו, צ'נסטוחוב, ראדום ולובלין. באותם המקומות ישארו היהודים אחרי סלקציה (מיון). חלק מהיהודים א יהיו עסוקים בבתי חרושת, למען צרכי הוורמכט. ("96")

מספר ימים אחרי פקודתו של הימלר, כלומר ב- 22 ביולי 1942 התחילו הגרמנים לגרש את יהודי וארשה למחנות ההשמדה טרבלינקה.

המשך תרגום מתוך עמ' 107

למחוז ראדום הגיע תגל הרצוגי ב- 5 באוגוסט 1942, כלומר יותר מאוחר מאשר ביתר המחוזות. זה ניתן להסביר בקשיים של ההחבורה ברכבות. נוסף לכך, רוצים ל - הטביר או להרץ, שבמחוז ראדום עבדו בעלי[illegible] המלאכה יהודיים בבתי חרושת לנשק גרמניים כמו צ'נסטוחוב, ראדום, אוסטרוביץ, סטראובויץ, קילץ, ראדומסק, טומאשוב-מאז, מיוסרקוב, קונסק וכו'.

יכול להיות שהגרמנים רצו שהיהודים יגמרו את עבודתם מהחופה עבור חצבא הנאצי למני גירוש כללי ולמנוע ע"י כך את ההפרעות.

תרגום מפולנית עמ' 108

הגירוש והשמדת האוכלוסיה היהודית במחוז ראדום היתה חשמדה חלקית מתוך " אקציה - ריינהארד" שבראשה עמד גרופנפירר ס.ס. אודילו גלובוצ'ניק שמטהו שכן בעיר לובלין. ב- 1 באוגוסט 1942 נשלח מלובלין לראדום וילחלם בלום שטורמבאנפירר ס.ס. והוא ניהל את גירוש היהודים של כל מחוז ראדום. ("96")

התכניה והזמן לגירוש היהודים מכל עיר או איזור, תוכנן מראש ע"י מטהו של גלובוצ'ניק בלובלין, אשר חודיע על התאריכים של שליחת רכבות וגם שלח צוות מאומן של פלוגות ס.ס. לנהל את הגירוש בכל מקום ומקום ואנשיו של גלובוצ'ניק גם ליוו את רכבת היהודים ממקום הגירוש עד למחנה ההשמדה טרבלינקה. ("ב,96")

האקציה הראשונה לגירוש יהודי מחוז ראדום התחילה בעיר ראדום עצמה:

1. ב-5 באוגוסט 1942 חוסל הגיטו הקטן שברחוב גלינציה בראדום.
2. ב-16 וב-17 באוגוסט 1942 גורשו יהודי ראדום מהגיטו הגדול שברח' וואלובה.

./.

3. מ-20 עד 24 באוגוסט 1942 גורשו יהודי קילץ לטרבלינקה.
4. מ-22 בספטמבר עד 5 באוקטובר 1942 גורשו יהודי צ'נסטוחוב לטרבלינקה.
5. מ-15 עד 21 באוקטובר 1942 גורשו יהודי פיוטרוקוב.

בחודש ספטמבר 1942 בוצע גירוש יהודי מאיזור יענדז'עיוב.
בחודש אוקטובר 1942 היה גירוש יהודי בוסק ואיזור ראדומסק.
בחודש אוקטובר 1942 במחצית החודש השנייה חיה גירוש היחודים של איזור פיוטרקוב, אופאטוב, ספארחוביץ, וטומושוב - מאזוויעצק. מאוחר יותר, בנובמבר 1942, חגיע החור של יהודי איזור קונסק לחיות מגורשים לטרבלינקה.

מעיון בתאריכי הגירוש מאיזורים שונים של מחוז ראדום, מראה את האומיני ל - תכנית הגלרוש "הדפורטאציה". כבסיס יכוללמדנו החודש אוקטובר 1942.

בהתחלת אוקטובר 1942 חוסלו יהודי בוסק והסביבה, אחרי זה חוסלו יהודי ראדומסק והסביבה, אחריהם בא בתור חיסול יהודי פיוטרקוב והסביבה יהודי אופטוב וספראחוביץ. בסוף חוסלו יחודי טומאשוב - מזוביעצק.

יוצא איפוא, כי בגירוש היחודים מכל מחוז, עקירתם מהמקום והעברתם למחנה ההשמדה טרבלינקה, עסקה יחידה מיוחדת של ה-"סונדר-קומנדו" של הס.ס. שעברו מאיזור לאיזור מעיר לעיר ומעלו באפשרויות זעומות של התחבורה ברכבות להעברת היחודים להשמדה.

תרגום מעמוד 109

חיסול יהדות מחוז ראדום התחיל ב-5 באוגוסט 1942 ונגמר ב-7 בנובמבר 1942. בצורה זו חיסלו הגרמנים 300.000 יהודים במחוז ראדום עד לתאריך הנ"ל

כל הטראנספורטים של היהודים, חוץ מהטראנספורט של סאנדומיז' ב-29 באוקטובר 1942 שהלך לבלז'ץ, היות וסאנדומיז' היתה יותר קרובה לבלז'ץ, הועברו כל הטראנספורטים ממחוז ראדום, למחנה ההשמדה טרבלינקה. ("ם 97)

ב-15 בנובמבר 1942 נשלח דו"ח סודי מוורשה ללונדון "על חיסול יהודי וורשה" ממנו המחתרת המאוחדת של ביטו וורשה, ובין היתר כלול מרק על "חיסול הפרובינציות" של יהודי מחוז ראדום. הכותבים מדגישים, שהיטלריים לא שכחו אף עיירה קטנה, שום כפר או עיר שבמחוזות וורשה, לובלין, ראדום וגאליציה. הם מזכירים שורת של ערים ועיירות במחוז ראדום שכבר בוצעו בהם רצח המוני, כגון: ראדום, צ'נסטוכוב, קילץ, אופאטוב, אוסטרוביץ, אופוצ'נו, מינצ'עוו, ספאשוב, פיוטרקוב-טריבונלסק, סקארז'יסק, סאנדומירז', סוכניוב, ז'רקי. הם לא ידעו ולא יכלו לדעת את יתר המקומות. הם הדגישו ששאחורי גירוש יהודי צ'נסטוכוב נשארו מתוך 40.000 יהודים רק 4.000 ומפיוטרקוב מתוך 15.000 נשארו רק 600 יהודים ("98")

./.

שיטת גירוש היהודים

האקציות התנהלו בכל הגיטאות לפי שיטה אחידה. הגיטו נשמר היטב מבחוץ ע"י פלוגות של ז'נדרמיה גרמנית, ס.ס. גרמני, אוקראינים וגם ע"י המשטרה המולנית. במקומות יותר קטנים, השתתפו בגירוש היהודים, גם מכבי -האש המולני המקומי.שעות מספר לפני התחלת גירוש היהודים מהמקום (גיטו) חגיעה קבוצה מיוחדת מחברת החשמל פחיברה לששה חגיטו חשמל עם מנורות חשמל גדולות של מאות וואט. באמצע הלילה , או לפנות בוקר נכנסה לגיטו מחלקה מיוחדת של ס.ס. וגסטאפו. בראש המבצע עמד מפקד מקומי של המשטרה הנאצית או נציג המשטרה הנאצית שהגיע במיוחד מחעיר ראדום.

המשטרה היהודית (האורדונונגס - דינסט) קיבלה פקודה לגרש את כל היהודים לכיכר המיועדת לכך, על מנת לבצע שם את ה"סלקציה" -מיון אנשים. חלק קטן יישאר במקום לעבודת כפייה למען בתי חרושת גרמניים.

תרגום מתוך עמ' 110

הגרמנים השאירו במקום אנשים צעירים וחזקים וכמו כן, בעלי מלאכה טובים. את חזקנים, החולים ואת הילדים חרגו הגרמנים במקום.אלו שנבחרו לגירוש היו קרוב ל- 90% מהאוכלוסיה היהודית שהועברה לתחנת הרכבת שם חיכו להם כבר קרונות משא.
הם הוכנסו בכוח בין 100 עד 150 יהודים לקרון. על רצפת הקרון נשפך סיד וחחלונות היו מכוסים בגדר תייל.רכב המשא, היתה שמורה היטב ע"י פלוגות חס.ס.. על גגות הקרונות עם מכונות יריה. הרבה אנשים נפחו נשמותיהם בקרונות בנסיעה האחרונה למחנה החשמדה מתוך צמאון וחוסר אוויר בתוך חקרון.

כותב-פרק זה--מר אדם רוטקובסקי -מציין שבזמן חיסול היהודים בשעת הגירושים, נתרגו גם פולנים ע"י הגרמנים, פולניסט אשר עזרו ליהודים. אחדים שמרו על קשר עם היהודים ואף ביקרו בחשאי בגיטו ובשעת ח"אקציות" לא יכלו כבר לצאת מן הגיטו.
בעת גירוש יהודי קילץ ,בין ח-20 ל-24 באוגוסט 1942, נורו למוות עשרות פולנים. ("99")

תורגם מפולנית לעברית
ע"י טוביה פרידמן.

---

* 54 מחוך כתב היד על גיטו קילץ שהוגש למרוס' יהודה באואר ,ראש המכון ליהדות זמננו, באוניברסיטת העברית בירושלים, כעבודה סמינריונית על גורל יהודי קילץ בתקופת השואה - מאת טוביה פרידמן בשנת תשל"ג כתלמיד במכון ליהדות זמננו.

העמודים הנ"ל הנם מחוך עבודה סמינריונית זו - עמודים 70 - 76 - הנמצאת בארכיון המכון ליהדות זמננו, באוניברסיטת העברית בירושלים.

פרק ז'

רצח יהודי מזרח אירופה מיולי 1941 ועד קיץ 1942,
ואי ידיעת היהודים בגיטאות בשטח של הגנרל-גוברנמנט - על כך.

מתוך יומנו של רוצח הגסטפו שנסע מראדום ללמברג לשם רציחתם
של יהודים וקומוניסטים - מיולי 1941

כשפרצה המלחמה בין גרמניה ורוסיה ב- 22 ביוני 1941, והגרמנים כבש במבצע בזק את גליציה המזרחית, ארגנו אנשי הס.ס. והגסטפו - בימים הראשונים של מ - מלחמה - ע.פ. עקסקוציונס -קומנדו שהיה מורכב מאנשי גסטפו ו.ס.ס. . תפקידו היה רציחת היהודים הקומוניסטים והאינטלגנציה המקומית וזאת, לפי ההסכם המיוחד בין צבא הוורמכט ומשרד הבטחון של הרייך הגרמני - שחלשים על הקמת מ"איינזץ - גרופן" לממרה של הריגה המונית של אנשים , בשטח שהיה בידי הכיבוש הסובייטי.

לשם ביצוע רצח המוני זה, נשלחו ראשית כל, כל מ"מומחים" - בעלי העבר העשיר ומגע עם היהודים - שישבו בגיטאות ב-4 מחוזות של הגנרל - גוברנמנט (קרקוב, וארשה, ראדום ולובלין), " מומחים" אלו, עסקו בחיפושים אחר יהודים קומוניסטים ויהודים ממשלנות השמאל - ורצחו אותם . כך, פעלו גם נגד הפטריוטים הפולניים.

קבוצת אנשי הגסטפו שפעלה בראדום מספטמבר 1939 ועד סוף יוני 1941 - נשלחה לגליציה המזרחית.

מיומנו של הרוצח - איש הגסטפו - ס.ס. - הזונדשארפירר פליקס לנדאו - ששירת אחר כך בעיר דרוהוביץ וחיה ממונה על העובדים היהודיים שקראו לו "יודן" -בנרל - מביא אני מספר ציטטות מדבריו על רצח יהודי למברג בימים הראשונים לכניסתם לעיר זאת.

יש לציין, כי לנדאו נעצר בשנת 1947 בווינה, אך ברח מחשבי בתחילת 1960 ונעצר מחדש, בשטוטגרד וניתון למאסר עולם ומרצה עונשו עד היום בבית - הסוהר.

להלן הציטטות מיומנו בתרגומן מגרמנית לעברית:

יומנו של רוצח - עמ' 2

1941.7.5 בשעה 11 לפני הצהריים.

"מוסיקה נפלאה!" "התשמעי את קולי הקורא לך חרש "...כמה רך נעשה כאן הלב! מי יתן ויכולתי לראותה ולו רק לעשר דקות!

" "הלילה שעבר היה לי ליל - שימורים. פקרה קטן הראה לי את כל קנאותם של בני - אדם אלה, אחד הפולנים גילה התנגדות ,תוך כדי כך הוא אומר להוציא את הרובה מיד אחד החברים, ואולם זה לא עלה בידו.כעבור רגעים מספר נשמע רעם יריות אחדות וחסל . כעבור כמה דקות נוסף עוד אחד ,לאחר בדיקה קצרה.חנה בא חבר ומודיע, כי במרתף של רחובות אחדים נמצא זקיף של ח"וורמאכט" (הצבא הסדיר) הרוג. מקץ שעה אחת, בחמש בבוקר , מוציאים להורג עוד 32 פולנים מן המשכילים וחברי תנועת החרי, לאחר ש - חפרו את קברם במו ידיהם.

./.

חמשך - "אחד לא רצח למות, בשום פנים. כבר כיסתה שיכבת חול את הירויים הראשונים, וחנה מתרוממת יד מתוך הערמה ורומזת כנראה על חלב, עוד כמה יריות רועמות, וחנה קורא מישהו כפי שחוברר, אותו הפולני עצמו, ירו מהר!

היום יש לנו תקווה לקבל בראשונה מרק חם. קיבלנו 10 מרק לקנות כמה דברים נחוצים. אני קניתי לי ב- 2 מרק מגלב. בכל מקום נודף ריח מתים, מבלים את הזמן בשינה. אחרי הצהריים חיסלנו 300 יהודים ופולנים. בערב יצאנו שוב העירה. מה חיתה לנו חוויה אשר לא תתואר במילים. עברנו על פני בית - הסוהר, עוד במרחק רחובות אחדים אפשר היה להריח את ריח ההרוגים. רצינו להסתכל בהם, אפס כי אי אפשר היה להכנס אל החאים והמרתפים בלי מסכת - גז. בקצה אחד הרחובות ראינו יהודי אחד מכוסה כולו בחול, כל אחד מאתנו ניחש כרגע כי היהודים ברחו מבור הקבר, עיכבנו את היהודי הכושל, ניחושנו לא חיה נכון. אצל מצודת הג.פ.או לשעבר הרגו האוקראינים את היהודים, אשרב עזרו לג.פ.או ברדיפות גרמנים ואוקראינים .800 יהודים חובלו לשם...

אנו נוסעים חלאה לאורך הרחובות. יהודים למאות שפניהם שופים דם, חורים ב- ראשיהם, ידיהם שבורות, ועניהם מנוקרות ומדולדלות מחוץ לחוריהן, מתרוצצים לאורך הרחוב. יהודים שותתים דם נושאים על גבם יהודים אחרים, אשר כרעו תחתם.

אנו מגיעים אל המצודה. שם ראינו דברים אשר כמוהם ודאי לא ראה עוד איש. על - יד הכניסה עומדים חיילים ואלות עבות באגרוף בידיהם ומרביצים על ימין ושמאל. בפתח נדחקים היהודים לצאת, שורות יהודים מוטלות זו על גבי זו ומיבבים כחזירים, ומדי פעם מתפרצת כנופייה של יהודים שפופי - דם ובורחת בדהרה. אנו עומדים לראות מי המפקד. " אין איש". מישהו שולח את היהודים לחפשי, מתוך שנאת וזעם עושים בהם , שפטים. נכון מאוד, אך לא צריך לתת להם שיתרוצצו במצב כזה.

אחד החיילים מספר לנו, כי הם באו זה עתה מביקור אצל חברים טייסים השוכבים בבית - חולים וראו באיזה אופן בחמי התאכזרו בהם.
עקרו להם את חצפרנים, כרתו את אזניהם, וגם ניקרו את עיניהם, והמראה הזה המריצם לעשות מה שעשו. מובן לגמרי להיום המלאכה גמורה.

ברדיו שוב משדרים מוסיקה משכרת חושים, ובעבועים שליך חולכים וגדלים...
חקותנו ראשית - כל לעזוב את המקום הזה, ורוב החברים יו שבים בחפץ לב לראדום.
על כל פנים אני מאוכזב מן החפקיד הזה. לפי דעתי מחות מדי מאבק, ומכאם מצב - חרוח המקום הזה. "

למברג 6.7. 1941

חלומות נוראים ביעתוני חלילה. אתמהה, חיכול חלום להיות כל כך בולט ומלא ביטוי?

כל חענין חורשאי, אשר בגללו אני נמצא כאן, חתגלח לעני בבחירות, שאין לחוסיף עליה כלום. שוב נטלה עלי מרח שחורח כמו אז. אם לא אראה את טרודע בעתיד הכי קרוב, אז אוציא את חמצי למועל. מצב רוחי נורא, מוכרח אני לנסוע לראדום, בין כך ובין כך...

היום אחר הצהריים חוגד לנו, כי חקומנדו ראדום יוצא ב- 8.7.1941 אל עיר התעשיה דרוהוביטש. רווח לנו, כאן אי אפשר היה לנו לשתף פעולה לאורך ימים. מה שעשינו חשוב כאפס, אומרים כי בטקום חנייתנו החדש יש, תודה לאל, מלאכה די והותר, עוד היום אני מתנדב לחפקידים מסוכנים...

---

* 55 - מתוך החוברת הדקומנטרית -דו"ח מאת גנרל -ס"ס פריץ קאצמן על הקיבת חצי מיליון יהודי גליציה המזרחית. ו-יומנו של רוצח נאצי שפעל בעיר דרוהוביץ בשנים 44 - 1941 שהשתתף ברציחת יהודים.

חוברת זו הוצאה לאור, בגרמנית ובתרגום עברי, ע"י המכון לדקומנטציה בעריכתו של ט. פרידמן באוקטובר 1963.

קטעים ממכתבו של וולטר מאטנר משנת 1941 - שהשתתף בהריגה המונית
של יהודי מוגילב ובקייב

"יש לי עוד משהו לספר לך, הייתי נוכח במות המוני שלשום. במשלוח הראשון, רעדה ידי מעט בזמן שירייתי. אולם, מתרגלים לכך. במשלוח העשירי, כבר הייתי רגוע וירייתי בבטחון בנשים, בילדים ובעוללים. לעומת זאת, חשבתי על הפעוטים שיש לי בבית, בהם חיה אסמטוף זה עושה אותו דבר - אם לא פי עשר יותר ברוע.

המוות שנתנו להם, היה מוות יפה וקצר (לעומת האלפים הרבים שעברו שבעה מדורי גיהנום במרתפים של ה- ג.פ.ו של הסובייטים) . תינוקות עפו בקשת ב אוויר ואנחנו, xxxxxx ירינו בם בעת מעופם, עוד לפני שהספיקו ליפול לבור ולמים.

רק להיפטר מהגיבזים האלה. הם אלח שהכניסו את כל אירופה למלחמה וכעת, הם בוחשים באמריקה - עד שיגררו גם אותה למלחמה. דבריו של היטלר יתקיימו עוד לפני פרוץ המלחמה, הואה אמר : "אם העם היהודי, חושב לעורר עוד פעם מלחמה באירופה, היהודים לא ינצחו, אלא, זה יהי סופם באירופה". כאן, חבנתי לראשונה את דברי ה- משורר תאודור קרנר :"אף עובר לא ניצל בבטן אימו". בועל נפש! כל כך הרבה דם, זוהמה ובשר מעולם לא ראיתי.כעת, אני מבין מה משמעותה של המילה -"שיכורים מדם".

כעת, מוגילב עניה יותר ב- 3 אפסים של יהודים, אבל כאן - זה לא חשוב.אני בעצם שמח, והרבה אומרים כאן שאנחנו נחזור למולדת. ואז, יגיע תורם של היהודיים ח - מקומיים. טוב, אסור לי לספר יותר מדי, מספיק בזה, עד שאבוא הביתה ואספר יותר"...

מוגילב 27 באוקטובר 1941

"היום לא הגעתי לכתיבה, אני עייף מאוד. עתה שעה 11 בלילה, אך דבר אחד - אני רוצה פה להדגיש בארוחת הערב נודע לי, שבמחוז שלנו נורו כבר למעלה 27 אלף יהודים ובקייב - 24 אלף יהודים"...

מכתבו מה- 2 לאוקטובר 1941

"אני למעשה כבר צריך ללכת לישון כי השעה היא 9 בערב והתנדבתי למבצע מיוחד. יעירו אותנו ב- 4.30 בבוקר וב - 5.30 אנו נוסעים.
מחר, ההיה לי ההזדמנות הראשונה לנצל את האקדח שלי, אני לוקח עמי 28 כדורים לירות. ודאי, זה לא יספיק לי , אך החברים שלי ישאילו לי את אקדחם או, את הרובה שלהם.

אני לא יודע אם עלי לכתוב לך זאת, אבל חרי את יודעת שהיהודים הם אסונגו וזה כבר ידוע לך מזמן.

2 . 10 . 41

מה כבר החשיבות של 1,200 יהודים בעיר - מיותרים שצריכים לחעלם - כפי שזה מצלצל כה יפה. מגיע להם, זהו העונש הצודק להם, משום שעשו כה הרבה רע לגרמנים.

כשאגיע הביתה, אוכל לספר לך חרבה-ברים יפים, אך לחכות - מספיק. אחרת, תחשבי עלי שצמא דם אני"...

./.

מתוך מכתבו של וולטר מאטנר מה- 31.10.41

"היום היה לנו ביקור של אישיות רמת-דרג - חריסטפיהרר ס.ס. הימלר - הוא ההארח אצלנו ובדק את מספר הבטליונים האוקראינים ששיכים לס.ס. גם אני התיצבתי לפניו והוא חושיט לי את ידו ואמר: "אתה לא תכנה יותר את עצמך מזכיר, אלא לויטנט מאטנר". הממקד שלנו מאוד באה עלי"...

---

* 56 -

מאטנר השתתף בהריגת יהודי מוגילב וקייב בשנת 1941, בשנת 1947, הלך לסטודנט יהודיבוינה, לשכור חדר אצל אוסטרית - xxxx כדיור משנה.

באחת הפגישות, מצא הסטודנט קובץ מכתבים של וולטר מאטנר אשר כתבם לאישתו - מכתבי אהבה בם סיפר לה איך הוא משתתף בהריגת יהודים.

חביה בן התגורר הסטודנט הנ"ל, חיה בית אימו של מאטנר.

סטודנט זה הביא את קובץ המכתבים למכון לדקומנטציה בוינה ל- ש. פרידמן. החומר, הועבר למשרד הבטחון האוסטרי בוינה - ה-שטאן מאליציי.

מאטנר נעצר אחרי מספר שבועות ואחר כך, נלקח ע"י השלטונות הסובייטיים שכבשו את אוסטריה. הוא הועבר בשנת 1949, עם קבוצה של 65 רוצחים נאציים אחרים מוינה ל- סיביר.

הם שהו ברוסיה הסובייטית - 8שנים, כולם, ערב לשלושה, חזרו לוינה לפי ה - הסכם בין 2 הארצות.

Befehle u. Erklaerungen der Nazi-Verbrecher uber die Erschiessungen der Juden in Russland in den Jahren 1941-43. Herausgegeben von der Histor. Documentation in Haifa Juli 1959.

סיפורים מסוג זה על הריגת יהודים באלפים וברבבות - חיוו את העבודה האפורית וחיומיומית של אנשי הס.ס. וחגיסטפו בכל הערים שנכבשו ע"י הנאצים מקיץ 1941 -פולין המזרחית, אוקראינה, הארצות הבלטיות וכו'.בצורה כזו נהרגו ע"י הייגזצ -קומנדו כחצי מיליון יהודים עד תחילת 1942.

היהודים שישבו בגיטאות בגנרל -גוברנמנט מאפריל 1941, לא ידעו על כך. הם סבלו רבות וחיו בתיקווה שעוד יבוא נס ויצילם מידי הנאצים.

כלפי היהודים בשטחים שנכבשו ע"י הנאצים והיהודים במשטר הסובייטי (תחתיו היו קרוב לשנתיים - מספטמבר 1939 ועד יולי 1941)- התנהגו אנשי הס.סוהגסטאפו באכזריות גדולה יותר מאשר כלפי היהודים בגנרל -גוברנמנט - משום שכאן הוסר מעליהם חרסן על עולות הרב ורצח רסן, שקיים היה בשטח הגנרל -גוברנמנט.

חמתם של אנשי הס.ס וחגסטפו, ניתכה על היהודים בעוז ובעוצמה - דבר של היה ידוע במחוז ראדום - עד לגירוש היהודים למחנה ההשמדה טרבלינקה בקיץ 1942.

ב. פ.

תרגום ממיידיש לעברית:
מתוך: ספר ראדום שהוצא בשטוטגרט בשנת 1948

הרעב וההברחות בגיטו ראדום 1941-1942

מתוך עמ' 135 -

הרעב הורגש מאוד בגיטו ראדום. מנות הלחם עבור היהודים היו במשקל שבין 50 ל-70 גרם ליום; ממנה כזו חוריד היודנראט אחוזים מסוימים עבור העניים. מנות המזון שחילק היודנראט לחודש ימים - הספיקו רק למספר ימים מועט. אומנם, אפשר היה להשיג מזון בשוק השחור, אולם מחירו היה יקר: בין 20 ל- 50 זלוטי לקילו לחם.
מחיר כזה יכלו להרשות לעצמם, רק אלה שהיה להם רכוש רב ודברי ערך רבים או, אלה שניהלו "שמוגל" ועסקו בסחר בשוק השחור.
לגיטו הוברחה כמות גדולה של מזון. גם בהמות חיות הוברחו לגיטו.
(סוף עמ' 135)

עמ' 136 -

ממשטרה היהודית שעמדה ליאד שערי הכניסה לגיטו, לא תפריעה למסחר הבלתי ליגלי. חלק ממשטרה זו ומפקדיה קיבלו שוחד מהרווחים - כל חודש בסדירות.

עמ' 137-

הקונטרסט בגיטו, גדול היה. מבית האיזולציה, בית הכנסת מקודם, שם כלואים xxx היו החולים באפידמיות למינהן - נשמעו קולות בכי של אנשים רעבים. מצד שני, קיימות היו בגיטו מסעדות יקרות בהן מכרו משקה חריף ויקר וארוחת צהריים טובה. מסעדות מסוג זה היו: מסעדת "אדריא" - ברח' מאלה שבעלי בתיה היו מושלי הגיטו היהודיים: גייבר, כץ וויינר - ראשי המשטרה היהודית בגיטו. מסעדה אחרת היתה זו של איטשה- מוטל בפינת רח' וואלובה וסטארוק - קראקובסקה.
מסעדה נוספת היתה של ראצ'מארץ וכו'.

היהודים בעלי ההון אשר יכלו להרשות לעצמם ולאכול במסעדות הנ"ל, xxxxxxxxxx חיו את אסנפי הברזל חישן, הספרסוטים (שאספו אותם עבור הגרמנים), המבריחים, ה-אומים, הקצבים ובמיוחד מייצרי העורות בבורסקאות.
בעלי בתי -החרושת שעסקו בבורסקאות, נשארו במקומותיהם - ויחד עם הקומיסר הגרמני עשו עסקים טובים. עורות וסוליות היוו את הסחורות המבוקשות ביותר בשוק.
רוב בעלי מבתים של הבורסקאות, נתנו תרומות לנצרכים ביד רחבה. גם בשעת ה - קונטריבוציות הביאו הבורסקים את הסכומים הגדולים והנכבדים ביותר.

הקונטריבוציות השונות בראדום

הקונטריבוציות שהוטלו על היהודים - ע"י הנאצים, היו אחד המכשירים שמטרתם "הריסת" היהודים טרם נרצחו.
ניתן לחלק את הקונטריבוציות ל- 2 קטגוריות:
הראשונות - היו החרמות שהחלו עם כניסת הגרמנים לראדום בספטמבר 1939.

(סוף עמ' 137)

./.

עמ' 138 =

יצאה פקודה מהגרמנים, למסור להם את כל מכשירי הרדיו. אחרי כן חוחרמו חרהיטים וכלי הבית.

בשנת 1940 - יצאה פקודה למסור לגרמנים זהב ומטבע זר. בחורף 1940 - יצאה פקודה למסור כל סוג של מתכת. בסוף שנת 1941 - חוצאה פקודה מטעם המושל ד"ר פראנק, למסור כל סוג של פרוות - כשהעונש על אי -מסירה הוא מוות.

מאחרא ובחורף הקשה של שנת 1942 - 1941 לחמו הגרמנים הנאצים ברוסיה, נחוץ היה להם כל סוג של פרוה. היהודים ניצטוו למסור אף את הפרוות שעיטרה את נעלי - הבית החרפיות שלהם.

היהודים ניסו למכור לפולנים, להסתיר ואפילו לשרוף את רכושם - ובלבד שלא יתנוהו לגרמנים. הגרמנים החחילו לחפש בבחיהם של היהודים אחר פרוות ומשמצאו, אמנם , פרוות , ירו ביהודי - לפוות.

באפריל של שנת 1942 - נלקחו מהיהודים כל סוסיהם, העגלות, הבהמות, כדי -החלב, שלהם, מכונות התפירה, מכונות -הכתיבה והאופניים.

✓ הקונטריבוציה הראשונה באוקטובר 1939 דרש השטאט -האומטמן שוויצגעבל ככופר מיהודי ראדום - 300 אלף זלוטי ו-10 אלפי מרקים.

✓ הקונטריבוציה השניה חוטלה על יהודי ראדום בנובמבר 1939 - בעת שהגרמנים דרשו 2 מיליון זלוטי מכל יהודי מחוז ראדום.

✓ הקונטריבוציה השלישית נערכה לא לפי סכום כסף, אלא ע"י דרישה של רהיטים, מיטות, כלי מיטה ולבנים - עבור הגרמנים שהיו בראדום - מספרם היה 15,000.

✓ הקונטריבוציה הרביעית דרשו הגרמנים 500 אלף זלוטי - זאת דרשו מיהודי ראדום בחודש יוני 1942. (חודשיים לפני הגירוש הכולל לטרבלינקה)

אחר כך, דרשו הגרמנים מהיהודים שישלמו להם עבור חוצאות הקמת בתי- חמלאכה עבור הגרמנים ה"שופן".

עמ' 140 =

בעלי מלאכה בגיטו

עם כניסת הגרמנים לראדום, הפסיק איגוד בעלי -חמלאכה את פעילותו חציבורית. אך בשנת 1940, נצטוו בעלי -חמלאכה היהודיים להמשיך בפעילותם. חממונה על היהודים היה גרמני בשם קוך וחוא נחמנה לנשיא בעלי -מלאכה . סגנו היה -אוטמו גם חוא גרמני. שלמה פישמן, נחמנה לחיות יו"ר האיגוד וסגנו, היה מר גריפל. הגרמנים ניצלו את בעלי -חמלאכה היהודים ואת עבודתם חזולה -בכך שנתנו להם סחורות לעבודה שנעשתה עבור הגרמנים.

בקיץ 1941,(בגיטו), התקיימה אסיפת בעלי -מלאכה באולם בעלי -חמלאכה, ברח' אלטע -שטאט 4. באסיפה זו חשתתפו הגרמנים קוך ואוטמו ואז הוחלט לייסד קואופרטיב (לפי חצעת הגרמנים), של בעלי -מלאכה שיעבדו למען חוואהמכט -זה היה סניף של בתי מלאכה של קרקוב "ארבייטס - גיימנשפט".

המשך -

בעלי - מלאכה יהודיים חשבו, שעל ידי כך ייצרו לעצמם מקום עבודה בטוח, כי התוצרת שייצרו היתה חיונית לגרמנים, לצרכי מלחמה.

שלמה פישמן, היה חממונה על בתי -המלאכה הללו ויעקב ויינגארט - סגנו, היה ממנהל ה- כלכלי.

בתי המלאכה של החייטים ! התארגנו בבנין של המאסיה המכנית ברח' פרץ 22

עמ' 141 -

כל בעל מלאכה הביא את מכונת התפירה שלו עם כל חציוד הדרוש. היו 30 אומנים בין החייטים הטובים ביותר בראדום.

בבית המלאכה של החייטים , תפרו מדים של צבא הוורמכט הגרמני.

אנשי הוורמכט, נתנו שכר של זלוטי וחצי ליום עבודה וכן נתנו לבעלי המלאכה ½ 200 גרם לחם ומרק לכל יום.

בנתיים, נדרשו היהודים לשלם קונטריבוציה של חצי מיליון זלוטי, על מנת להקים בתי - מלאכה עבור ראש העיר הגרמני, שוויצגבל.

בבתי מלאכה אלו, היו צריכים להכלל כל בעלי המלאכה מכל סוג שהוא - כולם בכיכר ריינע 8,7. בקשר לכך, קיבלו ראשי ארגון בעלי המלאכה מקודה, להמציא לגרמנים את רשימת בעלי המלאכה היהודיים. חיות וחיהודים חיו משוכנעים, שזהו מקום בטוח שיצילם מגירוש מראדום, הם דאגו לכלול ולרשום ברשימה, לא רק את המומחים ובעלי המלאכה חמעולים, אלא גם את עוזריהם. בעלי המלאכה חשבו, שאם יופיעו ברשימה זו אזי, יצילו את עצמם ואת משפחותיהם.חבר חיודנראט, משה לעסלאר, היה חמחוך בין בעלי המלאכה וראש העיר חגרמני. מי ש"שילם טוב" - הופיע ברשימה זו.

עמ' 142 -

חידיעות על פעילות בתי המלאכה , נמסרה על ידי חצדיק יעקב ויינגרט, חיים קורמן וברוך מאלצמן.

הרכוש היהודי בידי בעלי - בתים גרמניים

ההנהלה של הרכוש היהודי א דלא 8 נידי או כפי שהגרמנים קראו לו -

הוקם חודשים מספר לפני הקמת הגיטו עבור כל מחוז ראדום. חמשרד הראשי, היה בכיכר ריינע 13. לבית זה היו 2 כניסות: עבור הנוצרים - מכיכר ריינע, ועבור היהודים - מרח' וואלובה 28. מנהל המשרד היה היהודי פליקס וויינאפל. האדמיניסטרטור ומנהל מחשבונות הראשי היה - ה. פרייליך מהעיר לודז'. סה"כ עבדו- 10 מקידים ו -30 אדמיניסטרטורים יהודיים.

מצד הגרמנים היה הממונה - הטרויהאנטשטעלע - לייטנר קצין חס"א ריינהארדט. ברשות הטרויהנטשטעלע, היו כל חבתים של היהודים ואדמותיהם. (מרוכזים ורשומים).

האדמיניסטרטורים , דרשו שכר דירה חדשי לפי המחיר של לפני המלחמה. גם בעלי חבתים היהודיים עצמם, הצטרכו לשלם לגרמנים שכר דירה, למרות, שגרו בבתיהם חם.

./.

עמ' 143 =

הרווחים מהדירות של היהודים, נרשמו על חשבון מיוחד של בעלי הבתים היהודיים ע"י הטרויהאנדשטעלע, אלה היו סכומים עצומים.

עד לפני חקמת הגיטו, היו אדמיניסטרטורים יהודיים בכל העיר ראדום שגבו את שכר ה - דירה מהיהודים והנוצרים - מבתים ששתייכו ליהודים (רוב בתי ראדום השתייכו ליהודים). כשהיהודים היו בגיטו, עסקו פולנים וגרמנים בגביית שכר הדירה באיזור חארי - בעוד שבגיטו גבו את שכר הדירה - אדמיניסטרטורים יהודיים.

לאדמיניסטרטורים היהודיים בגיטו, היה גם התפקיד לחלק את כרטיסי המזון שקיבלו מטעם מחלקת המזון של היודנראט: עבור כרטיס מזון הם לקחו דומני, 2 זלוטי - לכיסוי ה - הוצאות של היודנראט.

שבועות ם ספר לפני ה"גירוש הגדול" (באוגוסט 1942), פוטרו מחצי מהאדמיניסטרטורים היהודיים של חבתי היהודיים.

עמ' 144 =

הממונה הגרמני של הטרויהאנשטעלע , רייכהארדט, הבטיח לפקידו היהודיים, שישיב עבורם כרטיסי עבודה חוקיים, ואם יהיה גירוש מראדום אזי, הם לא ייפגעו לרעה. כשהגיע יום הגירוש, נשלחו כל הפקידים היהודיים של הטרויהאנשטעלע לטרבלינקה. מהם נשאר בחיים רק קובץ קטן של אדמיניסטרטורים יהודיים.

אחרי חיסול רוב יהודי ראדום, לא עבדו יותר יהודים באדמיניסטרציה של ה- טרויהאנדשטעלע, אלא מקידם פולנים וגרמנים.

---

56 - מתוך: ספר ראדום , שיצא לאור בשנת 1948 בעיר שטוטגרט גרמניה, ע"י - הועד של יוצאי ראדום - פליטי השואה. עמ' 135 - 144 .

דאס יידישע ראדאם אין חורבות
(אנדענקבוך)
1 טייל
ארגזיטגעגעבן דורכן קאמיטעט פון די ראמאמער יידן
אין שטוטגארט.
שטוטגארט 1948

משומר לילה וזגב בגיסטפו לראש לשכת העבודה ולמפקד המשטרה בגיטו ראדום

עמ' 145 -

אחת הגזירות הקשות שפקדו את גיטו ראדום בתקופת שלטונם של הנאצים, היתה עבודות הכפייה. יום יום, התנפלו הגרמנים על איזורים יהודיים (טרם חוקם הגיטו), רדפו אחרי יהודים וסחבום לעבודות כפייה. אם חוציאו יהודים מדירותיהם, הריצו קבוצות שלמות של יהודים לעבודה בלווי טכות קת של רוביהם. יהודים רבים מחחבאו במנוח של עליות גג, גגות ו - מרתפים ולא העיזו לצאת לרחוב.

לעיתים קרובות יכלו היהודים לעסוק במקצועותיהם הם.
הגרמנים מקדו על ראשי הקהילה לערוך רשימת יהודים לפי גיל, השכלה וכו'.
לקהילה הוזמן מר י. ווארצמן שהיה פרופ' בבית ספר תיכון, לעמוד בראש לשכת העבודה.

עמ' 146 -

לפי רשימה זו, נצטוו להמציא יהודים לעבודות כפייה - כל יום. בצורה כזו, נוסד חגרעין של לשכת העבודה היהודית לעתיד. היודנראט שרצה לספק לגרמנים כוח עבדה מספיק ע"מ שיפסיקו את הרדיפות והנגישות שבאו בכוח עם רובה ביד אחת ושוט ביד השנייה.

פרופ' י. ווארצמן, שהיה יהודי כאדם ישר, עמד בראש לשכת העבודה. הוא ניסה ל- חלק את נטל העבודה על האוכלוסיה היהודית כולה ולא רק על אלה שהיו חסרי מזל ו- נחטפו מהרחוב או מהבתים. תחילה, היה מספר מועט של מקומות עבודה קבועים אצל ה - גרמנים - שנתנו פת לחם ולא היכו ביהודים.

עמ' 147 -

פרופ' ווארצמן התערב אצל ראשי השלטון הנאצי בעיר וביקש להביא לידי כך שהיהודים לא יוכו בשעת עבודתם ע"י הגרמנים שהזמינום לעבודות חשונות. הוא גם ביקש שהעובדים היהודיים יקבלו אוכל בזמן העבודה. תחילה, התאספו היהודים ברח' ז'רומסקי 9 - בבית של הקהילה היהודית - בשעה 6 בבוקר. לשם, הביא חייל גרמני ולקח את היהודים למקום העבודה.

עמ' 148 -

פרופ' וורצמן חשב, כיצד יצליח לספק לגרמנים את מכסת העובדים שהם דרשו ממנו יום יום - וכך יקל על האוכלוסיה היהודית. הוא עזב את לשכת העבודה היהודית בתוך של 1941 - 1942 והלך לעבוד בלשכת חבריאות - שם חלה בטיפוס ומת.

כבר בתקופה הראשונה של קיום לשכת העבודה היהודית, הגיע לשם יהודי בשם גרינברג = מעליטי אוסטריה שהגיע לראדום בשנת 1938.
כבר בחודשים הראשונים של חמשל הנאצי, הצליח גרינברג ליצור קשר עם הגיסטפו. הוא נהג לרוץ מבית לבית ולחטוף יהודים עבור עבודות כפייה בשביל הגרמנים. הוא עצמו, הכין רשימות של יהודים לעבודות כפייה ובצורה כזו סחט כספים מהיהודים ; מי שנתן לו שוחד, שוחרר מהעבודה.

./.

המשך -

גרינברג הצליח לזרוע פחד בליבות העובדים היהודיים. הוא עשה "חיים טובים" על חשבון האסון היהודי - עד שהגיעה השמועה שהוא נעצר, הועבר לבית - הסוהר ב- קילן ונרצח שם ע"י ה"ממונים עליו".

בראדום נוסדו מקומות עבודה חדשים, משום שהלכו ורבו שם הגרמנים. במקום לספק לגרמנים 80 עובדים ליום, אזי הם דרשו xxxx בין 500 ל- 600 יהודים לעבודה ליום.

עמ' 149 -

צביה החרושת לנשק, דרש 200 יהודים ליום. גוש הנורמכט, הרכבת, חמ"ס, ח - לופטוואפע ועוד ועוד, כולם דרשו יהודים לעבודה ללא השלום.

עד כה, חילק רק איש אחד את ההזמנות לעבודה. סגן ראש היודנראט - משה לעטלער הציע לקבל לעבודה של חלוקת ה"הזמנות לעבודה", את יואכים גייגר; לשעבר שומר לילה מטעם שומרי לילה עירוניים. אולם גייגר, לא חילק במשך זמן רב את ה"הזמנות לעבודה", כפי שטופר, קבד גייגר - לפני שהגיע לעבוד בלשכת העבודה - כזגג xxxxx בגיסטפו ראדום. שם, הוא יצר לו קשרים טובים עם אנשי הגיסטפו.

גייגר התסיך לרוץ ולחלק פיתקאות לעבודה והתחיל לנסוע עם סגן ראש היודנראט - לעטלער - למשה הגיסטפו ולרכוש לו מידעים, הוא נעשה למחוך בין הגיסטפו וה - יודנראט. גייגר קיבל משכורת טובה וגבוהה יותר מזו של מנהל לשכת העבודה - מקום וואראנמן. הוא התיידד עם ראש המשטרה לעיניינים פוליטיים ואחר זמן מה, נעשה לראש לשכת העבודה.

כשיהודים נעצרו והובאו לבית הסוהר, הם פנו לגייגר שיעזור להם להוציאם משם. למי שהיה כסף או דפרי ערך או זהב, נתן אותו לגייגר וחלה חלק לגיסטפו ושיחרר את היהודי. למי שלא היה כסף, נשאר בבית הסוהר ואחר נשלח לאושוויץ.

מעשים כגון אלה, חרוויח גייגר הון. הוא לחץ לו שותף לעבודה - את ישראל כץ - מראדום. (גייגר עצמו לא היה יליד ראדום).

צמד חמד היה זוג זה - גייגר כץ, בעוד שגייגר היה חם - מזג, מתרגש מהר וצורח, היה כץ שקט ומחושב במעשיו. גאיגר התקשה בכתיבה ואילו כץ ידע לכתוב יפה והיה " חזק" בחשבון. כץ נתמנה ליד ימינו של גייגר וה"מוח של המשרד".

עמ' 150 -

בתקופתו של גייגר, עסקו 10 איש xx בהעברת " הזמנות לעבודה". בקיץ 1940, עבדו 1000 איש מידי יום בעבודות כפייה אצל הנאצים בראדום.

בקיץ 1940, נשלחו כמה מאות יהודים למחנות עבודה מחוץ לראדום. כל מי שהיה לו כסף לשלם, שילם ולא הצטרך לנסוע אחר נסע במקומו. אף הפעם, לא חי "ממלאי מקום" ל- עבודה - אף כי חפחד גדול היה מפני מחנות העבודה וכל אחד רצה להישאר בעיר מולדתו יחד עם בני משפחתו.

./.

עמ' 151 =

הוקמה וועדה שאספה את הכספים מאלו ששילמו את הכופר - כשי שלא לחישלח למחנות העבודה. בראש הוועדה, עמדו גייגר - כץ. הם אספו את סכומי הכסף הגדולים. כשנישלחו היהודים למחנות העבודה ועסקו בעבודה קשה, (ליד הגבול הגרמני-רוסי, בבלז'ץ, נארול, צ'שנוב), נסעו גייגר וכץ לבקר במחנות ולחוציא משם יהודים צעירים שהוריהם שילמו עבורם סכומי כסף גדולים.

עמ' 152 =

אחר פרוץ המלחמה בין גרמניה ורוסיה, (יוני 1941), נעשתה העבודה אצל הגרמנים - קשה מאוד. הגרמנים עצבניים היו בגלל האבדות הגדולות בזמן המלחמה, ולכן, היכו ביהודים - כי הם האשמים כביכול, במלחמה.

זו היתה השנה השלישית למלחמה ; כוחם של היהודים הלך ותש - עקב העבודה הקשה והמזון הדל.

היו יהודים שהלכו לעבודות כנין קשות - אצל הגרמנים, כי שם נתנו מרק חם ופת לחם בצהריים.

עמ' 153 =

סה"כ היו בראדום 5000 יהודים כשרים לעבודה. הגרמנים, דרשו כל יום יותר ו - יותר יהודים - כך שאפילו הלשכה לעבודה לא יכלה לספק להם את כל היהודים - לכן התחילו ההגרמנים לסחוב שניה בכוח, יהודים מחגיטו לשם עבודה.

גייגר, שבאותה תקופה היה כבר ממקד המשטרה היהודית בגיטו, שלח את השוטרים שלו ונתן להם פקודה לחטוף יהודים מהרחובות והבתים לשם עבודות כפייה. גם באמצע הלילה, הלכו שוטרים להקיש בדלתות יהודים לעשות "ראציות" . הם הוציאו יהודים ממיטותיהם ושמרו עליהם עד הבוקר - לעבודה.גם זה לא הספיק לגרמנים - הם דרשו יותר ויותר יהודים.

יאניק הגרמני - נציג אחרון של לשכת העבודה בגיטו ראדום

הנציג האחרון בלשכת העבודה גם עבור גיטו ראדום, היה גרמני בשם - יאניק הידוע לשימצה. גם הוא ערך "ראציות", חיפושים וחטף יהודים. הוא היה סדיסט, שונא ישראל, והרבץ ביהודים. הוא נהג לסחוב יהודים זקנים וחולים לעבודה בעזרת השוטרים ה - יהודיים ובעזרת הגרמנים.

ליאניק היה משרד במרכז הגיטו, ברח' וואלובה.

עמ' 154 =

יאניק דרש את מלוא המיכסה שלל היהודים לעבודה חיום יומית. היהודים מחדו ממנו מאוד; קטן קומה היה, פוזל ונהג להסתובב ברחובות הגיטו עם שוט בידו והיכה ביהודים על שמאל ועל ימין.

בתקופתו של יאניק, נוסד מקום עבודה חדש - אפריל 1942 - בית החרושת לנשק. למקום זה נשלחו הקבוצות הראשונות - לעבודות קבועות.

./.

המשך:

פעילותו של יאניק היתה חלוקת יהודי הגיטו ל- 2 קטגוריות: הפרודוקטיוויים והבלתי פרודוקטיוויים. אך בזמן הגירוש לא היתה משמעות לכל זה. בתקופת הגיטו, הביאה מדיניותו זו של יאניק לבחלה גדולה. המצאתו היתה - שכל יהודי, שעבד במקום עבודה גרמני, יקבל כרטיס אדום מלשכת העבודה הגרמנית שלו. על גבי הכרטיס היתה תמונת הנ"ל וחותמת גרמנית של לשכת העבודה.

לשכת העבודה הגרמנית של יאניק, חסקה מעמד עד אוגוסט 1942 - עד חיסול רוב יהודי ראדום ושליחתם לסרבלינקה. (סוף עמ' 154).

הערות:

בייגר,כץ, ועוד מספר אנשים מחשובי המשטרה היהודית, נעצרו ע"י הגיסטפו, באפריל 1942 - ונשלחו לאושוויץ.

---

* 57 -תרגום מיידיש לעברית, מתוך: ספר ראדום, שיצא לאור בשנת 1948, בעיר שטוטגרט בגרמניה, ע"י - חועד של יוצאי ראדום - פליטי השואה. עמ' 145 - 154

דאס יידישע ראדאם אין חורבות
(אנדענקבוך)
1 טייל
ארויסגעגעבן דורכן קאמיטעט פון די ראדאמער יידן
אין שטוטגארט.
שטוטגארט 1948

חוברת ב'

החכרעה הסופית נפלה ב-20 בינואר 1942 כשראשי הנאצים החליטו סופית
על השמדת יהודי אירופה וכך חרצו את גורל כל היהודים בשטח הכיבוש הנאצי.

בתחילת שנת 1942, הוקמנו יותר ויותר מנות המזון וזאת משום שהגרמנים, התכוונו להמית את היהודים בהמוניהם ברעב. בחלקו הם הצליחו בכך, אולם היתה זו עבורם פעולה איטית מדי לפי התוכנית הענקית שלהם.

5 שלבים ברצח ההמוני:

1. המתה המונית ברעב ומחלות מדבקות.
2. המתה ע"י הוצאה להורג בירייה.
3. המתה בגזים בשעת הגטיזה במכוניות-משא.
4. המתה ע"י הגיזה עם מוט ע"י ס.ס. וקאמפ.
5. רצח המוני באתי הגזים המשוכללים.

הגני רואה זאת כחובה להביא את הנוסח מהפרוטוקול של ועידת וואנזה מה-20 בינואר 1942, בו החליטו ראשי השלטון הנאצי על ה שמדת יהודי אירופה כרקע לכל הפעולות של אנשי הס.ס. בשנת 1942 בגיסאות למען ביצוע החלטה מחרידה זו.

הוסר בסיסי זה זורק אור על השיטה המחושבת של ברמניה הנאצית כלפי יהודי אירופה והיהודים בכל גיטו וגיטו.

הגני מצרף את הפרוטוקול הנ"ל בשפת המקור - גרמנית - מארכיון המכון לדוקומנ בחיפה, והתרגום המלא בעברית, שהופיע בספר "המחרון הסופי" - תעודות על השמדת יהודי אירופה בידי גרמניה הנאצית, שיצא לאור מטעם בית לוחמי הגיטאות, הוצאת הקבוץ המאוחד, תשכ"א. כמו כן את המסמך על המתת היהודים במשאיות בסוף 1941 תחילת 1942, בגרמנית ובעברית.

פרק ח'

תיאור האקציות בגיטו ב - 1942

אחרי ועידת וואנזה, בינואר 1942, בברלין, - בה הוחלט על חשמדת יהודי אירופה, נכנסו אנשי הגיסטפו לפעילותם האינטנסיבית.

על מנת לשבור את ההתנגדות וחמרי של ההמונים היהודים בכל עיר וגיטו, החליטו אנשי הגיסטפו, ראשית כל, לעצור או לחרוג את כל הפעילים העוליטים שבגיטאות ובמיוחד, - ממפלגות הפועלים, הקומוניסטים, הבונדיסטים והשומר הצעיר, פועלי ציון שמאל וימין, בעלי - מלאכת, וגם קצינים יהודיים בצבא הפולני לשעבר. ובכלל, כל אלה שהיו ידועים בהתנגדותם למשטר הנאצי.

פעולה זו בוצעה טרם הגירוש הגדול - ובכך התכוונו הנאצים לשבור את ההתנגדות היהודית ולמנוע מרי - שהחפון לא יוכל להתנפל על קומץ אנשי הס.ס וחגיסטפו בשעת ניהול האקציה הגדולה.

ט. טרידמן

מתוך החוברת שיצאה לאור ב-(xxxxx 1950 בפריז, בשם - "דער מריינט פון ראדאם".

מתוך עמ' 60 -

האקציות בגיטו על הקומוניסטים

בחודש פברואר 1942, מתחילות האקציות בגיטו. האקציה הראשונה, נערכה ב- 19 בפבר' והשניה, ב- 27 וב- 28 לאפריל 1942.

העד שמואל ביינגזיכט, מספר על אקציית פברואר:

זה היה בחודש פברואר ביום חמישי - תאריך איני זוכר. באותו יום נתרגו ארבעים וכמה אנשים. האקציה היתה מיועדת לחיסול קומוניסטים ואנשים בלתי רצויים למשטר הגרמני. אנשי הגיסטפו, לא רצחו רק את האנשים שהופיעו בשמותיהם ברשימות, אלא, תרגו גם יהודים שפגשו בם ברחוב בדרכם. חוץ מאלה שחגיסטפו חרג במקום, נלקחו עוד כ- 40 איש שלא חזרו בחיים - בניהם היו 3 שוטרים יהודיים.

עמ' 61 -

בופות הנהרגים, נשארו ברחובות ורק למחרת היום נלקחו לבית - חחולים ואחר כך נקברו בבית - הקברות. אקציה זו זיעזעה את תושבי הגיטו - כי הפעם, ראו במו עיניהם, כיצד פועלת מחית הנאצית באכזריות.

אחרי הריגה זו, נערכו מעצרים נוספים של קצבים וכל אלה שהיה להם מגע עם הקצבים כגון: סוחרי בשר, שוחטים, ואף מב-ריחים.

בערך כ- 100 קצבים ושוחטים נעצרו בפעולה זו. (ב- 5 ביולי 1942 - היתה האקציה האחרונה על קצבים).

./.

האקציה השניה באפריל 1942 -

העד שמואל פיינבזיכט, שחיה בשעת אקציה זו ברחוב, ביום רביעי ה- 27 באפריל 1942, מסר כדלקמן:

ביום רביעי אחד, שאחר כך כינוהו - "דער בלוטיקער מיטוואך" - ראיתי איך הגיעו לגיטו כמה מאות אנשי ס.ד באוטומבילים ובידיהם היתה רשימה, אשר לפיה חיפשו את האנשים לפי כתובותיהם.

אקציה זו נערכה על פעילים פוליטיים. אולם, נהרגו בה גם יהודים אחרים ש - נלקחו להריגה - היות, ושמותיהם היו זהים לאלו שחופיעו ברשימה. כן, לקחו אנשי הגיסטפו - עמם 20 שוטרים יהודיים ובינהם היה יהודי בשם - ישראל גלאט - למעשה חיפשוהו אנשי הגיסטפו משום שהיה פעיל ב"פועלי ציון שמאל". (עתה הוא מתגורר בישראל). היות, והגיסטפו לא מצא את ישראל גלאט החידוע, הם לקחו עמם ישראל גלאט אחר - שהיה שוטר. ישראל זה, ברח מידי הגיסטפו ורץ לכיוון גן פנץ הם רדפו אחריו, השיגוהו וירו בו במכונת יריה - והוא נפל ומת.

בתחילת אפריל 1942 - נעצרו ראשי המשטרה היהודית וראש היודנראט

בתחילת אפריל 1942, נעצרו ע"י הגיסטפו "מושלי הגיטו" - ראשי המליציה היהודית, יואכים גייגר - ראש המשטרה היהודית ועוזריו הראשיים - כץ, וייגר וליפה וייצהנדלר.

באקציה השניה בגיטו ב- 27 באפריל 1942, נעצר ראש היודנראט - יוסף דיאמנט, יחד עם עוזריו הראשיים.

ביום רביעי ב- 27 באפריל 1942 - היתה האקציה בגיטו חגדול - מחרידה יותר מאשר הראשונה - גם ע"י קטילת יהודים במקום והן ע"י מעצרים.

למחרת, נודע שהיתה אקציה גדולה על הקומוניסטים היהודיים ב-2 חגיטאות ובה נהרגו כ- 70 איש ונעצרו כמה מאות יהודים אשר נישלחו למחנה ריכוז באושוויץ.

גם ראשי היודנראט נשלחו לאושוויץ.

מהמשלוח הראשון שהועבר מראדום לאושוויץ, באקציה הראשונה של אוקטובר 1942, לא נשאר אף אחד בחיים - כולם נרצחו באושוויץ.

עמ' 62 -

באקציה השניה, נישלחו לאושוויץ - כ- 80 יהודים. גם נשים נעצרו אך, הן נשארו בבית - סוחר בראדום. בדרך לאושוויץ, צורפו למשלוח קרבנות נוספים שאנשי הגיסטפו הביאום מערים וממקומות יסוב שונים, והכניסום לקרונות.

בגיטו גליניצה, נעצר הקומוניסט היהודי החידוע - שרוליק - שהיה במקצועו סנדלר וסבל וחיה פעיל מאוד במפלגה הקומוניסטית וגם במחתרת בתקופת השלטון הנאצי. שרוליקא ישב בבית הסוהר במשטרה היהודית ומשם ההכוונו להעבירו לגיסטפו. אולם לפתע, הגיעה לגיטו קבוצה של קומוניסטים פולניים מזוינים בנשק וסיחררוהו - והוא ברח עמם למרטיזנים - תחילת 1942.

./.

המשך -

העסקן הסמאלני , משה מלרסקי, לא רצה ללכת עם הגיסטפו ומשחקישו על דלתו ועמדו לקחתו להריגה - שם קץ לחייו.

"החלוץ" - פורק בשנת 1942 ע"י מנהיגיו, היות וחבריו המעילים נעצרו, כמו - גלצברג, אלטמן וצוקרמן.

על האקציות בפברואר ובאפריל 1942 בגיטו ראדום, מספרת עידת - כיצד בעלה נרצח ע"י הגיסטפו. היא חגיעה לישראל בנובמבר 1942 ורואינה ע"י סומר דבר.
"דבר", 30 בנובמבר 1942, כ"א כסלו חש"ג, מס' 5291 - קנג

איך הושמדה קהילת ראדום

המצית מעמ' 9 - 10.

"רק בראשית פברואר 1942 קיבל חרצה אופי המוני. אור ל- 19 בפברואר, יום ח' בשבוע נערכו מאסרים בהמון ללא סיבה מיוחדת. אותו לילה נורו 70 איש ורבים אחרים נשלחו לעבודת פרך באושבנצ'ה. אותו זמן נתן לדעת לאן שולחים את האנשים ועוד אפשר היה לעמוד בקשר אתם ועוד היתה תקוה לראותם חוזרים. סמוך לאותו לילה נערכה בקורת חמורה בכל בית ונורו שניים בבחיתם בעוון חלקי פרווה מעטים שנמצאו בחהומם."

"התאריך המכריע בחייה של המספרת הוא 28 באפריל 1942. אותו לילה שוב נערכה בקורת בגיטו ונורו חמישים איש ואשה ללא סיבה מיוחדת. בין קרבנות הלילה ההוא - גם בעלה.

עם שחר, עשר דקות לאחר שעה ארבע, פלחו פתאום שתי יריות מחרידות את דממת הגיטו. ולא רובים בלבד טעלו בלילה ההוא אלא גם מכונות ירית השמיעו טרטוריהם הבלחי פוסקים. הכל נתעוררו משנתם. הילדים ישבו קפואים על מצעם.חבעל הספיק עוד לנעול נעליו וללבוש מכנסיו וכתנתו בטרם נשמעו הדפיקות האכזריות . מיד גם פרצו בכוח את הפשפש, ובעוד האשה מפצירה בבעלה כי ינסה להסתתר וכבר חם קורעים את הדלת בכתי רוביהם כשגרונותיהם הניחרים צורחים בקול: "אויף - מאכן"! ובמו ידיה פתחה האשהאת הדלת בפני המרצחים כשבעלה ואבי ילדיה עומד כמאובן וכולו רועד ומגמגם. פרצו שלושה לתוך החדר האפלולי - שני אנשי ס.ס במדיהם והמלווה אותם, אחד הגרמנים גרי המקום מה"פולקסדויטשה". עם רשימת בידיהם באו וריח היין נודף מהם למרחוק. שאלו לשם ולשם המשפחה. חפשו במטות והפכו גם את מצעיהם של הילדים היושבים ערים ומבוהלים וקיניהם תמחות נעוצות בפני אבא החורים ובגופו הרועד. שאלו למשר הסרס הירוק שעל שרוולו. סרס זה הוא המחיר יציאת מן הגיטו לשרותם של הכובשים. רבים מחצעירים בקשו דרכים להיות חפשיים קצת יותר בתנועותיהם והסרס הירוק נתן למלקטי הברזל ומחכות אחרות לצרכי הצבא. הוא שיחרר מעבודת כפיה, אך המיל חובות רבות ומי שלא עלה בידו לאסוף את המכסה הנדרשת היה נאלץ לקנות מכספו ולמסור להם.

./.

---

* 58 -תרגום מייידיש לעבריה , מתוך החוברת - דער טריינט פון ראדאם
פריז 1950. עמ' 60 - 62

המשך -

"לאחר שבדקו בכל מינה צוו ללכת אחריהם. האשה חבינה את חצפתו. נפלה על צווארי בעלה ובכתה. ובנסותו להרגיעה לא מהר לציית למקודה אז קרעו אותה בכוח מעליו וסטרו לו בכוח על לחיו. היא ניסתה עוד לשים עליו את מעילו ואחד מאנשי חס.ס השליכתו לארץ באמרו "אין זה דרוש לו עוד".

בלי הכרה נגררה האשה כמה צעדים אחר בעלה, יחפה ובכותנת הלילה בלבד עליה, ואחד מהשניים אמר אליה באכזריותו: "שמא רוצה את לבוא אתנו"? אך השני דחפה לאחוריה וסגר הדלת מאחוריה, באמרו: "לכי לישון"! וכעבור שתי שניות שתי בעיניה כנגה, פלחו את הבית חדי שלוש יריו איומות...
שכנים שהעיזו להציץ מבין חרכי חתריסים ספרו כעבור זמן, כי צוו עליו לרוץ וירו בו מגבו. הוא נפל עם היריה השניה אף על פי כן ירו בו בשלישית.

האשה מעבר לדלת לא בכתה. כמאובנת ישבה בקצה חמטה ממוקחת ונוחנת לעצמה דין וחשבון ברור מן הקורות אותה ברגע זה. אז לא בכתה אך עתה, עם העלאת חזכרונות לפרטיהם, פורץ זרם הדמעות ללא הפוגה. החמוש במצעים שטרם הגלידו מלווח יסורים וספקות בלב המספרת וחשומעת גם יהד: הצריך, המותר לשוב ולהעלות כל אלה? ואולי לחתום את סגור חלב ולדום ולשאת יסורים עד יבוא יום!
אך האשה חצעירה מחדשת כמורה מעצמה. לא, אין עליה לשתוק. הייבת היא לספר ולו גם מרים כלענה יהיו דבריה, ולו גם יהיה דם לבה שותת כשלוליות שהציפו אותו בוקר את הרחובות חסמוכים.

בין חנורים בלילה זה חיו גם אנשים שחתחננו על נפשות בעליהם ואחיהן. וחאשה קוראת אותן בשמותיהם ומספרת את מעלותיהם וסבלותיהם. ירו בישיש בן שבעים שהיה חשוד על שחיטת "יהודית". עניין חשחיטה וכל הכרוך בה וכל חקרבנות שנפלו עליה - פרק מיוחד הוא, אשר בורא תבוא שעתו לרכוז ולמצוי, כי ראוי הוא, כי בו כוגע כל הלשד שבקדוש השם היהודי וגם ספורה של האשה חשרידה מראדום - עדות נוספת לפרשה זו. "

- 59 - איך חושמדה קהילת ראדום (עדותה של אישה אחת)

מתוך: "דבר" 30 בנובמבר 1942
כ"א כסליו הש"ב
מס' 5291 - קנג

ההביעה הכללית במינכן, שטיפלה בכתב האשמה נגד קצין - הגיסטפו פוקס, שהיה חממונה על המחלקה שעסקה ברדיפת הקומוניזם, המרכסיזם, האינטלגנציה הפולנית והיהודית, - ערכה את רשימת המשפים של מחלקתו של פוקס - כלפי הפולנים והיהודים., בשנים 1939 - 1942. להלן, הננו מביאים את הדברים בחמציתם, כפי שהם מופיעים בעמ' 2 - 12.

עמ 2 האקציות נגד הקומוניסטים ; בפברואר ובאפריל 1942 מסערת התביעה הכללית במינכן - שעצרה את הפושע הנאצי - קצין הגיסטפו - פוקס, שהיה אחראי על בצוע אקציות אלו.
(תרגום מכרמנית לעברית)

מתוך עמ" 2 -

פאול פוקס, היה ס.ס - האופט - שטורמפירר ופעל במסקדה של משרד - הבטחון של הרייך חברמני בראדום. הוא היה מנהל המחלקה . תפקידו היה לנקוט במעולה נגד אנשים אשר איימו בהרימת הכלכלה הגרמנית , נגד הקומוניסטים והמרכסיסטים ונגד אנשי המחתרת הפולניים - שונאי גרמניה וגם, נגד האירגונים הלאומניים הפולניים. כמו כן, נגד האינטלגנציה הפולנית.
בקשר לכך, מואשם פוקס ועוד 13 אנשים ממחלקתו בבצוע משעים בכוח הזרוע.

---

1. האקציה בשם א.ב. - AB-Aktion: Aussergewoehnliche Befriedigungs-Aktion
חוראותיו של הגנרל - גוברנטור ד"ר פרנק, מ- 1940 בפולין נערכו האקציות בשם א.ב. שמטרתן היתה חיסול האינטלגנציה הפולנית שהיתה חשודה כמתנגדת פוליטית ופוטנציאלית למשטר הנאצי - ולכן הצטרכו הנאצים לחסלה. במסגרת פעולת א.ב. בשנת 1940, נהרגו בערך 3,500 אנשים ובינהם כמה מאות נשים, הם חוצאו להורג ע"י בית משפט מיוחד ללא שהיה לגרמנים בסיס חוקי לכך.

מתוך עמ' 3 -

שמות הנרצחים - בחלקם ידועים. בד"כ היה בצוע הרצח - בבית הקברות של פירליי שליד ראדום וכמו כן, בבאולשטיין , בסביבת צ'נסטוכוב.
יו"ר בית המשפט המיוחד חזה (המשטרתי), היה המפקד של חזיכער - הייטס - פוליציי, וה- ס.ד , ס.ס - שטורמבן - פירר - ליפהרדט. חקומיסר פוקס, היה מעורב בביצוע הריגות אלו - כלומר, שהוא עצמו עמד בראש המחלקה הנ"ל.

על מתן פקודה למבצע א.ב., מסר דו"ח המפקד של חס.ד והזיכער - הייטס - פוליציי - גנרל ברונו שטרקנבך, לגנרל - גוברנטור - ד"ר פרנק, ב- 10 ביולי 1940, ועל סיום אקציה זו של א.ב.

מעמ' 4 -

בשנים 1941 - 1942 , נרצחו בכפר פירליי ליד ראדום, בבורות של חול - חמקידות הככירה של חעיר ראדום.

KdS = Kommandeur der Sicherheitspolizei und des Sicherheitsdienstes

SD = Sicherheits-Dienst

./.

עמ' 5 -

אחרי האקציה הגדולה בגיטו ראדום, באוגוסט 1942 , נעצרו 30 שוטרים יהודיים שהשתייכו לחוג האינטלקטואלים, בעלי תעודת הבגרות או שהיו בבר סטודנטים - כולם נרצחו ע"י מחלקתו של פוקס.

2. הריגת קומוניסטים יהודיים -

בסוף 1939, נערכו בטביבת ראדום הריגות המוניות של אנשים שהשתייכו למפלגות השמאל , או שהיו חשודים בהשתייכות למתנגדי המשטר הנאצי.
בד"כ היו ידועות האקציות הנ"ל :

1. הריגת כ- 100 יהודים קומוניסטים בכפר פירליי ליד ראדום ב- סוף 1939.
בסוף 1939, הוזמנו 100 אנשים חשודים בהשתייכות למפלגה הקומוניסטית. הם הוזמנו למשטרה הפולנית - אך לא חזרו משם יותר. ידוע היה הדבר, שהם נירצחו בפירליי.

2. נהרגו 18 פעילים יהודיים של מפלגות השמאל, בראדום בפסח 1940.
ביום אחד בחג הפסח, הוזמנו 32 יהודים פעילים לבנין הגיסטפו בראדום.

מתוך עמ' 6 -

מתוך ה- 32 איש, הופיעו רק 18, הם הועברו לבית - הסוהר המקומי של ראדום. שם, נערכה חקירה נגדם וחם עונו והוכו קשות. אחרי החקירות, הם הועמדו על אוטו - משא והועברו לפירליי. שם, נרצחו בבורות של חול - ע"י רמוני - יד שנזרקו עליהם. בין הנרצחים, היה נציג הקהילה היהודית וחבר המפלגה הקומוניסטית בשם, וולף גוזבנד. כמו כן, היה בין הנרצחים , העסקן היהודי מנדל זילברמן.

3. האקציה נגד הקומוניסטים בגיטו ראדום ב- 19 בפברואר 1942 -
ב- 19 בפברואר 1942, הגיעו אנשי הס.ד (גיסטפו), לגיטו ראדום וחיפשו , לפי הרשימות שבידיהם , אחרי חברי המפלגה הקומוניסטית.
המבוקשים, חלקם נירצח בדירותיהם וחלקם - בחצר חבית.
באם המבוקש, לא נמצא במקום, אזי נרצח במקומו קרוב משפחתו. יותר מ- 50 איש נרצחו באותו הלילה ולמחרת מספר כזה של נעצרים - נשלח לאושוויץ.

4. האקציה נגד הקומוניסטים בגיטו ב- 27 באפריל 1942 -
באקציה השניה נגד הקומוניסטים בגיטו שבוצעה באותה אכזריות וברוטליות כקודמתה, נרצחו בערך 70 איש ו- 100 איש נשלחו במשלוח למחנה הריכוז אושוויץ.

לפי עדי ראיה, היו נוכחים באקציה זו אנשי הגיסטפו הבאים: פוקס, קורלאנדה, מאטשקע וגם שעגגל - שהשתתפו בהריגת יהודים.

מתוך עמ' 7 -

5. הריגת 15 קומוניסטים , כביכול, בגיטו גלינצ'ה ביולי 1942 -
בערך 4 שבועות לפני חגירוש הגדול מראדום, הגיעו לגיטו גלינצ'ה - בשעה 7 או 8 בבוקר - אנשי הגיסטפו וחיפשו בבתי הגיטו אחרי קומוניסטים.

עמ' 8 -

החשד שהנאשם פוקס ואנשיו, השתתפו בביצוע הריגות אלו, נובע מכך שמחלקתו היתה צריכה לבצע מעולות מסוג זה - משום שהיתה מיועדת ללחום נגד הקומוניזם והמרכסיזם. בשל כך, סברו העדים, כי ראו את האוטשטורמפירר פוקס ואנשיו באקציות אלו.

3. אקציה נגד סבורסאים יהודיים בשנת 1941 -

אקציה זו חקימה את החבקים שהשתייכו לקב' אסבורט יהודיות בעיר ראדום. באקציה זו נהרגו בין 30 ל- 50 איש ע"י הגיסטפו.

4. האקציה נגד הקצבים-

באביב 1942, הובאו לגרז'ים של הגיסטפו בראדום, בערך כ-80 קצבים ושוחטים . אנשי הגיסטפו, צוו על היהודים הנ"ל להשתטח על ריצפת חגרז' - כשפניהם מושנות כלפי מטה - ואימו עליהם, ומי שירים את ראשו - יירה במקום!
כמה מהעצורים נהרגו ע"י הגיסטפו במקום. אחרי כן, הועמסו יתר היהודים על משאיות והוצאו ליער הסמוך לראדום ושם - נרצחו.

עמ' 9 -

טיבת האקציה הזו אינה ידועה, אך עדה אחת חושבת, שזו היתה פעולת נקם על כך שהיהודים האלה חבריחו לגיטו בחמות, שחטון ומכרו את בשרן.
העד אברמוביץ, מספר שראה מקרוב שהגיסטפו רצחו בגרז'ים 6 יהודים מן הנעצרים.

5. האקציה על הפרוות -

בחורף 1941 -1942, הגיעה פקודה ממשרד גרמני בלתי ידוע, שדרשה משלטונות הכיבוש הנאציים בראדום - להחרים מהאוכלוסיה היהודית כל סוג שהוא של פרווה.
בשעת מבצע זה, נהרגו לפחות 10 איש היות, והיו חשודים שהם לא מסרו את פרוותיהם לשלטונות או שרפו אותן.

החריגות היו כדלקמן:

מתוך עמ' 10 -

1. ב-26 בפברואר 1942 - נהרגו ע"י הגיסטפו - הפרווון רינגערמאכר, מרח' וואלובה 7 וגיסו יעקב שמוגלר - נהרג ברחוב סיביה.

2. בתאריך בלתי ידוע , נורו בגיטו ראדום איש צעיר בשם - שול ואישה בשם - הינדה גולדמרב, היות ולא מסרו כביכול , את פרוותיהם לשלטונות .

3. כן נהרגו האחים אופטובסקי, היות והסתירו את הפרוות שלהם אצל הנוצרים (האחים אופטובסקי היו פרווניס ידועים ומפורסמים במקצועם, שחפרו פרוות למכירה).

6. א. חריגות נוספות ע"י הגיסטפו בראדום-
העדים מספרים על חריגות שונות של יהודים בראדום שאי -אפשר (שלא ניתן) לכללן תחת שום אקציה. יש להניח, שחריגות אלו באו ביוזמת מחלקתו של פוקס - שעמד בראשה.

./.

המשך -

ביחידה של חיל-האוויר הגרמני בראדום, נהרג יהודי בחצר הקסרקטין - יהודי שהיה חבר בקהילה היהודית. 8 הגרמנים הכריחוהו לשאת אבן גדולה בידיו המורמות. משתש כוחו והוא התמוטט, ירה בו איש הלופט-וואפע באקדחו והרגו.

ב. ב-8 בספטמבר 1939 - (יום כניסת הגרמנים לראדום), נאלצו אזרחים יהודיים לחפש מוקשים - לאורכו של הכביש המוביל מראדום לווארשה. במעולה זו נהרגו - 200 אנשים.

ג. בסוף 1939 - קיבלו מספר יהודים מקודח מאנשי הגיסטפו בראדום, להביא מ-קסרקטין ה-72 (שבו חנה חצבא הפולני), מיטות ברזל למקום מגוריהם של מפקדת הגיסטפו ברח' קושצ'וסק. כשקבוצת היהודים סיימה את עבודתה, נתן איש הגיסטפו מקודה! שהוא סופר עד שלוש וכל היהודים חייבים להעלם מהשטח משך זמן זה - היות וכל היהודים נדחקו לעבור בעד השער הצר - קמה בהלה רבה. היהודים האחרונים בתור, נורו למוות ע"י איש הגיסטפו...

ד. בחודש מאי 1942, ניהל קציו הגיסטפו - שעגעל (מוינה)- אקציה בגיטו - הוא מינה בית והוציא ממנו אשה בשם רוזה קורץ והרגה ליד חבית.

מתוך עמ' 12 -

ה. ימים מספר אחרי מעשה זה, חובאו מביה הסוהר בראדום - בעלה של גב' רוזה קורץ - נחמיה קורץ ומר נתן גייגר. הם הוצאו מביה הסוהר ב-8.30 בערב אך הצטרכו לעמוד בחוץ עד השעה 9 בערב - כלומר, עד שהעוצר לגבי היהודים, נכנס לתקפו. דקות מספר אחרי השעה 9 בערב, הם נורו ע"י שעגל... (הרצח בוצע באומן חוקי).

ו. באותה התקופה, חובאו בין 50 ל-60 יהודים לרח' ביאלה (בגיטו גלינצ'ה), ובאחד השדות - נרצחו ע"י אנשי ס.ס

ז. אנשי ס.ס בלתי ידועים הרגו את הבחור בן ה-17 - קצנלנבוגן - בגלל שלא התייצב לעבודה אצלם.

ח. הנאשם פוקס, חקר יהודי והכהו מכות רצח עד שהנ"ל התליט לשים קץ לחייו, קנץ מחלון לשכתו של פוקס מקומה שניה - ונהרג במקום - זה היה בתקופה שבין אפריל ויולי 1942.

---

* 60 - מתוך כתב האשמה נגד קציו הגיסטפו בראדום - פאול פוקס, בפני בית המשפט במינכן, גרמניה, על המעשים שביצעה מחלקתו של פוקס - נגד קומוניסטים יהודיים ואחרים - בגיטו ראדום. עמ' 2 - 12.

נ.ב. - על אישיותו של קציו הגיסטפו - פוקס, לפני המלחמה, בשעת המלחמה ואחרי המלחמה, יסופר במרק מיוחד על המושגים הנאציים הראשיים שפעלו בהשמדת יהודי ראדום.

מתוך ארכיון "יד ושם" ירושלים:

מתוך עדות של הגב' בת ה-22 שהגיעה ארצה בנובמבר 1942. הגב" הנ"ל נולדה בראדום. בשנת 1936, עלתה לארץ. באוגוסט 1939, חזרה אל הוריה בפולין - לשם ביקור קצר. אלם, בגלל פרוץ המלחמה, נשארה עד חודש אוקטובר 1942 בראדום. ואז, חוחלפה וחזרה לארץ בנובמבר 1942.

חיא מספרת בעדותה כדלקמן: (תמצית מעמ' 4-6), על החיים הפנימיים בגיטו ראדום-

שיטת הכרטיסים

"בשביל כל האוכלוסיה הונהגה שיטת הכרטיסים. הכרטיסים חוחלפו כל חודש. בגיטו היו מקבלים לפי הכרטיסים האלה: לחם 70 גרם ליום, סוכר 200 גרם לחודש, רבה - 150 גרם לחודש, קמח 400 גרם, מלח - חצי קילו, 5 גרם סבון ו-5 גרם אבקה לכביסה. בחודש הראשון היו מקבלים עוד 10 ק"ג מחם בכל חודש. בשר לא ניתן כלל אם כי , בכרטיסים נמנה בין המצרכים. המחירים הרשמיים היו: חצי זהוב - קילו לחם, זהוב וחצי - קילו סוכר, רבה - 2 זהובים הקג"ר, קמח 40 גר" חק"ג, מחם 70 גר' הק"ג, קמח - 5 זהובים הק"ג.

על המצרכים שחולקו לפי כרטיסים אי-אפשר היה, כמובן, להתקיים. כל אחד נזקק על כרחו לבורסה השחורה. כאן היו המחירים שונים לחלוטין. ק"ג לחם עלה - 12 זהוב, ק"ג סוכר - 60 זהוב, ביצה אחת - 3 זהובים, בשר בקר 25 זהובים. (אחר כך כבר אי אפשר היה לקבל בשר בקר בשום מחיר משום שהדבר היה כרוך בעונש -מוות). תרנגולת קטנה 70 זהוב, אוז עד 4 ק"ג בערך 130 ז' . היו זמנים שמחיר החמאה הגיע עד 170 זהוב הק"ג. תעותי אדמה 4-6 זהובים הק"ג, רבה 50 זהוב,

המסחר בגיטו

בגיטו היו חנויות למיני סידקות, נייר ומכשירי-כתיבה. מספרות וגם בתי-קמח ומסעדות. להלכה מותר היה למכור בבתי הקפה רק מי סודה אך למעשה אפשר היה להשיג שם כל מיני מאכלים. היתה גם שורה של חנויות מכולת בהן נמכרו המצרכים לפי הכרטיס. לחם לפי הכרטיסים היו מקבלים במאפיות.

רשיונות למסחר ניתנו ע"י העיריה באמצעותה של המועצה היהודית. היו רשיונות משלושה סוגים. רשיון מסוג ב' עלה 90 זהוב לשנה, סוג שלישי - 70 זהוב. חוץ מזה היו גם מיסים, לעיריה היו גובים מיוחדים שהיו באים לגיטו לגבות את המיסים.

אך עקר המסחר לא הצטמצם בחנויות והתנהל בדרך של הברחה. ההברחה היתה כרוכה בעונשים חמורים: מגירוש ועד לעונש מוות, אך המחסור היה כה גדול שאנשים לא התחשבו בעונש הקשה והמשיכו במסחרם. לפולנים לא היה צפוי עונש כה חמור. מהם היו רק נוטלים את מחורה המוברחת, לפיכך היו הם המבריחים העקריים. הם היו מביאים את המצרכים מחכפר. האיכר עצמו לא היה בא לעיר. הביקוש לצרכי אוכל היה כה גדול שהאכר לא היה צריך לטכן את עצמו בנסיעות. ידוע ידע שיבואו אליו הכפרה ; וכן היה באמת. הנוצרים העירוניים היו חולכים לכפר ומביאים את המצרכים לבתי-חרושת שהפועלים היחודיים עבדו שם. אחרי גמר העבודה התחיל בחצר בית-החרושת המשא-ומתן והפועלים מכניסו את מחורה לתוך גיטו.

. // .

מאור חשמלי

מפעל החשמל היה מסודר אך על היהודים היה אסור בהנאה. לפני הקמת הגיטו היה לשכנים הנוצרים מאור והיהודים היו יושבים בחושך.
מפעל המים עבד כתיקונו ושרת גם את הגיטו.

שכר דירה

לבעלי הבתים היהודיים שבגיטו לא היתה כל הכנסה מבתיהם. לפי פקודת ה"גיסטפו" היתה המועצה גובה את שכר-הדירה.
גובה שכר-הדירה עלה בחמישים אחוז על זה שלפני המלחמה. החוסטפה של 50% שימשה ל - צרכיה של המועצה היהודית ואת השאר לקחו הגרמנים לעצמם.

הגיטו הקטן

חדשים מספר לאחר הקמת הגיטו , נאלצו הגרמנים מחמת הצפיפות הרבה להקים גיטו נוסף קטן. הגיטו הקטן היה בגליניצ'ה. גרו בו 12,000 נפש בערך.
הגיטו הקטן היה גדור חייל דוקרני. למועצה ולמשטרה שלה היו שם סניפים ששימשו קשר יחיד בין שני הגיטאות. התנאים הסניטריים והנאי השכון שבגיטו זה היו גרועים בהרבה מאשר בגיטו הגדול. הבתים בגליניצ'ה קטנים ונמוכים ביותר והצפיפות שם היתה מרובה.

עזרה סוציאלית

ליד המועצה היהודית התקיימו מטבחים עממיים;אחד למבוגרים ברח' פרץ 22 , ואחד לילדים. לארוחת הצהריים היה כל אחד מקבל פת לחם ומרק. התור של הניצרכים היה גדול מאוד והיה צורך לחכות שעות על שעות בכדי לקבל את מעט המרק.
מהמטבחים נהנו כמה אלפים של משפחות. חוץ מזה היה קיים מוסד מיוחד בשביל ילדים, שם היה כל ילד מקבל גם ארוחת בוקר: פת-לחם וקפה שחור. לארוחת צהריים היו הילדים מקבלים לחם ומרק ולארוחת ערב שוב קפה ולחם.
היו גם שני בתי-חוליס: אחד בסטארה-קראקוסקה שבו עבדו הרופאים היהודים: פושטמן, סנדרוביץ, נוימלד ואחרים; וביה חולים שני למחלות מידבקות שנמצא מחוץ לגיטו.
כמו-כן היתה מעילה החברה המדיצינית-פילנטרופית "עזרה" שהיתה מגישה עזרה רפואית בתוך הבתים."

---

* 61 - מתוך העדות של גברת אנפנימית , שהגיעה ארצה בנובמבר 1942- מגיטו ראדום, פרוטוקול מס' 10 שנלקח מטעם הסוכנות היהודית ממליטי יהודי אירופה.
עדות זו, נמצאת בארכיון "יד ושם" בירושלים. הפצית מתוך עמ' 4-6.

מצבה והתנהגותה של האוכלוסיה היהודית בגיטו בשנת 1942 -

תרגום מיידיש לעברית :

מתוך, ספר ראדום שיצא בשטוטגרט ב- 1948.

עמ' 185 - 187 -

שנת 1942, היתה הקשה ביותר וראתה את הדם חרב ביותר שנשפך בהסטוריית יהודי ראדום.

ימים מספר אחרי שניהנה מקודח ע"י הגרמנים שאסור ליהודי גיטו ראדום לעזוב את דירותיהם אחרי 9 בערב, הביאה המשטרה היהודית גופות יהודים שנהרגו ע"י מז'נדרמי גרמני בשם - מילר - שהסתובב בגיטו לאחר מספר אחרי השעה 9.

הרופא, ד"ר קלינברגר, נקרא לביה חסוחר על מנת לברוק את היהודי הכלוא בשם - גרינשפאן, רופא זה מצא אצל גרינשפאן שבר שנוצר כתוצאה מעינויים.
לפי הפכמת השלטונות, נלקח גרינשפאן לבי"ח לשם ניתוח, ודרשו אותו בחזרה.
אולם, הנ"ל ברח מביה"ח ולמחרת, נלקח ד"ר קלינברגר לביה חסוחר וישב שם 6 שבועות - הוא הוחזר אך נאסר עליו לעזוב את בית"ח.

המשטרה היהודית, "שופו", הוציאה יהודים מבית חסוחר לרחוב טיבלח . שם, ירו מספר כדורים בפר שרמן. עם שלושה כדורים בגופו, ברח שרמן והגיע לרחוב לובלסקה, שם, ראה אותו שוטר פולני ועזר לו להגיע לבי"ח יהודי - שם חבריא.
לצערנו, נודע לשלטונות הגרמניים על כך וחם, הוציאותו מביה"ח , ירו בו והרגוחו.

המקרה עם יוסף מלרסקי ממנחיגי מפלגת השמאל, שאנשי הגיסטפו חיפשו אחריו זמן רב - הם הכירוחו ברחוב ועצרו אותו. במעת מעצרו הוא חתך את וריזיו עם אולר קטן שחיה בידו. הוא הובא במהירות, לחדר ניתוח שם, חפס זוג מספריים , וקר עצמו פעמיים בבטנו ושוב נותח ע"י ד"ר קלינברגר.
הניתוח הצליח, מלרסקי חלך וחחלים, ושוב חיפש דרך לשים קץ בחיו.
שוטרים יהודיים שמרו עליו יומם ולילה. אנשי הגיסטפו, נהגו לחקרו בחדר מסוים בביה"ח.
מלרסקי, כפי שמספרים, שתק בעקשנות רבה .
אחרי זמן רב, לקחוהו אנשי הגיסטפו לבנין הגיסטפו וחחזירוהו , עוד באותו הערב, כשראשו מגופף מכדורים וגופו מכוסה בשק.

הקונפודנט (המלשין) היהודי, בשם איצה לייב מנדלמן, נהרג ע"י השופו (משטרה גרמנית), ברחוב שברלקובסקה וגופתו הובאה על גבי קרש לביה"ח. אולם, גופו היה גדול וחזק וחראה סימני חיים לכן, נתנו לו הרופאים זריקות והוא נשאר בחיים עד למחרת בצהריים.
בענין הנ"ל , נקרא ד"ר קלינברגר לגיסטפו וחודיע לחם שאיצה נמצא מצעים אנושים עד טשום הרופח לא יכלה לחושיעו והוא, מת.

./.

המשך -

זילברמן וזילברג, נעצרו ע"י ממשטרה שחשגיחה על הסחורות והמחירים. בזמן המעצר, ברח זילברמן מבית המעצר דרך החלון ושבר את רגלו. הוא חובא לביה"ח ושמרו עליו מס' חודשים. זילברג - שקבל מכות רצח בבית הסוהר וגם הוא שבר רגלו, חובא לביה"ח. סופו של דבר שהם נרצחו בשעת הגירוש הכללי.

אחד מתמקידו של ביה"ח היה התמקיד של חסד אמת - כי אחרי כל אקציה, שנהרגו בה יהודים ע"י הגרמנים, חועברו הגופות לביה"ח. (סוף עמ' 187).

עמ' 188 -

בד"כ, הודיעו אנשי הגיסטפו בלילה לביה"ח - שלמחרת יכינו מקומות לאנשים. בשעת האקציה הראשונה על הקומוניסטים באפריל, הביאו 19 קרבנות מהם לביה"ח. באקציה השניה, אפריל 1942, הביאו 49 גופות יהודים.

בשנת 1942, נפתח בביה"ח ברחדום - אוהל בשביל יהודי וורשה שברחו מהגיטו שם. הם היו מנומחים מרעב, ומכוסמים. רק חלק קטן נשאר מהם בחיים- רובם מתו. וחיות, ולא נתנו לבנים, העבירו את המתים לבית הקברות, ללא תכריחים - ערומים.

עד שנת 1942, עוד הצליח ד"ר קליינברגר - מנהל ביה"ח - לקבל סחיודנראט, מזון עבור חולים כך שהחולים קיבלו - 100 ג' לחם ליום, 10 דקג' המאה, קמה מחוך או חה, מרק;ואפילו חולים קשים, קיבלו חלב ולפתן.

בשנת 1942, הוחמר המצב יותר משהלכו ורבו החוצאות לחורג. בביה"ח, חיו חסרות תרופות וכן התבושות. המצב חורע, משקיבלו הרופאים וחצוות - טיפוס, מצב ברוע זה המשיך עד הגירוש הגדול. (סוף עמ' 188).

עמ' 201 -

הסעד בגיטו -

המצב הקשה שנוצר בתקופת שלטון הנאצים התחוות כתוצאה מכך, שהארגונים לצדקה וכו' הפסיקו לפעול - בעוד שהנזרכים חלכו ורבו. "חמילו את המצב" האנשים המרסיים שנתנו צדקה ואספו כספים למען הנזרכים.

יש להזכיר כאן, אמת האנשים שלקחו עליהם את העול הכבד לאסוף כספים, מזון ובגדים ולחלקם בין העניים והחולים. בגיטו הגדול, נודעו האנשים הבאים במעילות זו:- חמר לייביש - מנדל זיסרמן (ראש אגודת ישראל) - בראדום) - איש ימח תואר בעל מידות נאות לבוש חיטב ומדבר בפולנית - מהאינטלגנציה היהודית. נוסף לו היה גם מר מיכאל ריכטמן.

בגיטו גליניצ'ח, ; היה מר גרשון לידענדלר ומר מנדל שטיינבוק - בין נוחני הצדקה. נוסף להם עסקו בצדק, גם מנהלי הכורסקאות חידועים כמו: מר ישרולק'ה גולדברג, הירשל בוימן, ישראל ורציזר, מר בוכמן, מונייק צמח ואחרים. אמנם, הם הרויחו הרבה בעסקי הכורסקאות, אך ידעו גם לתת צדקה לאחרים, וביד

בכל תקופות קיום הגיטו, (גדול וקטן), שיחק מטעד המרטי תפקיד גדול.
במקרים רבים, הצליחה המילנטרופיה חמרטית לפתור את בעית שרשרת הברזל של הרעב, בגיטו.
הרעב- היה אחד האמצעים על ידם רצו הגרמנים להמית יהודים. המילנטרופים היהודיים
העמידו סכומים גדולים להשגת מזון - דרך הפולנים. (סוף עמ' 202).

עמ' 207 -

זכרונות נכתבו בגיטו -

ידוע, שבגיטו ראדום נכתבו יומנים וזכרונות. ידוע למשל, שהפרופסור אלחנן שיצר
כתב בגיטו ראדום ספר וגם זכרונות שלקחם עמו כאשר הלך בדרכו האחרונה, באקציה
של פורים - במארס 1943 - שם נהרג.
גם הרב זלוטניק, כתב ספר זכרונות בגיטו.
טוביה רוטמן - אף הוא כתב כרוניקה על החיים שבגיטו.
משה וייסמן - כתב רשימות של שבויי מלחמה יהודיים.
מכל העבודות הנ"ל, לא נשאר זכר ופרטים נוספים עליהם לא ידועים. בגיטו ראדום,
נכתבו שירים שונים ותנועה קשורה עם התקופה החיא. המחברים חנם בד"כ אנונימיים,
וקשה לקבוע שמותיהם. השירים שנרשמו נשכחו, מפורסמים בצורות שונות בספר זה.

בדצמבר 1941, נערכה באולם הדודנראט ברח' גריצ'קה 8, חצגה ראשונה. הכנטותיה,
xx היו קודש לבית היתומים. שם החצגה היה - "רק הלאה".

עתונות -

יהודים קראו את העתונות הפולנית שיצאה לאור ע"י גרמנים - זאת עטו, במקומות
עבודתם שמחוץ לגיטו. לפעמים, נתנו גרמנים טובים ליהודים לחציץ בעתונים וב-
ז'ורנלים גרמניים ולפעמים, גם בעתונו של xxx גבלס - "הרייך"- שם, אפשר היה
למצוא ידיעות של נמצאו בעתון פולני.
מקרקוב, הגיע ליהודים העתון חליגלי היהודי היחיד בפולין - בפולניח- "בזאטה ז'ידובסקה".
וגם בראדום היה להם נציג שהעביר ידיעות.
בטודי סודות, פקראי העתונים בשפה הפולנית כעו, שיצא
בווארשה ע"י פועלי ציון שמאל ואחרים.
בעתון פולני בראדום, נכתבו גם חמודעות נגד יהודים - חוראות ופקודות.
בסוף, הפסיקו היהודים לקרוא בכלל את ההודעות שחוציאו נגדם הגרמנים - בן כח ידוע
היה - שהכל אסור.

---

* 62 - תרגום מיידיש לעבריח, מהוך ספר ראדום שיצא בשטוטגרט ב- 1948.
עמ' 185 - 207.

ההכנות לדפורטציה - אויסזידלונג'

עמ' 218 -

העד יחיאל ליסווק כתב:-

"זה היה בפסח 1942, כאשר קבלנו את הידיעה שבלובלין נערכה דעורטציה "אויסזידלונג'" לאן חובילו את היהודים כש-מאה ויותר מהם דחוסים בקרון אחד, אף אחד לא ידע. בסודי סודות נודע, שדפורטציה מסוג זה תערכנה בכל עיר ועיר. אי-אפשר היה לברר, לאן חובלו יהודי לובלין. מה נודע לנו, לא היה ברור - אחד אמר שהם נשלחו לחאי הגזים, אחרים אמרו למחנות העבודה.

אנשים חשבו בליבותיהם כי אם יהי להם מקום עבודה טוב, עם כרטיס עבודה, ממשרד העבודה חגרמני, הם ישארו בראדום. יהודים התחילו לחפש אחר מקומות עבודה.

עמ' 218 -

התחיל להתנהל מסחר עם מקומות "עבודה "טובים" ובטוחים ועם מקומות עבודה פחות טובים. בסופו של דבר, בלתי אפשרי היה לדעת אצל חגרמנים איזה מקום טוב ואיזה לא. חבחלה הלכה וגברה מיום ליום.

אחרי 16 במאי 1942 , נמצא דו"ח בעתון חגרמני חפנימי של -

לפי הכותרת - בדו"ח זה אפשר היה לקרוא:-

"דבר שעוזר לנו לפתור את בעיית היהודים הוא האיניציטיובה שאנו מבצעים ב-

"איבערזידלונגס - אקציע" מיהודי ראדום לאיזורים של המזרח, שם חועסקו כמועלים בבתי-חרושת. באדמיניסטרציה חגרמנית מצפים שאותם מועלים יהודיים יוכלו בקרוב להביא אליהם את משפחותיהם. (* 1)

בחודש מאי 1942, דרשו השלטונות חגרמניים ממשרד חעבודה היהודי ע"י חיודנראט לשלוח פועלים לעבודה על מנת לנקות את שטח בית החרושת "קורונה" , ברח' סלאבצקי 66. שם הוכן מקום עבור מחסנים. (* 2)

חבאקוריח של קציני חס"ס וחגיסטפו בגיטו ביוני-יולי 1942

לפי פקודת חגרמנים, החל מחודש יוני 1942, להכין המחנדס היהודי מארק בוימן, מפות מצוירות של חגיטו חגדול וחגיטו הקטן בגליניצה. במפה חיו מסומנים כל חבתים שבגיטו, כל המחסנים , האורוות הצריפים וכו'.

בחודשים יוני-יולי 1942, הופיעו לעיתים קרובות קציני בכירים של חס"ס וח - גיסטפו, בגיטו ראדום, בדקו את כל חפינות ברחובות חגיטו, את כל חכניסות וחיציאות של חרחובות וכו'.

./.

---

* 1 - מתוך חחומר שמוסד "ייווא" בניו-יורק שלח עבור ספר זה בקשר לקהילת ראדום.

* 2 - חמחסנים שחוכנו כבר בחודש מאי 1942, בקורונה, היו מיועדים אחר כך, לאסוף את הרכוש היהודי של מחוז ראדום. (חמחסנים חיכו עד אוגוסט 1942).

ס.ס.

הגיטאות שלח נציג קבע אחד לגיטו וואלובה ונציג לגיטו גליניצ'ה

באותה תקופה, שלחו מהמפקדה של הס"ד (גיסטאו ממחלקתו של אייכמן), נצי משלחם שקיבל חדר במשטרה היהודית וגם בגליניצ'ה.

מדי יום, הופיעו מספר קצינים גרמנים בגיטו ועבדו שם. (סוף עמ' 218)

עמ' 219 -

התמשטו ידיעות שדבר מה עומד להתרכש בזמן הקרוב.

בסוף יולי 1942, נהגו הגרמנים להתפטל באופן מתאומי על תושבי הגיטו הגדול בוואלובה, לחכנס לבתי היהודים העשירים ולהוציא מדירותיהם את הרהיטים, חלבנים וכל דבר ערך בעיניהם.

עמ' 220 -

השפר היום יומי עם היודנראט בווארשה

מתוך התעתונות, נודע לנו על הדפוסציה של יהודי ווארשה.

מספרת הגב' דיאנה ז'לוכובסקה:-

עבדתי במשרד הרישום ביודנראט ע"י הטלפונים והתקשרתי טלפונית מראדום, כל יום עם היודנראט בווארשה - עם חברתי, רענה שעבדה בווארשה ביודנראט והיא מסרה לי אינפורמציה על מחלך ה"אויסזידלנגען".

בהתחלה, יכלו בנים שעבדו במקום עבודה אצל הגרמנים, להגן על משפחתם מפני גירוש ובעל יכול היה להגן על אשתו. אחר כך, לא.

ידיעות מסוג זה, קבלתי מגיטו ווארשה ומסרתי אותן בבית. רציני להתנחם שאולי ה-"אויסזידלנגען" לא יגיע אלינו.

חחיים בגיטו ראדום, נמשכו באופן נורמלי אך אפשר היה לראות בעיני כל אשה, זקן וילד את הפחד ממני יום המחר, אפילו המלה בעצמה "אויסזידלנגען" ו-"וישעדלעניע" או "דעפארטאציע" לא רמזו על סוף טוב - והפחד, גדול חיה.

למרות שמדי פעם, התחוללו אקציות בגיטו, חיו יהודי ראדום באשליות של "יחיה טוב" - משום שניתן היה לסבול את החיים בראדום.

חחיים בגיטו ראדום, טובים חיו מאשר בערים אחרות של ה"בנראל-גוברנמנט".

אחיהודים משוט התרגלו, לצורת חחיים אצל הנאצים ולתנאים שנוצרו. אף שהיו כאלה שחשבו שהם לא יחזיקו מעמד בגיטו בצורת חחיים כפי שהיא, קוו אנשים שחלק גדול מיהודי ראדום יחזיק מעמד וישאר בחיים.

החכנה לגירוש מגליניצה ; הכנים באים להיפרד ממשפחותיהם

עמ' 221 -

העד יוסף מאנלה מספר:-

ביום שלישי, ה-4 באוגוסט 1942, בשעה 7 בערב, הגיעו חשכנים של האחים קאפעל אשר עבדו אצל הפוליציי-רעג'מנט ברח' שנקביצ'ה 11 - הם באו להיפרד ממשפחותיהם ולקחת עמם את הדברים החשובים ביותר למקום עבודתם.

אחם קיבלו ידיעה מוסמכת שהלילה תיערך אקציה בגיטו גליניצה על "אנשים צעירים" יחד עתם חגיע ז'נדרם אשר שמר על היהודים שלו, כדי שיוכל להביאם מחגיטו למקום עבודתם. ידיעה בלתי משמחת זו, התמשטה בגיטו גליניצה חיש מהר וחביאה מחד וחרדה.

./.

המשך עמ' 221 -

מאנלח יצא לריוב הראשי של הגיטו - רח' ז'אביח - וראתה כיצד הגרמנים באים לגיטו, ודורשים מהחיטים היהודיים את מחורות או החליפות חבלתי במורוק.

חשבנו, שלמשמחתנו לא יארע מאומה, היות ואני ואבי עבדנו במקומות עבודה "טובים" בבית מחרושת לנעליים "באטה".

המשך -

ראשי היודנראט בגיטו חגדול וואלובה, ענו על קריאות יהודי גליניצה שמחדו מפני הגירוש, ואמרו להם:-

אין ממח לפחד, כי ממשח הגיסטפו וחס"ם חבטיחו לנו ששום אקציח לא תחחח.

(למי עדותו של מר ו. לעדרחנדלר).

על שליחת 25,000 יהודי ראדום לטרבלינקח מהגיסאות גליניצה ובולובה, בפרק הבא.

---

* 63 - תרגום מיידיש לעברית, מתוך ספר ראדום שיצא בשטוטגרט ב- 1948. עמ' 218 - 221.

חיסול הגיטו בגליניצה

פרק ט'_ (אור ליום כ"ב באב תש"ב)

המונחים הידועים כעת לרבים, "העברה", "שילוח","גירוש" - יהודי ראדום שמעו אותם לראשונה בפסח 1942.

בפסח 1942 (תש"ב), נתקבלה ידיעה על גירוש היהודים בלובלין. לאן גורשו (מאה יהודים בקרון) - לא נודע. בסודי סודות סיפרו, כי גירושים כאלה בוצעו בכל ערי פולין. פרטים מדויקים לא עלו בידי איש לקבל. היו שאמרו שהיהודים הובלו לחאי בז, אחרים אמרו, כי הובלו לענויים. לא ידעו מה לעזות?

אפייני למלאכת התרמית של הגרמנים הוא המאמר שפורסם בעתון הגרמני "ווכנטריפם דס דיסטריקטס ראדאם" ובו הצעה להעביר את היהודים לאזורים המזרחיים שנכבשו זה מקרוב. וכך היה כתוב שם:

"תרומה לפתרון בעית היהודים נותנת פעולת ההעברה של יהודי ראדום לאזורי המזרח, בהם יועסקו כפועלים בבתי החרושת. ההנהלה הגרמנית מקוה, שהיהודים האלה יוכלו להביא אליהם את בני משפחותיהם".

במאי 1942 דרשו השלטונות הגרמניים ממשרד העבודה היהודי לספק להם פועלים יהודים לנקוי השטח של בית החרושת "קרונה" והכנת מקום לבנין מחסנים. בזוני השלים המחנדס מארק בויטן - לפי הזמנת הגרמנים - תכניות מפורטות של הגיטו הקטן ושל הגיטו הגדול. בתכניות ציינו כל הבתים, המחסנים, האדמות וכו'. ובתוך כך פושטות שמועות "עקשניות" על משהו העומד להתרחש. בטוף יולי היו הגרמנים מחפרצים לעיתים קרובות לבתים היהודיים ומחרימים לעצמם ריהים טובים, מצעים, לבנים וכו'.

מזמן לזמן מחפרצים גם אנשי ס.ס. לגיטו - אם ביום שנודע למפקדיהם על סיבוך בתיהם בגרמניה על ידי מייסים בריטיים, או בקבלם ידיעה על מות מכר שלהם בשדה הקרב באוקראינה - ומבצעים רציחות בהמון. בימים "רגילים" הם מכים מענים, מתעללים.

והנה על אף זהירותם של הגרמנים והאמצעים שנקטו כדי למנוע הסתננות השיעות על הכנותיהם ל"אקציה", חיתה האוירה בגיטו מתוחה ודרוכה. יוסף מנלה שגר בגיטו בגליניצה מספר:

ביום ג' ה-4 באוגוסט בשבע בערב. באו שכני האחים קפל שעבדו במשטרה, כדי להיפרד ממשפחותיהם ולקחו אתם לכקומות עבודתם (שנקבי'ה 11) החמצים ההכרחיים ביותר. חיות והגיעה אליהם, ממקורות מהימנים, ידיעה, שבליל זה יערכו חיפושים

./.

ויתעסו גברים צעירים, לקחו הם איתם ז'נדרם גרמני, שילווה אותם בדרכם למשטרה, כי הגיטו כבר היה מוקף משטרה גרמנית ואנשי ס.ס.

הידיעה האיומה פשטה חיש מהר בגיטו גליניצה ועוררה בהלה. כילם חיו נרגשים. חיו שתכינו ילקוטי גב ובהם החפצים ההכרחיים ביותר. יצאתי לרחוב ז'ביא, הרחוב הראשי בגיטו הקטן. ראיתי פועלי רכבת גרמניים לוקחים חזקה מחיטים יהודים חזמנות לתפירה, כשהן בלתי גמורות, ואף שריג גזור. חזרתי נרגש מאד. כל הגיטו סער, לא ידעו מה צפוי. הרגישו שאסון עומד להתרחש . אף על פי כן עלינו על מיטותינו. האמנו שלמשפחתנו לא יאונה כל רע. הרי אני ואבי עבדנו תמקום עבודה ("פלאצווקה") טוב, א אצל "באטא", ובטוחים חיינו שנציל גם את משפחתנו. אולם בבתים אחרים לא הלכו לישון או ישנו בבגדים".

היודנראט הרגיע את תושבי גיטו גליניצה שלא תהיה שום "אקציה". כך הודיעו להם מהגיסטאפו.

עד ראיה יחיאל סיטנר מוסר:

ב-4 באוגוסט 1942, כמה דקות לפני השעה 11 בערב, הוזעקה המשטרה של הגיטו הגדול למפקדה בכיכר סטרה-מאסטו. ב-11 כבר היו כל 80 השוטרים במקום. אותה שעה באו מהעיר מפקדי חס.ס. זשאקל, שילד, נוימאן, פוכס, קראוזה, קורלנדר וכן המפקדים בלום, וויינריך. שאקל נאם באזני השוטרים הנאספים ואמר: "השלטונות הגרמניים קיבלו הקודה להעביר את הגברים שבגיטו ליניצה למחנות עבודה. על המשטרה היהודית לעזור בבצוע ה"אקציה", כדי למהוצא לפועל בשקט ובמשמעת". לאחר הנאום נשלו הגרמנים לידיהם את הפיקוד על השוטרים היהודיים, וציוו עליהם להחקדם לגיטו גליניצה בריצה. אותה שעה הוזעקו השוטרים היהודיים מהגיטו הקטן למפקדה".

הנ"ל מתאר המראה ברחובות גיטו גליניצה בלילה ההוא:

"לעיני נתגלתה תמונה מחרידה: הרחובות מוארים באור בהיר במאות רפלקטורים ומנורות. מאות אנשי ס.ס. ממלאים את הרחובות, רבים מהם שתויים ושיכורים - צורחים. את פני השוטרים היהודים שבאו לגיטו מקבלים בצחוק ולעג. יציאות הגיטו נשמרות בקפדנות. כל האיזור מוקף משטרה מולנית. היהודים נמצאו בבתיהם. דממת מוות עומדת בהם.

רגעים מספר לפני חצות הציבו אנשי חס.ס. מכונות ירית מסביב לבתים. השטורמבאנפירר פויכט, ממקד "המחלקה היהודית" שליד הגיסטאפו, מוסר לשוטרים היהודיים את הוראותיו האחרונות. מחלקים אותם למלוגות בנות שלושה שוטרים כל אחת (2 מוואל, 1 מגליניצה) ובראש כל אחת איש ס.ס. תפקיד המשטרה לבקר בבתים לפי רשימות מוכנות מראש, ולהודיע לתושבים שעליהם להתיצב במשך חצי שעה ברחוב קושנה (אם יש תעודת רישום ממשרד העבודה) ולרחוב גראניצ'נה (אם אין העודת רישום כנ"ל). כצידה לדרך מותר לקחת מהדברים ההכרחיים ביותר. בבית אסור להשאר".

./.

בדיוק בשעה 12 בלילה התחילה ה"אקציה". כנופיות המרצחים, אנשי הס.ס. השיכורים מתנפלים על בתי היהודים. היריות זעזעו את דממת הלילה. אנשי הס.ס. פורצים לבתי היהודים וזועקים "יודן הראוס" - יורים באקדחים, מכים בקללות, מגרשים את האנשים מבתיהם מבלי להת שהות להתלבש. חולים, זקנים, נשים וילדים שלא הספיקו לצאת במהירות חדרושה, נורו במקום. רודפים אחר הנמלטים. היריות, הצריחות. זעקות המוכים והנרצחים מגיעות עד לב השמים.

ב-12.30 בלילה הופיעו, בתוך מהומת הרחובות גליניצה, מפקדים גבוהים של הס.ס. והמריצו את האנסים לזרז פעולתם.

היריות גוברות. מתרבים הסומחים, השותתים דם. אנשי הס.ס. וז'נדרמים מאומשים מתפרעים. לכל אחד מהם מספר רמוני יד, מלבד מכונת היריה, ונשק קל. הם נוסלים את מקלות הגומי מדי המשטרה היהודים, ומכים בהם ביהודים. והמרצחים מתנודדים על רגליהם בשכרותם...

פתאומית ה"אקציה" ועצמתה הפילו מבוכה ביהודים. התרוצצו כמטורפים. אמהות איבדו ילדיהן, בעלים - נשיהן. התרוצצו אחוזי אימה והמומים, טירוף זוועה בעיניהם, ובחלל בכי, יללות, תפילות וזעקות : שמע ישראל, שמע ישראל!"

חוצאת האנשים מדירותיהם נמשכה. אנשי הס.ס. ר דפים את היהודים מהסימטאות הרחוקות של הגידו. כל אחד מבקש לקחת איתו משהו לדרך, באמונה שאולי יישאר בחיים. אולם הם אינם מניחים ליהודים שהות ליטול חפציהם, ולאמהות - לקחת אתן את יונקיהן. רוצחים ילדים בעריסותיהם".

עד ראיה יוסף מנלה מסמר:

"צעדים כבדים של חיילים העירונו מהשינה. זה היה לאחר 12 בלילה. פתאום נשמעות צריחות: "יקומו כולם להאיר את החדרים, לפתוח חלונות, להתלבש מהר, לקחת חבילות עד 10 קילו. גברים עם תעודות-רישום של משרד העבודה - לרחוב קושנה. נשים, זקנים וילדים - לרחוב גראניצ'ה - רוץ!"

ברחובות נשמעו יריות מלתי פוסקות. הרחוב היה מוצף אור כאור היום. אנשי הס.ס. ירו ממכונות יריה וחת-מקלעים. חכדורים שרקו מעל לראשינו. חשבתי שאני בקו הראשון של חזית. כשנכנסנו לרחוב בלוסניא, נתגלתה לעינינו ערמת מתים. ברצותי למנוע הצדה, נתקלתי בסת ונפלתי. אבי חרימני ורצנו הלאה, רדופים על ידי הס.ס. שמילאו את הרחובות. ברחוב ז'ביא נשמעו שלוש יריות עזות. כאן הריצו ביריות אקדחים, בהצלפת ובצריחות את הנברים - לקושנה, ואת הנשים, הזקנים והילדים - לגראניצנה. את אמי ואחי לא ראיתי יותר. התאספנו ברחוב קושנה כשמסביבנו זמזמו כדורי מכונות היריה והתת-מקלעים של אנשי הס.ס. חמגרשים את היהודים מבתיהם - לנקפדות האיטוף.

./.

---

* העד יחיאל סיסנר היה שוטר יהודי בגיטו ראדום משנת 1941 עד 1944 (בין חשוטרים הטובים) הוא מתגורר עתה בעפולה.

ברחוב קוסנה התלקטו יהודים רבים. העמידונו בעשיריות לשורה. תוך כדי מכות והצלפות בקתות הרובים ומקלות חגומי. הנשים והילדים שנמלטו לכאן מוצאים בכח מידי בני משפחותיהם ונשלחים לכיוון גראניצ'נה. רובם נורו בדרך לשם.

עד ראייה ש. שפיזמן, מסטרז

"בשעה 2 בלילה נערכה ה"סלקציה". ליד בית החרושת לזכוכית של גרבובין מבותר הרחוב לרחבו בשרשרת אנשי ס.ס. ושוטרים יהודיים. כאן מבקרים אנשי הס.ס. את "תעודות הרישום" בשרירות ליבם. את ה"מאושרים" שעברו את השרשרת מעמידים הז'נדרמים בטור, עשרה בכל שורה.

מעבר לשרשרת מתרחשים גברים איומים. את אלה שנפסלו מגרשים לגראניצ'נה. מוכים ושותתי־דם הם רצים באימת מוות תחת מטר כדורים ומכות נמרצות. ברחוב מוטלים המתים, רובם - זקנים, נשים וילדים בשלוליות דמם.

עם גמר ה"סלקציה" ספרו אותנו והוליכונו בכיוון בית החרושת לנשק. כאן נשמעו שוב יריות. הז'נדרמים ירו בכמה עשרות אנשים מקבוצתנו שפיגרו בצעידה.

על כל צעד ושעל ברחובות גליניצה מוטלים נשים, ילדים וגברים הרוגים ביריה. זרקורים מאירים את חשטה. הגרמנים יורים בלי הרף. דירות של תושבי גליניץ מתוחות. בבנים - חורבן. הכל שבור ומרוסק. התפציצ חושלחו החוצה. מכרים הקרועים מתעוותות נוצות...

הדי היריות הגיעו אל היהודים בגיטו הגדול, המרוחק מהגיטו הקטן שלושה קילומטרים אימה נופלת עליהם. כולם מלובשים. הילקוטים מוכנים והחבילות ארוזות.

- - - בינתיים סיימו אנשי הס.ס. את הבדיקה בבתים שבגיטו גליניצה. פתח חם עוברים מבית לבית ומחצר לחצר בעליות, בחדרים, במרתפים, מוציאים את הנותרים ויורים בהם במקום".

חולים, זקנים וילדים, שלא יכלו לצאת מהבתים, וכן אלה שניסו להתחבא - נורו במקום.

הרוצחים הסאדיסטיים מחכרים זה בזה בהמצאת אמצעי רציחה. יורים באקדחים, תת־מקלעים, הורגים בקתות הקובים או בידיות האקדחים. משטיעים ילדים, בועטים בהם ברגל או מפיחים בקיר. ובשעת מעשה הם מלאים שמחה ללא גבול.

לא בכל מקום רצו היהודים לצאת ממעונותיהם. כשנכנסו המרצחים לדירת האופה יצחק שוואר צברג (חתנו של שמרל מלמד) מצאוהו עם אשתו וארבעת ילדיהם. לא רצו לעזוב והכריזו: הקץ לכלנו ולצרותינו! עשו בנו כחפצכם! כמה כדורים שמו קץ לחייהם.

./.

על הרציף, ליד רחוב דולנה, עמד בשורות צפופות המון בן אלפי אנשים בשקט אימים. אחרי רעש הגיהנום של הגיטו - השקט מה נורא. מאנשים אדישים ומיואשים.

ברם, השקט לא ארך שמן רב.

הנה מתחילים אנשי ס.ס. לדחוס את היהודים לקרונות, בהנחיתם עליהם מכות רצח. יש המנסים להסתתר מתחת לקרונות. נשמעות סידרות של יריות ממכלות אותם.

חטעינו בקרונות נמשכת. ז'נדרמים ואנשי הס.ס. עוציאים בכח מידי הנוסעים חבילות ומזוודות וזורקים לערמה אחת.

הקרונות מלאים, אבל אנשי הס.ס. מכים בקתות הרובים את חעומדים ליד הדלתות, למען יפנו מקום לעוד אנשים. כבר הוכנסן 150 איש ויותר לכל קרון. הם דוחקים עוד אנשים - גברים ונשים, בלי לבוש עליון, אף ערומים. על רצפת הקרונות שכבה של כלור.

אחרוני היהודים מגליניצה כבר נדחקו לקרונות הנסגרים סגירה מעולה. האשנבים סגורים בקרשים מלופפים בחיל. גם חדלתות. מבפנים בוקעות גניחות ותפילות. חרחור קולות גוססים. קריאותז שמע ישראל!...

השעה 4. השחר מפציע אור טעל לשדות הקטל של גיטו גליניצה.

לפקודת השטורמבנפירר פויכט ניגשה המשטרה היהודית למנות את קרבנות חיריות בליל שעבר מרחובות גליניצה ורציף הרכבת. חלק אוסף את המתים למקום אחד. אחרים מעמיסים את הגוויות על עגלות שחובאו על ידי היודנראט מהגיטו הגדול. כל השוטרים היהודים גויסו לפינוי המתים מתחת לקרונות. כל שוטר מעמיס מת על גבו ורץ אחו. משני צדי הדרך עומדים אנשי ס.ס. ז'נדרמים, משטרה פולנית, פועלי רכבת ומכבי אש וממריצים באלות גומי את השוטרים היהודים.

אחר כך ניתנה פקודה למשטרה משני הגיטאות לצעוד לוואעל, מגואלים בדם הם צעדו בסימטאות צדדיות, כדי שלא "להבהיל" את המוצלים הפולנים, שכבר הלכו לעבודה בבתי החרושת. משהגיע הטור של השוטרים היהודים לרחוב נרוסבימסקא, הופיע אוטו ובו היה פויכט, שפקד עליהם לרוץ, זהוא נסע אתם במהירות גדלה והולכת.

משהגיעו לוואעל היה חלק מהגיטו מוקף אנשי ס.ס. וז'נדרמים. ה"אקציה" עברה לכאן.

את אשר יגורו - באו היהודים ישבו מתחיהם כשהם לבושים, חסרי עזרה, חבילותיהם מוכנות וציפו לגורלם.

ב-5.30 למנות בוקר ניתנה הפקודה לעזוב את חבתים. כל היהודים יצאו עם חבילותיהם לכיוון חוואעל. כאן העמידום הס.ס. בשורות.גם פה נשמעו יריות. אנשי הס.ס. היכו ועינו את קרבנותיהם.

./.

אינם מבזבזים זמן ל"סלקציות". נשמעת פקודה: "עם תעודות רישום שמאלה! בלעדן יש ימינה!" מפרידים בין המשפחות. הנה מתקרבת אם ובנה. לאם אין תעודה ומנתקים אותה מבנה.

יאוש אוחז בחמון בן האלפים. אותה שעה התחילו אנשי הס.ס. לשדוד ולבוז את דירות היהודים. נשמעות יריות. מקרב אלפי האנשים מזדקרת דמותו של הרב קסטנברג. לצדו - בני משפחתו."

ברגע מסויים מכח קצין הגיסטפו מויכש, כשעל ידיו כפפות לבנות במינו של הרב קסטנברג, ואחריו ממשיכים אנשי הס.ס. להכותו מכות רצח בקתות רובים, ודוחפים אותו ומשפחתו לאלה שנועדו ל"משלוח".

האקציה ברחוב וואעל היתה כחוספת לזו שבגליניצה. הם השלימו את המכסה ב-2000 יהודים נוספים בהתאם ל"תכנית". מוקפים משמר כבד מחכים הם ל"גירוש". אבל הגרמנים עדיין אינם מרוצים. ממציאים כל רגע נגישות חדשות.

פתאום נשמעת פקודה: "כולם לכרוע ברך"! הכל כורעים. נשמעת דפיקת של מאות רובים דרוכים למעולה. אך הנה רועמת פקודה: "לקום"! והכל קמים.

אנשי הס.ס. צוחקים... שוב יריות.

לבסוף הגיעו לרציף הרכבת. כאן מטעינים את כל הקבוצה לקרונות הרכבת.

במסילה צדדית עומד קטר ומעלה עשן. מאחוריו נמשכת שרשרת קרונות. מעל לרכבת עולה קינת 10 אלפים יהודי ראדום.

1000 גברים ו-18 נשים מגליניץ, שחיו להם התעודות, הוחזרו בכמה קבוצות לגליניצה לשם חפירת קברים ואיסוף המתים הנותרים. הוטל עליהם למשש עקבות "האקציה" ולהוציא מדירות היהודים את רכושם. במשך חלילה חפרה קבוצת יהודים מגיטו גליניצה בורות קברים בשטח הפירמה לנץ. העגלות עמוסות המתים פרקו כפעם בפעם את מטענן המזוועה.

לאחר איסוף המתים העבירו אותם לרחוב ביאלא. שם אילצום למשש ערומים ולזרוק לבורות שנחפרו, נשים, גברים, וילדים יחד. את המלבושים העמיסו על העגלות, והביאו אותם למחסנים".

על קבורת קרבנות המשלוח מגליניצה מספר ישראל זיידנוברג:

"המקום הוביל אותנו לרחוב ביאלא, למקום בו נמצאה הפירמה לאנץ. ראינו קבוצה

./.

בת 100 יהודים לערך, חופרים בורות ענק, תחת פקודתם של אנשי ס.ס. במקום היו מוטלים מתים רבים ומניהם כלפי מטה. המשימה את בגדיהם, ניערו את כיסיהם, הסירו מידיהם את השעונים והטבעות. אנשי הס.ס. פיקחו על חפירת הקברים ועל מוטטי המתים. העבודות באו כמעט בפעם עמוסות מתים חדשים מגלינץ ומהעיר. המרצחים הכונו בלי רחמים, המריצונו לעבוד בטהירות.

ב-8 בבוקר הגיעו לשטח ביאלא מפקד המשטרה והס.ס. עם ממהו. המפקדים בלום ושיפארס סובבו את המגרש, חייכו בחנאו, נתנו הוראות כיצד לסדר את המתים בקבריו וכיצד לכסותם בסדר.

ברגע מסויים הודיע איש ס.ס. כי מתחת לערימת הבגדים הסתירו היהודים כמה מצועים שהובאו למקום יחד עם המתים. המפקדים ביקשו לראות. מיד נשמעו יריות.

מיד אחר כך - מספר זיידנוב - העמידו אותנו 50 איש בטור ובחרו מתוכנו 6 קשישים וציוו עליהם לרדת לבורות ולעמוד על גוויות המתים. אותנו העמידו על פני הקברים מפקד הס.ס. הודיע, כי ששה אלה יירו משם שהחביאו את היהודים המצועים. ושה יחיה גורלו של כל אחד שיעשה כך. אחרי ה"הודעה" נשמעו יריות והקבר בלע עוד 6 קרבנות... על אף האיום אספו, העוסקים ב"טיפול" במתים, יהודי מצוע בשם זיפמן, זכה ונשאר בחיים."

בגליניצה, ברחוב ביאלא, נקברו ב-3 בורות ארוכים למעלה מ-100 קרבנות ליל הזוועה, בשורות ישרות וארוכות. אחת על גבי השניה, ומעל כל אחת - שכבת סיד."

יוסף אייזנמן מספר:

"הובלתי עם קבוצת 200 יהודים לגליניצה. עברנו דרך רחוב נארומאוויטש, שבה עברו קודם המגורשים מוואל. האבנים ברחוב האדימו מדם. כל כמה צעדים היו מוטלים מתים. ראיתי ברחוב אנשי ס.ס. שצילמו. יש שהרימו את המתים, השעינו אותם עם הקירות, העמידום בפוזות מגוחכות - וצילמו.

הגענו לרחוב ז'ביא. אחדים מקבוצתינו תושבי גליניצה ניסו להכנס לבתיהם. הם נורו במקום.

ליד בנין מפקדת המשטרה ראיתי כיצד אנשי הס.ס. הוציאו מדירתם משפחה בת 6 נפשות אם, אם, שלושה בנים ובת שהחבאו בבית, ולעינינו נורו כולם.

בעת שאספנו את רכושם של היהודים בגליניצה מצאנו בדירות הרבה מתים."

לפי פקודת הס.ס. - מספר משה פרידמן - עלינו להטיל את המתים בתעלות הרחוב, זכורני, שבחצר בסינת פרוסטה ושלובאצקי, שם גרה פעם המשפחה החסידית הידועה שיינפלד

./.

(מי שהיה בעל חנות ליין), מצאנו בין השיחים את שיינפלד חמת עטוף בטלית, קפוא בשלולית דם. לא הרחק ממנו, על המדרגות, היתה מונחת אשתו המתה."

בלילה, אור ליום חמישי באוגסט, גורשו שליש מיהודי ראדום. יש מהם שהלכו בהתנדבות, כי לא רצו לחנוק ממשפחותיהם. לבות הנשארים אבלים ומלאי יגון. המומים הם ומחפשים את יקיריהם שכבר אינם בחיים...

ושוב בא הבוקר של יום בימו אפור. מיציאות הגיטו נמשכות שורות של פועלים למפעלים חצונים. מרחוק נשמע השיר שהגרמנים מאלצים את הפועלים לשיר.

- - - - - - - - - - - - - - - - - -

---

* מתוך הספר ראדום עמודים 239-237.
חוצאת ארגוני יוצאי ראדום בישראל ובתפוצות -שנת 1961
בשפת העברית.

בהלה בגיטו הגדול בראדום ב- 10 הימים שבין ה-6 ועד ה- 16 באוגוסט 1942 -

אחרי גירוש היהודים מגיטו גליניצה.

כשנודע ליהודים בגיטו וואלובצ על האסון הגדול שפקד את יהודי ראדום בגיטו הקטן - גליניצה - שמאות מהם נרצחו במקום ע"י אנשי הס"ס וחגיסטפו וכ-1000 אנשים נשארו בחיים חודות למקום עבודתם ה"טוב" וחיות וחיה להם "כרטיס עבודה" חוקי, מטם משרד העבודה הגרמני - התחילו היהודים לרוץ ליודנראט ולשלם סכומים ניכרים על מנת להשיג מקום עבודה טוב ו וכדי שיחיה להם כרטיס עבודה חוקי. האנשים היו עצבניים - הם התרוצצו ממקום למקום, על מנת להשיג מקום עבודה והעודה - ממנהל העבודה הגרמני - יאניק, אשר ישב בגיטו ואהב לקבל סכומי כסף ניכרים עבור העודה כזו ואף התעשר משך 10 הימים האלו.

טוביה טריידמן, עבד כל השנים אצל הגרמנים - מחורף 1939 ועד קיץ 1942. בלילות של חורף 1939-1940., הוא יצא לעבודה ב-4 לפנות בוקר כדי להגיע לשדה התעופה ב-סאדקוב - 5 ק"מ מראדום - ללוסטוואפע הגרמני (ח"א) - שם עבד אצל קבלן גרמני פרטי שהכין את הבונקרים לחגנה מפני אוירונים וגם בשביל תותחים.
שם, הוא עבד עד קיץ 1940, כשנלקח לעבודה כפייה לצ'אשנוב - ליד הגבול הרוסי- 6 שבועות שאחריהם עבר ללובלין למחנה, ומשם ברח חזרה לראדום.

מסתיו 1940, הוא עבד בבית החרלים הצבאי של הוורמאכט בקסרקטין לשעבר של הצבא הפולני - שם עבד עד קיץ 1942 עם עוד 30 יהודים בשירות כגון: הבאת מהם מקרונות הרכבת לכל השנה -עבור המקח, הבאת עצים, תפו"א ומזון אחר, ושאר שירותים שונים בחצר הקסרקטין כולו. הוא למד לסחוב שקים שמשקלם עד 75 ק"ג.

בקיץ 1942, פוטרו העובדים היהודיים מביה"ח זה ונשארו רק שלושה מהם - 2 חייטים יהודיים והספר. זאת, משום שהמצועים הגרמניים - שבאו בהמוניהם בשנת 1942 מהחזית ה- סובייטית - טענו שהיהודים מסתובבים שם וכי היה על זרועם של העובלים היהודיים - "אות הבושה"- מגן דוד כחול, ולחיילים הגרמניים, חרת הדבר שהיהודים עוד בחיים - בעוד שבמזרח פולין ואוקראינה - הם נרצחו כבר מזמן.

שבועות מספר לפני הגירוש, של יהודי ראדום למרבלינקה, היה טוביה מחוסר עבודה ורצה בכל מחיר, להשיג תעודת עבודה אולם, למשפחתו לא היה כסף - כי בית הדפוס של אביו חוחרם כבר ב- 1939 בידי הנאצים ואביו, מת בפברואר 1942, מטיפוס בגיטו וחוא היה המפרנס היחיד שהביא את לחם הביתה.

ביום בהיר אחד, הוא מחליט לברוח מהגיטו ולחפש עבודה אצל הנאצים הגרועים ביותר שהם ידועים כ"שלייגרים" האכזריים ביותר. מקום עבודה זה, היה ט.ו.ל של הס"ס. שם, עבדו, כ-80 יהודים כבר שנחיים והם היו מומחים ממש לסחיבת שקים ויכלו אמילו, לרוץ עם חביח דג מלוח במשקל של 150 קג". טוביה, קטן מגדר הגיטו והסיר מעל זרועו את הסרט עם מגן הדויד, והלך ברחובות האסורים - ישר למקום העבודה של רח' קוליובה 18 - ל-ט.ו.ל
זאת, יכול היה לעשות, משום שהיה בלונדיני עם עיניים ירוקות ,לא הכירוהו כיהודי וכן פולנית טובה היתה שגורה בפיו. הוא התייצב לפני זקיף הס"ס ו- ביקש ממנו רשות להיכנס כמחנדב לעבודה. הוא נענה בחיוב - ונכנס לחצר ה- ט.ו.ל

/ .

המשך -

היש מהר הוא נכנס לעבודה ומקדו עליו לרוץ עם שקים של 75 ק"ג חיסה על חגב ולהעבירם לאושו-משא. חוא עשה זאת, אך לא יכול היה לסבול את הבעיטות שקיבל בבטנו ובישבנו מידי שני המאדיסטים של חס"ס מאקס ושולץ אשר להנאתם עשו זאת כצחוק מחעועל החדש שהגיע כמתנדב והיה צריך לעבור אצלם את "טבילת האש" שלו.

שולץ פקד להביא את שק החיטה לאוטו משא שלו ובעוד מאקס דרש להביא את השק למשאיתו שלו וטביה היה רץ הלוך ושוב כשהמרגול של שניהם מונף עליו. אחרי חצי יום של עבודה כזו, דרשו אנשי חס"ס שיקח שקים של 100 ק"ג טוכר ויביאם לקומה השניה - למחסנים - כשהוא מחלך על קורה כמובן שהוא כרע תחת נטל השק ואנשי חס"ס מרצו בצחוק על נמילתו של המתנדב לעבודה אצלם.

אחר כך המשיך להביא ולחעמיס ארגזים של טודה "שפרודל-וואטר" שהיה צריך להובילם לתחנת הרכבת המסוכנת "ראמפה". חוא שאל את הזקיף היכן נמצאת הראמפה? - אך לא ידע שלאיש חס"ס אסור לדבר כשהוא עמוד על המשמרת. על כך הוטל קיבל מכות מרגול מידי איש חס"ס מאקס.

טוביה ברח ממקום עבודתו של ה-ט.ו.ל. וחיפש אחרי עבודה מתאימה יותר אצל חוואר מכס. בחודש יולי 1942 חזמינו כ-40 יהודים לעבודה אצל הגרמנים - לחמור תעלות עבור ביוב. - במשך שבועיים. חוא הבין שזה עניין של חיים ומוות ואפילו כשהגרמנים לא היו במקום, חוא עבד קשה ושוב ולא התחמק כמו אחרים. סומו של דבר נשארו בעבודה אצל אותם הגרמנים 4 יהודים וחוא חיה ביחד ארבעה אלה. זה חיה ב-קראנקן-זאמעלשטעלע 3, בית חולים צבאי קטן.

חיות ותעודת עבודה לא חיתה בידו, לא יכול חיה להשאר בגטו בעת הגירוש הגדול, לכן ביקשו חוא וחבריו את הגרמנים שיסכימו להשאיר אותם ללון אצלם מספר ימים עד שחזעם וחסערה של חגסטאפו והס"ס יעברו. הגרמנים המקומיים וחצאלמייסטר של חוורמאכט הסכימו לכך.

ביום ראשון ה-16 באוגוסט 1942 כשנודע כבר ברבים שחאקציה התחיל בלילה או למחרת, הצלחנו ארבעתנו לשכנע את סגל הוואורמכט מר קראמט, ללכת אתנו לגטו לשעה קלה ע"מ לחביא אתנו את החפצים העיקריים וכל אחד את אחיו להצלה, כי הסגל קיבל מאתנו מתנות והבטחנו לו מתנות נוספות.

ביום זה באתי להפרד ממשפחתי ואחי הערשלה לא היה בבית. חיפשתי אותו בכל חגטו וחוא אינפ חוא היה אז בן 14 וחגרמנים לא רצו לקבל אותו לעבודה קבועה, כי היה נמוך קומה ורזה. אחותי בלה חדדולה ממני, עבדה אז בבית החולים היהודי כאחות, אמי נתקבלה עם אחותי איטקה אקטנה לבית המלאכה לחייטות וחיתה בעיה עם הערשלה או להביא ואתו עמי למקום עבודתי או לברוח עמי למקום מגורינו לשעבר במקום חארי כמי שחשבנו זאת מראש, שם נוכל להיות בשדות כמי שחכרנו חיטב לפני המלחמה ואחר כך לחזור לגטו או להצטרף לפרטיזנים. כנראה שהערשלה עשה זאת שעות מספר לפני בואי לבד. החברים מחסגל לא רצו להכות לי יותר. שמעתי בקולה של אמא וחיא דרשה ממני לעזוב את חגטו וחיא כבר תשגיח על הערשלה אם חוא יחזור.

חזרתי איפוא עם חברי למקום עבודתי. חבר אחד יענקל לקח עמו את אחיו חבכור ונשאר לעבוד אתנו כחמישי. שלושה ימים חיינו במקום עבודתנו ברח' דלובה ויכולנו לראות איך מובילים את יהודי ראדום בדרכם האחרונה לתחנת הרכבת שעברת דרך מקום עבודתנו ה-"קונצרט-חאלע". בקשר לגירוש הגדול מראדום לטרבלינקה מספר במרק הבא.

---

* מתוך הספר "The Hunter" Doubleday & New York 1961. by. T. Friedman.

חיסול הגיטו הגדול

(אור ליום ג' ו-ד' באלול תש"ב)

"גירוש" גליניצה זעזע את חיי הגיטו הגדול. רבים טכסו עצות איך להשאר בחיים, בעיקר בעזרת תעודות שונות. במיוחד חששו לגורל הצפוי להורים ולילדים. את הפרוטה אחרונה ומיסב החפצים נתנו בעד חשבת עמדה "טובה" להורים. את הילדים מסרו למשפחות נוצריות בדמים מרובים. היו מקרים, אמנם מעטים, שנוצרים החביאו ילדי יהודים בלי חשלום. אך ההמונים המדולדלים וחסרי הכל לא ראו לעצמם כל מוצא. בלב חרד ציפו לסערה המתקרבת.

ברחובות מתרוצצים אנשים בלי מטרה, מתעצים אחד עם חשני. התמונה חטיפוטית לימים חתם – יהודים עם מזוודות וילקוטים רצים ל"יציאות הגיטו". בצד הארי מחכים להם נוצרים, חקונים מהם את שארית רכושם בפרוטות. מכרו הכל. אחרים מסרו לנוצרים חפצים להסמנה, אולי, בכל זאת ישאר מישהו בחיים. חעשירים יותר קוברים ומטמינים סחורות וחפצי ערך בבורות, או בקירות הבתים.

אחד האמצעים ל"הצלת" חבנות היה – נשואין עם השוטרים היחודיים. ב-10 באוגסט בערך, רוכזו חשוטרים היחודים, על נשיחם וילדיהם, בבית נטוש ברחוב ערץ 5.

הפולנים טנשלחו על ידי היחודים להתחקות על עקבות ה"משלוח" מגליניצה, שבו וחודיעו שהרכבת הגיעה עד טרבלינקה. שם החליפו את עובדי הרכבת הפולנים – בגרמנים, וחמסע נמשך. גירוש המלה "טרבלינקה" לא היה ידוע אז. חכל סברו שחבריאים יישלחו לעבודות ערך במזרח ואילו הזקנים והילדים – מי יודע גורלם.

הרופא הראשי של בית החולים ד"ר שנדרוביטש, נצטווה על ידי הגיטטאמו להגיש רשימת הרופאים על כל בני משפחותיהם. רופאי הטיניים לא נכללו ברשימה. מיחח צפוייה כל רגע "אקציה". אחד עשר ימים עברו על הגיטו בטתחוות. משחופיעו ביום ראשון אחר חצהרים פועלי חברת החשמל להתקין מנורות גדולות על עמודי חחשמל – נזדעזע כל חגיטו.

בשעה 8 בערב הוקפו, כל יציאות הגיטו, שוטרים פולנים מזוינים שלא נתנו לאף אחד לצאת מהגיטו לצד הארי. בו בזמן הופיע מפקד הס.ד., אסף את היהודים העובדים בבית חרושת לנשק, וגייס בחפזון קבוצה חדשה של אנשים בריאים ומושכרים לעבודה. חקבוצה היוצאת נעצרה על ידי חגיטטאמו, אך המפקד חצליח לקבל את חסכמת הגיטטאמו להוליך את הקבוצה חזאת לבית החרושת לנשק.

סמוך לשעה 12 בלילה הודיע מפקד המשטרה היחודית שדיבר עם פויכט, וחלה הבטיח שלא תהיה "אקציה". כעבור 10 רגעים חוזעקו השוטרים לבית המפקדה. פויכט הודיע להם: הלילה חבוצע "אקציה". על המשטרה היחודית לדאוג שתעבור בלי שפיכות דמים.

./.

אחר כך הורהללשוטרים היהודים את אשר עליהם לעשות. למי הרשימות שבידיהם עליהם לבקר בבתים ולצוות על כולם, בלי יוצא מהכלל, לבוא לנקודת האיסוף בכיכר סטרה מיאסטו. על האנשים לקחת אתם את התכשיטים וחפצי הערך. "שום דבר לא ילקח מהם" – אמר. "בעלי המלאכה יקחו אתם את כלי עבודתם ומזון ל-2-3 ימים".

רחובות הגיטו הוארו בזרקורים ומנורות גדולות. ליד היציאות של חגימו – משמרות של גרמנים במדים ואלקסדוסטן שיכורים.

דממת מוות ברחוב. נשמעים רק ההדים של צעדי חיילים. ברחובות הראשיים, וביחוד בכיכר סטרה מיאסטו אור – כאור חיום. המשטרת עוברת בדירות. הכל מוכנים. מתרכזים בכיכר האיסוף. יש דירות שדייריהן שוב אינם בחיים (משפחת ראפאפורט מרחוב וואעל ורחל ששאוויסקא משורליקובסקה – אבדו את עצמם לדעת).

עויכט שולח 10 שוטרים יהודים לביטאאפו. שם הם עומסים קרטים ומובילים אותם לרכבת. על רציף מריוויל עומדת רכבת משא בת שורה ארוכה של קרונות. בקרשים מרכיבים גדרים לקרונות.

כיכר סטרה מיאסטו מתמלאת יהודים למשפחותיהם, הזורמים מכל הרחובות והסימטאות חלקם עומסים חבילות גדולות, ואחרים ילקוסים על גביהם. צער ואימה בעיניהם.

השעה 12.30 בלילה. הכיכר מתמלאת מהר. הראשונים באו בעצמם. עתה הם מובלים על ידי הגרמנים, או השוטרים היהודים. עתאום נשמעת פקודה גרמנית: "עם העודות רישום – לאמצע הכיכר ליד חומת בית"ח לחולי רוח; בלי העודות רישום – לכיוון מפקדת המשטרה היהודית!" הירויות נשמעות יותר ויותר. מרחוק נראים כצללים האנשים על מרצפת הרחוב. בעלי "העודות הרישום" והעודות אחרות מתייצבים לאורך חומת בית המשוגעים. רוב האנשים, בעיקר נשים זקנים וילדים, מתרכזים ליד מפקדת המשטרה. בין שתי הקבוצות ניצבת שרשרת אנשי ס.ס., ס.ד. וז'נדרמיה. כאן נערכת ה"סלקציה" באכזריות ובהתעללות. מהגרמנים נודף ריח חריף של יי"ש, הם מזוינים מכף רגל ועד ראש, משוללים. מכים ויורים. הירויות נעשות תדירות יותר ויותר.

בעלי התעודות מציגים תעודותיהם לשלשת הגרמנים העומדים בראש הרחוב. הללו זורקים מבט בכל תעודה, ויותר מזה – בעניו של בעלו, מי שמוצא חן בעיניהם, נותנים לו לעבור שמאלה, לעבר שער בית החרושת לעורות "גלקה". בפתח השער עומד גרמני המונה כל שתי עשיריות של המובלים מניפה, בעשותו סימן על חדלת...

אבל לרובם קורעים את התעודות ושולחים את בעליהם לעבר בנין המשטרה.

יהודים רבים התאבדו בעליות הבתים ובדירים. רבים נשארו בבתיהם עם כל בני משפחתם, בהודיעם לאנשי הס.ס. "לא נצוז מכאן –ירו בנו". בשעה 1 בלילה החלו הגרמנים

לבדוק את הדירות. כל הנמצאים בה נורו.

הגרמנים מזרזים מלאכתם. בשעה שתים בלילה כבר עסוקים בסלקציה 10 אנשי ס.ס. ו ס.ד., והמשטרה היהודית ש/טרת על הסדר בשורות. לרגלי אנשי הגרמנים נערמו ערימות של תעודות קרועות. על כיכר סטרח מיאסטו מוטלים הרוגים. גם ברחובות הגיטו מתגוללות גוויות. את דממת הליל קורעות יריות החוזרות ונשנות.

בחצר בית החרושת "גלקח" עמדו האנשים עד הבוקר, ורק בשעה 7 חובילום - בערך 1800 איש דרך הרחובות השוממים לרחוב שוואליקובסקה ושם ציוו עליהם להיכנס לדירות חריקות.

הבוקר אור והחל מסע היהודים ש"נפסלו". הנאספים ליד מפקדי המשטרה החלו צועדים בטורים בני אלף איש. טור אחרי טור צעדו לרציף הרכבת המאריוולית. את המפגרים בהליכה היכו בקתות חרובים והרגום. הרחובות בהם עבר המסע היו רטובים מדם. רציף מאריוויל היה מלא אנשי ס.ס., וגם אוקראינים במיקודו של קמקה, שהמריצו את היהודים בכוכות אכזריות ובאלות ובקתות רובים, להיכנס לקרונות. הוציאו בכח את החבילות מידי האנשים. אך אילצו אפילו בגדי חורף ללחלוץ נעליים. לפנות בוקר הועמסה קבוצה של מאת יהודים באיסוף ההרוגים, העמסתם על העגלות וחובלתם לבן של פנץ.

באותו זמן עסקה קבוצת יהודים אחרת בחפירת בור בגן פנץ, 3 מטר רחבו ו-10 מטר ארכו. כאן פרקו את העגלות. הפשיטו את בגדי המומתים. חיפשו בכיסיהם כסף וחפצי ערך. מספר יהודים עמדו בבור והניחו את חגוויות אחת ליד השניה שכבות שכבות, ראש לרגליים, רגליים לראש. אנשי הס.ס. הביאו 20 נכים בעגלות מובלות בידי בריאים. הם הועמדו ליד הבור. אנשי הס.ס. ירו בעורפם של הנכים והבריאים גם יחד. את חגויות הפשיטו והשליכו לבור.

ברציף מריוויל, בנוכחותם של קציני הס.ס. והס.ד., דחקו את האנשים לקרונות. למני הכנסתם לקרונות הפשיטו אנשי ס.ס. את הבגדים הטובים של היהודים ואת נעליהם, מוציאים בכוח את החבילות מידיהם. האוכלוסיה המולנית מהסביבה מתבוננת במחזה האימים.

"בבוקר השכם - מספר ש.ב. כצמאן - שלחוני יחד עם עוד 15 צעירים לקרונות הרכבת ברציף מאריוויל. כשסיימנו עבודתינו ליד הקרונות, הופנינו לבן של פנץ. שם חיכתה לנו המלאכה האיומה. נאלצנו לסלק את כל המתים ממשלוח הגרוש. אנשי ס.ס. עמדו על גבי והפליאו מכותיהם. עד שנחרשתי באזני. כל ימי חיי אזכור את השעות האיומות ההלו.

לעיני הביאו אמה עם ארבעת ילדיה שהתחבאו. ניתנה פקודה "לכרוע". כולם נורו.

הדבר האיום ביותר בשבילי חיית, כאשר נאלצתי לזרוק לבור הסיד גופות ילדים שהיו חמות עדיין. סיימתי למלא את הפקודה. מיד שכבתי בבור יחד עם כל המתים. כיצד נשארתי בחיים - איני יודע."

... כיכר סטרח מיאסטו ריקה. הקבוצה האחרונה של 2000 יהודים שהיתה מיועדת לגירוש, כבר לא חובלה לרכבת, כי המבצע של הלילה נמלאה. הם נשלחו לדורות שבעד

השמאלי של רחוב וואעל מסם תאנשים טרם גורשו.

ברחובות המגורשים צועדים משמרות גרמנים חמושים. הם מקיפים את הגיטו הקטן. הצד השמאלי של הוואעל ה"בלתי מגורש", נשמר היטב. בדירותיהם יושבים יהודים חסרי ישע ומצטים לגורלם.

בגן של פנץ עסוקים היהודים בקבורת הנרצחים. הם נוסלים מחולמה. העגלות מביאות כעשם בשם גוויות נוספות. חז'נדרמים ממריצים את הפועלים ומכים בקחות רוביהם.

מגיע אוטובוס עם צלמי קולנוע גרמניים. מצלמים את המרוגים ביריה, את הפשטת הגוויות והשכבתן וכו'.

השעה 12 בצהריים. השמש קומחת על הראש. היהודים העובדים שטופים בזיעה. הקבר בגן פנץ נסתם. פח נסמנו 400 קרבנות של ליל האזועה.

12.000 יהודים "שולחו" באותו לילה. חלק מהם נפלו בבתיהם או ברחוב. בין המגורשים גם חברי היודנראט.

העניים שגרו ב"חדרי המבוי" (איזולטוריום) ברחו והתפזרו. רובם נהרגו בידי אנשי הס.ס. ברחוב. והוא הדין באחרוני אנשי מושב הזקנים.

"בשעה 3 למנות בוקר - מסמר שלמה ראקוץ - ראיתי קבוצת ילדים בגיל מ-4 עד 15 שנה, מסודרת בשורות ושפארס בעצמו טיפל בהסך הוא היה אדיב מאד... חבטיח לילדים שבקרוב יחזרו לבתיהם. היו כ-500 ילד. העמיד אותם בטורים וצורטו ל"משלוח". באותו מקום ראיתי את סנטור הזקן העיור, יושב על המדרכה ולידו עמד איש ס.ס., שעם שליח על ראשו וציוה עליו"להתפלל". סנטור חזקן התייפח. כעבור רגע נורה למוות".

על היהודים שנדחסו ל"גיטו הקטן" אסורה עזיבת המקום - חז'נדרמיה שומרת עליהם. היהודים מחלק הגיטו שמרם בוצע בו חגירוש, אסור להם לעזוב את דירותיהם. ברחובות סובבים משמרות הס.ס. וחז'נדרמיה.

ליד הכניסה לרחוב שוואדליקובסקה הועמדו שולחנות. פקידים יהודים שישבו לידם ביצעו רישום התושבים של הגיטו החדש, בציינם ב"תעודות רישום" את המספר החדש.

עייפים הסיבו האנשים את עצמם על מרצפת הרחוב או בחצרות ובדממו מיד. בבוקר הודיעו הגרמנים שרחוב שוואדליקובסקה לא ייכלל בתחומי הגיטו החדש. היהודים שכבר "התדרו" ברחוב זה עוברים לרחובות אחרים. האנשים רעבים - ומזון אין. הפולנים מסתובבים ליד הגיטו, ומוכרים להם בגניבה. דרך הגדר. מחיר פלפס לחם - 100 זהוב.

./.

יהודים מתחבאים, כדי להימנע מחטיפה ואיסוף המחים וקבורתם.

עוד לא הספיקו השרידים האומללים להסתדר בבתים המרוקנים והחרבים, וכבר נצטוו להתייצב ברחוב שפיטלנה. למרצחים "חסרו" למכסה 300 איש, ומספר זה הוצא - לפי שרירות לבם - מהשורות, ונשלח לקרונות הרכבת בדרכם לטרבלינקה.

על גירוש החולים מבית החולים היהודי מספרות האחיות: ר. ריוואן וולכוביטש ז'אבנרז:

עוד לפני הגירוש התחדלו משפחות רבות לאשפז את הוריהם וקרוביהם החשושים בבית החולים, בהנחה, שבית החולים עשוי להצילם מ"משלוח".

בעת ה"משלוח" היו מאושפזים בבית החולים -53 חולים. כן עבר לבית החולים, מחדרו שליד חדר המתים, הצופט לשעבר יוסף בקרמן, שהגיע לכאן בעת הנגיפוה של שנת 1940. בבית החולים התחבאו, כמעט כל אנשי הצוות הרפואי. בידיעה שצמויה שוב "אקציה" הביאה אחה האחות וולכוביטש לבית החולים את אמה ד"ר סאלאמעא וולכוויטש, שחיתה בלילה ההוא הרופאה היחידה בביה"ח.

באותו לילה נכנסו פלוגות של הס.ס. והמשטרה הגרמנית לחצר בית החולים וקבעו עם את מקום הריכוז שלהם. שיפארס מינה את ד"ר וואלכוביטש מנהלת בית החולים. נאסר לעזוב את בנין בית החולים. כן ציוו להכין רשימת החולים לפי מחלקותיהם ולהכינם לדרך ביום שני ב-11 בערב.

ראש הגיסטאפו אמר, שהחולים יחד עם הצוות הרפואי יועברו לבית חולים אחר. הוא גם שאל אם יש לבית החולים מזון ל-24 שעות.

אור ליום שלישי הגיע שיפארס בלוויית מספר משקדים וציווה על ד"ר וולכוביטש להכין עד שעה 3 לפנות בוקר רשימת החולים המוכשרים ללכת ברגל והחולים קשה הנאלצים לשכב במיטותיהם. את הראשונים ציווה להלביש ולהנעיל ולהכין להם צידה לדרך, כי מעבידים אותם לבית חולים אחר. בשביל החולים קשה חבטיחו לחביא עגלות.

אנשי הצוות הרפואי הלבישו את החולים, ציידום במזון, סבון, מגבות וכיו"ב (אותן המנות קיבלו החולים החשושים יותר שנותרו במיטותיהם.) התאספו באחד מאולמי בית החולים, אולם גם החולים שמצבם היה קשה ביותר, וכן נכים, התחזקו והצטרפו לקבוצה שעמדה לצאת לדרך.

בשעה 12 בלילה, בערך, נכנסו לבנין בית החולים מחלקות ס.ס. ומשטרה אוקראינית, ולפקודת שיפארס סגרו את הצוות הרפואי באולם, ואת הערסונל המשקי באולם הניתוחים. (יחד 29 איש), ואחר כך הוציאו למרוזדור את החולים זילבר וזילברברג שהיו עצורים בעוון "העלאת מחירים" והיכו אותם בערגולים באכזריות, ולאחר רגעים מעטים נורו שניהם.

./.

אחר כך נכנסו למחלקה של החולים במחלות מין וירו בשלוש יהודיות, ואילו את ה"אריוז" העבירו לבית חולים אחר. את הפרסונל המשקי (15 איש) הכניסו לחדר הרחצה וקבעו להם 10 רגעים למסור הכספים וחפצי הערך. לבקשת ד"ר וולכוביטש הסכים שיפארט לא לשלחם לחוד ולצרפם לצוות הרפואי. הוא ציווה להוציא את כולם מבית החולים.

החולים החשושים והנכים בראותם שהפרסונל מוצא מבית החולים זחלו בכוחותיהם האחרונים מהמטות ורצו להציל עצמם. ראינו תופעות בלתי רגילות: משותקים עם עסי ברזל על רגליהם קמו והלכו. יוסף בקרמן בן ה-82, נכדו של מייסד בית החולים, רצה לקום ולהצטרף ל"הולכים" אך נתייאש ושב למיטתו.

הפרסונל שיצא מבית החולים חוקף משמרות גרמניים (לפני בית החולים היכו שוטרים יהודיים), הובא לבנין משרד העבודה היהודי, שם רוכזו גם יתר הרופאים היהודים.

מפקד הס.ד. והמשטרה באטשאר, ציוה לשוטרים היהודים להוציא 59 חולים בחלוקיהם לגן פנץ. בחצי מעגל השכיבו אותם, ובתת מקלעים ירו בהם והמיתום.

על"הגירוש" מבית היתומים ומושב הזקנים מוסרת מניה גרינוואלד:

- "ביום שלישי לפנות בוקר הגיעו אוטובוסים ובהם גרמנים חמושים. העירו את הילדים משנתם. הם התלבשו במנוחה ונכנסו לאוטובוסים. ביניהם המחנך ד"ר זילבר. ברגע האחרון הוא חילק בין הילדים לחם וחלב חם.

הזקנים לקחו עמם חבילות קטנות ומליחים.

יחד עם הילדים היתומים והזקנים שלחו כל אנשי הפרסונל של בתי היתומים: ד"ר זילבר ומשפחתו, גרוספלד ואשתו, מרדכי לנגר ואשתו, וויסקאל, העלמה קליינמאן, נחמה פרידמן, המטפלת לוניא ביאנקה והמטבחית לאה יודקביץ.

האומה הזקנה של בית היתומים קבקו"לע, שרגליה צבו, נותרה. היא חובלה עם עוד 7 חולים מבית החולים למחלות מידבקות לגן שמאחורי בנין בית היתומים - ושם נורתה. שרד יחד בן 3, שאחר כך מיפל בו הפרסונל הרפואי של בית החולים למחלות מידבקות.

היהודים שהיו כלואים בבית הסוהר ברחוב וורשאבסקאבו, גורשו בלילה השני, וביניהם "מושלי הגיטו" וואכים גגיבר, ליפא וויצהנדלר, ישראל כץ, ווויינר.

האיר הבוקר של היום השלישי. ברחובות הגיטו מתגוללים הרוגים למאות. יותר מהם היו מוטלים בדרך בה עברו אלפי יהודי ראדום. באיסוף המתים וקבורתם עוסקים היהודים ששרדו.

מפה שמייזמן מספר:

- "ביום שלישי לפנות בוקר נתפרו שוב בורות גדולים בגן פנץ, לכאן הובלו כל [illegible] והדרכים. עסקו ב"מלאכת" זו כ-100 יהודים, שחלק מפשיטו את

הבגדים, אחרים בדקו בכיסים ומסרו מה שנמצא לז'נדרמים הגרמנים. קבוצה אחרת עסקה בחשכבת הגוויות בבורות ובמיזור סיד על כל שכבת הרוגים. כן חובאו הרוגים מהמחבואים, המרתפים, עליות גג, וכו'.

זכורני כיצד הביאו את השען החיבר שטרוסמן. הוא נתן לז'נדרם שמצאו במרתף 70 אלף זהוב ושטנגנפ, שמצאילו בחייט. הז'נדרם לקח ממנו את הכסף והשעונים, הובילו לגן פנן ובעצמו ירה בו. אף הוא נקבר בקבר ההמוני. מקרים כאלה היו רבים.

בימים 16-17 באוגוסט 1942 "גורשו" מראדום למוות בטראבלינקה כ-20 אלף יהודים.

נתן ברקוביץ שנמלט מרכבת ההשמדה בקמיצה, התחפש לאיכר וחזר לראדום ל"גיטו הקטן". אף אחד לא רצה להאמין לסיפורו על ההשמדה בטרבלינקה. אפילו אביו סירב להאמין. כשבא ליושב ראש היודנראט פאסטמאן וסיפר לו על כך, בער בו ואמר: "צעירון, אל תדבר שטויות", וקרקו מהמשרד.

---

* נלקח מתוך הספר ראדום עמודים 239-242.

בעברית, בהוצאת ארגוני יוצאי ראדום בישראל ובתפוצות בשנת 1961.

תרגום מאנגלית, מתוך הספר "דת-האנטר"
עמ' 54-56

אמה של בלה, היתה אחת החיטות הטובות ביותר לתמירת שמלות עבור האינטלגנציה ה-יהודית והעשירים בראדום. הודות לעבודתה, היא הצליחה להרשם לבתי המלאכה אשר רוכזו ב"שופים" לעבודה עבור גרמנים. יחד עם בתה, ששמה היה איטקה - בת ה-16 - חביאה האם לשופים את שתי מכונות התפירה שלה -"זינגר"- עם הציוד הדרוש, ע"מ שהאם והבת, תוכלנה לעבוד יחד ובכך לקנות את חייהן לזמן מה בחסדי הגרמנים בתקופת המלחמה. והן כבר היו בטוחות שלא יאונה להן שום רע. למחץ, נודע, שהספרים לטרנספורט שהיה צריך לכלול 20,000 יהודים מראדום לטרבלינקה - שני קרונות שלמים -על פסי הרכבת. כלומר, הספרו לגרמנים עוד כמה מאות יהודים חיים על מנת להעמיסם על הקרונות. מדוע א הספרה להם כמות קטנה זו של יהודים? -כי אנשי הס"ס, הגיסטפו והמשטרה הנאצית, ידעו ביהודים למען השעשוע -כפו בשפנים -כי מבצע זה היה חד פעמי שבו אפשר היה להרוג יהודים במאות ואפילו באלפים -בגיטו הקטן והגדול.

בעלי מלאכה שהיו מרוכזים בשופים (בבית המלאכה), וחשבו שישארו בעבודה, שוב לא היו בטוחים שהודות לעבודתם הקשה וכאומנים במקצוע זה - ישארו בחיים. זה לא היה מספיק, העקר בגיטו, היתה ה"פרופקציה". פרופקציה אצל ראש היודנראט, אצל 2 הדוקטורים לרפואה -פסטמן וסנדרוביץ- הם שיכלו להציל יהודים או להחליפם באחרים. וכך אמנם עשו, רק לאנשי שלומם ואלה שהכירו היטב, שהרים יהודיים בעלי עמדה אשר, יכלו להחליף את בני משפחתם ולהוציאם משורות המגורשים ולהביא במקומם -קרבן אחר. בשופים היו מרוכזים גם יהודים מהאינטלגנציה והפרופקציונרים של היה מקצוע בידם. הפרופקציה הראשונה, היתה לעבוד אצל פירמה חזקה של גרמנים כגון: אנשי ס"ס וגיסטפו, או ביוחסין אחר מסוג זה, והחותמת שעל תעודת העבודה שלו, הם שהאריכו חיו של ה - יהודי. מתוך 30,000 איש, רק כ- 3000 איש - כלומר 10%, נשארו בחיים.

ה"פרופקציה" היחידה של אמה של בלה, היו ידיה הזריזות לעבודה וראשה שעבד בלילות וחישב איך ליצר מודל חדש -עבור שמלה שתתאים לגוף חנשים העשירות של ה - אינטלגנציה היהודית כביכול, בלי עזרת ז'ורנלים. גם זה, לא עמד לה -בתקופת מלחמה איומה זו כשהמדובר הוא בהשמדת יהודי ראדום, כי פרופקציונרית תפסה את מקומה. כשניצבה אמה של בלה, שוב עם כרטיס העבודה בידה ולידה, ביתה חצעירה איטקה, שוב לא עזרו לה היידע שלה ולא חשוב היה מה היא יודעת אלא את "מי היא יודעת". עליה, לא שמרו שוטרים יהודיים, כי במשפחתה לא היו כאלה. גם אנשי יודנראט לא היו במשפחתה או "מאכערים" אצל חגיסטפו וחס"ס, היא צורפה לשלוש מאות האנשים שחטרו לטרנספורט לטרבלינקה. תעודת העבודה, נלקחה ממנה ונקרעה לגזרים, היא ניצטוותה לנוע עם חזרם לכיוון תחנת הרכבת. בדרך, מגשה הבת - האחות, בלה, עם מגן דוד אדום ובגד אחות - את אמה ואחותה הקטנה, עומדות בתור הארוך. הבכי -לא עזר והתחננים למני הדוקטור ה-"כל יכול" -סנדרוביץ, לא הועילו, הוא משוא התנקם, עתה באחות בלה עם העניים חשחורות על שטרבה לחיות אהובתו של הד"ר סנדרוביץ הזקן, השמן והממושקף. עתה, הוא נקם בה ושלח את אמה ואחותה לטרבלינקה.

---

* 68 -מתוך הספר - "דת האנטר" בשפת האנגלית, שיצא לאור ע"י הוצאת דאבלדיי, בניו-יורק, בשנת 1961. עמ' 54-56.

החביעה הכללית מהמבורג, מספרת על גירוש יהודי ראדום לטרבלינקה בשנת 1942.

בכתב האשמה, מיום ה- 14 בדצמבר 1971, נגד המושעים הנאציים הראשיים שהכינו את שליחתם של קרוב ל- 30,000 מיהודי ראדום לטרבלינקה בחודש אוגוסט 1942, מתארת החביעה הכללית בהמבורג את פרטי האשמה, בעמודים 69-79, מסופר במילים יבשות ועניניות על האקציות ובירוש היהודים מהגיטו הקטן גליניצה ב- 4-5 באוגוסט 1942, וב- 16-17-18 באוגוסט 1942 - שליחת יהודי ראדום מהגיטו הגדול ווואלובה לטרבלינקה.

לחלן, תיאור החביעה בהמבורג, עמ' 69 -

לפני הדפורטציה של גיטו ראדום במרכז העיר, נשלחו קודם כל ב-5 באוגוסט 1942, התושבים של גיטו גליניצה לטרנסנורט.

על מנת להבין טוב יותר את האקציה, יש צורך להסביר ביתר מרוחרוט.

את תאריך המדויק, מתי התבצעה הדפורטציה, יש להבין שמפקד תס"ס והמשטרה בראדום- ד"ר בעצ'ר - ידוע, שהיה לו די זמן להרכיב מנורות-חשמל ולספק מטעיק אור לבצע פעולות אלו בלילות. ב- 4 באוגוסט 1942, בערך, הגיע השפץ-פוליציי הגרמני יחד עם המשטרה הפולנית, והם תפסו עמדות סביב לגיטו (הקיפוהו), ובכך סגרו את הגיטו על מנת למנוע משם אפשרות בריחה כל שהיא. אנשי האורדנונגס-דינסט היהודי משני הגיטאות- רוכזו והועמדו לרשות הגיסטפו והס"ס. (סוף עמ' 69)

עמ' 70 -

והם יחד עם הגיסטפו, הס"ס והמשטרה היהודית, עקדו על יהודי הגיטו, לצאת מדירותיהם לרחובות ונצטוו להסתדר בשורות, בחמישיות ומשם, הם גורשו בריצה לתחנת הרכבת של ראדום.

בקרבת תחנת הרכבת, היה בית החרושת "באטה" -ברח' דולנה 10. לביה"ר זה, היו פטי רכבת צדדיים ובמקום זה, נעשתה סלקציה של היהודים.

בין 500 ל- 1000 יהודים שבידתם היתה תעודת עבודה חוקית, או נראו בריאים וכשרים לעבודה, הופרדו ממשפחותיהם ומיהודים אחרים והועברו לגיטו הגדול של ראדום. חלק הגדול של היהודים, הועבר לפטי הרכבת שם היכתה רכבת חמשא. הם חורצו ע"י מכות ובצורה זו נאלצו היהודים לעלות לקרונות.

את מכסי האויר - על החלון - סגרו במסמרים על מנת למנוע בריחת יהודים בשעת הנסיעה.

עמ' 71 -

בשעת הסלקציה, נלקחו יהודים ישישים לככר ליד פטי הרכבת ובמשך הלילה, נורו למוות. יהודים זקנים אחרים וחולים, נהרגו קודם לכן -לפני הסלקציה - כשהם לא היו מסוגלים לעזוב את דירותיהם או לפני ראות עיניהם של אנשי תס"ס. כאלה שלא חלכו מהר עם חזרם, נורו למוות. אנשי תס"ס ירו בהמון היהודי, סתם כך כדי לאלצם להתקדם מהר יותר.

בשעת שיהודי גליניצה תועמסו על רכבות ונודע, לקציני תס"ס והגיסטפו, שהם לא ניצלו כמצוי את כל הקרונות שהועמדו לרשותם, ונשארו קרונות רקים, הם צוו להביא מהגיטו הגדול 2000 יהודים לתחנת הרכבת.

./.

חמשן -

יהודים אלו נלקחו מגיטו וואלובה והועברו דרך טראוגוסט לתחנת הרכבת - מקום שם הועמסו על קרונות המשא. גם מתוך יהודי וואלובה, נהרגו יהודים בשעת ריצתם מהגיטו לרכבת.

סה"כ, נהרג בין 600 - 700 יהודים באקציה בגיטו גליניצה והגופות, נקברו למחרת ב- בורות המוניים אחרי, שנלקחו מהנהרגים בגדיהם ודברי ערך שהיו בכיסיהם.

היהודים שהיו כבר בקרונות המשא, נסעו למחנה המוות טרבלינקה.

האקציה לגירוש הכללי של היהודים ע"י "אויסזידלונגס-אקציון", נוהלה ואורגנה ע"י ראש הס"ס והמשטרה בראדום - ד"ר בעצ'ר ומשתו. נוסף לכך, עסקו בהכנה ובבצוע אקציה זו, מטעד הגיסטפו בראדום - לימהארדט וצוות המפקדה שלו שהשתתפו באקציית גירוש יהודי ראדום.

עמ' 72 -

היהודים בגיטו ראדום, היו - אוד מבוהלים מהדפורטציה של יהודי גליניצה ורבים מהם הישפו מקום עבודה בטוח, מחוץ לגיטו, במקומות עבודה אצל הגרמנים ע"מ שלא יגורשו מראדום. היו כאלה שברחו מראדום בכלל.

עמ' 73 -

האקציה הגדולה בגיטו וואלובה

ביום ראשון ה- 16 באוגוסט 1942, הקיפו השוצמוליצ'י הגרמני והמשטרה הפולנית במדים כחולים יחד עם אנשי הס"ס - את הגיטו הגדול.

הזרקורים שהוקמו ברחובות הגיטו האפלים, נתנו אור חזק.

הגירוש - ה"אויסזידלונג" - התנהל באותה הצורה כמו בגליניצה. חיות וגיטו זה היה גדול יותר, בוצעה הפעולה בשני חלקים. ביום הראשון - הוצאו התושבים מערבית מהגיטו ונצטוו להתאסף בכיכר סטארע - מיאסטו. שוב נערך חיפוש בבתים אחרי יהודים שהסתתרו וזה, נעשה ע"י אנשי ס"ס בלווי המשטרה היהודית - "אורדנונגס - דינסט".

ילדים, זקנים ונכים, נהרגו למעמים במקום. גם אלה שלא נעו מהר ברחוב, נהרגו ללא רחם. זה קרה ברחובות הגיטו וגם בגן מענץ - בין הרחובות סטארוקראקובסקה וכיכר סטארע-מיאסטו. (סוף עמ' 73).

עמ' 74 -

לגן מענץ, הובאו אנשים זקנים, ילדים וחולים. להריגה הביאו גם את הפציינטים של בית החולים היהודי - וכולם הומתו בגן מענץ. המתים, שהי מזורים ברחובות, נאספו על עגלות והובאו לקברי אחים גדולים שנחפרו בגן מענץ.

בכיכר סטארע-מיאסטו, שם חריצו את היהודים, נערכה סלקציה: למי שהיה בידו- "ארבייטס-קארטע" - כרטיס עבודה - הוצא מההמון והועבר לבית החרושת הבורסקאות "בעלקה" - שהיה בכיכר סטארע מיאסטו מס' 12.

ההמון הגדול של היהודים הובא תחת שמירה חזקה של הגרמנים המזוינים לתחנת הרכבת והועמס על קרונות המשא - חלונות הקרונות נסגרו עם גדר-תייל.

./.

המשך -

הקרונות עמדו לא רק באחנת הרכבת

של ראדום, אלא גם על פסי הרכבת הצדדיים של בתי חרושת גדולים ברח' מאריה ווילסקה שמתחנת הרכבת מגיע אליו קו של פסי רכבת.

היהודים, הוכרחו לעלות על קרונות חמשא "לפעמים" על ידי מכות.

בלילה בין יום שני ויום שלישי, חזר המחזה ונשנה כבלילה הקודם:

בחלק המזרחי של ביטו וואלובה. היהודים שנאספו מבתיהם, רוכזו המעט ברח' וואלובה.

עמ' 75 -

רח' וואלובה של העיר העתיקה שם היה רחוב רחב מאוד. גם בלילה זה כשהכריחו את היהודים לרוץ ובשעת העברת החמון היהודי לתחנת הרכבת, נהרגו יהודים.

לפי הערכת נהרגו בזמן ה-"אויסזידלונגן" בין 1000 עד 1500 יהודים.

עוצמת הירי וחרצח ההכוניים והתנהגותם של הגרמנים חמזויינים שניהלו את האקציה בגיטו, השפיעה על הגרמנים הציוויליים שחיו בראדום. הם מחו על מעשים אלו בפני הממונים עליהם.. ישנן שמועות, שהגוברנטור קונדט בראדום, התלונן בפני מפקד חט"ם והפוליציימייר - ד"ר בעצ'ר - על ההתנהגות הפרועה של אנשי הט"ם הגרמניים בטעת האקציה.

לפי הערכה, גרו בגיטו הגדול למחות 20,000 יהודים שהובאו עם רכבת המשא לטרבלינקה - שם הומתו על ידי הגזים. אעד נתן ברקוביץ, הצליח לקפוץ מרכבת-המוות בשעת הנסיעה בסביבת מלקין ע"י טרבלינקה ולחזור לגיטו ראדום.

בגיטו ראדום נשארו בערך 3000 יהודים כשרים לעבודה והם שוקמו במקום מצומצם.

עמ' 76 -

בגיטו הקטן הזה היה מורכב מ- 4 רחובות:- 1. רח' שפיטאלנה. 2. רח' ברודנה 3. רח' ז'יטנגה. 4. רח' שוואריקובסקה.

במבצע של גירוש יהודי ראדום לטרבלינקה, השתתפו כל היחידות של הגרמנים חמזויינים בראדום, חוץ מחברמנים של הפקידות של האדמיניסטרציה.

ניהול המבצע של ה- אויסזידלונג , היה בידי הט"ם והפוליציימייר ד"ר בעצ'ר, הוא גם נתן פקודות ליחידות אחרות של המשטרה הגרמנית בראדום, בגון ל-זיכערהייטס-פוליצי (גיסטמו) ולאורדנונגס-פוליצי.

על מנת להיוודע אם ד"ר בעצ'ר שיתף פעולה עם מפקד הט"ם והפוליציימייר של מחוז לובלין גלובוצ'ניק, מי שהיה גם הממונה על האקציה הכללית ה- "יודן-מארשיכטונג" בכל הגנרל-גוברנמנט (אקציון ריינהארדט) ועמד בקשר עם גלובוצ'ניק, זה מתקבל על הדעת היות וגלובוצ'ניק היה גם הממונה על כל מחנות ההשמדה בגנרל-גוברנמנט.

רק למפקדה ולמטהו של גלובוצ'ניק היה ידוע מראש, איזה מחנה השמדה שלו יכול לקבל את אשרנסמורט היהודים ואם יש מספיק רכבות וקרונות על מנת להביא את היהודים למחנה ההשמדה. הפעולות המשותפות בין הט"ם והפוליציימייר של ראדום ובין לובלין לא ניתנות לבדיקה, חיות וחתיקים של מפקדת הט"ם והפוליציימייר של ראדום נשרפו והקציניים של המפקדה שעודם בחיים כמו הנאשם וויינריך,גינציך זסובקלעבע

./.

עמ' 77 -

לא עשו הודעות בקשר לכך, . היות והמטקדו של חט"ם והמוליציימיר בראדום היתה קטנה והיו בה מעט אנשים, צורפו אימוא לגירוש יהודי ראדום - המטקדה של ה-זיכערהיימס - מוליציי שבראשו עמד ס"ס-אוברשטורמפירר ליבהארדט ואנשיו.

מחלקה - החטקה בגירוש יהודים מטעם הגיטאות (כמחלקתו של אייכמן בברלין), ומטקד מחלקה זו היה אדולף מויכט קרימינאלראט וס"ס-האופטשטורמפירר והוא עמד בקשר מתמיד עם ד"ר בעצ'ר חט"ם ומוליציימיר של מחוז ראדום.
מויכט, היה ממונה על ה-"סונדרקומאנדו" לגירוש היהודים מגיטאות למחנות והשמדה בעל עיר וגיטו שבמחוז ראדום.

קומיטאר מויכט נשלח ע"י ד"ר בעצ'ר למקומות אחרים לחכין ולארגן את ה-אויסזידלונג ולהשגיח עליהם מ בשמו של ד"ר בעצ'ר. (מדובר במקומות קטנים יותר שהגנרל לא ראה זאת לכבוד לחיות שם בעצמו נוכח). - בגירוש יהודיא קילץ, צ'נסטוכוב ומיונטרקוב, כן היה ד"ר בעצ'ר נוכח יחד עם מויכט.

בזמן האויסזידלונג מראדום, היה רוב חצוות של חזיכער היימסמוליציי (גיסטפו) של המפקדת בראדום בגיטו בפעולה. המקידם היה, יחד עם המשטרה היהודית (יידישע אורדנונגס-דינסט), לחוציא את היהודים מבתיהם ולהביאם לריכוז במגרש המרכזי. היתה להם גם פקודה לחרוג יהודים במקום, כגון :- חולים ובלתי מסוגלים ללכת. רוב היהודים בגיטו נהרגו ע"י אנשי חט"ם והגיטטפו.

חוץ מהאופטשטורמפירר פוקס, לא יכולים להוכיח לאף אחד מאנשי הגיטטפו אמ את השתתפותם ברצח יהודים בשעת האויסזידלונג מגיטו ראדום. (טוף עמ' 77)

עמ' 78 -

לשם סגירת הגיטו ושמירה מבחוץ, השתתפו המוליציי-קאמפאניע "מינכן" שהיו מעילים ב- ראדום . המקידם היה לאסור על יהודים לעזוב את הגיטו ומי שעשה זאת, נתרג על ידם. חוץ מהמוליציי-קאמפאניע מינכן, עסקו גם בשמירת על הגיטו מחוץ, המשטרה הפולנית וחט"ם וועטירינער-ערזאץ-אבטיילונג. באם חעוזרים האוקראינים, שעזר עליהם הנאשם קאסק אמנם השתתפו בגירוש יהודים מגיטו ראדום - לא יכולים לקבוע בוודאות.

עמ' 79 -

בעמוד זה, מופיעם שמות של 15 העדים הגרמנים שבאו להעיד במשפט זה בהאמבורג . אלו הם קציני גיסטפו לשעבר, קציני ס"ס ומשטרה וגרמנים אחרים שעבדו בראדום בזמן המלחמה

ח 69 התביעה כללית בהאמבורג כתב האשמה מ-14 בדצמבר 1971 עמודים 69-79
נמצא במשה הכללי של משטרת ישראל מ"א. המחלקה לחימוש מושעים נאציים.

Staatsanwaltschaft bei dem Landgericht in Hamburg

A n k l a g e s c h r i f t Hamburg den 14.12.1971

werden angeklagt in Radom und anderen Orten im Distrikt Radom des ehemal. Generalgouvernements Polens in den Jahren 1942 u. 1943 Verbrechen, strafbar nach Par. 211, 47, 49, 74 StGB.
Vorsätzl. Mord [illegible]

הגיטו הקטן (מחנה עבודה)

פ ר ק יא'

קשה לקבוע מספרם המדויק של המגורשים לגיטו הקטן, לאחר שלושת לילות הזוועה (אור ליום ה-5, אור ליום ה-17 ואור ליום ה-18 באוגוסט). לפי אומדן נכלאו בשטחו המוגבל כ-2,000 יהודים שגזרת הגירוש פסחה עליהם לעת עתה, וכן השוטרים ומשפחותיהם שמנו כ-300 איש.

נוסף עליהם חדרו לגיטו מאות יהודים שהתחבאו במקומות סתר ופועלים שעבדו בבתי חרושת סוניים.

בבית החרושת לנשק הוחזקו אז (במחנה סגור) כ-2,000 יהודים, בבתים אספקה של חצבא כמה מאות פועלים - בעיקר נשים, במחנות עבודה אחרים עבדו כמה עשרות בכל מחנה.

המספר הכולל של היהודים ששרדו בימים ההם, נאמד ב-5,000. מהם - 25 אחוז נשים ומעט מאוד ילדים - כ-25, ובסוף 1942 הגיע מספרם ל-70 ילד. התוספת באה, בעיקרה מהמחבואים אצל הנוצרים. ב"אקציות" שלאחר מכן, נשמדו רובם. מרמים על מספר היהודים שנותרו בראדום לאחר ההשמדות הגדולות עורכמו גם בעיתון הגרמני, שנועד לגרמנים בלבד - "וואכענשריפט פון ראדאמער קרייז". מאוגוסט 1942.

בכניסה לגיטו הקטן התנוסס שלט: "מחנה לעבודת כפייה" וכל הנמצאים בו, חיץ, איפוא, עובדי כפייה - אלפי עבדים לאנשי הס.ס. הס.ד. וכל מפעל גרמני שהעביד יהודים. מקומות עבודה שילמו לס.ס. 5 זהובים בעד פועל יהודי שעבד אצלם ו-4 זהובים בעד פועלת. ליהודים לא שולם שכר עבודה. הם קיבלו "מינה" בגיטו, 200 גראם לחם ליום, קפה בבוקר, ולצהרים - מרק מהדל, ולמעטים מרגרינה או מרמלדה. כל יהודי נתחייב ברישום מדש, ועל תעודתו נקבע מספרו במחנה, שישמש כאישור להמצאו בגיטו. ליד הכניסה לגיטו חוצב משמר כבד.

חיי יום יום בגיטו הקטן

החיים בגיטו הקטן החלו - בחורף בשעה שש בבוקר, ובקיץ - בשעה חמש. מי שהתפלל הקדים לקום במחצית שעה. הרתיחו מעט תה, לגמו מהר, מרחו במרמלדה כמה פרוסות לחם, ורצו לשער כדי להתייצב בשורות היוצעים לעבודה. בגיטו נשארו השוטרים היהודיים, הפרטונל הרפואי, העקידים, ועובדי המטבח עם אישתה גרין בראשם. הלה השתדל להוציר כל יום אוכל לעובדים היהודים בבית החרושת לנשק (וויטוורניא), שמנת מזונם רחוקה היתה מלהשביע. מעמיים בשבוע היה מקבל בשר סוס, אולם למקפידים בכשרות החליף את מנת הבשר בחצי ביצה. חודות למאמציו קיבל כל אחד מנה "הגונה" של לחם ומרק. ה"חיים הפרטיים" התחילו לעת ערב עם שובם של האנשים מהעבודה.

./.

"חיים פרטיים"? – הלא סעדו במסבת ציבורי, גרו יחד עם אנשים זרים, ללא פינת לפתייחד בה ובאין משפחה. מכל מקום, השבים מהעבודה חרגישו בציפייתם של הנשארים במחנה. הרי מקרים של מכות ויריות בעבודה היו שכיחים למדי, וכן מקרי עצירה ליד הכניסה לגיטו, בגלל הבאת מעט מזון וכו'.

אחרי רחיצה קלה רצים למסבה ואח"כ למחסן לקבל את המנות הקצובות, ויש הממהרים למרפאה, הפתוחה רק בערבים, כדי להיבדק אצל הרופא או לקבל התבושת על מצב שנגרם בעבודה. לכל כאב ומחושים נתנו טבליות אספירין – תרופות של ממש לא היו. רק סובלי חום גבוה וסימני מחלה רצינית נתנו משחרור מהעבודה ליום יומיים או לתעברה לבית החולים, אולם מחמת החשש להישאר בגיטו בשעות היום, התאמץ כל אחד לפי יכולתו, והשתדל לא להזדקק לתעודת השחרור...

בשעות הערב התגודדו אנשים בסימטאות, חטפו שיחת רעים על דא ועל הא, ועל... המצב בחזיתות. הדחיים נכנסו לבית המדרש (בדירתו של הרבי מקוז'ניץ ר' אלעזר אלימלך רוקח זצ"ל, ברחוב שפיטלנה 2) להתחמם, שעה קלה, באורח של תורה. בנקודות שונות ליד הגדר מתאספים אלה המקיימים "עסקים" עם הפולנים שמעבר לגדר, וכאשר מחקרב שוטר מתפזרים הם איש מהר.

בגיטו היו גם "עצמאיים", והם – העגלונים והסבלים. הם חובילו מצרכי מזון ואספקה לגיטו וכן... מתים לבית הקברות. ישראליק העגלון היה רותם סוסיו ומוציא את המתים כשהם מכוסים בסמרטוטים, לבית הקברות, שם חדליק בעזרת עוזריו מדורה לחימום האדמה הקפואה, כדי שיוכל לכרות בה "קבר אחים" – לגברים לחוד ולנשים לחוד. בית הקברות היהודי חולל, עוד לפני חגירוש הגדול, על ידי גרמנים ופולנים, שעקרו את המצבות, ורעו עדריהם בשטחו. שברי המצבות התגוללו בחוצות העיר ורצפו בהם מדרכות וחצרות.

הסכנות הצפויות יום יום, ואף-בטחון במחר, עודדו אצל חלק היהודי חגיטו יחס ציני ומוטקר לכל. יש שבילו את לילותיהם במשחק קלפים, אחרים השכיחו יגונם ביי"ש (מכרו חפציהם ודברי ערך לפולנים ובתמורה קנו משקה). למעמים "חביאו" מפיות החרושת לנשף (וויסווורניא) את חחזן רונטל, וחוא שר למניחם פרקי חזנות, חכנר חיים ניבן, ואחרים אף רקדו... חאנשים נתעטו להרגשת "חטף ואכל – כי מחר נמות". מעטים האמינו ביום המחר. חוסר חורים ומשפחה, אך הגביר את יצר החתפרקות...

* נלקח מתוך הספר ראדום עמודים 242-243.

21,9,1942

תרגום מגרמנית לעברית:-

בי שיתביא יהודים או יתן להם סיוע בפזון - בן מוות הוא.

הס"ס והפולצייפירר - בעצ"ר, הוציא צוו בתאריך ה- 21 לספטמבר 1942, הודש אחרי גירוש יהודי ראדום, להושבים הפולניים בראדום ובו, הוא מזהירם מפני מתן עזרה ליהודים או התחבאותם:-

לפי הידיעות והנסיונות של השבועות האחרונים שהראו לנו כי פהאזורים היהודיים בורחים היהודים מפני האווקואציה (דפורטציה), כלומר, בורחים מהגיטאות. אותם היהודים, ודאי שקבלו סיוע ונתקבלו ע"י הפולנים.

אני מודה, לכל ראשי העיר, ראשי הפועצות והיושבים להודיע בישוביהם ובכפריהם ולהכהיר להם, שמי שמקבל יהודי לביתו, עזרה עצמו אשם - לפי הסעיף מס' 3 של ה- גנרל-גוברנמור מה- 15 באוק' 1941.

כמו כן, גם הפולנים שנותנים עזרה ליהודים הבורחים -אף אם לא נותנים להם מקום לינה אלא אוכל, הם מוכרים להם מזון -גם הם יענשו לפי סעיף זה.

החתום - ז"ר בעצ"ר

ס"ס שטאנדרטנפירר ופוליציייפירר

שוד וגזל ברכוש היהודים

כל הרכוש של יהודי ראדום שנשאר לאחר ה"גירוש" הגדול נאסף לכיכר סטארה-מיאסטו, שם מויינו החפצים. 200 יהודים עסקו בעבודה זו במשך חדשיים. חפצי-ערך יקרים, לבנים ומלבושים נשארו בכיכר סטארה-מיאסטו 10. עם גמר המיון, פיזרסמו אנשי הס.ס. והמשטרה מודעות בעתונות, כי רהיטים יהודיים נמכרים פומבית לגרמנים ללפולקס-דויטשה.

חמכירה חזאת נערכה באוקטובר 1942. "המחירים" נקבעו ל-אחוז אחד מערכם. החמורה נמסרה לאנשי הס.ס. ומפקדת המשטרה. שלשה יהודים (ביניהם בעל העדות א.ל.) נצטוו למנות את חכסף חמזומן. "עבודה" זו נמשכה חדשיים. חסכום עלה ל- 5 מיליון זהובים. (מלבד יחלומים וזחב - שאנשי הס.ס., שנוכחו במקום, חכניסו לכיסיחם, מבלי להודיע על כך לממונים עליהם). לעתים נמצאו בארגזים "תעודות אריות" של מכרים, וכן את חחיקים וחארנקים שלחם. חכסחים שנמנו, חוכנסו לבנק על חשבון "קרן לעזרת-חורף לעם חגרמני". יתר חכספים וכן ההכנסות משכר-חעבודה של היהודים במקומות חשונים, שימשו לכיסוי חוצאות-חאחזקה של מחנה חעבודה ברחוב שוואר־ליקובסקה (למזון, חשמל, בניית בדרות, והשלום משכורות לס.ס. והאוקראינים, שימשו מובילי חשרנסטורטים למרבלינקה).

מיון הרכוש הגזול במחסני "קורונה"

עוד בלילה הראשון של הגירוש, חוציאו חגרמנים 50 בחורות ונשים צעירות משורות חמיועדות ל"משלוח", וציוו עליהן לנקות את בית-המשטרה ולהתחיל במיון החפצים שנאספו בבתי היהודים.

משנצטברו רהיטים וחפצי-ערך רבים, וביח המשטרה חיח צר מהכילם, העבירו את חחפצים למחסני ביחח"ר "קורונה", וחעסיקו בעבודה את כל חבחורות. חן מיינו לבנים, בגדים, נעליים, מצעים, כלי-מטבח, ממוטות, מערכות של סכינים, כפות ומזלגות מכסף, חפצי-זחב וכסף ועוד. החפצים נארזו ונשלחו לגרמניה. מנהל העבודה בכל המחסנים חיח גרמני בשם א ו ל ר י ך. חוא לקח את חבחורות בבוקר מחגיטו, והחזירן לשם בערב עם גמר העבודה.

גרמני שני בשם מ י ט ל מ י י א ר חשגיח על חעובדות לבל חשמנה דבר בכליחן, גרם, חוא ומרעיו, דרשו לארוז לעצמם מחפצי-חערך חיקרים ביותר ולשלחם בחבילות לגרמניה ולאוסטריה, למי כתובותיהם חפרטיות. כמה שנח עסקו חבחורות ב"מלאכת"זו. חן מיינו גם חפצי ערך שחובאו מהעיירות בסביבה, שיחודיחן חובלו לטרבלינקה.

המתחבאים מתגלים

לעתים קרה שמוציאי הרהיטים מבתי היהודים שמעו קול בוקע מבין חגרוטאות "יהודים חצילו!" היו אלה יהודים שחגרמנים לא מצאום במקומות-סתרם בעת ה"משלוח" חגדול. את הרוב חצליחו היהודים, מוציאי חרכוש, לחדחירם מעיני הגרמנים ולחעבירם לגיטו חקטן, ממונים בין חגרופאות, או כעובדים באיסוף הרכוש. כדי לחצליח בחחבולה סיפקו חם משקה משכר לגרמני חממקח על חעובדים.

מתוך חספר "ראדום", עמ' 242.

הנהלת היודנראט בגיטו חשמן

כמעט כל חברי היודנראט של הגיטו הגדול "גורשו" יחד עם רוב יחודי האדום למרבלינקה. הנאצים מינו את ד"ר מאסמן ל"זקן מועצת המחנה" (במקום יו"ר מועצת היחודים), וד"ר שנדרוביץ סגנו. שינוי חשם נשא בחובו שינוי מהותי במצב השרידים מהגיטו הגדול. נתבטל הצורך במחלקות, כמחלקה חמשפטית, לדירות, לעדי שדה. חדואר נעשה אף הוא מיותר לפי שהקשר עם החוץ (מחוץ למחנה) נותק בחוקף החוק. סידור העבודה נעשה ע"י המשטרה היהודית.

הרישום בכרטיסיה היה מדוקדק, ביחוד ניתנה חדגשה לציון המקצוע של הנרשם. כן רשמו כל תנועת האוכלוסיה במחנה, חיסול מקומות עבודה, שליחת האנשים למחנות אחרים וכו'. מספר המתים באורח שבעי, היה קטן, הרוב - נירצחים. העתק הכרטיסיה הומצא ל"משטרת המבחון" הנאצית . הרשות להמצא במחנה חיתה רק לרשומים בכרטיסיה, ועל כיה הוצאו מנות המזון.

חלוקת המזון

המזון שחולק ע"י מועצת היחודים ואחר כך ע"י "מועצת המחנה", הומצא להם על ידי השלטונות הגרמניים. חלק נוכד למטבחים במקומות - העבודה ובמחנה, וחלק לחלוקה כל 10 ימים: לחם- 200 גרם ליום, סוכר - 10 גרם, מרמלדה - 25 גרם, ולעיתים גם מחיכת סבון. זמטבחים קבלו כ- 20 גרם בשר לנפש, גרם אחד וחצאי, תפוחי-אדמה, גריסים וקצת ירקות. מנחל חמטבח חיה אברחם מנשליק.

לשוטרים היחודיים חיה משכח מיוחד. מזונם היה טוב מזה של עובדים אחרים, וכן סעדו שם גם הילדים ששרדו במחנה.

המשטרה היהודית בגיטו חשמן

שמח הרשמי חיה כעת: "משרות חיחודי לשמירת חסדר" אבל המקידה הורחב. מספר השוטרים גדל והלך, וזאת לרגל המקידים המרובים שהוטלו עליהם. בראשם עמד עו"ד סימנר מהעיר קאליש. המשטרה סידרה את האנשים לעבודה וליוותם אותם למקומות עבודתם ובשובם למחנה. עמדה בקשר מתמיד עם הגרמנים וחוציאה לפועל את כל מקודותיהם. חיה להם, במידה מסויימת, חופש תנועה, וע"י כך האפשרות להסדיר ב"פרוטקציה" ענינים שונים כגון: מחבאת ילד יהודי בצד ה"ארי", חבאת חמצים יקרים, או כסף ממחבואים בדירות חקובמות, וזאת בצורה חולכת איש ל"עבודה" וחחזירתו. משעמדו על כך הגרמנים, חוגבלה תנועתם של השוטרים היחודיים והם קיבלו "פינקסי שרות" שבחם נרשמו מועדי היציאה מהמחנה, מטרת היציאה וכו'. כל חעובר על התקנות היה צפוי לעונש מוות.

חם גם שמרו על הסדר ליד החורים במטבח, במחסן למצרכי מזון, פקדו על כבדי הגיטו,לבל יבריחו חוצה ומחוץ לגי סו. חעונשים נגד העבריינים מסוג הזה חיו - מאסר במפקדת המשטרה (שוואליקובסקם 10), או עבודה כפיים (לא לזמן ארוך). לעומת זאת , מי שניתפס ע"י חס"ס או חס"ד לא אזר יותר: נורה במקום, או נשלח לאושוויץ.

מתוך ספר "ראדום" עמ' 243.

חלוקת העבודה

כל אנשי המחנה נתחייבו בעבודה לפי הסידור של המשטרה, שהיתה שולחת לעבודה בהתאם למקצועו של כל אחד. ב"מרוטצקיה" אמשר היה, לעיתים, להשיג עמודה קלה יותר. רבים עבדו ("בחשאלה") גם בבתי-חרושת פרטיים של גרמנים או במפעלים יהודיים לשעבר.

היציאה לעבודה היתה בשעה 6.30 - 7 בבוקר והחזרה היתה בשעה 19 עד 21. ביום ראשון היו "נחים" להלכה - ולמעשה עבדו במפעלים רבים 7 ימים בשבוע. מלבד השוטרים היהודיים, ליוו את הפועלים היהודים בצאתם לעבודה - גם פולקס-דויטשה. אחר כך, נאסר עליהם לווי יהודים לעבודה.

הפועלים התייצבו ליד היציאה של הגיטו לקבוצותיהם. המשטרה בדקה את מספרם, מסרה דו"ח למשרד הס"ס ומפקדת המשטרה הגרמנית. הדו"ח הזה שימש יסוד להשבונות תמורת העבודה שחייבה "לאנשי הס"ס והמשטרה בעד עבודתם של הפועלים היהודיים. במרוצת הזמן, בגר החיקוח והנהיגו כרטיסיות של העובדים לפי מקומות עבודתם. כל יום צריך היה להחתים את הכרטיס בדרך לעבודה וממנה. בכרטיס השתמשו לבדיקת ההעדרות מהעבודה, שגררה אחריה עונש מאסר ללילה במפקדת המשטרה, או שליחה לעבודה כפייה קשה. ברם, אם נתפסו יהודים במחנה על-ידי הגרמנים ב"בדיקת-פתע", הם ירו בכל איש פשוט מהבלתי-עובדים.

השליטים הגרמנים על חיי היהודים

השלטון על כל מחנות היהודים בראדום - היה בידי גנרל הס"ס והמשטרה - ד"ר באצ'ר (גרמני מהעיר קליידה בחוף הבאלטי, נאצי קנאי). רשע שהטיל אימתו אף על הגרמנים הכפופים לו. סגניו היו - ווילהלם, בלום, וכמובן ווינריך.

מפקד הישיר על המחנה בראדום, היה האונטרשטורמפירר שיפרס, זמן קצר - ווינריך ואחר כך - אונטרשטורמפירר רקיס (פולני - רוצח ידוע ממחנות לבוב וטרנופול). לבסוף פקד על מחנה קנול. בלום ווינריך ושיפרס - פקדו על כל האקציות הדמים ב-יהודי ראדום. (שנת 1942 - 1943).

רק זמן קצר, היה הגיטו הקטן שרוי בשלוות יחסית (בעד שלמונים), ושוב בוצע גל של רציחות במחנה ראדום, בשידלומיץ, וולנוב וביה-החרושת לנשק, על ידי המפקדה המיוחדת של אוקראינים שבראשם עמד ס"ס-אונטרשטורמפירר קאמקה.

מזמן לזמן, הפיעו אנשי הס"ד (גיסטפו), ודרשו להסגיר להם יהודים שרצו כביכול לברוח מהמחנה (משה מרגלית - חתנו של נתן שרק - ואשתו, ירמיה דן, ארשור טרדמן ואחרים). המוסגרים לא חזרו עוד. הם נורו בעת "חקירתם" או גורשו לאושוויץ. מנהל המחלקה היהודית ליד הס"ס היה קצין הגיסטפו בשם שבל. (מוצאו מוינה).

מתוך חטפר "ראדום", עמ' 244.

יהודים אחדים נוסעים לארץ-ישראל

בנובמבר 1942, התפשטה בגיטו חידיעה על רישום מספר מספחות יהודיות לנסיעה ל - ארץ-ישראל, לפי רשימה שמית שבידי הגיסטפו. תחילה, לא התייחסו באימון לידיעה זו. אולם חס"ד חבטיחה שאין מרמה בחודעה זו, והאנשים שנדרשו להירשם, (קרוביהם של אזרחים בארץ-ישראל), לא החמיצו את ההזדמנות, ונרשמו. כפי שנתברר אחר כך, השתדלו בא"י ראשי מסחות אחדים, שמשפחותיהם נשארו בראדום, כמו משח מרגלית, יוסף צוקר (חתנו של אברהם לה גולדברג), מקובר (חתנה של שרה ביילה רוטנברג), וורשבסקי (חתנו של אברהמצה פרל) ועוד, להוציא את משפחותיהם מגיטו ראדום. חלק מהנדרשים לא חיה כבר בחיים: טובקא גולדברג-צוקר, וילדיה, רחל רוטנברג-מאקובר. אשה אחרת בשם גולדברג, ניצלה את ההזדמנות, נרשמה ואף נסעה עם ילדיה במקום האישה שנספתה בשם זה. בצורה כזו, (במקום מישהו אחר), נסע גם בנו של אליעזר גוטליב. נסעו חנשים: אשפיס(בת מוכר חספרים), אשת משה מרגלית, שטרקר, וארשאווטקא, קורמאן, ואחרות שחיו ברשימה.

ברגע שעזבו את המחנה, סונח מייד היחס אליהם, חסרטים עם מבינו-דוד הוטרו מזרועותיהם, חורשה להם לקחת עמם מזוודות, ללכת על מדרכות חרחוב, לקנות מצרכים בחנויות. הם הובלו לתחנת הרכבת ונסעו ברכבת-נוסעים. תופעה זו, עוררה תקוות בין אנשי המחנות ובכילוין עיניים ציפו לידיעות מחנוסעים. משחגיעו חידיעות מטוריה, כי הם נמצאים בדרך לארץ-ישראל, נוכחו כולם לדעת שהמעם קיימו חגרמנים את חבטחתם. פירושים שונים ניתנו לעובדה זו, חגירסה שנתקבלה על דעת חרוב היתה - כי היחודים א חוחלפו בגרמנים "חשובים". ויש טקיוו לחילופין בקנה-מידה גדול...

חרישום (חשני) לנסיעה לקרובים בארץ-ישראל

בחלך-רוח זה, נתקבלה חידיעה על עקודת חס"ד לרשום את כל היחודים שיש להם קרובים בארץ-ישראל (חורים, ילדים ובני-משפחה אחרים). חרישום חושל על היודנראט ולא ייחלם, שכל אחד רצה - בכל מחיר - לחירשם לנסיעה!

אברהם בולדברג מספר:-

מיד לאחר נסיעתה המוצלחת של קבוצת היהודים לארץ-ישראל, פנה מנהל המחלקה היהודית ליד הס"ט אל פאסטמן ושנדרוביץ ומעקר המשטרה ע"ד סיטנר, שיצתחו ברישום יהודים לנסיעה אל קרוביהם בארץ-ישראל. 3500 איש צבאו על משרד היודנראט, כדי לברר נכונות חידיעה ואז, החל הרישום בחנחלתו של ד"ר שנדרוביץ ובסיקוחו של זאמיצקובסקי. הרישום נמשך יומיים. הכל מסרו על קרובים אמיתיים ומדומים בארץ. מעניין, כי 18 יהודים רשמו, שיחיאל פרנקל, העסקן הנודע, הוא אחיהם...

ושוב נתעוררו תקוות. "אמרו" שאנגלים הסכימו להחליף שני גרמנים פלשתינאים ביהודי אחד. ועוד "אמרו", כי לא יהרגו עוד יהודים. ועוד "אמרו"...

בהמצת השמועות האלו, לא היח חלקם של הגרמנים קטן... בעלי היכולת השתמשו ב- פרוטקציה ושוחד כדי "להבטיח" לעצמם נסיעה, ונתקשחו יהודים חרבה שכן היו להם קרובים בא"י. ברם, הריסוק הזה לא מילא את התקוות שתלו בו. אף אחד מהנרשמים לא נסע לארץ-ישראל, אולם חרשימה קבעה גורלם של חרבה יהודים ב"אקציה" של ה- 13 בינואר 1943.

מתוך הספר "ראדום", עמ' 250 שיצא בחוצאת ארגוני יוצאי ראדום בישראל ובתפוצות, בתל-אביב בשנת 1961.

התחרות להרשמה לארץ-ישראל בגיטו ראדום

(מתוך ספרו של ט. ערידמן שהופיע בשפה האנגלית).

כשהתפשטה השמועה, שישנו שמץ של תקווה להחליף יהודים מהגיטו תמורת גרמנים, המצאים בא"י או בשבי הבריתי, נעשתה פתאום כל האוכלוסיה, שנשארה בגיטו הקטן - לציונית. כל אחד רצה להירשם לנסיעה לא"י והמציא לעצמו קרובים כביכול, המתגוררים בא"י. אולם הגרמנים, כלומר הגיסטפו, לא איפשרו ליותר מ- 1500 יהודים לחיכלל ברשימה זו, בעוד שבגיטו נמצאו אז 3500 יהודים - חיות וכל אלה שברחו בקיץ, בחודש אוגוסט לשדות, ליערות ולמחבואים אחרים חידושים להם - כמו מטעים, ושהו שם עד יעבור זעם וייגמר הגירוש הגדול.

חיו נוצרים שקיבלו יהודים ממכריהם - וזאת מפעם הומניטרי או תמורת תשלום או, תמורת חפצים שנתנו להם. אותם מאות יהודים חזרו לגיטו. כמן כן, שיחררו אנשי הוורמאכט את היהודים שהיו "קאסאנורס" (יהודים שגרו אצל אנשי הוורמאכט בצרפת שחללו הקימו למענם ובהם, שמרו עליהם מפני הגירוש) ונתנו להם לבוא בגיטו הקטן.

הפרוטקציה, גדולה היתה. מי שחשב שחצליח כבר ונירשם, חוברר לו שאחרי ימים מספר הוא נפתק מהרשימה ו"יחסן" אור הופיע במקומו, יחסן - שהיה מבני שלומם של ראשי היודנראט הדוקטורים - פאסטמן ושנדרומיץ, או משתייך למשפחת הממשרה היהודית ששמרה על קרוביה וחבריה הטובים.

סוג אחר של מיוחסים היה - חבחורים הצעירים שעבדו עבודות מיוחדות כטבליט, או כבעלי-מלאכה אצל הס"ס, גיסטפו או הוורמאכט והם, הופיעו עם הקציץ "שלהם" והוא איים על ראשי היודנראט ודרש שהיהודים "שלו" יופיעו ברשימת הנוסעים לא"י. כלומר, קציני וסמלי הס"ס או הוורמאכט לחמו למען יהודיהם שייסעו לא"י.

גם טוביה פרידמן ואחותו, בלה, נרשמו לרשימה זו משום שהיו להם קרובים ממש בא"י - בת דודה בקבוץ "מזרע" של השומר-הצעיר ובנוסף לכך, היה אביהם ציוני ותיק שהוציא בביה-חדפוס שלו שבועון ציוני בשם - "ראדאמער-קעלצר לעבן". אולם, הם נמחקו מהרשימה.

טוביה וחבריו, הצליחו לשכנע את קצין הוורמאכט שאצלו עבדו - קצין בדרגת לויטנט - אדם מלומד ורחוק מלחיות אנטישמי, והוא חבטיח ללכת איתם לגיטו, ליודנראט. ואכן, הוא עשה זאת- הוא דיבר עם ראש היודנראט - ד"ר פאסטמן סיפר לו שהוא הלויטנט המפונה על ביה-חחולים חצבאי הקטן - "קראנקן - זאמלשטעלע" וכרופא אל רופא הוא מבקש ממנו כי ירשום את חכשח היהודים "שלו" ברשימת חנוטעים.

הוא אינו רוצה, כך טען, שהדבר יהיח על מצפונו באם היהודים הללו ימלו לידי הגיסטפו בפוקדם או במאוחר, ויחרגו עם רוב היהודים.

פאסטמן הבטיח לו זאת ואכן, רשם טוביה את שמו ואת שם אחותו, בלה, וכשהגיע הגירוש הגדול הסני - ב- 13 בינואר 1943, חופיעו שניהם ברשימה ונשארו בחיים בגיטו. כל היתר, שלא הופיעו ברשימה, נשלחו לטרבלינקה.

מתוך הספר
"דה האנטר" שיצא לאור בשפה האנגלית בשנת 1961, בניו-יורק.

מלכודת של ארבע גיטאות חדשים

בנובמבר 1942 הוסיעה בגיטו הקטן מודעה מאת הגוברנמור, על הקמת 4 גיטאות חדשים: בשידלובצה, סאנדומיירז (צוזמיר), ראדומסק, ואויאזד, בהם יעסיקו את היהודים בעבודות שונות חדרושות לגרמנים. (Szydlowiec, Kazimierz, Radomsk, Ujazd.)

הנאצים ידעו שיהודים רבים נמלטו מהגירושים הגדולים באוגוסט 1942 ומסתתרים בכפרים וביערות, ובמטרה לפתותם שישובו לגיטו, הדביקו את המודעות על עמודי הטלפון וחטלגרף שבצד הארי ועל עצים במבואות היערות.

בגלל הקור העז ששרר בחורף החוא, הרעב, והסלטולים המיבעים, הצליחו הצוררים בתחבולתם וכ- 20 אלף איש יצאו ממחבואיהם וחזרו לגיטאות הנ"ל. ב- 13 בינואר 1943 חוסלו גם הגיטאות הנ"ל והיהודים הובלו לטבח לטרבלינקה.

חגירוש לשידלובצה

ב- 3 בדצמבר 1942 בשעה 5 לפנות בוקר, חופיעו בגיטו הקטן אנשי חס.ס. והאוקראינים, והחלו בעזרת שוטרים יהודיים בחרצת היהודים למגרש. קצין חס.ס. ש י מ ר ם ציווח על היהודים להסתדר בחמישיות, ובראשם השוטר המלווה אותם יום-יום.

העובדים אצל הגיסטאפו והצבא הגרמני הוצאו מחשורות, ואילו 800 איש, אנשים נשים וילדים, הובלו ברגל, מרחק של 30 קילומטר, לשידלובצה. חמרצחים האוקראינים היכו אותם בדרך. על מי שפיגר בחליכת נורה ברגל. שלג וכפור הכבידו על החליכה. בחצות הגיעו לשידלובצה, שם הכינו להם יהודים קפה חם, אבל מחמת האפלה וחצפיפות האיומה, זכו מעטים לטפל קפה. למשך הלילה הוכנסו האנשים למבנים רעועים ומזוהמים של ממעל לעורות יהודי לשעבר, שעמד עזוב ושדוד. הגיטו כבר היה מחוסל. למחרת חועברו לכמה חורבות לא הרחק מביח-חקברות היהודי העתיק, בהם רוכזו כ-6000 יהודים (שחובאו ממקומות שונים וכן יהודים שיצאו ממחבואיהם וחזרו לגיטו) במטרה לשלחם להשמדה לטרבלינקה.

כשנודע מה צפוי ליהודים בגיטו חדש זה, ברחו מספר צעירים ליערות הסמוכים, ועשרות רדומאים ואחרים, ביניהם לייבל ר י ם ש ם, רבקה ש ו ט ל נ ד ואביח ח י י ם י ו ס ף (נספח את"כ במחנה-ריכוז), חגב א י י ז נ ב ר ג משידלובצה ובנח, ועוד, נמלטו באמצע הלילה משידלובצה וחגיעו חזרה לגיטו חקטן בראדום.

חלק מחצעירים שנשאר בשידלובצה נלקח לעבודת-כפיה בבית-חחרושת לנשק בסקרז'יסקו וסטאראכוביץ, חילדים והזקנים פורו במקום, ואילו הנוחרים הובלו ב-13 בינואר 1943 לטבח לטרבלינקה.

מתוך הספר "ראדום", עמ' 250 - 251.

בעברית שיצא לאור בשנת 1961 בתל אביב ע"י ארגוני יוצאי ראדום בישראל ובתפוצות.

ח"אקציה" ב-13 ינואר 1943

בסרס עלה השחר של אותו חיום, פרצו לביטו חקטן אנשי ס.ס. וס.ד. בראשותם של גנרל ב ס ש ר, ש י ט ר ס, וה נ ש ל. לפי פקודתם הוצאו כל היהודים מבתיהם ורוכזו במגרש חגדול שברחוב סוואר‌ליקובסקה 24. מסביב לגיטו הוצב משמר מזויין של מאות פיליפ ואוקראינים. כל מי שניסה להתחמק או להסתתר, נורה בו במקום על-ידי כנופיות חס.ס. וחאוקראינים. הכפור היה חזק. האנשים חמש קמאו מקיר. שיברם לקח לעצמו את ה"טימול"בילדים. תוא חיפש אחריחם ורק מצא אותם זקקם באויר ותוך כדי זריקה ירה בחם. ילדים אחרים שנפלו לידו, תרימם ביריו ונפץ ראשיחם אל הקירות וגולגלותיחם נתרסקו.

ב-7 בבוקר עמדו כבר כל יחודי חגיטו על חמגרש, אחוזי מחד ובחלה פאימת חעומד להתרחש. ליד שולחן, שהועמד בכניסת למגרש, חתיישבו קציני ס.ס. וס.ד. ולידם חד"ר שנדרוביץ, זקן חמחנה, חמזכיר זמטשקובסקי ושני שוטרים יחודים, שחקריאו שמות ח"חרשימה חחלשחינאית". אותם חאנשים, ששמותיהם נקראו מתוך חרשימה, היו צריכים להתעות בכדי לחודיע על מציאותם במקום. אלה חוכנסו מיד ל"קבוצה חלשחינאית" שרוכזה בבית מס' 10 ברחוב סוואר‌ליקובסקה (בבית זה שכנה חמפקדה של חמשטרה היחודית ובעת ה"מבצע" ישבו בה מפקד חס.ס. וחס.ד. עם כסטר וווייזנריך בראש, וקיבלו דו"חות על חנעשה בחוץ), וחיתר נשארו עומדים ברחוב. אירע שנקראו שני שמות דומים, או שמות של שנו אחים, מי שמחיש צעדיו, זכה ונכנס לבית חמפקדה, ומי שאיחרע מזלו ולא שמע את שמו, או שמע את שמו אלא מיגר בהילוכו - נשאר בחוץ.

ה"חרשימה חלשחינאית" נקראו שמות של 1500 יחודים בערך. חואיל ורבים מהנקראים היו טרוסקציונרים ועובדי הגיסטו וחס.ס., אם כי לא היו להם קרובים בא"י, ניתן היה לחגיח שאלה עשויים להישאר ולחיפך- מבין אלה שמותיהם לא נקראו, היו דווקא אנשים שחיו להם אחים ואחיות בא"י, אך מכיוון שחסרה להם טרוסקציה, נחתך גורלם לכליה.

ברגע חאחרון עלה בידי מנחל בית חחרושת לנעליים "פולקה" - חמורת שוחד בצורת זוג נעליים - לחוציא את סנדלריו מהקבוצה שנשארה ברחוב ונועדה ל"משלוח". כן חוצאה משמחה שלמה שעבדה בבית מרושת לעורות, וגם חפועלים שעבדו בבניית חצריפים בשקולנה. הנחלת בית החרושת ~~לקוצקא~~,לנסע ("וויסווורניא") בחרה גם היא כמאת עובדים - בחורים צעירים ובריאים. מספר קטן של אנשים הצליח להמלט ולהסתתר בצד חארי. על אף השמירה ניסו אחדים לפלס את נתיבם ולהתערב ברגע חאחרון ל"קבוצת חפלשחינאים" שרוכזה בפני חבית, אולם רק ליידל ר י כ ש מ ן (כעת בישראל) חצליח בכך. שמואל קורץ (בעל השכלה אקדמאית, חתנו של אימשלה זילברשטרום) נורה ומת במקום.

בצהריים נסתיימה קריאת חרשימות, וכ-1600 איש, אנשים, נשים פטף, שנשארו בחוץ, חובלו לרכבת בלוויית משמר כבד תחת מטר מכות ומהלומות אכזריות. שם הועלו לקרונות. מכיוון - סרבלינקי.

./.

מחוך עמ' 251. ספר ראדום בעבריח הוצאת ארגוני יוצאי ראדום בישראל ובחפוצות ח"א 1961

(Boetscher, Schippers, Henschl.)

בדרך קצנו עקרות אנשים מהרכבת, אולם רק יחידים הצליחו להימלט. הרוב נורה על-ידי המשמרות הגרמניים או נמעכו תחת גלגלי הרכבת. אחדים גם הצליחו להימלט בעת הצעידה ברגל לתחנת הרכבת. המערכבו בין הפולנים, עשדו על המדרכה והסתכלו ב"מחזה", אחר כך חזרו שוב לגיטו.

הרצח ב-20 בינואר 1943

מדם חלף שבוע ממבצע ה-13 בינואר, ושוב זועזעו השדידים מרצח אכזרי חדש. על מעשי "חבלה", כביכול, נתפסו ונכלאו א י צ ק ו ב י ץ - שוחף לביה התרושה לגרות "מטרופול" ברחוב מוניושקי. אשתו - ביקור במעלו, יחד עם גיסו השוטר שיינבוים, בלי נטלת רשות מהשלטונות, האומה בורנשטיין - על השלכת כסף ארצה, למניעת העברתו לידי הגרמנים, בעת המיסקר ב-13 בינואר, ג ו ט ל י ב שלמה-יודל, שוחף בבית-חרושת ללבנים בווושניקי - על הסתירו בבית החרושת שלו את אשתו וילדיו. אשתו חובאת למשטרת חולת בטיפוס, כושלת מחולשה. על כולם, חוצא בו במקום פסק דין של מוות. לפי פקודת חס.ד. נורו חם על ידי אוקראינים בחצר חבית מס' 18 ברחוב שוואליקובסקה.

מחפשים יהודים עם דרכוני חוץ לשם חילופים בגרמנים

ב-5 במרס 1943 יצאה פקודה מאת ארנסט קאלטנברונר לכל מנהיגי הס.ס. ב-16 ארצות אירופה הכבושות, תאומרת כי יהודים בעלי דרכוני כוץ-לארץ, ואלה שבישיחם מעודות המוכיחות כי גולדו בארצות אמריקה, איטליה, אנגליה, ברזיל, וכן בארצות נוטראליות, אין לשלחם למחנה השמדה, אלא לכלאם במחנות-מעצר לשם חילופים בגרמנים.

מחגיטו הקטן בראדום יצאו לוארשה כמה משפחות, ביניהן ר ב י נ ו ב י ץ, אשתו וחוריהן ג ו ל ד ב ר ג זליג, אשתו ושני בניו זמיצ'קובסקין צ מ ח חיה (אשתו של הבורסקאי), שלושת ילדיה ואמה. הללו תוחזקו במלון "פולסקי", אולם רובן נשלחו אחר-כך לאושוויץ ולמחנה דאוונסברוק בגרמניה. מעטים מהם נשארו בחיים, וביניהם זליג גולדברג ומשפחתו.

יהודים מבריחת עוברים את ראדום בדרכם לטרבלינקי

באחד הימים, בסתיו 1943, קיבלה המשטרה היהודית פקודה לספק פועלים לתחנת הרכבת לעבודת פינוי פסילת הברזל לאחר הפצצה שאירעה במקום. בשובם מעבודתם סיפרו הפועלים, כי נצטוו לפנות את הפסילה מחללים שנערמו עליה בעטיה של התנגשות ברכבת, וכי ראו יהודים מובלים תחת משמר כבד. כאשר שאלו אותם לאן הם מובלים, הם ענו: "לבית החרושת הגדול בטרבלינקי..." וכשסופרה להם האמת על טרבלינקי לא אבו להאמין...

קרבנות התאונה נפסרו ליהודי ראדום, ונקברו בבית הקברות במקום. זקנה שגילתה סימני חיים, נלקחה לבית-החולים של הגיטו חקטן, שם נשארה עד נובמבר 1943, והוצאה להורג יחד עם כל החולים. השאר חובלו לטרבלינקי לאחר תיקון הפסילה.

מתוך הספר "ראדום", עמ' 251-252.

זמן-מה לפני חג הפורים, דרש שיפרס מאת הד"ר שנדרוביץ ומזעו"ד טיטנר, להכין רשימה של 100 אקדמאים לטובת חילופין במזה קצינים גרמניים אשר בשבי האנגלי. הוא קבע את מועד התייצבותם ביום הראשון, 21 במארס. הוא גם ציווה שהמתייצבים יצטיידו בשתי מזוודות - כל אחד - ולהוסיף בטיטב תלבושתם.

ידיעה זו עשתה לה מהר כנפים בין טרידי האקדמאים היהודים. רבים מהם חתרו ל"פרוטקציה" מאת שיפרס וביקשו ממנו להרשות להם לקחת עמם גם את בני משפחותיהם. שיפרס "ברוב חסדו" נענה לבקשתם - - - גם הד"ר שנדרוביץ היה בין חנוכמים, אולם שיפרס הוציאו מהרשימה: "אתה נמצא בטרנספורט אחר" - אמר לו.

יום התייצבותם של ה"מאושרים" חל בפורים. למזל מבין המתייצבים היו בזה "אצבע אלוקים", כאילו נס פורים שני מתרחש לעיניהם. עם צעדו לשער הגיטו לבושים במיטב בגדיהם, מאוחזים ומזוודותיהם בידיהם, כיאות לעולים לא"י - - - הקרובים וסתם ידידים ליוו אותם לשער הגיטו במבטי קנאה, ובתפילה חרישית בלב...

והנה, אחרי הצהרים נראו שני אוטובוסים מתקרבים לשער הגיטו. האוטובוסים היו עם כטאות סרופדים. קצין ס.ס. קפקה יצא מאחד האוטובוסים וקיבל את רשימת האנשים, שעמדו מוכנים לנסוע. הוא אפילו לא ראה צורך לעיין בה ולקרוא אותה...

קפקה היה במצב רוח מרומם מאד. בלה פרידמן, בחורה צעירה כראוים, ניבשה אליו ותראתה לו דיפלומה של ארוסה ראובן טוויטוס, מוסמך להנדסה בצרפת ("גורש" ב-13 בינואר). חיא"הוכיחה" לו שיש לה קרובים בארץ ישראל, ובראונה להגיע אליהם. קפקה ענה לה שישתדל לסדר את עניינה, אולם אין לו תכטחון שיצליח בכך.

תוך כדי שיחתה עם קפקה הגיע אליה אחיה הצעיר טוביה. חיא מתחננת לפני קפקה שיקח בחשבון לנסיעה גם את אחיה. הפעם לא נענה קפקה לתחינתה, והגיב על כך בטירוב מוחלט. בינתיים נתמלא אוטו אחד אנשים, והאוטו חשני - אוטו גדול ומרווח עומד ליד שער הגיטו הפתוח מוכן לקבל נוספים. קפקה רומז לבלה כאילו הוא אומר לסדר את נסיעתה לאחר-כך. בלה לא הבינה משמעות רמזיו. למה לה לנסוע במשלוח אחר? מבחינה חיא, שקפקה עסוק בעניינים אחרים ומסיח את דעתו מעניינה. מיד נצצלה את הרגע הזה ובמהירות רבה קפצה לתוך האוטו יחד עם אחיה. הם התייחבו ליד אחד האשנבים והביטו החוצה כשעל פניהם נסוכה חדוות אושר של ניצולי ההופת...

הנה עוקבים הם במבטיהם אחרי חעולים לאוטו. הם הם ה"פנים" והאינטליגנציה של טרידי יהדות רוסיה, עם משפחותיהם: הרב ישעיהו זלוטניק, אשתו ובנותיו; פרופסור אלחנן שיצר ואשתו; מרדכי דעך, בתו ובנו מגר' אלכסנדר; ד"ר צונג, אשתו ובתו; ד"ר זואלף פינקלשטיין, אשתו ובתו וילדתה; ד"ר גרשטיין. אשתו ובתו; ד"ר סלומון קורמן, אשתו ובנותיו; ד"ר פריד אנאטול ואחותו הורוביץ; ד"ר וויסונסקי וביטו; רופאת-חשיניים בנקר-דעך, בעלה ליאון, בתם ובנם; מגיסטר וולאדיסלב וויסמוס; חעו"ד טראכטר ובנו; גב' חורוביץ מעליציא (אשת מנהל חגימנסיה "חובבי דעת") ובנתו; מגיסטר אומשובסקי, אשתו, אמו שתי אחיותיו ואחיון אינג' בריש בולדברג, אשתו וילדת אינג' דוד לויון; עו"ד יוסף וויגר, אשתו, חוריה ואחותה

אינג' מאיר קורמן, אשתו, בנו ושני ילדים של עו"ד סלבהן ד"ר ווינפל פליקס, אשתו וילדיון מגיסטר סטניסלב ווינפל וילדון מגיסטר ווטר, אשתו ואביה, וחבון הבקטריולוג וולדיסלב שלמן איזק שטלמן, אשתו והנו עם בעלה עלעק קניבטברגן המוסיקאי יעקב קגן אשתו של העסקן הציוני יהודה קויעמן ובחה החורגת ד"ר לודוויג מינקלשטיין ואשתו; יעקב לסטמן ואשתו שרה מבית וייסבורו, ועוד רבים אחרים.

האוטובוסים נתמלאו מהר והתחילו לזוז. הנוסעים כולם אפופי רגשי שמחה נדירים, בעם הראשונה במשך ארבעת שנות שלטון הנאצים, חגיעו לרגעים מאושרים אלה; יציאה מתוך החופת האיום בדרך לארץ-ישראל - - -

אולם שמחתם היתה עד ארגיעה. איש מהר נתגלה לנוסעים כי האוטובוסים אינם נוסעים בכיוון לרכבת הם משרכים את דרכם בכיוון רחוב סטצרובה ומשם לדרך שידלובצה, בכביש קאלץ. אכזבה מרה ואימה סמוגה יאוש נורא חדר לליבותיהם של כל הנוסעים. זעקת-אימים פרצה מתוכם: "שוב רימונו הגרמנים. מובלים אותנו לעבודת פרך במחנה בליץ'ין". ד"ר צונג הזמן ומיושב הדעת ניסה לחרגיע את האנשים - ולשוא.

ליד בית הקברות הרוסי אשר ברחוב זמלינה, גת מוראות מאחת הסימטאות אוטו משא מלא אנשי ס.ס., ס.ד. ואוקראינים מזויינים בנשק קל ובמכונות ירייה. הם נראו כאילו מלווים את האוטובוסים. היהודים יכלו בנעל להבחין בהם... שמאוטו הראשון עוד הצליחו אחדים מהנוסעים לקפוץ מתוכו בחיותו עוד בשמח ראדום העיר. אולם מהאוטובוס השני לא עלה אפילו ביד אחד מנוסעיו לעשות דבר לחצלתו, כי האנשים היה עטוריין, והאשנבים מטורגים בטורגי ברזל - - - עד כדי כך היו היהודים נטובי שכרון מה"נטיעה" לארץ-ישראל שלא חרגישו כלל שמכניסים אותם לאוטו משוריין.

<u>חרצח האכזרי בבית-הקברות באשידלובצה</u>

הנסיעה מראדום לשידלובצה, מרחק של 30 קילומטרים, נמשכה כשעה, אולם בעיני הנוסעים היתה זו כנצח. האוטובוסים הגיעו לשוק ליד בנין מועצת העירייה, ומשם עגו לכוון בית הקברות היהודי. כאן חנו האוטובוסים על נוסעיהם. גם האוטו של ה"מלווים" האוקראינים ואנשי הס.ס. עמו את חנייתם במקום זה. צעיר אחד העיז לקפוץ מתוך האוטו והתחיל לרוץ. כדור אקדח של איש ס.ס. סגע בו והרגו. גורל זה נפל גם בחלקו של עוד אחד, שניסה להציל את נפשו.

האנשים נצטוו לרדת מהאוטובוס הראשון ולהסתדר ליד השער של בית הקברות, לפשוט את בגדיהם מעליהם, את הלבנים שעל עורם ולשים אותם בצד. (המרצחים חגרמנים חסו על הבגדים לבל יגואלו בדם...) אנשי הס.ס. והאוקראינים גום שוטרים פולנים משידלובצה, שגוייסו ל"מיבצע" זה, החלו להנחית מהלומות על ראשי הגברים, הנשים והלאדים, בקתות רוביהם. חצעקות וחיללות של האנשים אינן ניתנות לתיאור - - -

./.

SS-Untersturmfuehrer Erie Kapke
Chef der Fremd-Freiwilligen SS-Ukrainer

בעמד זוועות-אימים זה אירעו גם גילויי גבורה. אחדים מהסובים התנפלו על הסכים בכח עילאי ואוציאו מהם את רוביהם והפליאו את מכותיהם במרצחיהם. הם, אמנם את נפשם לא הצילו, כי נורו מיד. בסופו של דבר נדחפו כולם לשפת בית הקברות. היהודים שעדיין יצבו באותו המסוריון, הסתכלו מאובנים במחרחש ובמצב של דיכדוך-נפש החלו לאמר תפילת "וידוי". זוגות התחבקו... אחרים ביקשו "מחילה" אחד מהשני. ד"ר צונג הזקן גילה גבורה נפשית עילאית. הוא חניע את הצעירים מחנסיון לשבור את הסורגים בכדי לקפוץ מהאוטו. הוא אמר: "זכות היא לנו למות בבית הקברות היהודי. נלך בגבורה ובאומץ לקראת המוות. נסתכל בגאווה בעיני המרצחים למען ירפסו מבטינו את החיות הטראיות לכל ימי חייהם" - - - ופרץ בבכי מר. האנשים החלו לפרוץ את מזוודותיהם ולהשמיד כל מה שחיה בהן.

הגרמנים הוניעו את המנוע של אוטו המטא, כדי להשתיק את הירות מתח-המקלעים ואת התפוצצות הרימונים שהושלכו על הנמצאים בבית הקברות. עתה הגיע תור האנשים באוטו המשוריין. הגרמנים הבר מאיצים בהם. בלה פרידמן קופצת יחד עם אחיה מהאוטו, רצה אל קצין הס.ס. קפקה, ומתחננת לפניו שיתן להם להחזור, לפי שחיא ואחיה לא נכללו ברשימת "הנוכעים". אוקראיני אחד רצח להכותה בקת הרובה, לטען טלק אוחה מהמקום, אך קפקה רומז לו להרמות מטנה, ומעמדי את השניים בצד. קפקה ניגש למפקד הס.ס. מצביע על השניים ומבקש להחליט על גורלם, בלה ואחיה מחבוננים בנעשה... הנה ד"ר אנטול פריד מוציא בכוח מידי איש הס.ס. את רובהו כדי לירות ברוצחו. האוקראינים מכים אותו מכות רצח ויורים בו. גם אליכס ווינפל נאבק עם האוקראינים, אבל לשוא. וולדאק וויספוס נאבק עם האוקראינים ומנסה לברוח, כבר עבר מרחק מה - אבל צרור כדורים חשיגו, ונפל מתבוסס בדמו. שוטר יהודי לשעבר, שפיץ, מוצאו מגרמניה, עומד על יד הגדר. איש הס.ס. פונה אליו בצעקה-ערא ומאוחו לפשוט מהר את בגדיו. הוא, שפיץ, בוכה ומתחנן לפניו, שטעות חלה כאן; הלא הוא עובד אצל קומיסר פויכט. אולם איי הס.ס. אינו שם לב לתחינתו xxxxx והוא מוסיף להכותו בקת רובהו חוך חירופים וגידופים: "חזיר יהודי, עליך למות כמו כולם".

— כ-30 איש, שהרגיטו בלה פרידמן הקוכדת תוצב, ניבא להם לבם כי צפויה לה הצלה. הם התקרבו אליה ונצמדו בכל כוחם לעקום שעמדה. שום מכות של האוקראינים לא הצליחו לנחקם מהמקום הזה. קפקה ניגש אל בלה וצועק איך נתרכזו מסביבה כטלושים איש אלה. הלא רק שניים העיד לכאן? בלה עונה לו, שאלו הם אנשים שקפצו אל תוך האוטו כמוה, מבלי שנכללו ברשימת הנוסעים... קפקה מסעים לחשיאר בצד את כל הקבוצה והוא מצווה עליהם להפריד את מזוודותיהם ממזוודות הנרצחים ולשימן בצד.

הירות וההתפוצצויות של רימוני היד, שנזרקו על האנשים, נשים וילדים, הרעישו את האויר. הקבוצה שעמדה ליד בלה, התחילה לפקפק באשטרות של חצלה, אך למזלם קיים הפעם המרצח את הבטחתו. בסיום ח"חיבצע", כמאמת בית הקברות היתר עוד מזדעזעת מהגופות חחמים של הנרצחים, הושיבם קפקה באוטו אחד, בשני העמיטו את המזוודות עם כל התכשיט של ההרוגים, והובילם למחסני "קורונח".

./.

החוז ים נדרשו להישבע, שלא יספרו לאיש בגיטו את אשר ראו בבית הקברות, בדרך הם אמנם לא הוציאו הגה מפיהם... הם ישבו באובניס נוכח מראות הזוועה שעברו לעיניהם. סיוטי-האימים שאחזו אותם לא הרפו מהם. אף לא האמינו שחוזרים הם לגיטו. בהגיעם לשער, הכניסם השוטר בלי אומר ודברים... ולמחרת היה הכל גלוי וידוע לכולם.

הניצוליב שחזרו לגיטו היו: מרידמן בלה ואחיה טוביה, גוטשטדט עלי (בנה של בניא לבית ריכטמן. נסע עם הגב' הורוביץ, שנרצחה לנגד עיניו בבית-הקברות. אביו לודוויג נרצח אחרי המלחמה בראדום על-ידי חוליגנים פולניים); האחיות זלוטניק וויספוס פולה; פינט ליאונקה; קיילר מילה ובתה; דעץ הנקה (בתו של התעשיין וראש הקהילה מרדכי דעץ); מיקובסקי לולה לבית לסממן; אקרמן רוז'קה גב' ויטנסקי ובנה; שני ילדי ז'ברג; חילדה הרסה ניימן (בתוספל דוד ואדז'ה לבית וקר, נכדתו של חיים ניימן); ארונזון ואמה אדז'ה לבית רובינשטיין; הורוביץ פאוולק (בנו של מנהל הגימנסיה "טובבי דעה". אמו נרצחה לעיניו). בורנשכיין סבאק; ד"ר קיטשנברג; גב' אייזנברג משידלובצה, ועוד. *

ס.ב.

על האקציה שהתרחשה באוקטובר 1943, סיפר טוביה מרידמן - כעד ראייה - שנלקח, יחד אם אחותו בלה, באקציה זו. הוא ואחותו יצאו חיים את בית-הקברות - יחד עם 18 אנשים נוספים.

את התעודה הנ"ל, מפר טוביה בזמנו לעורכי ספר ראדום שיצא לאור, בישראל בשנת 1961.

---

* מחוך הספר ראדום עמודים 252-253

מרת פליציה חורביץ - אם הילדים בגיטו

היכרתי נשים אצילות ואמיצות רבות, אולם לעיתים נדירות אפשר למצוא אשה בעלת ערכים מוסריים, תכונות נעלות ורוח שופע כמרת פליציה חורביץ (אשת מנהל גימנסיה "חובבי דעת"). היתה אם מסורה לא רק לבנה, אלא גם לעשרות יתומים, ובאותו זמן, -מחנכת, מטפלת ומורה למאות תלמידים. לפני המלחמה ניהלה גן ילדים מודרני. גם אש, בילתה חיוניות ורוח, אולם בגיטו הדחיפה ממש במצאותיה ובאומץ לבה, כדי למנוע מהילדים את מוראות המלחמה.

היא היתה המנהלת של כל בתי הילדים, אירגנה תחנות "טיפת חלב", ודאגה לכל פרט קטן כגדול. את כוחה העיקרי ריכזה בגיטו שבפרבר גליניצה. אחרי ה"בירוש" הגדול נתגלגלה לגיטו הקטן שברחוב שוואליקובסקה. היה זה מחנה עבודה, וכל מי שרצה עוד להישאר בחיים, נאלץ היה לעבוד במפעלים גרמניים ובמקומות אחרים. האמהות לא יכלו לקחת עמן את הילדים לעבודה, וזה נשארו בלי פקוח. וכאן התחילה מרת חורביץ לגלות מעיינות של רוח, ואספה את כל הילדים לבית שברחוב שוואליקובסקה 20. הקימה מעין, בית ילדים, גברה על כל הקשיים וחשיבה את כל חדרוש לילדים. עבדה תכניה של חוראה משחקים ושעשועים וחכל בסחר.

העבודה בבית הילדים היתה מלאת סכנות, כי הגרמנים יכלו לגלותה, ונעשתה תוך הקרבה עצמית. על אף זאת הצליחה מרת חורביץ למשוך, בדוגמתה האישית, כוחות עזרה רבים. היא היתה בכלא - במטבח, בחכנת התפריט, בסידור האספקה ובטיפול בתינוקות. וחכל עשתה בחוץ על חשמתיים, בצניעות ובשמחות, וכל האימהות נמשכו אחריה בבקשת עצה והדרכה. נשאה עידוד לכל, והילדים העריצוה וחיבבוה.

אני זוכרת, שישבתי פעם בחדרה ומתאום נשמעה ירית. מיד קמה ורצה מחר, על אף הסכנה, כדי להרגיע את הילדים.

לא חרבה זמן ניתן לה למלא משקידה. בשעת אקציה מורים חידועה על האינטלגנציה, שחוסלה בערמה בבית-הקברות בשידלוביץ, נחרבה גם המחנכת הדגולה. לפני מותה עוד הצליחה להציל את בנה ואת עלי בפטשטד שלקחה אותו עמו. בנה מצא אחר כך מותו ב"בירוש" הסופי, ואילו עלי גוטשטד ניצל ונמצא עם אמו ואחיו בישראל.

מתוך ספר ראדום בשפה העברית, הוצאת ארגוני יוצאי ראדום בישראל ובתפוצות, משנת 1961, עמ' 268.

* עלי גוטשטאט חיי עתה בחיפה והוא רב-סרן בצה"ל.

יהודים אזרחי ארגנטינה בגיטו ראדום

עם חיסול מחנה וולינוב במאי 1943, הועברה משפחת טריידמן - בעלת אזרחות ארגנטינית - לגיטו ראדום. למעשה, רק בחורה אחת היתה בעלת אזרחות זו, ושאר"בני המשפחה" נספחו אליה. לאחר ששריד יהודי ראדום הועברו למחנה הריכוז בשקולנה, פנה בני המשפחה לבלום, וביקשו ממנו להתייחס אליהם כאל אזרחי חוץ, בלום העמידם בשורה מיוחדת. הם שיערו, כי בקשתם נענתה אולם צורפו אחר כך לחולים, שהוצאו מביה-החולים, ונורו ביחד אתם. רק אחת מקבוצה חזקת 8 פרד"ח מומחי מוארשה, ניצלה בנס.

חרצת וולנוב

ב- 28 באפריל 1943, נאספו על ידי אנשי הס.ס. עם שיפרס בראשם, ד"ר שנדרוביץ - "זקן המחנה", ועוד 20 יהודים, על פי רשימה שהיתה בידיהם. את הנהלת המחנה המקיד שיפרס בידי אוי"ד סיפנר.

בין האסירים נמצאו החיימים שלמה פישמן, צמח בוימן, אקרמן וניימוין עם בנו. כן היו בתוך האסירים המהנדס מארק בוימן, אברהם זילברשטיין ובנו, מוניאק שטיינוביץ (בנו של עסקן ח"בונד"), יוסף לסטמן, עו"ד פישביין, מיכאל שאובר, אברהם גומשדש, משה ורצחיזר, יהודה קויפמן, עסקן ציוני ידוע, בראומן ויעקב שמחה הנדל, סוחר ברזל ידוע מרחוב וואעל 7.

כל אלה הוחזקו כמה ימים במרתפי הגסטפו בראדום. אחר כך הובלו כולם (מלבד ד"ר שנדרוביץ ועוד 4 יהודים, שהובלו תחילה לבית הסוהר וגורשו אחר כך לאושוויץ), למחנה וולנוב, יחד עם אסירים פוליטיים פולניים.

מחנה וולנוב היה ידוע בקבר המוני, בו נטמנו עשרת אלפים שבויים רוסיים, שנרצחו על ידי הנאצים. כאן, הכריחו המרצחים את היהודים לכרות לעצמם קברים, ולא עוד אלא שלפני הירצחם היה על המעונים לטפוג מכות ומהלומות מה-ס.ס. והאוקראינים באותם כלי חמירה שכרו לעצמם את קבריהם. על ה"מיבצע" הזה פקד קצין הס.ס. קפקה.

יהודים ממאידנק בראדום

באורח בלתי צפוי הובאו במחצית מאי 1943 לגיטו הקטן מאה יהודים ממאידנק ששמם נמחי רעב וחשושי כוח. לבושם "מאשאקים" ועל גבם סמל מחנה הריכוז מעלם - נעליים עם סוליות עץ. במיתם כל סיפורי הבלהות אשר עבר עליהם עצמם, ואשר נעשה לנגד עיניהם במחנה ההשמדה האיום במיידאנק. סיפורים אלה סימרו את שערות שומעיהם וזכדכו את הנפש.

האנשים האלה, אשר היו בתם פועלי דמום, חועסקו בראדום בבתי - דמום שנשדד מבעליו היהודיים בוואר שה, (ראה לחלן קשעים מסיפרה של מרים בידרמן, אחת מהקבוצה הזאת, "נעורים בצל חמוות", הוצאת "דבר", תשכ"א). ב"צעדת הדמים" של שריד יהדות ראדום, ביולי 1944, גורשו גם הם לאושוויץ (יחד עם בני ראדום).

רצח בעשיה של הלשנת פולנים

באחד במאי 1943, חשמו הגרמנים 50 יהודים בגיטו הקטן והובילום לוולנוב להעמיד על קרונות אוהלים וצריפים בשביל חיל האויר, שחנה בצ'נסטוחוב. מחנה וולנוב היה נתון תחת שמירתה של קבוצת פולנים בשם "אבחוט". היהודים החסומים שוכנו בשטח המחנה, והפולנים מה"אבחוט" פרשו את "חסותם" גם עליהם.

באחד הערבים הזמין אליו המפקד היהודי שלושה ראדומאים לשיחת רעים, וחם ז כך - רומא חשיניים, גרינפלד - חתנו של התעשיין אליהו שנבוים, ושרנפלד (חתנו של מרידלנד). כשנודע הדבר לפולנים מה"אבחוט", חלשינו בפני הגרמנים, כי באזניהם שמעו את היהודים מדברים בעניינים פוליטיים. מיד הופיעו שלושה ז'נדרמים, אסרו את כולם, ומבלי לחקור אותם אמילו, הוציאום להורג בו במקום. השלושה ניקברו על מגרש המחנה בוולנוב.

תרגום מגרמנית לעבריתז-

800 יהודי ראדום עבדו בחפירות טורף ב- 1943 בפקודת הס"ס והפוליציימירר,
והממונה על היהודים היה סמל הס"ס בוכמאיר מוינה - שנידון ל-12 שנות מאסר.

מתוך פסק-הדין שנתן השופט בוינה ב- 15 בדצמבר 1950, נגד קונרד בוכמאיר, תושב וינה שבשנות המלחמה היה שייך לכוות של הס"ס והפוליציימירר בראדום, בדרגת ס"ס-אונטרשארפירר והיה ממונה על 800 יהודים שעבדו תחת פיקוחו בשנת 1943 בחיפוש ובכריית "טורף".

ביה-משפט בוינה, דן את קונרד בוכמאיר ל- 12 שנות מאסר עבור חעבירות שביצע נגד האנושות - בתקופת השלטון הנאצי - הוא היכה קשות יהודים שעבדו תחת פיקוחו בעבודות כפייה וכו'.

החטבר לשאלה - מדוע הוא נידון ל- 12 שנות מאסר, מופיע בעמ' 2 / 7 .

על סמך החקירות והחוכחות ובמיוחד מתוך חיקי ביח- המשפט ועדות עדי ראיה: חיינריך ראקוץ, טוביה מרידמן, בלח מרידמן, חלנה דן, גניח גוטשטאט, חיים זיידח, מריח נדל ועוד - סה"כ 10 עדים, נודעו הדברים המובאים כדלהלן:-
קונראד בוכמאיר הנאשם, הצטרף לפלוגות חס"ס בוינה, ב- 4 באפריל 1938 וגם למפלגה הנאצית.
הוא חגיע לראדום בדצמבר 1942 - בדרגת ס"סרדדד

"גיוס" יהודים לשריפת מתים

("זונדר-קומנדו")

ביוני 1943, נתקבלה פקודה מאת ס.ס. לשלוח להם 20 צעירים ל"עבודה קלה". לכאן רבו המועמדים, משום שהמקום נחשב בעיניהם ל"טוב" וגם "בטוח".

בימים הראשונים עבדו הם בקליעת מחצלאות-קש בסדנאות שברחוב קושצ'יושקו, ועם תגדלת חקבוצה ל-60 איש עברו לבנין בית-הספר לבורסקאות באובוז'יזסקו. כסניטר נדרש החובש מנדלסון, וכמנגן ההרמוניקה חייס, בין הצעירים היו: בנו של הפוחר יוסלה גזלדברג (אחיו אכרהם, מפקד "השומר הדתי", הושמד באחת ה"אקציות"), שלמה שטרן, אוסטריאן, מוניק זילברברג, בלטמן (חתנו שלשמרל קורמן), שני בניו של חיים וולף זילברברג, צוקר, שני בניו של יהושע נייסמן, ועוד.

על הנעשה במקום עבודה זה לא היה ידוע בגיטו ולא כלום, כי לא נתנו לעובדים לא רק לחזור לבתיהם, אלא אפילו לבקר אי-פעם אצל משפחותיהם אסרו עליהם, אם כי ס.ס. היו מביאים מהם מדי פעם "מכתבים" ו"לקחו" עבורם בחזרה חבילות מזון.

רק בסתו של אותה שנה, נתגלתה האמת המרה של קליעת המחצלאות הללו, הצעירים "גוייסו" לשם שריפת גוויות הנרצחים למען טשטש עקבות הרציחות, עם התברר לנאצים על התקרבות החזית הרוסית. כל השטחים שנמצאו בהם קברים המוניים, הוקעו בדרות של מחצלאות, הקברים נפתחו והגופות או עצמות הנרצחים הוצאו מתוכם ונשרפו במקום. אחר כך טחנו את הגורות בעפר שחובא במכוניות.

בעת שריפת קרבנות ה"אקציות" הגדולות, שנקברו בגן של מענץ, הורחקו החושבים הפולניים מחסביבה עד לגמר ה"עבודה". חצחנה הגיעה למרחק רב, ועשן התאבך ללא תרף. האפר נפזר לאבריס הפולניים לדישון שדותיהם.

לאחר שהצעירים גמרו את "עבודתם", הושמדו אף הם. בגדיהם ותעודותיהם נמצאו במקרה, ביוני 1944, על יד קבוצת נשים ממחנה בליז'ין, שעבדה באחד הכפרים בסביבה. החפצים היו מונחים באחד הבתים, והסימנים הראשונים העידו על בעליהם...

"הרצח ב"שופים"

הדבר קרה באחד מימי יולי 1943. אחד העובדים בבתי-המלאכה ("שופים") ברינק, שכח בטעות להוציא את החתך שלמגחץ חשמלי והשאיר את המגחץ על השולחן כשהוא מחובר לרשת החשמל. כתוצאה מכך חוצת השולחן וגם חתיכת בד עלתה באש ונשרפה. כאן מצאו הגרמנים אמתלא להאשים את היהודים ב"חבלה". מבלי לערוך חקירה איזו שהיא אסרו את שני האומנים של המחלקה: את אברהם שוורצברד (מקאליש) ואת צוקר (שותף לבית"ר לכתונותברחוב רוזינסקה), והוציאום להורג בחצר חבית מס' 18 ברחוב שוורליקובסקה.

בית-המדרש הקטן בגיטו

כל ימי קיומו של הגיטו הקטן נתקיים בבית הרבי ר' אליעזר אלימלך - הרבי מקוז'ניץ זצ"ל - ברח' שפיטלנה 2, בית מדרש הגבאי היה מנדל שטיינבוק, והוא סיפק טליתות ותפילין, דאג לנרות ויין לקידוש ולהבדלה. עם השכמת הבוקר היה הוא מעורר יהודים וקורא אותם לתפילת שחרית, אמירת תהלים ומעמדות. הוא היה סוגר את בית המדרש בשעה מאוחרת בלילה.

ערב ערב לאחר יום עבודה קשה, מיגע ומטרך, היתה יושבת בבית-המדרש קבוצת יהודים ועוסקת בלימוד התורה. ביניהם היו ר' שמואל מייכנבוים - מעשירי לובלין, נדבן יהודי ועסקן "ישיבת חכמי לובלין"; ר' חיים יוסף שוטלנד - סוחר עורות יהודי, תלמיד חכם ובעל מידות; ר' בן-ציון פרידליך חרב מורקי (גר ביחד עם משפחתו בבית ר' ישראלקה גולדברג אשר הוא גם פירנס אותם); ר' אחרן מגידן ר' לייבל בויטאיילברין - סוחר ונדבן יהודי מזוולין - ושני בניו שמואל ומשה (האחרון קטן שחרכבת בעת ה"ביכרוש" ב-13 בינואר, חסתתר אצל איכרים פולניים, נשאר בחיים ונמצא בישראל); רפאל בורנשטיין; מאחים מאיר ומשה פרל (בניו של מנחם מנדל פרל ז"ל); שוביה פרידמן, לייבל ריכטמן (ארבעת האחרונים בישראל) ואחרים.

בין מנחה למעריב היה בית-המדרש שוקק יהודים שבאו להתפלל מנחה ומעריב ולאמר "קדיש". יש אשר גמרו תפילתם ומיד הסתלקו, אולם לומדי התורה נשארו עד מאוחר בלילה. לימוד התורה חסיך את דעתם, לרגע קט, מהמתרחש סביבם...

בבית הכנסת נמצאו יהודים שאספו נדבות בשביל אלה הזקוקים לכך. גם חילקו כרטיסי לחם ליהודים שעבדו בבית-חרושת לנשק (וויטוורניא). המעילים בכך היו: לייבל בויטאיילא גרין, מרדכי גרסני (נפטר בישראל), ואחרים.

חיסול הגיטו הקטן

נגרים ומחציים יהודים הועסקו מספר חדשים בהכנת מחנה צריפים גדול ברחוב שקולנה. חושש ניבא להם, כי הגיטו הקטן עומד לפני חיסולו.

ב-8 בנובמבר 1943, הגיע לגיטו אוברשטורמפירר ראקיטא (ממחסלי יהודי לבוב וטרנופול) כינס את כל היהודים והשמיע באוזניהם נאום בשפה חגרמנית ובשפה הפולנית. הוא אמר בין היתר: "מחר אתם עוברים לרחוב שקולנה, לצריפים חדשים. דבר לא יחסר לכם. על כל אחד מכם לארוז את חפציו ולחביאם בבוקר חשכם למגרש. חבתים בגיטו ייחרסו וחלבנים יסונו מהסקום. אין שום להסתתר או להחביא דברי-ערך. חכל יחיה בסדר. אל מחר."

למחרת בבוקר התייצבו היהודים במגרש הגדול ברח' שוארליקובסקה, חמזוודות בידיהם וילקוטיהם על הגב. רק יחידים לא סמכו על דבריו ונמלטו לצד הארי.

חצדה לשקולנה נמשכה שעתיים. ז'נדרמים מזויינים ואנשים ס.ס. וכלביהם עמם, מלווים אר חצועדים. חגיעו לאיזה סימטא נידחת חרחק מחעיר, שם מקום חמחנה מוקף בדר מייל, והכניסה אליו דרך שער עץ. מעבר למחנה ניצבת פלוגה גדולה של זקיפים גרמנים ואוקראינים בכניסה למחנה, ליד השלחן, ישבו קציני חס.ס. בלום, בוכמייער וראקיטא. על חשולחן חיפשו בכליהם ובכיסיהם של כל אחד שעבר על פניהם. חם אילצו אותם לשים בתוך חמזוודה כסף, שעונים, ושאר חפצי-ערך. הנחשד בחעלמת חפצים שברשותו, חוכה באכזריות.

רצח נשים וילדים ברחוב ביאלא

בעת חעברת למחנה שקולנה, חעמיד בלום פנים כאילו "דואג" לנשים ולילדים, לבל יפגעו מחקור, ששרר באותו יום, ו"חירשה" להם לחיכנס לצריפים של האוקראינים "לחמם מעט את גופם".

תוך כמה שעות נחמלא חצריף נשים וילדים, קשישים וחשושים. אחר כך הוקף חצריף במשמר של אנשי ס.ס. ואוקראינים, ולא ניתן לאף אחד מהם לצאת ממנו.

חמרצחים, צמאי הדם, לא הסתפקו באלה שנכלאו בתוך חצריף של האוקראינים, אלא ערכו חיפושים בכל צריף וצריף ומצאו כמה ילדים שהוחבאו על ידי הוריהם ברגע האחרון. חחנוני ההורים להשאיר את חילדים אצלם - עלו בתוהו. בלום ב"אדיבותו" אמר להס"אין שם שילדים יחענו במחנה, אך מי שרוצה לחיות יחד עם הילדים, הרשות בידו לחצטרף אליהם." הוא נתן מקודת "לחרשות" להורים לחכנס לצריף. אחרי הצהרים חובלו כל חכלואים בצריף לרחוב ביאלא ומשם לשדות - ונורו במכונת יריה.

6

מתוך העמודים 251 - 255 מתוך ספר ראדום בעברית שיצא לאור בישראל בשנת 1961, על ידי ארגוני יוצאי ראדום בישראל ובתפוצות.

הערת הריצת יהודים אלה חיתה חמבצע האחרון, שבוצע על ידי מפקדת חס.ס. של מחוז ראדום ברשותו של גנרל ס.ס. ד"ר בעצ'ר, כי אחרי מבצע זה קבלו אנשי חס.ס. שחגיעו מאושוויץ לראדום את חפיקוד על היהודים.

במבצע של חריצת נשים וילדים ברחוב ביאלא חשתתפו ס.ס. שטורבנפירר וילחלם בלום, סגנו של מפקד חס.ס. והמשטרה ד"ר בעצ'ר, ס.ס. אונטרשטורמפירר אריך קפקה, מפקד חאוקראינים, שבעזרת פלוגת ירי ביצע חריצת יהודים. חשלישי חיה ס.ס. אונטרשרפירר קורדד בוכמייר ועוד מספר אנשי ס.ס.

ילד בשם בלייזואם מסתתר במבצע זה, נשאר בחיים וחי עתה בארצות-חברית.

תרגום מפולנית מתוך כתב יד של ס. פרידמן שנכתב בווינה בשנים - 1946/7

עמ' 91-92 =

על המחתרת בגיטו הקטן

בגיטו ראדום, לא היה חסר נוער יהודי טוב ומפותח מבחינה בריאותית ושכלית. בין הנוער הזה, נוסדו קבוצות קטנות וחוגים מחתרתיים, שארגנו עזרה הדדית, ושאיפתם היתה להשיג קשר עם הפרטיזנים. לצערם, חגורם העקרי שבגללו לא הצליחו ליצור קשר עם הפרטיזנים (נוסף לעובדה שהיה חסר להם כסף לרכישת נשק), היה הריגול הנגדי הרחב של גרמניה הנאצית, ששתלה את ה"אינפורמטורים" שלה בתוך הגיטו בכמויות גדולות. שם, היתה לגיסטפו ולס"ס, רשת של מלשינים ומשתפי פעולה עם הגיסטפו. נוסף לכך, היו בגיטו כ- 120 שוטרים יהודיים ששיתפו בגלוי, פעולה עם הכובש הנאצי והועמדו לרשות הס"ס והגיסטפו.

טרם חוקם הגיטו והמשטרה היהודית, אזי אחוז גדול של אותם שוטרים יהודיים עבדו כפועלים למען הגיסטפו - כ"בחורים לכל דבר" - אצל האליטה הנאצית. בחורים אלה, הודות לנאמנותם לאדוניהם, הגיעו לחיות שוטרים יהודיים.

הפקיד המשטרה היהודית כלפי אחיהם בני ישראל, בוצע ללא בושת פנים - הם חטפו יהודים לעבודה ומסרום לידי הגרמנים ולידי הגיסטפו ומשם חועברו חללו, לבתי טוהר, שם עברו עינויים שונים ובסופו של דבר - הוצאו להורג. (יש להזכיר פעם נוספת, את פעולתם המשותפת של המשטרה היהודית עם אנשי הס"ס והגיסטפו, בשעת גירוש היהודים מהגיטו לכיכר ומשם, לתחנת הרכבת, לקרונות-הפות בדרכם האחרונה לטרבלינקה.

יש לציין, שלא כל השוטרים היהודיים היו פושעים נבזיים, היו ביניהם כאלה, שלא חראו את כוחם הרב ואת "יכולתם" - הם הצטרפו למשטרה על מנת להציל את עצמם ואת בני- משפחותיהם - אך אלו היו יחידים ויוצאי דופן. בגיטו הקטן, היו השוטרים היהודיים הגרועים שבכולם - ופחדו מהם מאוד. על אלו נמנו:- מאיר גיזבאנד, קונה מורגן, ודוד נוריסברסקי. (מתוך שלושתם, נמצאים בחיים שני הראשונים - בגרמניה המערבית).

עמ' 92 -

הם היו פושעים שפעלו בגלוי כנגד יהודי הגיטו. הם ניצלו את המצב, לא רק למענם אלא, פעלו כ"חיות רעות" ומסוכנות ממש. קונה מורגן למשל, נהג להרביץ בנשים, ובגברים גם יחד, בשעה שעמדו בתור לקבלת לחם ברח' שמיפלנה 11. אז, נהג להכות על- ידי החיכת עץ שלקח מהמאפייה, את ראשי העומדים בתור כדי להשליט כך, סדר. אחר שחשתייך למשטרה היהודית היה - דוידעק נוריסברסקי. מסתרים עליו, שהוא הלשין על 15 שוטרים יהודיים אחרים שפעלו בבית-החרושת לנשק בראדום שהם שמרו על הפועלים היהודיים. כל 15 השוטרים הללו, נרצחו ע"י הגיסטפו עם מפקדם גרינשפאן -בראשם. אחר הרצח, נוריסברסקי - שהיה איש סודם של הגיסטפו - נתמנה למפקח המשטרה החדש בבית-החרושת לנשק.

Zyciorys Tadka Frydmana
strony 91-92.

2000 יהודים הצילו את חייהם תמורת השפלה , מכות שספגו ועבודה קשה בשנים: 1942 - 1944, בביח"ר לנשק בראדום.

לפני הגירוש הגדול של יהודי ראדום לטרבלינקה, הלכו יהודים מרצונם חטוב לעבודת - פרך לביח"ר לנשק - עם מסלטליהם ורכושם האחרון כדי להשאר שם לגור וכדי להציל את נפשם מהגירוש מראדום לאי שם...

אולם גורלם במשך השנתיים - 1942 - 1944 מר היה, כי הם היו מנותקים מיתר יהודי ראדום בגיטו הקטן, וחיו בצריפים בשדה בודד ליד בית-החרושת לנשק. עבודתם - קשה מיתה היות והם עבדו בשתי משמרות , בשבוע אחד - במשמרת בוקר, ובשבוע השני - במשמרת לילה.

הקומיסארים הנאציים מיוצאי אוסטריה שהשתייכו לפירמת: שטייר-דיימלר-פוך, ניהלו את בית-החרושת לנשק,שמיצרו רובים, אקדחים בשם "וויס" - שבמחסניתם היו 15 כדורים, ועוד חלקים לנשק. היהודים שעבדו בבית-החרושת הזה, הצטרכו לשרת שלוש מכונות בבת אחת ורצו ממכונה למכונה על מנת לחשיג את הנורמה שהושלה עליהם. הקומיסארים הנאציים התאכזרו מאודכלפי היהודים. הם ראו את עובדי הכפייה האלה כרכוש פרטי שלהם ולכן, נהגו לבדקם מפעם לפעם וגזלו מהם את הרכוש שהביאו עמהם. מי שהיה מסוגל לשלם "שוב" יותר, קיבל עבודה קלה יותר ומי שחסר כסף - היה רק "סוס עבודה" - עבד ממש כ"חמור". גם האוכל היה דל מאוד והחנאים הסניטריים בהם היו היהודים הלכו והורעו - הם לא יכלו להחליף או לכבס את הבגדים שהיו להם.

מזמן לזמן, נערכו שם גם "סלקציות" - מי שנחלש בעבודה, הוצא מן השורה ובחסכמתו של הגיסטפו, נורה למוות. כן היו נפוצים גם עינויים מיוחדים של נשים צעירות ושל בחורות יהודיות שנלקחו ע"י הקומיסארים - כשפחות או לשם עריכת אורגיות מיניות עמם - ונעשה בן כרצונם. דרך חזרה לגיטו לא היתה להן. הבריחה שעמדה בפניהן היתה: להתמסר ולעשות כרצון "אדוניהן" הנאציים או, לבחור במוות. היהודים שנשארו בגיטו הקטן, לא שמעו כלל על העינויים האכזריים שאחיהם או משפחותיהם או חבריהם עברו כאן. אלה האחרונים, הלכו והצטמקו, הלכו ורזו וכשלו מהעבודה הקשה. מה שהציל במידה מסויימת את המצב היתה העובדה, כי עד שנת 1944, תרמו בורסקאים עשירים מסויימים כסף רב לשם קניית מזון ודודי אוכל חם וגם עבור האחים בביח"ר לנשק.

כשיהודי הגיטו הקטן הובאו למחנה שקולנה, בנובמבר 1943, הפרידה עדיין גדר תיל בן המחנה שלהם - כ- 2000 איש ובין 2000 היהודים שעבדו בביח"ר לנשק. דרך גדר זו הועברו מזון וסוגי סיוע אחרים עד, שבשנת 1944 בחודש ינואר, חוברו שני המחנות למחנה אחד. גדר התייל סולקה ומחנה שקולנה הוכרז כמחנה ריכוז - "סניף" - של אושוויץ לכל דבר. כמובן שכאן, מקבלים היהודים מביח"ר לנשק, מזון בשפע והם יוצאים מרשות הקומיסארים הנאציים - שהצטוו לחדול ולחכותם משום שכעת הועברו היהודים הנ"ל לחסות הס"ס מאושוויץ.

מרשים מספר, מספרים לנו כמה עדים - נשים וגברים שעבדו בביח"ר לנשק בשנת 1947, כאשר הקומיסארים הנאציים מאוסטריה נמצאו בביח"ר לנשק (אחרי המלחמה) -בשטייר - דיימלר-פוך באוסטריה - כאילו לא ארע דבר.

להלן, תמצית של מספר עדויות:- (ששימשו כחומר מרשיע נגד המושעים הנאציים והקומיסארים הנאציים שפעלו בביח"ר לנשק בראדום).

ס.ס.

מחוך החיק הפלילי נגד קומיסאריט נאציים בני אוסטריה, שפעלו בראדום.

חיי 2000 יהודים בבית-החרושת לנשק בשנים - 1942 - 1944.

חעד יצחק אדלר מספר:-

מחודש אוגוסט 1942, הועסקתי בעבודה בבית-חחרושת לנשק בראדום - שטייר - דיימלר - פוך. הועברתי אני, רעיתי ובני לגטחות. מגל המפעל היה מילר. ביום הראשון לבואנו, בדק אותנו מילר בקפדנות והרביץ בנו בפרגולו. בזמן החיפוש בכיסינו, חוא לקח את כל מה שמצא. את רעיתי, הוא היכה על גופה העירום.

בנפחייה עבדו יותר מ- 10 נשים אותן היכה מילר לעיתים קרובות. הוא ציווה על הנשים - כל אחת בתורה - להיכנס לחדרו, להתפשט לפניו ולעשות כל מה שציווה עליה... את אשתי, שלח מילר לגיסטפו - שם היא נרצחה. גם את בני בן ה- שמונה לקח מילר ממני ולא ראיתיו יותר. זכור לי שהקומיסאר מילר, חרג יהודי בשם שלמה בורשטיין בזמן עבודתו, במחלקת "ויט". מילר שלח לגיסטפו בחורה צעירה בשם פולה גרינשפאן - שם היא נרצחה ע"י הגיסטפו.

בשנת 1942, השתתף מילר בחלייח 15 פולנים שחיו חלויים אחרי כן 24 שעות בבית - החרושת לנשק. חקומיסאריט: מילר, פראקוניק ורייך , סיפרו לבו שהפולנים הנ"ל ניחלו, חיות ולא ביצעו את ה"נורמה" בעבודתם.

חתום: י. אדלר, שטוטגרט 1947.

חעד ליאון פרידם מספר:-

עבדתי בבית-החרושת לנשק באמבולטוריום, בתור רופא, חחל מה8 20 באוגוסט 1942, ועד 25 ביולי 1944. את מילר הכרתי טוב מאוד, הוא היה הקומיסאר של המחלקה לנפחות. הוא היה ידוע כמתאכזר עם הנשים היהודיות שעבדו במחלקתו. הוא נהג לחפש לעצמו את הבחורות הצעירות והיפות ביותר ולענות בצורה סדיסטית. מדי יום, נהג לקרא ללשכתו מספר נשים יהודיות וציווה עליהן להתפשט ואחר כך, הרביץ בהן בפרגולו על גופן העירום ואנס אותן. לעיתים קרובות באו הנשים הנ"ל לטיפול במרפאה ושדיהן היו כחולים.

חכרתי אשה אחת, (שמה אינו זכור לי יותר), שברחה לגיטו חקטן מבית-החרושת חיות, ולא החזיקה יותר מעמד עקב העינויים שעברה אצל מילר. מילר החזירה, מהגיטו על ידי שוטר יהודי ובעזרת שליחיו של הווארקשוץ של בית-החרושת. כשהאשה ראתה את השוטרים מתקרבים, היא קפצה מחלון חקומה הראשונה , אולם הוחזרה למילר ש"טיפל בה". סופו של דבר, היא חצליחה לברוח מבית-חחרושת ונעלמה.

חקומיסאר פרקוניק, ערך "סלקציות" בין עובדי בתי-חרושת. והיהודים שהיו חלשים והתקשו בעבודה במרוצת הזמן - הועברו להריגה. מזון מספיק לא קיבלו, (וכנראה שכטף לא היה להם כדי לקנות מזון נוסף), בסלקציים זו, נהרגו 26 יהודים ובניהם גם 2 נשים. חאקזקוציה הראשונה , נערכה בנובמבר 1942 והשניה - מאוחר יותר. כל פעם, נורו למוות 13 יהודים. הסלקציות בוצעו ע"י הקומיסארים - פרקוניק ורייך.
פרקוניק, ביקר במרפאה שלי ולא חרשה לעובדים יהודיים חולים להיות חסרים מעבודה. כשחיה פוגש עובד כזה במרפאה , חיה מרביץ בו מכות ושולחו בחזרה לעבודה.

חקומיסאר רייך, היה חממונה על שתי מחלקות בבית-חחרושת לנשק - חוא חיה שונא ישראל גדול. ביום ראש חשנה, חוא ציווה לחרוג את היחודי בורנשטיין. אחרי הסלקציה, כשהנ"ל היה מת, בדק רייך את ראשו של הנרצח לראות, באיזו צורה עבר הכדור בראשו. אחר כך, נאם רייך לפני היהודים והודיע להם שהאקסקוזיציה הזו בוצעה לרגל החג היהודי.

./.

המשך -

רייך הרבין בערגול על סטודנטית יהודית בזמן העבודה בגלל ששמה היה גם חוא, רייך. כן נתג רייך לערוך חימושים ולקחת מהיהודים מה שרק מצא. יאנקו - ממנהל הכללי של בית-מחרושת לנשק, היה נוכח בכל האקזקוציות של היהודים בבית-החרושת. יאנקו ציווה להודיע לו, על כל היהודים שהיו חולים במשך שלושת ימים ועל כל המקרים הכירורגיים ואחרי חמישה ימים, חביא את הגיסטמו לבית-החרושת וזו, לקחה את החולים וחרגה אותם. אני זוכר, שחיו מקרים שהחולים כבר היו בדרך להחלמה ועמדו לחזור לעבודתם אולם, חגיסטמו לקח אותם עמו - וגורלם נחרץ.

חתום: לאון פריידס, שטוטגרט 1947.

העד מר טאובר יוסף מספר 8

עבדתי בבית-החרושת לנשק מה- 18 במאי 1942 ועד ה- 25 ביולי 1944. נשלחתי עם קבוצה של 300 יהודים למחלקה "צלובניק". אחרי שבוע ימים, לקח פרקוניק 30 איש מאתנו וחרביץ להם מכות רצח - עד שלא יכלו לעבוד יותר.

היות והייתי צורף, הצטרכתי לעשות עבורו סבעות ושרשרות מתזהב שלקח מהיהודים "שלו". ב- 12 בספטמבר 1942, בחרו רייך ופרקוניק יהודי בשם בורנשטיין מהעיר לודז' - להריגה. האקזקוציה בוצעה בנוכחות שתי המשמרות שעבדו ביום ובלילה. הם חכריזו ב"אפעל", כי מי שלא יעבוד, סופו יהיה כמו של יהודי זה. בורנשטיין, היה יהודי מאוד חולה והיה בעל אישור רפואי. אני זוכר מקרה זה חיטב, היות וזו היתה האקזקוציה הראשונה בבית-החרושת.

זכורני שהיו עוד שתי אקזקוציות - בכל פעם 13 יהודים שנבחרו ב"סלקציה" שנערכה ע"י הקומיסארים: רייך, פרקוניק ומילר - בהטכמת המנהל הכללי של בי-חרושת לנשק - ינקו. היהודים שנבחרו היו יהודים חלשים, שלא יכלו לבצע את ה"נורמה" בעבודה ועל כן, נורו בשטח בית-החרושת.

מילר הרג בשעת העבודה בלילה יהודי שעבד ליד המכונה - משתפס אותו ישן.

חתום: יוסף טאובר, שטוטגרט 1947.

העדת הגב' בורנשטיין צופקה:-

עבדתי בבית-החרושת לנשק החל משנת 1942 ועד 25 ביולי 1944. הקומיסאר שלי היה - מילר. אנו גרנו בנפרד ועבדנו בנפחות - אסור היה לנו להיפגש עם יהודים אחרים או, לספר לאחרים מה עובר עלינו.

ביום הראשון של עבודתי בנפחות, קרא לי מילר, דרש ממני שארים את ידי למעלה ואז, שם על כתפי משקולות. כשהרגשתי שאני מתעלפת, בא לעזרתי שוטר יהודי.

כל יום, נהג מילר לקרוא לבחורה יהודית אליו והיה מענה אותה ואונס אותה. באם מבחורה התנגדה לו, היה מכה בה ללא רחמים. כל יום, הייתי מקבלת ממילר 25 מכות על גופי העירום - וביקשתי כבר את המוות. על כך, היה מילר עונה לי ומאיים עלי עם חגיסטמו- באם אספר למישהו מה חוא עושה לי.

בשנת 1944, חודשים מספר לפני העברתנו לאושוויץ, אחרתי לעבודתי בגלל מחלתי. שעה אחרי כן, קרא לי מילר, חוציאני מהצריף, חביאני לבית-החרושת ושם חיכה בי כה חזק - עד שהתעלפתי. אחר כך, הסביר לי שרצונו לחצילני באם אעשה כרצונו. משטרבתי לו, חוא הרביץ בי עד שהממונה על הצריף חגיע והוציאני משם.

./.

המשך -

דברב דומה ארע גם לנשים האחרות. נשים ש"נמאסו" עליו, היה מילר משלח לביסטפו - למוות. נשים כאלה היו: בלה פיאסק ומולה גרינשפאן. מילר שלח למוות גם את חגב' וויסטלד ואת חגב' אדלר ובנה. לעיתים קרובות, היה מילר עורך בדיקות מתע, ולוקח לעצמו מה שהיה מוצא חן בעיניו. כשבאנו לאושוויץ היה זה, לעומת החיים אצל מילר, כגן-עדן. (מילר היה במקצועו מהנדס).

חברה שלי אף סיפרה לי, שהיא נקראה למילר ושהוא, ציווה עליה לפשק רגליה ואז, חיכה בין רגליה. מעם ארע לי, והוא קרא לי לחדרו, ציווה עלי לשכב על הכיסא, ולהוריד את הלבנים, משסרבתי לעשות כן, הוא עשה זאת בעצמו. אחר, נעמד קרוב אלי בערך כשעה שלמה והביט בי.

בשנת 1944, צווה מילר להוריד את השמלות ולהישאר רק בסינורי עבודה - אסור היה ללבוש תחתונים או חולצה.

חתום : גב' בורנשטיין צוטקה, שטוטגרט 1947.

העדה לובה קירשנבאום:-

הגעתי לבית-חחרושת לנשק ב- 6 באוגוסט 1942 ונתקבלתי ע"י הקומיסאר ערקסניק, למחלקה "צלובניק". חייתי אז בת 17. היה עלי לעבוד ב- 3 משמרות והוא הודיע לי כי אם לא אשיג את הנורמה בעבודה, אזי יהרוג אותי. ערקוניק התאכזר כלפינו החל מהרגע הראשון שבאנו לעבודה - במיוחד בנשים.

אני נזכרת במקרה של רבקה קורלר שערקוניק הזמינה למשרדו בטענה שהוא מחפש אצלה - כסף. הוא הרביץ לה קשות ובמיוחד בין רגליה. אחר כך, היא לא היתה מסוגלת לעבוד משך ימים מספר ואילו הוא עקד להביאה לעבודה, זה ארע, בראש השנה היהודי של שנת - 1942 אז, דרשו הקומיסארים הנאציים לגרש אותנו אל חכיכר לחזות בהריגת היהודי בורנשטיין. כל הקומיסארים היו נוכחים באקזקוציה זו. רייך נאם בפני היהודים הנאספים ואמר : מי שלא יעבוד טוב , יפצא לחורג.

בסתיו של שנת 1942, חוציאו חקומיסארים: רייך ערקוניק ומילר - 13 יהודים מעבודתם וסקדו להרגם. אני זוכרת, שחקומיסאר רייך, הוציא מתוך חמחלקה שלנו יהודי בשם - בלומנטל וציווה עליו לחזוה אל הצריף. בזמן הליכתו לצריף, הוא נלקח וצורף לאלו שנועדו למוות. כן אני זוכרת, כי בשנת 1943, נלקח היהודי ויינברג ממחלקתנו, בזמן העבודה , חיות והוא שבר פרזת - הוא נורה למוות לפי פקודת רייך וערקוניק.

בסתיו 1943, בשעת הסלקציה מהמחלקות, הוצאו לחורג כל האנשים החלשים לעבודה, שלא חיו נחוצים כבר - רובם נשים וילדים. כשחזרנו לצריף, לא מצאתי את אמי שם - חיא חיתה בת 42 והומתה לפי פקודת חקומיסאריס.

אני זוכרת, ששלושה אנשים ברחו מחעבודה. חקומיסאריס חזדרזו וחודיעו כי, באם אלה לא ימצאו בחקדם, הם יקחו 33 יהודים אחרים ויחרגום. בנחיים, נמצאו חשלושה , והרגו אותם. בנחיים, נמצאו חשלושה וחרגו אותם. אחד מהחרוצים חיה - רמבושבסקי וחשני - חיה גוטמן. אני זוכרת, איך יעקובוביץ נורה למוות - בשעת הבריחה. * גופתו, חיתה מונחת 24 שעות ליד חשער כדי שנראחו מת. רייך חודיע ליחודים וחזחירם, שמי שרק יתרחק מחשורה , בזמן ההליכה, לעבודה או בחזרה ממנה - יירה במקום מייד.

חתום: לובה קירשנבאום, שטוטגרט 1947.

ממיידאנק לגיטו ראדום

עד לרגע הזה היענו משוכנעות , כי מחנה מאיידאנק הוא הגיהנום הגרוע ביותר. אך בהעיפנו עין על חברותינו ראינו, כי לעומתן אין לנו סיבה להתלונן. הן היו חיוורות שערותיהן כמעט לבנות ועצמותיהן הבולטות מכוסות ספרטוטים פשוטים. רגליהן היחפות, היו נפוחות ומכוסות מצעים שותתי דם. בראותן אותנו, בכו משמחה, אך עדיין לא האמינו כי אכן נמצאות הן כבר מחוץ לשער תאי-הגאזים.

ברכבת כולה היו בסך-הכל שמונים נפש, בכללן אחדים שלא הועיעו ברשימה הרישמית של המבוקשים. חלק מעובדי-הדפוס כבר ניסמו בנתיים בתאי-הגאז. הנשים ממחנה לובלין סיפרו, כי בחיפזון בדרך לרכבת הבחין הקצין הנאצי בשתי הנשים הצעירות בקושי את רגליהן. הוא קרא אליו חיין ואמר לו:- "קח שתיים אלה בחזרה!אין הן טובות עוד אפילו לעבודת דפוס". שתי הנשים החלו לבכות ולהתחנן , אך ללא הועיל. החייל החזיר אותן למחנה.

ימיו האחרונים של גיטו ראדום

משך שעות אחדות, של נסיעה איטית, נעצרם הרכבת. משמר גרמני קטן חוליך אותנו בדרכים עקלקלות לתוך גיטו ראדום. תילדים הפולניים המעטים, שנזדמנו בדרכינו, ירדו מן הדרך ועקבו אחרינו המומים ומבוהלים. בבואנו אל שערי הגיטו מסרו אותנו החיילים לידיה של המשטרה היהודית וחסתלקו. שוב חיינו בין יהודים. מכל העברים הזמרו עלינו שאלות מניין באנו ומה גורל היהודים במחנה. קהל היהודים סביבנו גדל בלי הרף ובאוויר נישאו שמות אנשים, שנשאלנו לשלומם.

מיד הופיעו כמה מעסקני הקהילה ובידיהם ככרות-לחם שחורות וגדולות, וקופסאות ריבה. הם פיזרו את הסקרנים, פרסו לנו פרוסות חג ונות, מרחון בריבה, ואמרו בנימה לבבית:- "איכלו, איכלו, אחרי כן תספרו". יהודי ראדום גילו כלפינו יחס לבבי כן. אף על פי שהגיטו היה מלא על גדותיו ובכל חדר התגוררו אנשים אחדים, סידרו אותנו בצורת אנושית. כל אחת מאיתנו קיבלה מיטה, כלי מיטה נקיים ואף לבנים להחלפה. המשפחות שבבתיהם התגוררנו , חילקו איתנו את מזונן הדל.

חשבתנו איך האנשים הרחמנים חשתדלו להתגבר על חרתיעה חטבעית, שמראנו העלוב עורר בהם בהכרח. בפיוחד היה דבר זה אמור בנשים ממחנה-הריכוז חלובליני, שדמו יותר לחיות מאשר לאנשים. גם אנו ממאידאנק נראינו לעומת יהודי הגיטו כאנשים, שיצאו זה עתה מכלוב. על אף היחס הנלבב, שגילו כלפינו יהודי ראדום, יכולנו לקרואה על פניהם את השאלה , איך אפשר שאנשים יגיעו למצב עצוב כזה.

אחותי ואני סודרנו בביתה של משפחה בשם רוזנטאל, שהתגוררה עח חמישה ילדים בשני חדרונים. הרוזנטאלים נתנו לנו מיטחוחילקו איתנו פח לחמם. ואכן, במשך היומיים ששהינו בבתם התאוששנו קצת. אחר נמסרו לרשות קבוצתנו שני חדרים גדולים במחסן והתחלנו להסתדר בהם. כל אחת קיבלה מזרן-קש ודברים נחוצים אחרים למשק בית. היינו מרוצות להיות שוב יחד.

גיטו ראדום היו בו, רחובות אחדים, שהיו גדורים גדר-עץ גבוהה.ליד חשער עמד משמר, אך הגדר היתה מנוקבת חורים שדרכם חתנהל-מסחר עם חפולנים. קל היה גם לעבור דרך הגדר אל חצד הארי ויהודי ראדום, שהשיגו מחבוא אצל ידידים פולנים, סיכנו את נפשם ונמלטו מן הגיטו. כמו בוארשה, כן בראדום היה צפוי עונש-מוות ליהודי, שנמצא מחוץ לגיטו.

תנאי החיים בגיטו ראדום היו טובים לאין-ערוך יותר מאשר בגיטו וארשה. בראדום היה בית-חולים מצויין ומטבח עממי מאורגן חיטב, שממנו נתנו בעיקר יהודים שלא מן המקום ובמיוחד אנו חורשאיות שמקרוב באנו. בראדום הרשו חנאצים ליהודים לקחת אתם לגיטו את רחיטיהם ומטלטליהם. מי שנזקק לכסף, יכול למכור את חפציו דרך הגדר ולרכוש מזון. כל יום יצאו מן הגיטו טורים ארוכים של גברים ונשים לעבודות שונות בצד הארי. הנאצים הראו עצמם לעיתים רקוקות ברחובות הגיטו ובתוך הרובע היהודי חמגודר בראדום שרר חופש יחסי.

בית-חדפוס שרנו עדיין לא התארגן וניתנה לנו אפשרות לנטום קצת לרווחה. כמחצית עובדי חדפוס שבאו מלובלין, שכבו בבית-החולים. במאידאנק ובמחנה-הריכוז של לובלין אימצו גם החולים קשה את שארית כוחותיהם לעמוד על רגליהם, כדי שלא יישלחו לתאי חגאז, אך בבואם לראדום - מיד כרעו תחתיהם.

. / .

סיפורה של גב' מרים בידרמן. שכתבה ספר בשם "נשורים בצל חמוות"

המשך -

אבל כאן היו להם תנאים מצויינים להבריא. גם גופי היה כולו מצע וחבורה, ולא יכולתי לשכב על גבי ולא לשבת. כתפי, שדי, בטני, רגלי ואף ידי היו מלאים מצעים. הרופאים היהודיים בגיטו ראדום, שנהגו בנו יחס אנושי, כינו את מחלתי בשם - "אויטאמינוסיס" ונתנו לי זריקות שונות לחקל על סבלי.

יחכינו בחוסר-סבלנות לליאון מ. ויתר מומחי-הדפוס, שהיו צריכים לבוא מוארשה ולשקם את בית-הדפוס. בזכות יוזמתם אספו אותנו מן המחנות השונים במולין והביאונו לראדום, אבל הם עצמם נתקלו בקשיים בקשר ליציאת מוארשה. כל מאמצינו לבוא אתם במגע עלו בתוהו. אך יום אחד הגיעה אלינו הידיעה המזעזעת, כי מיד לאחר שליאון מ. סיים בהצלחה את מאמציו לחוציא את כולנו מהמחנות ושלח את מכונות הדפוס לראדום, נורו הוא ואנשיו. מדוע ואיך קרה הדבר - לא ידענו. נשותיהם וילדיהם נשארו בחיים וחיפשו בכוחות עצמם דרך להצלה.

הידיעה על מות ליאון מ. ואנשיו אלא רק זיעזעה אותנו, אלא גם הטילה בנו פחד שמאז יגלו הנאצים את כל הענין של רכוש עובדי- דפוס וגורלנו יהיה כגורלם. אמנם, קל למדי לברוח מגיטו ראדום, אך לאן?אל מי? מחוץ לגיטו התנחלו ציד איום על יהודים והנאצים שילמו מחיר גבוה בעד גילוי יהודים חבויים. ערכו של ראש יהודי שק קמח או חיבת סוכר ונמצאו בפולנים די והותר, שרחרחו ככלבי-ציד אחרי יהודים, כדי לזכות בפרס. אמנם, היו גם פולנים שהסתירו יהודים תמורת תשלום ואף בלי תשלום, אבל פולנים אלה סיכנו את חייהם. מציאת מחבוא היתה, איפוא, כרוכה בקשיים גדולים ולא חשבנו כלל על ברחה. אך התנחמנו בכך, שלעת-עתה חיים אנו כאנשים, וכל אחד לעצמו קיווה ותאמין, שאולי יתרחש לו נס והוא יינצל.

היו עוד בגיטו ראדום משפחות שלמות, שחיו בטוב, ישבו בדירות מסודרות כראוי ואכלו מזון משובח. לאנשים אלה היה מלאי של כסף ודרך הגדר קנוא את הדרוש להם מהפולנים או מיהודים, שעטקו בחברחה. כל תושבי הגיטו קבלו מנה יומית של לחם וריבה. מלבד זאת ניתן מעמיים ביום מרק במטבח-חגיטו. עד מהרה קיבלנו אנו, מן הקבוצה הורשאית מנות אחדות, כי יהודי ראדום העשירים העניקו לנו את תלושי המזון שלהם וכך אכלנו לשובע.

...אחרי שבועות אחדים הוקם סוף סוף בית-הדפוס. המנהל היה יהודי, ברנש בלתי נעים, שהזהירונו עליו כי הוא משרת בגיסטפו ועלינו להיזהר בכל מילה. המפקח על בית-הדפוס היה גרמני קשיש ושקט, שיחסו אלינו היה אנושי יותר בהרבה מזה של המנהל היהודי. כמו בוארשה, כן ביצענו כאן בראדום עבודות שונות בשביל שלטונות הכיבוש. הדפסנו מודעות שהכילו צווים רשמיים וניירי-אריזה לסיגריות, וכן ייצרנו מעטפות רבות. העבודה הזאת וגם המכונות הישנות המוכרות לנו היטב, השרו עלינו אווירה ביתית. אך בהיסתכלי במכונות הרהרתי בלי הרף בליאון מ. ובעובד-הדפוס האחרים, שחודות להם נילפו טאידאנק. ראיתי משחק משונה של חבורל בעובדה חעצובה, שחם עצמם לא הצליחו להינצל. בגלל היעדרו של ליאון מ. נמשכה זמן רב התקנת המכונות ואילו גם נתקלקלו בלי הרף.

...חידידם המסורים ביותר של אחותי ושלי מקרב פועלי הדפוס הורשאיים היו וולאדק ציפל ואדאק ש. וולאדק היה קרוב משיוחד אל אחותי נינה והכל סביבם ראוס כחתן וכלה. וולאדק ציפל היה בחור חזק ורציני, ואילו אדאק ס. - צנום, ממש עור ועצמות, ובפיו אף לא שן אחת. השינים האחרונות, שנשארו לו אחר גיטו וארשה, איבד במחנה הריכוז הלובלינ'. אך על אף ניסיונותיו הקשים, לא נפלח רוחו הטובה וברגעיו העצובים ביותר היה משמחנו בחלצותיו ובמיבצעיו הקומיים. עם כל מראהו העלוב,היח אדאק בחור אמיץ, מלא תחבולות וזריזות, שעמדו לו לא אחת וסייעו לו להיחלץ ממצבים מסוכנים.

לקבוצתנו השתייכו אנה רודמאן ובעלח, עובד דפוס. בוארשה היתה אנה רודמאן ידועה כאשת חיל, שהפילח חתיחח על שכנותיח. אולם בגיטו ראדום נתגלתה אנה רודמאן כאשת בעלת לב ומילאה תפקיד של אם משפחת אנשי הדפוס. לי חיתח לעיתים קרובות מחליפח את חתחבושות ועל אחותי נינח, שרזתח מאוד מאידאנק, שמרח כעל ביתם היא וכל פעם הגישה לח משהו לאכול. אנה רודמאן כיבסח את כתונותיחם של מחצית חגברים ה- ורשאיים xxxxxx והיתה רבח עם כל אחד שלא נהגב כשורח בחבריו. אשח פשומח ובלתי משכילח זו גילתח בנסיבות חקשות רגש נדיר של xxxxx יושרחסולידריות.

אחר העבודה שרח בדירתנו אווירח משפחתית. אכלנו יחד, שרנו וחתבדרנו. במרוצת חזמן נתפרסמנו עד כדי כך, שרבים מיחודי ראדום באו לבקרנו, במיוחד כדי לשמוע את נגינתו המופלאה של חכנר המוכשר אשר בקבוצתנו. זח היח אדאם וולטקי, כפי שהיח רשום ברישיוחיו האריים חמזויפים, או ככי שאנו קראנו לו בפשטות אדולאק.

./.

המשך -

הוא היה אדמוני נאה וגבה-קומה בשנות הארבעים. מוצאו מצ'נסטוחוב ובפרוץ המלחמה היה בדרך לקריירה מוסיקלית גדולה. פגישתי הראשונה איתו נתקיימה בנסיבות טרגיות. היה זה בחודש ינואר 1943, חודשים אחדים לפני המרד בגיטו ורשה. בשובי מעבודתי בביה-חדפוס נתקלתי בשער הבית ברחוב ניסקה, שבו התגוררתי אז, באשה אדומת שער, נאה וצעירה, שעמדה ובכתה. לשאלתי לסיבת בכייתה ואם אוכל לעזור לה במשהו, סיפרה בפולנית רצוצה, כי מוצאה מגרמניה וכי יחד עם בעלה הגיעה זה עתה מן הצד הארי, שבו התגוררו על סמך ניירות מזויפים. שכן פולני הלשין עליהם וברגע שהנאצים התחילו להתדפק על דלתם, ברחו בדלת אחוריה. עלה בידם להשפיע על החייל הנאצי, ששמר ליד השער הגיטו, לחרשות להם להיכנס. אך כה מבוהלים היו, שדימו בנפשם כי גם בגיטו רודפים אחריהם. חוסיפו, איפוא, לרוץ ואיבדו זה את זה. מזועזעת עמדה האישהלבדה בגיטו, שבו לא הכירה אדם, ולא ידעה איך למצוא את בעלה. רק סיפרה לי כי הוא גבר גבוה בגיל ארבעים בערך, כי גם שערותיו אדומות ובידו כינור בנרתיק.

העליתי את האשה לחדרי ואחדים מפועלי-חדפוס יצאו לרחובות הגיטו לחפש אחר האיש עם הכינור. הגיטו כבר אז היה "גזום" כראוי ובסך-הכל חיו בו כעשרה רחובות, שחיו אמנם מלאים אדם, אך את האיש עם הכינור מצאו עד מהרה. המשימה לא היתה קשה ביותר, כי לא נמצא בכל הגיטו עוד יהודי, שיתרוצץ מבוהל כמוהו עם כינור תחת חזרוע ויחפש את אשתו.

הפגישה בין בני-חזוג, אחר פרידה של כרבע שעה, היתה כה נרגשת, שלא רק הם אלא כולנו מסביב הזלנו דמעות. חזוג נשאר ללון אצלנו ולמחרת השיגו חדר. ימים אחדים לאחר מכן לקחתי את האישה אידית O (שם משפחתה מן הבית - צימרמן), לעבודה בביה-חדפוס, ובעלה חשיג עבודה בבית-מלאכה אחר. בזכות עבודתה של אידית בבית - חדפוס, נרשם גם בעלה, אדולאק, ברשימת עובדי-חדפוס, שהועברו ממחנה לובלין לגיטו ראדום.

אדאלאק מעולם לא ניפרד מכינורו. זה היה המיטען היחיד שלקח איתו מן הגיטו בוארשה למאידאנק וגם בבואו לראדום הביא אתו את הכינור. במשך החדשים האחדים שנמצא יחד אתנו בגיטו, נעשה אדולאק דמות פופולרית בין יהודי ראדום. כל אימת שניגן בערב בדירתינו, התאספו אנשי רבים ליד ביתנו וערכו לו חשואות נלהבות.

חשקה היתה שרר בגיטו-ראדום עורר בו אשליה, כי שוכנים אנו בפינת מלאים שהנאצים שכחו על קיומה וכי האלפים xxxxxxxx האחדים של יהודי ראדום, וקבוצתינו הורשאית בכללם - יגיעו כאן חיים אל קץ המלחמה. אך היה זה חשבון כזב, כי לא חלף זמן רב והנאצים נזכרו גם בגיטו ראדום.

מאחורי ראדום נמצא בית חרושת פולני גדול לנשק. עם הכיבוש הנאצי קיבל מפעל-הנשק האוסטרי הידוע "שפייאר" את הנהלת בית-החרושת לידיו והוחל בו בעבודה בשלוש משמרות. היהודים שהועסקו בבית-החרושת התגוררו במחנה שכן. בימי ראשון בשבוע הרשו הגרמנים לקבוצות יהודים, שחיו פנוים מעבודה, לבקר בגיטו הראדומי. גם יהודי ראדום קיבלו תכופות רשות לבקר את יהודי המחנה שליד מפעל-הנשק. הקבוצות מן הגיטו ומן המחנה לוו תמיד על-ידי משטרת הגיטו היהודית.

באחד הימים, בשוב xxxxxxx יהודי הגיטו מביקור במחנה של עובדי-חנשק, הביאו אתם את מחדשה שליד חצרימים חישנים במחנה מוקמים והולכים במרץ רב צריפים חדשים. מיד חבינונו, שחצרימים נבנים למעננו, יושבי גיטו ראדום. האישור לסברה לא איחר לבוא. הנאצים החלו לדבר גלויות על חיסול גיטו ראדום ואגב כך הטעימו, כי רק חלק מהאוכלוסיה יועבר למחנה שליד מפעל "שפייאר" גורלו של החלק חנשאר לא היה בגדר סוד בשבילנו הוורשאים.

בוקר אחד, החלו החטיפות וחזרו ונישנו המחזות הטרגיים של ניתוק הורים מילדיהם, נשים מ - בעליהן - מחזות מוכרים לנו חיטב מגיטו ורשה. בכך נסתיימה התעסקותי במלוי מקומן של נשים בעבודה מחוץ לגיטו. הנשים, שהחילה שילמו לי בעד מילוי מקומן, יצאו עתה בעצמן לעבודה כי עקב החטיפות לא רצו עוד להישאר בגיטו. בגיטו ראדום לא היו בונקרים ולו היתה כל אפשרות להסתתר. ידענו, כי מחנות לובלין על תאי-הגזים שלהם קיימים עוד וכי xxxxxxxאנשים הנחטפים ברחובות הגיטו הראדומי נשלחים ישר לשם. לכן חזעקתי את ידידי שישיגו לי מקום עבודה בביה-חדפוס או בביה-החרושת לנשק. ערב אחד חביא לי ידיד, שעבד במפעל-חנשק, תעודת-עבודה ולמחרת התייצבתי, עם חבילת חפצי מתחת לזרועי, בטור האנשים שעמדו לצאת לעבודה במפעל חנשק, ואילו אחותי נינה חוסיפה לעבוד בביה-חדפוס. אלה מאנשי הגיטו שחסרו תעודת עבודה, חועסמו על משאיות וחובלו לרכבת - למסעם האחרון אל חמוות.

בבואי אל המחנה החדש, חיכתה לי אכזבה לא נעימה. בתור עובדת במפעל-חנשק חוייבתי להשתכן בצריפים מיוחדים, שמעדו בשדה מגודר. בדרך זו חופרדתי בבת אחת מאחותי ומן הקבוצה הורשאית כולה. לא יהתה לי עוד אפשרות להפגש איתם ונשארתי יחידה בין אנשים זרים.

נ.ב. - אחרי חודשיים, נפתחה בדר-חתילחפריד
רבי מועלי בית החרושת לנשק לבין

- מרים בידרמן.

פרק יג'

שבת 1944

מחנה הריכוז בשקולנה

בינואר 1944 באה לראדום קבוצה מיוחדת של קציני ס.ס. מאושוויץ ובראשה האופטשטורמפירר סיגמאן. קבוצה זו קיבלה תחת פיקודה את המחנה בשקולנה. מעתה ניתן למחנה מעמד של מחנה - ריכוז (- קאנצנטראציאנסלאגער).

קבוצה זו הצטיינה במיומנים בעלי "עבר עשיר", מבצעי רציחות המוניות של יהודים בלובלין מוניאטובק וכו'. בין אנשיה: קצין ס.ס. מאקר - סגנו של סיגמאן פריק, שתפקידו היה לחובל האנשים לעבודת ולהחזירם, ואחרים (זה האחרון נתמנה בהרמניה אחרי המלחמה על ידי ליבל ריכטמן, קופל צוקר ושמחה ליברן.

עם הקבוצה הגיעו מכוניות משא מלאות בגדים, לבנים, נעליים וגרביים, ועל כולם "מאשאקים" (בגדי פסים מיוחדים). כל הנכנסים למחנה-חריכוז, נצטוו למשוך בגדיהם האזרחיים וללבוש את המאשאקים. מעתה נמקו חייהם האזרחיים, נוסלו השמות המשפחתיים והמרטיים. כל אחד נקרא לפי מספר, שנקבע על מעילו ומכנסיוליד חכיס. הכובע - עגול בלי מצחיה. המעיל והמכנסים מצבע אפור-כחול עם פסים. הנעליים עם סוליות עץ.

האנשים במחנה היו בסבוכה רבה, המומים מהשינוי המתאומי, אך אין זמן להרהר: יש להזדרז אל הספר שיגלח את שערות הראש...

ויצויין כאן, כי עוד לפני העברת הנהלת המחנה לידי קבוצת הס.ס. הנ"ל, נשלחו רוב השוטרים היהודים עם מפקדם העו"ד טיסנר למאידאנק. במקומו נתמנה דוד נורימברסקי.

כמפקד המחנה נתמנה יחיאל פרידמן (בעל בית-מלאכה לנעליים בריגנ), ששימש קודם קצין משטרה בגיטו, לסגנו - ביסלר (מקיד בנק לשעבר). השוטרים שנשארו במחנה נצטוו למשוך מדיהם לחלוץ מגפיהם המבריקים וללבוש את ה"מאשאקים" ככל העצורים. סימן ההיכר שלהם היה סרט ועליו כתובת "בלאק עלסטער -קאפו". לתפקיד זה נתמנו כ-50 שוטרים.

במחנה היו 20 צריפים, לגברים לחוד ולנשים לחוד. בכל צריף - 200 איש. משטר חיים - של מחנה ריכוז גרמני מובהק. סביב המחנה ניבנו 4 מגדלי תצפית. על כל מגדל הוצב איש ס.ס. ולידו מכונת יריה. משמרות צעדו מסביב למחנה כל היום וכל הלילה. בלילות הואר המחנה זרקורים, וברווחים של כל עשרה מטר נקבעו מנורות חשמל. נוסף על האלפים שעבדו בבית-החרושת לנשק, לקחו הס.ס. עוד 1000 יהודים לכל מיני עבודות, כגון: סריקת פחם מקרונות רכבת, ניקוי אשפה וכיו"ב.

חרשות להכות ביהודים - רק בידי הס.ס.

עם העברת המחנה בשקולנה לאנשי הס.ס. מאושוויץ, נצטוו המנהלים האוסטריים של בית - החרושת לנשק (ממעלמזח התנהל בידי חברת"שטייר-דאימלר-פוך" באוסטריה והממונים על המחלקות השונות נשלחו לראדום על ידה) שלא לחכות על דעת עצמם את הפועלים היהודים (חללו התעללו בהם על כל צעד ושעל, ועל "עבירה" כלשהי הוציאו להורג) כי אם לדווח למפקדת הס.ס. על כל עבירה או חבלה שתיעשה על ידי יהודים, ורק אלה רשאים להעניש.

הקומיסרים הסדיסטיים פרקוניק, מילר, ריין, ברטרקליבר, ינקו, יוכמן, ואחרים, (חמשת הראשונים נתפשו אחרי המלחמה באוסטריה על ידי טוביה פרידמן) נאלצו מעתה להסתפק אך ורק בפיקוח על העבודה...

בוני בונקר מוכים

ה"אגדה" על גרמניה "בלתי מנוצחת" מתחילה להתנדף. שמועות מחימנות על נצחונות בחזית המזרחית על ידי חצבא הרוסי, ועל נצחונותיה של כוחות בנות-הברית על צבאות רומל באפריקה הצפונית, מתגברות וחולכות. שרידי יחדות ראדום, הכלואים בשקולנה, מתחילים להרגיש בשינויים העומדים להתחולל, ובעיה אחת ויחידה מטרידה אותם ומעסיקה את מוחותיהם: כיצד ואיך להמשיך ולהחזיק מעמד עד בוא הנצחון? יש החושבים על בריחה, אחרים שקועים במחשבות ואירחורים על מציאת מקום מקלט בטוח מתחת לאדמה, עד יעבור הזעם.

האחים בונק, גולדמארב והאחים צוקרמן ואחותם, שעבדו כנגרים בבניית חצריפים בשקולנה, כבר סימנו לעצמם מקום מיוחד לבניית בונקר מתחת לאחד החצריפים, שהיה נשען על עמודים. תחת אחת העמות שבצריף מספר 1, ברחוק של 20 מטר מגדר התיל, חפרו מקלט עם כניסה מוסווית יפה, כעין צלחת מרובעת ממולאה בעפר, אשר בשום פנים ואופן אי אפשר היה להבחין בכניסה זו למקלט. הם הצליחו לבצע את סדור המקלט וכן את סידורי הפנימיים כגון: מקומות ישיבה, שכיבה ובישול, וכן גם צלקיים קשר עם "העולם החיצוני". הבישול היה על מכונת פרימוסים וחקשר עם ה"עולם החיצוני" אורגן היטב על ידי אחד מהאחים צוקרמן. הוא הצליח גם להכניס לבונקרמציוד

לבונקר מזון, נפט וכל יתר הצרכים החיוניים, אולם במשך הזמן הובהר לשוכני המקלט, כי המקום אינו מתאים למטרת בריחה בעת הצורך. אחרי השקעת מחשבה ומאמצים, הצליחו לחפור מנהרה מהבונקר, שתאפשר יציאה לרחוב מעבר למחנה. בונם ורצחייזר (בנו של בורסקאי ידוע) שהיה נחשב לאדם אמיד, הצטרף לקבוצה כ"פיננסיסט", והוא אשר צייד אותה בכסף, מזון ובנזין.

אולם גרם המזל הרע שהחופרים יתקלו במכשול רציני. הם הגיעו למקום של מים, שנצטברו מהמשרת השלגים, וחפת להם הכרח לשנות את כיוון החפירה. באחד הימים אירעה תקלה שגילחה את מחבואם. עבלה עמוסה חול עברה מעל לשטח המנהרה, וגלגל אחד של העגלה שקע בבוץ. נתהווה חול באדמה. דרך החור הבחינו אנשי הס.ס. באור של נר. בעצמם מהרו לרדת לתוך המנהרה. הם הביאו פועלים וכלבי גישוש, שהלכו לאורך המנהרה עד שהגיעו לפתח חמטווח. אנשי הבונקר, בהרגישם את המתחולל לבוא עליהם, הצליחו להתחמק מתוך הבונקר ולחומיע במחנה לפני התחלת המיסדר. הם היו מגודלי שער - לאחר ישיבה באפלה חמישה חדשים, ובקושי פתחו את עיניהם.

אחרי שהתנהלה נגדם חקירה, קיבלו בגדי אסירים בפסים צהובים בולטים ונשלחו לעבודה במחנה. לאחר יומיים חעמידו אנשי ס.ס. טפטל עץ במגרש, מתחו עליו את החבורים, משטו מעליהם את מכנסיהם ולעיני כל אנשי המחנה הצליפו בהם במרגולים. אחד מנה את הצליפות ובם בדק אם הצליפות נעשו כ"דין"... זה שהצליפו בו לראשונה, התייפח חרש. לאחר שגמרו להלקותו מרחו את גופו במשחה מיוחדת. חבא אחריו - אף אנחה לא הוציא מתוכו. על זה גבר כעסם של אנשי ס.ס. והגבירו את צליפותיהם על גופו בכל כוחם, אך המוכח עמד נגד העינויים האיומים האלה ולא נשמע מפיו אף חגה. את בונים ורצחייזר חעניטו בעינויים הכי קשים, שיסו בו כלבים, והצליפו בו מלקות ללא גבול. לאנשי הס.ס. נודע על "אמידותו" ורצו לדעת היכן טמון ה"אוצר" שלו. ורצחייזר עמד בעינויים ולא גילה על דבר הבונקר לא כלום. בתום "מיבצע" ההצלפה, חוכנס למרפאה. חוא סבל יסורים נוראים עד שניסח לאבד את עצמו לדעת. הממקד הגרמני של המחנה ציווה לעשות הכל כדי לרפא אותו ולהצילו מן המוות - למען הוסף לענותו. חרופאים טיפלו בו ועמלו לרפא את פצעיו. אנשי הס.ס. העמידו עליו שמירה קפדנית, יומם ולילה, למען מנוע ממנו איבוד עצמי לדעת — — — מדי פעם חוציאו אותו מחמרפאה להלקאות נוספות.

האנשים במחנה חשבו שאת הנתפסים יעלו על הגרדום, אולם בדרך גם לא חיו קרבנות אדם. בעת פינוי המחנה חוגלו גם אלה לאושוויץ.

רוחות מנשבות...

מצבו של חצבא הגרמני בחזיתות - הוחמר. במחנה הריכוז הרגישו זאת היטב. הגרמנים התחילו לשפר במקצת את התזונה. בכל יום ראשון של השבוע, הוסיפו נתח דקיק של נקניק וקוביה של מרגרינה, מרמלדה, וגם חתפכת סבון.

בכל יום ראשון הוחלפו חכותנות וחגרביים. גם חירשו לכבס את חמעילים וחמכנסיים. נוקו המזרונים, ופעמיים בחודש הובילו את כלואי המחנה לבית המרחץ להתרחץ במים חמים.

באפריל 1944, התחילו להגיע ידיעות, כי הרוסים עומדים כברבסביבות לבוב, וחגאולה קרובה לבוא... העצורים התחילו לחשוב על בריחה.

בחודש מאי הגיעו לראדום אנשי ס.ס. שנמלטו ממיידאנק, לאחר שחרוסים כבשו בסערה את לובלין. הם באו במצב מדוכדך מאד. קרועים, בלויים ויחפים נמלטו מרודפיחם. "דממת מוות" כביכול השתררה במחנה למראה המרצחים המסכנים... הלב פחד ורחב לקראת הבאות. מי יודע מה יעשה ליהודים בעת מפלתם חמביש?

רבים מחעצורים החחילו לחכנן חכניות של בריחה מחמחנה. אחרים עסקו בבניית בונקרים כדי לברוח ליערות בבוא את הכושר. כאמור למעלה, עמדו צריפי חעץ נשענים על עמודים. אלה חיו כעין יחדות בגובה של 80 ס"מ. חיו מוצאים בלילה קרשים מהרצפה, ויורדים מתחת לצריף לחפור תעלה אל מעבר למחנה.

ביוני הגיעו שמועות כי החזית הרוסית מתקרבת כבר לראדום. אם כן עלול המחנה להתחסל בכל יום. איש לא ידע איזה גורל צפוי לו. בחודש יוני התנהלו כבר הקרבות על נהר סיליציה מזה וליד הוויסלה מזה. אנשי הס.ס. היו כבר נבוכים ומבוחלים, אולם היהודים חמשיכו לצאת לעבודה כאילו לא אירע דבר — — —

מעמודים 255-256 מספר ראדום בעברית, שיצא לאור בשנת 1961 ע"י ארגוני יוצאי ראדום והתפוצות.

מקודה ממשם משה הגיסטפו: לחסל את האסירים המסוכנים ולהעביר את יותר אסירי בתי-הסוהר ומחנות- העבודה - למחנה ריכוז בלבד.

מתוך חוברת מס' 6 שיצאה לאור בפולין, אושוויץ בשנת 1964 מאת דנוטה צ'ץ, על קאלנדר (סדר כרונולוגי), של ההתרחשויות במחנה-ריכוז אושוויץ.

עמ' 6 - תוכנית פול

"התכוראות בקשר לחיסול המחנות, היו זהות עם התכוראות לחסל את כל בתי הסוהר בגנרל-גוברנמנט. אחת הפקודות שפורסמה ב- 21 ביולי 1944, ע"י ממקד הזיכערהייטס-פוליצייי והס"ד בראדום - כדבר סודי של הרייך - מראה לכל היחידות של המשטרה הגרמנית למעול במהירות המכסימלית ולהעביר את האנשים החשודים למחנה ריכוז מסוים בתנאי שאין צורך להפעיל עליהם את -"בית-המשפט המיוחד" כלומר, לחוציאם לחורג במקום.

אחרי פקודה זו ממשם הגיסטפו שתגיעת משלושה מקומות - ברלין, קרקוב וממקד הגיסטפו במחוז ראדום - פונו הנוצרים והיהודים ממחנות העבודה בראדום או מבתי-הסוהר - מי לחריגה ומי למחנה ריכוז.

החיסול האחרון של היהודים מראדום ביולי 1944

פחות יהודי אחד במיפקד

באחד העריבים באמצע חודש יולי 1944, בעת המיפקד, נעדר יצחק גוטמן - שכינויו היה- "איצ'ק-ביק" - איש ראדום. ממה לפח עברה השמועה, כי הוא קנה , אצל פולני אחד, אקדח עם חמישים כדורים ונמלט. במגרש המחנה ניצבים כ- 3000 איש. הגרמנים דורשים לגלות את מקום מחבואו של הבורח, ומאיימים על הניצבים בסנקציות חמורות. חלבבות פועמים מאימה ופחד. אולם למרבה המזל, נצטוו האנשים לבסוף להזור לצריפיהם. למחרת היום, יצאו הכל לעבודה כרגיל. שלושה ימים אחרי כן, באו אנשי הס"ס בשעת חצחריים לקחת את העובדים מבית-החרושת לנשק בראדום, למחנה שקולנה. השעם, עורר הדבר חשש רציני, אימה מן הבאות.

קבוצה קטנה בורחת מבית-חרושת

קבוצה קטנה של ראדומאים, ירדה למחבואים שהכינה לעצמה מבעוד מועד. אחרים ברחו דרך העלות ובונקרים. במיפקד שוב נעדרו אנשים. אנשי הס"ס מעוצבנים, עורכים חיפושים בשטח בית-החרושת בעזרת כלבי גישוש. מוצאים כמה מתנעלמים ומחזירים אותם למחנה. טוביה פרידמן וטוביה רוסשטיין, התחבאו בחדר חדודים של בית-חחרושת. יחזקאל מאטעק הסתירם בלבנים, אך הוא עצמו לא העיז לברוח וחזר למחנה. כעבור שלושה ימים, נמלטו השניים חיערה ואלפי היהודים במחנה-חריכוז בראדום חובלו לאושוויץ - ומשם, למחנות - ריכוז שונים בגרמניה...

Heft Nr. 6. Seite 6,

Der Plan Moll

Die Anordnungen betreffs Liquidierung des Lagers, waren gleichlaufend mit den Anordnungen zur Liquidation der Gefaengnisse in General-Gouvernement (GG)

Die eine von ihnen herausgegeben am 21. 7. 1944 vom Befehlshaber der Sipo und des SD. in Radom als "Geheime Reichssache", bezeichnet, fordete die Polizeistellen auf, eine Moeglichst schnelle Ueberstell verdaechtiger Personen in ein bestimmtes Konsentrationslager vorzunehmen, sofern nicht die Notwendigkeit besteht, eine standrechtlich Verfahren anzuwenden . . .

Danuta Czech: Kalendarium der Ereignisse im KZ-Lager.

3000 יהודי ראדום האחרונים בדרכם לאושביץ

צעדת חדמים ראדום - טומשוב - אושוויץ

במחצית יולי 1944 גברה המבוכה והבהלה אצל הגרמנים. הצבא הסובייטי הגיע למחוז לובלין. חדי יריות התותחים נשמעים בכל לילה. ניצת זיק של תקווה... חיילים גרמנים - שרידי גדודים, שחוכו עד חרמה, משרכים את דרכיהם במרחב, קרועים ובלויים. נשי ס.ס. אורזות בחיפזון את מזוודותיהן ואוספות את הרכוש השדוד על מנת להעבירו לגרמניה. מתקפות לילה של חיל האויר הסובייטי גורמות בהלה ומבוכה בצבא הגרמני, ונוטלות ממנו את בטחונו העצמי.

במחנה הריכוז שקולנה כלואים כאמור לעיל כ-3000 יהודים. 2450 גברים, 500 נשים ו ויתר ילדים. השמירה הוגברה, כי בימים האחרונים רבו הבורחים לצד הארי.

אוברשטורמבאנפירר סיגמן, ממקד המחנה, ציווה לחסל את מקומות העבודה שמחוץ למחנה. לראשונה חוסל בית חרושת לנשק (וויטוורניא) - מקום העבודה הגדול ביותר. נאסר על היהודים לעזוב את המחנה. רווחה שמועה על מינוי כולל של היהודים. ושוב משתררת בחלה במחנה. אין איש מאמין במינוי - חלוא אין קרונות רכבת . . . באויר מורגשת קירבת מחזית. מועד השחרור נראה מתקרב ובא . . . אולי תוך ימים ואפשר אפילו תוך שעות . . אנשים במחנה החליטו לחולל מרד, אולם החמונים לא היו מוכנים לכל פעולה אקטיבית. מאדישות משתלטה עליהם מחמת התולשה הפיזית והמתח בפני הבאות. הגרמנים ידעו על כך. סיגמן "הבשיח" ליהודים ש"לא יעונה להם כל רע". יובילו אותם לעבודה במפעלי נשק בלודז' בתנאים טובים יותר". יום לפני המינוי נודע, כי יוצאים ברגל למקום בלתי ידוע.

ב-26 ביוני 1944, ציוו על כל האנשים במחנה להתאסף במגרש המחנה עם הבילותיהם בידיהם ולהתכונן ליציאה. . . ניתנו "מנות ברזל" של מזון. חביעו כמה עגלות כפריות לחובלת החולים. סמל גרמני משמיד את כל חציר והמכשירים שבצריף בית-החולים, כדי שלא יפלו בידי הרוסים.

בשעה 2 אחרי הצהריים יצ המסע. בצעדה הלכו אנשים, נשים וטף. בני המשפחות החזיקו אחד בידי השני, והם מלאים יאוש ואכזבה. משני עברי הרחוב עמדו פולנים והתבוננו ב"התלוכח" זו.

המסע חוקף שרשרת צפופה של 500 אנשי ס.ס. נשקם הדרוך בידיהם. נוסף עליהם - אוקראינים וליטאים בליווי כלבים. על אף השמירה החמורה עלה בידי משה ברקוביץ ואחיו, והנשים: צוקר, בלייכמן, גולדברג, אקרמן וסנקביץ לברוח מיד עם התחלת הצעדה ולהתערבב בקרב הפולנים שעמדו על המדרכה. הדבר עלה בידם הודות לבגדיהם האזרחיים שלבשו מתחת למשאקים ובשעת ההליכה הסירו את המשאקים מעליהם. . .

כאשר הגיע המסע לשדות חזמלינה, ניסו אחדים להימלט, אולם נתפסו ונורו. כל הצועדים נצטוו לראות בהוצאתם להורג. למנוח ערב התקרב המסע לוולנוב. כאן האנשים "נחו", השתטחו על האדמה הרטובה ליד חכבים. מסביב חועמד משמר חזק של ס.ס. וכך עבר הלילה באפלה ובקור.

משהאיר הבוקר, שוב יצ המסע. הרעב והצמא הציקו מאד לאנשים, והם לא בחלו אפילו במי מדמנה שלצידי הדרכים, לרוות את צמאונם. בצהריים הביא אוטו-משא קפה מראדום, אולם מעטים זכו בו... לאחר הליכה ברגל של 30 ק"מ, סודרה חניה ליד יער. הצמאון חציק יותר מחעייפות. הצמאים רצו לעבות שעליהן היו חביות מים וסמליהם בידיהם. פרצה מהומה. איש ס.ס. שלף אקדח וירה בכדורי דום-דום בנדחקים. ליד החביות נשארו מוטלים החרוגים: באנק, סשק מריד, זילברברג, בריש מרישמן, ואחרים. המצועים שתתו דם והרוסאים שבמסע עמלו בחבישת פצעיהם. מאחים ציין מראדום חסרו, בכפות ובכלי-אוכל אחרים, תעלה, התחבאו בה וכיסו את עצמם בשיכבה של חול. ס.ס. לא הרגישו בהם. המסע צעד לדרכו, והם נשארו.

יום זה היה מאיום ביותר בימים עקובי הדמים בדרך המבלה הזאת. הגרמנים והאוקראינים הריצו את החולכים ודרשו מהם ש"יעשו" 30 ק"מ ביום. ברגע מסויים מבחינו האחרונים במסע, כי עגלם מלאה חולים וזקנים שמתח מחדרך חצידה, נכנסה ליער ונעלמה בין העצים. במפתיע הופיע ישעיה פרשמן וסיפר, כי הוא קפץ מעל העגלה בשעה שנכנסה ליער ושמע יריות משם. חידיעה עברה מפה לאוזן ועוררה דכאון רב. אנשי ס.ס. חאיצו בחולכים בצליפות שוטיהם. הם חעיזו עוד להרגיע כביכול את האנשים חנדכאים בחודיעם, כי חעגלונים

התעכבו ליד באר להשקות את סוסיהם . . . האמת המרה נתגלתה מיד מאוחר, כאשר העגלות חזרו ריקות ואחריהם אנשי הס.ס.

בין ההרוגים של הנוסעים בעגלה זו היו: התעשיין וחנדבן הידוע ישראל קוק גולדברג, בעל בית חרושת לעורות. האחים גוטמן, גולדווסר, וגברים ונשים אחרים, שמפאת חולשתם "הורשה" להם לעלות על העגלה. . .

מן הראוי לציין כאן עובדה נדירה של השתתפות בצערם של היהודים: עם חשמע הדי הירידות ביער, יצאו איכרה זקנה מהכפר הסמוך קרולאווא וואלא, בהחזיקה את תמונת מריה הקדושה בידים מורמות, וקראה למרצחים שיחזרו בהם ממעשיהם הרעים. לא נתנה דעתה לצעקות ולדחיפות של אנשי הס.ס. והמשיכה במניותיה, וכשלא נענתה, קיללה אותם בקללות נמרצות והסתלקה מהמקום. אומרים שאנשי הס.ס. הרגוה.

זה היה המקרה האחד והיחיד של השתתפות בצער לכל אורך הדרך, והכפר הזה,היה היחידי שהגיש מים לצועדים הצמאים.

מיואשים ורצוצים המשיכו היהודים דרכם. עם כל קילומטר חלך ונחלש הכוח. יש שכבר זרקו הנעליים וחלכו יחפים מחמת הפצועים שנגרמו להם בחליכתם. צעירים הכו בזקנים. חחורים התחלפו בנשיאת ילדיהם. רבים מיברו. המנים כוסו אבק. השפתיים נפוחות צרובות וסדוקות מחמת החום והצמאון. עתה חופיעו החיות הרעות ו"הזמינו" את חנכים, חילדים, הזקנים, והחלשים לעלות לעגלות. כמובן, שעד מהרה נקד גם אותם גורל קודמיהם... ביום זה נרצחו עשרות אנשים. הם נשארו ביער ואפילו לקבר ישראל לא חובאו.

ושוב חניח במקום רטוב מכוסה בוץ, שחגיע עד הברכיים. אוטו-משא מראדום חביא מרק ולחם. חשמח היה קטן. האנשים הרעבים נדחקו לחביות חמזון. יריות הס.ס. פיזרו את הנדחקים וחמרק נשפך.

למנות בוקר - חמשך חמסע. עוברים ביער. לפי חשמועה נמצאים בו פרטיזנים. שמועה - ואו לא. מבעוד יום חגיע חמסע לאומצ'נו. הוחר להולכים להחרחק בנהר פיליצה. ושוב נסיונות של בריחה. אחד שברח נחרג. אשה אחת חוחזרה וחולקחה. רק חוה גורפינקל חצליחה להימלט.

וחמסע זז שוב למנות בוקר. אנשים עייפים, יגעים ומרוצצים, בקושי מרימים רגל ללכת. בשעה 10 חגיעו לאפיסת כוחות ממש. אחדים, ביניהם חנוך גוטפריד, ביקשו שיעלו אותם על העגלה. זאת העגלה האיומה - עגלת המוות. חיות הטרף, פראי האדם, נענו ברוב "אדיבותם" לבקשתם, וכעבור שעה נעלמו הם בעגלה שסתתה לצידי הדרך — — — אכזריותם של המרצחים עדיין בכל תקפה אף כי הם ידעו כבר, כי גזר דינם נחרץ. על שתיית טפל מים בכפר אחד, נוסה ונהרג בחור צעיר, והוא רק בן 18 שנה.

חוד חמסע חגיע לצומת הדרכים לודז - וורשה, אולם חמסע חופנה לדרך אחרת. לאן? עד עתה כבר נפלו 60 קרבנות. . . ומה יהיה חלאה? — — —

בשעה 2 אחרי הצהרים בערך, חגיע חמסע לטומשוב. כמה נשים הצליחו בדרך להתחמק, התערבבו בחוך החולנים, שעמדו ברחוב ונעלמו. יתר האנשים חובאו לבניין בית-חרושת למשי מלאכותי. כולם כונסו בחצר ואוברשטורמפירר סיבמן מודיע להם כי לפי שעה יחנו בטומשוב, ואחר כך יסעו ברכבת, אולם יש "אי נעימות" קטנה, חואיל ולא נמצא מקום שיכיל 3000 איש, יש חכרח לשכן רק את הגברים בבית-חרושת, והנשים יועברו למקום אחר. אין לתאר את היללה ואת הבכיות שחקימו את האומללים בעת חיפרדם - כל אחד מעל יקירי לבבו: חבעל מאשתו וילדיו, את מאחותו וכו'. הם התחלקו בשאריות הלחם היבש והעובש שהיה בידיהם. חמש מאות נשים ועשרים ילדים הועלו על עליית בית-הסוחר המקומי וסגרו עליהם את הדלתות. זוהמה וצחנה מרעילים את האויר. 2500 הגברים הודחסו בתוך בית-חרושת בטומשוב, לאולם שיכול היה להכיל בתוכו רק שלוש מאות איש בלבד. האנשים שכבו ללא חנאים סניטריים: על ריצפת הבטון, על המכונות החלודות או מתחת לחן. חדלי "צרכים המבעיים" עמר באמצע החדר וחפיץ צחנה מרעילה. חצמאון חציק עד לשגעון. בעד בקבוק מים שילמו לאיש המשמר של הס.ס. 500 זהוב או חמורתם בזהב.

מחוך העמודים 257-258 מספר ראדום בשפה העברית משנת 1961

ביום השני, הוציאו את העצורים לשעה אחת לחצר כדי ל"התאוורר" קצת. חילקו מרק בלי מנת לחם כל-שהיא. מצב הרוח הגיע לדרגה תחתונה של שכאון, במידה כזו, שכאשר הובילו אותם לעבודה היו בטוחים, כי מוצאים הם להורג. אנשי הס.ס. לא ראו אפילו צורך להודיע להם כי הם יוצאים לעבודה בביצורים על נהר פיליצה.

עדות לדכאון הנפש תשמש דוגמא אחת ממודעות האבל הרבות, שאנשים מאנשי המטע בטומשוב כתבו על עצמם:

> גדליהו ארנברג, נולד ב-1907 בקראשניק, שולח דרישת שלום
> האחרונה ליען פאפיראסע בקראשניק, ומבקש ממנו שיעביר את
> ילדו לארץ-ישראל עם תום המלחמה.

מודעות כאלה נחרתו באולרים על קירות בית-החרושת וגם על התיקרה, וחן היו רבות מאד.

לאחר עשרה ימי "חניכה", הועלו הנשים בקרונות לחוד והגברים בקרונות אחרים והובלו לאושוויץ.

ב-3 באוגוסט 1944, הגיע הרכבת לתחנת אושוויץ ונעצרה בין שני"שדות", ליד שער אשר עליו שלט "פלשתינה החדשה". הנשים הורדו לחוד ונמסרו לידי אנשי הס.ס. במקום. הגברים והילדים סודרו ב"חמישיות". קצין הס.ס. עורך "סלקציה". ימין - לחיים, שמאל - לאומן משא - ומרוסו מוות! האומן נחמלא מחר. — —

תמונה מזעזעת נשארה בזכרון הנוכחים בצד ימין: פיוטר מרנקל מובל, עם ילדו של 7. טרידמן בזרועותיו, לכיוון האומן-משא. הוא מנוסף בידו ונמסר מכולם באמרו: "גייטס יידן לחיים טובים ושלום . . ." בין אלה שנגזר עליהם מוות: שני נערים בריאים וחזקים. הם מחוננים על נפשם, ואולם הקצין כבר חרץ גורלם . . .

בני המשפחות נפרדו זה מעל זה לנצח... הנשים והילדים והקשישים נשארו באושוויץ. ואילו יתר האנשים הוסעו עוד באותו יום מערבה. לאחר נסיעה של 4 ימים הגיע ה"משלוח" לתחנת ביניהחיים בקירבת שטוטגרט, שימשה גם תחנה לחיטוי וניקוי. אחר כך הועברו האנשים, בקבוצות של 100 איש, למחנה הריכוז פייחינגן ע"נ ענץ.

באותו הזמן פנו יהודי האדום, שעבדו במחנות עבודה ובבתי חרושת שמחוץ לראדום, כגון: פיונקי, סטאפכוביצה, טקרז'יסקו, אוסטרוביאץ, בליז'ין ואחרים. רבים נמלטו ליערות, שם מצאו את מותם מידי אנשי הא.ק. (ארמייה קראיובה) או מידי הגרמנים שלמתע הגיחו כמו מתחת לאדמה, הקיפו אותם והשמידום. היו בכל זאת כאלה שהצליחו להגיע לרוסים וגם אלה שהצילו את נפשם בבונקרים שביערות.

רוב המפונים פוזרו במחנות הריכוז שברחבי גרמניה המכונות: בראונסברוק, שטוטהאף, ברגן-בלזן, דמפאו, מאטהאוזן, פייחינגן, אונטרריקסינגן, ביטיגהן, דאוטמארגן והסנטאל, כולם עברו את אושוויץ, ורק שלק מהם זכה להישאר בחיים.

- - - - - - -/*/- - - - - - - - - - - - - - -

חמראנספורטים שהגיעו עם יהודי ראדום לאושביץ-בירקנאו ביולי-אוגוסט 1944

Panstwowe muzeum w Oswiecimiu, zeszyty Oswiecimskie Nr.7. wydawnictwo 1963.

Kalendarz wydarzen obozowych Strona 75.

2 August 1944 przywieziono transportem RSHA Zydow z Radomia. Po selekcji skierowano do obozu jako wiezniow 547 mezczyzn Nr. B-2903 - B-3449. Pozostalych zabito w komorach gazowych.

- - - - - - - - -

Kalendarium der Ereignisse im Konzentrationslager Seite 53 Danuta Czech.

1. 30.7.1944 RSHA-Transport, Juden aus Radom. Nach der Selektion lieferte man 1.298 Maenner als Haeftlinge ins Lager ein, sie bekamen die Nr. A-13983 - A-14391. Die Uebrigen wurden vergast.

2. 30.7.1944 RSHA-Transport, Juden aus Radom. Nach der Selektion lieferte man 5 Maenner als Haeftlinge ins Lager ein, sie bekamen die Nr. A-19947 - A-19951. Die Uebrigen wurden vergast.

3. 31.7.1944 RSHA-Transport aus Radom. etwa 3.000 Juden. Nach der Selektion lieferte man 1.147 Maenner als Haeftlinge ins Lager ein, sie bekamen die Nr. B-1 -B-1147. und 1.241 Frauen bekamen die Nr. A-14394 -A-15634. Die uebrigen wurden vergast

4. 31.7.1944 RSHA-Transport aus Blizyn, etwa 3.000 Juden. Nach der Selektion lieferte man 1.614 Maenner als Haeftlinge ins Lager ein, sie bekamen die Nr. B-1160 - B-2773 sowie 822 Frauen die Nr. A-15635 - A-16456. Die Übrigen wurden vergast.

5. 1. 8.1944 RSHA-Transport. Juden aus Radom. Nach der Selektion lieferte man 12 Maenner als Haeftlinge ins Lager ein, sie bekamen die Nr. B-1149 = B-1159. Die Übrigen wurden vergast.

6. 2. 8.1944 RSHA-Transport, Juden aus Radom. Nach der Selektion lieferte man 547 Maenner als Haeftlinge ins Lager ein, sie bekamen die Nr.B-2903- B-3449. Die Übrigen wurden vergast.

7. 4. 8.1944 RSHA-Transport, Juden aus Radom. Nach der Selektion lieferte man 1.443 Maenner als Haeftlinge ins Lager ein, sie bekamen die Nr. B-3964- B-5406, eine Frau bekam die Nr. A-17140. Die Ubrigen wurden vergast.

8. 19.8.1944 RSHA-Transport, Juden aus Radom. Nach der Selektion lieferte man 510 Frauen als Haeftlinge ins Lager ein, sie bekamen die Nr. A-24469- A-24978. Die Ubrigen wurden vergast. (Seite 59)

- - - - - - - -

אשר קרה לנשים מראדום באושוויץ

(על פי תאורה של אדוארדה וולכוביץ-ז'בנר)

ביום ראשון, ב-3 באוגוסט 1944, הגענו לאושוויץ, כ-500 נשים יהודיות מראדום, רובנו צעירות ובריאות. בדרך גם חצליחו להצטרף אלינו גם מספר קשישות, וכמה אמהות עם ילדיהן. רק הגענו למחנה - חשכו עינינו למראהו . . . השתרר עלינו דכאון רב. ראינו בחוש שלא נצא מכאן . . .

ילדה בת 8, בתו של רופאה השיניים צלניקר, התייפחה וקראה . . . "אמא'לה, אני מפחדת. אנו הולכים לתנור . . . אנו הולכים לתנור — — —". הובילו אותנו אל מ"שדות" בקבוצות בנות 100 נשים. ממי המלווים אותנו נודע לנו, כי אנו מובלות למרחץ.

חייתי בתוך המובלות בקבוצה הראשונה. חובאנו לצריף ריק, ונצוינו להתפשט. עברנו ערומות בין שתי שורות של משגיחות גרמניות ויהודיות. הללו בדקו את כיסינו ולקחו מאתנו את מברשות השיניים, מטרקות וגם את המבעות מאצבעותינו, על העצורות נאסר להוציא בחפצים מעין אלה. אחר-כך הכניסו אותנו לתוך איזה פרוזדור מזוהם וספרו את שערותינו במכשירים מקולקלים וכחים. לאחר מ"תספורת", חיטו את הראשים המרוטים בנוזל חריף, שגרם לנו כאבים נוראים.

שני אנשי ס.ס. חריצו אותנו לבית המרחץ בצליפות פרגולים. בבית המרחץ חזליפו עלינו מים חמים וקרים. והנה נפסק לפתע מתצם חזרם ואנשי הס.ס. פרצו לתוך המרחצאות ופקדו עלינו להתנועע בידיים מורמות. זאת היתה צריכה להיות כעין "בדיקה" של גופותינו מבחינת חגמישות... חנה עברה על ידם אשת קשישה. די היתה לרמיזה באצבע של איש הס.ס. והאשה "נפסלה" ונגזר דינה נחרץ. כן נחרץ גורלן של נשים צעירות אשר לא הסכימו לחיפרד מילדיהן. הללו "הורשו" להצטרף אליהם ונדונו להשמדה יחד אתם. גורל זה פקד את גברת פרידמן וילדה, האחיות זילברשטיין וילדיהן, גברת בייטלר ושני ילדיה, והילד שלונק (האיר מזלו של זה האחרון, ונמצא לאחר ח"גרוש" חגדול בבית-חיתומים, נלקח לבית החולים ושם גודל). אחר ח"בדיקה" הריצו אותנו שוב ל"חדר החלבשה", ודבר מליאנו חפץ הקיום והרצון נתגבר בתוכנו במידה כזאת, שבשובנו מ"חדר החלבשה" יכולנו עוד להתפרץ בצחוק היסטרי, למראה אחת את השניה — — — משוטו של דברז שינוי כזה חל במראה פנינו, עד שלא הכרנו אשה את חברתה וצחקנו, וצחקנו — — —

וככה היינו צועדות בטורים ארוכים כעין "תהלוכה" לקראת פרשת עינויים מחמירה ובזויה ביותר. קצת עידוד שאפנו בכל זאת מנשי ראדום שהגיעו לאושוויץ ב"משלוחים" קודמים? מהמחנות[illegible]החרושת בפיונקי, אוסרוביץ ואחרים. מגשנו במחנה זה גם את ישעיהו אייגר, שחיה כאן עוד מאז 1942. ממגורשי שנת 1943 פגשנו את יורק דען, והאחיות ניידיק. הם למדונו והדריכו אותנו כיצד להתנהג כדי להמשיך ולהחזיק מעמד.

האזעקות שנשמעו מהעיירה אושוויץ חסמוכה, עוררו שמחהבלב כולנו. "הנה מתקרב חקץ!" אנשי הס.ס. חסתובבו מבוהלים ונבוכים ממש כמשוערים. אימה חשתררה על המחנה כולו, ואימה זו עוד הוגברה על ידי המרצ של ח"זונדר-קומנדו", בו לקחו חלק גם ראדומאים. הם הציתו את הכבשנים, בתוך המהומה הכללית נעשו נסיונות של בריחה. אולם רק אחדים חצליחו לחימלט. רובם נתפסו ונרצחו ביריות.

מוסיפים עוד לחגיע משלוחי נשים חדשים מטרזנשטט (לודז') ומקומות אחרים. הגרמנים עוד ממשיכים ב"מנהגם", ומיד נערכה סלקציה . . . חבריאות שביניהן הוכנסו ל"מחנה-מעבר לנשים". שם היו גם הרבה נשים ראדומאיות. המחנה, כרגיל, מלא זוהמה וצחנה. החלשות הועברו ערומות להשמדה. כמו חיות נרדפות היו חללו קופצות, בנסותן להתחבא בתעלות ובבתי-חשימוש - אולם הס.ס. שיסו עליהן כלבים גדולים . . .

בדצמבר 1944, הועבר משלוח נשים - בחלקן ראדומאיות - לעבודה בגרמניה. באושוויץ נשאר עוד מספר לא קטן של נשים מראדום, שנשארו בחרדה לגורלן.

- - - - - - - - - - - - - - -/.

גורל יהודי ראדום במחנות ריכוז שונים על אדמת גרמניה

פיתיגנן על נהר ענץ

ב-13 באוגוסט 1944, הובאו למחנה-ריכוז זה (סניף למחנות-הריכוז נצווייילר), 2187 גברים, יהודים מראדום. המחנה הוקם על אדמת בוץ. בצדו האחד השתרע יער, ומצדו השני - הרים ושדות. המחנה חוקף גדרות תיל ומגדלי-שמירה. בחיצוניותו היה דומה למחנה הריכוז בשקולנה, אך התנאים בו היו קשים הרבה יותר. מפקדי הס.ס. במחנה היו אלה ששלטו בראדום. אוברשטורמפירר הקר, שהיה הדיקטטור של המחנה, למרות זה שהמפקד הרשמי היה האומטמן לשעבר של הווארמכט, לאוטנשלגר, ואחו כ-200 אנשי הס.ס. שמילאו אותם התפקידים גם בראדום, וביניהם הסאדיסטים מילר, מריק ואחרים - אלה ה"גבורים", שברחו ממאידאנק עם התקדמות הרוסים.

גם ה"שליטים" היהודים במחנה זה, היו אלה ששלטו בראדום, עם יחיאל מרידמן כ"זקן המחנה" ודוד אייגר מזכיר, בראש. העצורים היו כאן מנותקים לגמרי מחביה ומהסביבה. חסר המגע עם העולם החיצוני. לא היתה להם כל אפשרות להחריח מצרכי מזון כמו בראדום. האנשים נאלצו להתקיים במנה של 200 גרם לחם וליטר מרק דליל ליום. מחמת הרעב, חסטו בפחי אשפה והוציאו מהם קליפות רקובות של תפוחי-אדמה וסלק, ואכלון. מובן, שרבים חלו, בעקר ממחלת הדיזנטריה, שעשתה שמות באנשים עוד בימיהם הראשונים לשהותם שם. מהעצורים נלקחו כל חפציהם, אפילו תמונות משפחותיהם, מכתבים וכדומה. אולם על אף החיפושים המתמידים, עלה בידי יחידים להסתיר תמונות ואף חפצי-ערך.

העצורים "סודרו" ב-5 צריפים סמוכים זה לזה. בכל צריף - מדפים ב-3 קומות לשכיבה. נתמנו ראשי צריפים (בלאק-עלטעסטע). הללו היו הראדומאים: לייזר ביטלר, יענקל קירשנצוויג, דוד שפיר, וכן דז'אלושינסקי מוארשה ואיטשה ריים מלובלין (שניים האחרונים באו לראדום ממחנה בודזין).

מחמת חצפיפות נתרבו הכינים. בתי-חכסא - פתוחים. רחיצת חגוף - בחוץ. בחעדר מכבסה היו הכלואים "מכבסים" בעצמם את בגדיהם בכל יום ראשון אחר חצהריים, שעה שלא יצאו לעבודה. הכביסה נעשתה בלי סבון אלא בפיח בלבד. אנשים רפים זרקו מעליהם את חכותנות ואת התחתונים ששרצו כינים ונשארו רק ב"פאשאקים", שאף הם לקו בכינים. החיסול הראשון נעשה רק לאחר שלושה חודשים. לבית המרחץ אפשר היה ללכת רק פעם בחדשיים, מגיפת חטיפוס שמשמה במחנה, עשתה שמות. בית-החולים היה מלא. ידי הרופאים בוים, נויפלד ואחרים היו מלאי עבודה. על ידם עזרו כחובשים: בימפל וויינטרויב ומרפא השניים צלניקר. בראש "בית-החולים", שלא היו בו לא תרופות ולא תחבושות, עמד קצין חס.ס. סקוניאצ"ני.

ההנהלה היחודית של המחנה "חילקה" את האנשים למקצועותיהם וסידרה את חמשמרות לעבודה. על כל קבוצה ומשמרת השגיח קאפו יחודי. העבודה העיקרית של העצורים היתה - בניית בית-חרושת ענקי לנשק, במקום ששימש קודם מחצבה. חקבלנים היו חפירמות הגרמניות חפרטיות "קאהלמעטאל", "בעמארט", "וויינקער", "דולט", "חער" ואחרות, ורוב חעובדים - עצורים יחודים.

העבודה בוצעה בעומק של כ-10 קומות מתחת לקרקע, והיתה זו עבודת פרך מלאת סכנות במשמעותה האיומה ביותר. לא פעם קרח שהאומן הגרמני דחף מגובה מסחרר אתמעובדו היחודי, שעבודתו לא "נראתה" לו, וגופתו נתרסקה על הסלע. מוות טראגי כזה נפל בגורלו של החרושתן חידוע מלודז' לנדאו.

כדאי להזכיר כאן מקרה מיוחד במינו, שאירע לחרושתן לנדאו זה בדרך לטרבלינקי: לנדאו הובל לטרבלינקי מוארשה יחד עם בנו הרופא. בדרך מחליטים השניים להתאבד למען מנוע מעצמם להיחנק בחדרי הגאזים. אולם מנת חצ'יאנקאלי, שהיתה ברשותם, חספיקה רק בשביל אחד. האב שידל אימוא את בנו שיבלע את חמנה ולמנוע מעצמו את חיינויים הצפוייתחלו בטרבלינקי. אחרי היסוסים והתלבטויות חסכים חבן לחצעת אביו והרעיל את עצמו. בטופו של דבר אותו ה"משלוח" בו נסעו חשניים חובא אמנם לטרבינקי, אך לא חוסל, אלא נשלח אחר כך למאידאנק, משם לבודזין, מבודזין חזרה לבית חחרושת בראדום, ומכאן לפפיחינגן. מחאב נשללה המנוחה ולא ידע פרגוע. הוא חאשים את עצמו במותו של בנו. היה מעלה את זכרונו בכל הזדמנות, והיה אומר: "בני היה ודאי, גם חוא, נשאר בחיים - לולא שידלתיו לחתאבד..."

מחוך עמודים 260-261 מספר ראדום בשפה העברית משנת 1961

הרעב במחנה עשה שמות באנשים. שלילת מנת חלחם של 200 גרם ברושה היה - מוות. ורבים היו המקרים של שלילת מנת חלחם. במיוחד נחגו כך עם אלה שלא יצאו לעבודה בגלל חצטננות או חום גבוה. בחור אחד בן 17 התאבד בחליה, כי לא יכול להחזיק מעמד בתנאי הרעבון. הרעבים התגנבו, לא פעם, לשדה הסמוך לשטח הבנייהם הוציאו סלקים והבריחום למחנה. בעד כל סלק (משקלו 50 גרם) קיבלו מנת לחם. אוכלי הסלק חלו ב"שלשול" ורבים מהם מתו.

חוץ מזה חיפת חוצאו הסלק מהשדה כרוכה גם היא בסכנת מוות. בעל השדה הגרמני העמיד שומרים בשדה וכאשר תפסו עישהו, מסרוהו ישר לידי הס.ס. עלם צעיר ראדומאי, ביסטרוביץ, נתפס במיקשת הסלק ונורה במקום. גורל זה נפל גם בחלקו של מרגליה, איש ראדום, משום שמצאו בכיסו שני תפוחי-אדמה. אחד חעצורים מראדום ישעיהו פירשטמן, שבגלל ידו המשותקת לא יצא לעבודה - גם ממנו שללו את מנת לחמו. כתוצאה מכך נטרפה עליו דעתו וכעבור זמן מה נפח את נפשו. הקר ציווה להוציא את הגוויה לחורשה ולשורפה. עם ריבוי מספר המתים, ציווה חקר לקברם בתעלות ארוכות - 500 איש בתעלה. לפני הקבורה עקרו מהחללים את שיני הזהב שלהם.

מלבד בניית בתי-החרושת לנשק, חועסקו העצורים גם בבניית מקלטים בבתים גרמניים פרטיים, ובמקומות עבודה אחרים. אחד ממקומות העבודה חטובים ביותר היה באחוזתה של חברונית מון-נויראט (גיסתו של שר-החוץ הגרמני במשטרו של היטלר, וחטרוטקטור של צ'כיה ומורביה). כאן עבדו בחקלאות: עבודה לא קשה באופן יחסי, ונוסף למנות המזון שקיבלו מהמחנה, נתנה להם הברונית, בחשאי, אוכל מיוחד משלה. חעובדים ח"מאושרים" האלה ויתרו איפוא לטובת אחיהם החולים על מרק-הכרובית שקיבלו במחנה. לעתים הצליחו גם להגניב למחנה כמה תפוחי-אדמה, מלפפונים ואפילו תפוחי-עץ, וחילקום בין מכריהם החולים וחחשושים. ברם, למקום עבודה "טוב"זה זכו רק 10 יהודים - יתרם עבדו קשות, רעבו, חלו ומתו.

בסוף 1944, נהפך מחנה מייהינגן ל"מחנה חולים" (רעוויר). החלו להגיע משלוחי חולים משטברג, שרינגן, בימינגן, שאוטטרגן, מנהיים, זנדהסן, היילמינגן, ליאונברג, קוכנדורף, חסלך, אונטרריקסינגן ומחנות אחרים. בין החולים - ראדומאים רבים, שנשלחו לשם ממייהינגן לעבודות פרך, וחוחזרו באפיטת כוחות, באין לבוש על בשרם ורק שמיכת מרופשת בלבד מכסה את עורם חכחוש. ב"רעוויר" שכבו החולים ללא כל טיפול, כי תרופות של ממש לא חיו. מנת מזונם - המנה הכללית הרגילה, שמעיחם המצומקים לא יכלו לעקלה, וגרמה למותם של רבים. בין חמוחזרים ל"רעוויר" זח - ממחנה-מוות אונטרריקסינגן - היה לייבל ריכטמן. חמונתו כ"מוזולטאן", שצולמה מיד לאחר השחרור על ידי קצין צרפתי, נתגלגלה כ"תצוגה" במשפט נירנברג.

בתחילת 1945 מנה המחנה בפייהינגן 1700 עצורים, ביניהם 350 יהודים, בתוכם 300 מה"משלוח" הראדומאי, ויתרם - חולים שהגיעו ממחנות ריכוז אחרים לשם "החלמה", חיפ למות. ואמנם מרביתם מתו. אלה שהבריאו הועסקו בכל מיני עבודות קשות בתוך המחנה ומחוצה לו ובפינוי ההריסות, שנגרמו על ידי הפצצות-האויר בעיירות חמכוכות ובמסי-הרכבת.

בפברואר 1945 פרצה במחנה מגיפת הטיפוס. קציר חמוות היה רב. את המתים קברו בגבעה סמוכה, בקבריח המוניים. חממונה על"בית-החולים" ד"ר דיכמן, אוברלויטננט בחיל האויר (נידון למוות על ידי הצרפתים) היקצה צריף מיוחד בשביל החולים במצב של גסיסה (בלשון ממחנה: "קראמירנדע"), שם הוכנסו גם חולים קשים סתם ואלה ש"אינם חמצים עוד בחיים"... לא הושיטו להם שום עזרה רפואית, אף לא נתנו להם אוכל. לאט לאט גוועו "מאליהם".

בין המסוגים היו כ-150 ראדומאים וכן מרבית אנשי האדמיניסטרציה היהודית של המחנה

המינוי לדאכאו, טירול

בסוף מארס 1945, שעח שחחקדמות צבא בנות חברית בתוך גרמניה הגיעה לשיאה, התחילה שלטונות הס.ס. במינוי מחנה הריכוז מייהינגן. תוך 3 ימים מונו 900 עצורים והועברו לדאכאו. מאין כלי התחבורה הובילום ברגל ומרביתם הגיעו בקושי את רגליהם. את החמצים העמיסו הס.ס. על עגלות ורחמו בהן עצורים כ"סוסים" מיני סרימטים, מהשפלים ביותר, ישבו על העגלות והריצו את ה"רחוטים" בהצלפות שוטים ובטרגולים.

בין המסוגים היו כ-150 ראדומאים וכן מרבית אנשי האדמיניסטרציה היהודית של המחנה עם מיכאל מרידמן בראש. במייהינגן נשארו למעלה מ-400 חולים, חופא ומספר קטן של עצורים "בריאים" כעוקרים על ידם. כן נשארו במחנה כמה אנשי ס.ס. מחדרג חנמוך (קציני חמשמ של הס.ס. עזבו יחד עם המסוגים), וכן "קצין חרפואה" חגרמני ד"ר דיכמן, וחקאפו אביבדור קירשנצווייג.

פרק יד'

פרטיזנים גבורים ומורדים יוצאי ראדום

רחל רוטנברג מספרת : עוד לפני הגירוש הגדול בקיץ 1942 הגיעו לראדום שליחים ממעט תנועת השומר הצעיר. הם היו : מרנקה קירשנבאום מחרוביטוב ויוסף קצלן מוורקה. ממרחם היתה לקשור קשרים בין הסניפים של השומר הצעיר בפולין וקניית נשק. הם חיפשו קשר עם עו"ד סאלצה מראדום, והציגו המניה בפניו - להקים תנועת מרי מזוינת בראדום. מרנקה קירשנבאום הגיעה לראדום ממשר פעמים בשיירות מזויפים ארוכים. היא נתפרנסה אח"כ כפקולה פרטיזנית ביערות לובלין. קצלן, נפל בקרב במרד גיטו וורשה.
(מתוך עמ' 354)

פסח שפיזמן מספר : אברהם הוברברג מראדום עבד בדרילמש יחד עם חמולנים שצירפו אותו לתנועת הפרטיזנים חמולניים. בסתיו 1942 לקח הנ"ל חלק פעיל בפעולות הפרטיזניות. הוא היה שייך לקבוצה מעורבת של פולנים ויהודים אליה השתייך גם גיטו לאנגה מראדום. מאוחר יותר, סיפר לנגה שגיטו הוברברג נפל בקרב בשעת פעולה עם הז'אנדרמים-הגרמנים בסביבת עיירת וידז'בניק.

גם מלאנגה עצמו לא הגיעו מאוחר יותר טוס ידיעות. (מתוך עמ' 355)

רחל גורפינקל מספרת : אחרי תקפת הגיטו הגדול ב - 1941, נודע לי מבעלי יעקב על התחתרת היהודית בראדום. ידעתי שבעלי נוטל חלק כל שבוע באסיפה חשאית בביתו של הסנדלר בלזיניצה. בעלי קיים קשר עם אנשים שונים ובינתם אחד מהם העניל ביותר ושמו שרולק.

פעם מצאתי בביתי חבילה, שתחתיה וחשכו עיני. היו שם כרוזים של התחתרת הפולנית בתחימתה. אח"כ נודע לי שחברי תנועת התחתרות זו שאליה השתייכו יהודים ממפלגות השמאל, היה להם נשק, ובין שאר פעילותם היה לאסוף כספים עבור המשפחות שנעצרו ע"י הגרמנים או שגורשו מראדום.

באפריל 1942 נאסר חברו של שרולק, זלצר , אף הוא פעיל בהתחתרת. זמן קצר אחרי כך נעצר שרולק עצמו והובכנס לבית סוהר של הגסטפו היהודית בגלזיניצה. למחרת הגיעו אנשי התחתרת הפולנים בנשק ביד והוציאו את שרולק בכוח מידי המשטרה היהודית. אחרי כן הצליח הודיע לי בעלי שגם הוא חייב לברוח. זמן מה הוא התחבא עד שנעצר איש אחד, שח דו בו שהוא כותב סודות לגרמנים, ובעלי יצא להתחבוא. כפי שנודע לי אח"כ, לחם שרולק בשלוגו ב- פרטיזנים וביערות ונפל בקרב.
(מתוך עמ' 356)

ד"ר ויינאפל מספר :

בהתחלת 1942 חביאו מגיטו גלזיניצה לבית החולים היהודי חולה בטיפוס, בשם קורמן, אף יחי משפחתו לא ליוות אותו ולא באו לבקר. מתאום, הגיעו שני אנשים זרים שהציגו עצמם כחברי התפלגת הקומוניסטית, וביקשו מפני לתת לקורמן החולה, טיפול מיוחד טוב היות והוא שייך למחתרת של התפלגת הקומוניסטית בגלזיניצה. שני האנשים הללו הגיעו פעם נוספת לבית החולים וביקשוני לאסוף כספים עבור המחתרת. אני קיבלתי אז כספים

עלי בתי חרושת לעור, מצמח בויטן ואחרים עידעו די טוב לאיזה מטרה כסף זה

סאבע-ויינאפל מספרת:

לביקור של שליחי המחתרת בגיטו ראדום, ובמיוחד על ביקורה של הפעילה קראקוב, מירקה ליבסקינד, שמוזכרת בספר כריסטינה.

אחד הגיע אלי שוטר יהודי והודיע לי כי מישהו מחכה לי במיפקדה של המשטרה כשבאתי לשם ראיתי את חברתי מתנועת עקיבא מקראקוב. מירקה ליבסקינד, ונתתי למשטרה היהודית שהיא תעזוב למחרת את הגיטו , ולקחתי אותה עמי, לביתי.

אחרי זה הגיע לביתי שוטר יהודי ורצה לעצור את מירקה, אך היא יצאה מביתי לבקר את חברנו דול'ק חוואס. אך השוטר הלך לשם, עצר את מירקה והביאה למשטרה היהודית. ידעתי כי במשטרה יושנה התחייבותי ומצבי היה חמור. הלכתי ואמר לי שהגסטאפו כבר יודעת על מקרה זה. בינתיים חטפתי עמה שיחה. מירקה מצב רוח מרומם ואמרה לי : בין כה וכה אנחנו נחוסל, ואם כן, יותר טוב ליפול בידי. אחי דול'ק, אפרה מירקה, הרג בינתיים בקראקוב שני גרמנים ופעולת הנקם ייך נמשכת. אני מוכנה למות, אך לא ככבש מובל לשחיטה.

מירקה נלקחה ע"י הגסטאפו ועונתה שם עד למוות, אך את שמות החברים שביקרה בראדום וזה אחרים ועל פעילותם לא מסרה דבר. (מתוך עמ' 357)

יואריך ויינגארט מספר :

ל הברחת יהודי ראדום להונגריה מספר הנ"ל : איש אחד בשם קולר, יהודי מלמברג-שה ל ניירות מזוייפים ארים, ארגן הברחת יהודי פולין להונגריה. הוא קיבל אמנם כסף עבור הברחת יהודים עשירים, אך עזר בכסף זה ליהודים עניים.
1943 הוא הבריח הרבה יהודים להרים של זאקופנה, משם לצ'כיה ומצ'כיה להונגריה.

דרך זו הועברו להונגריה דוד מרגלית עם משפחתו והם הגיעו לארץ-ישראל. גם אחי, ויינגארט נסע עם קבוצת ראדומאים שהיו ביניהם גם מונק אופטובסקי, יז'י וורבר וורבר, מייצ'יסלאב בוק עם אשתו. (דוד מרגלית שהגיע מיד אחרי המלחמה לישראל, עיל בהגנה במלחמת העצמאות, קדש, ובמלחמת ששת הימים נפל בכיבוש עזה כרב-סרן ן עה שהוביל את פלוגתו לקרב).

אחרי סלטולים רבים הם הגיעו להונגריה, ומשם הועברו לרומניה, נסעו לתורכיה רכיה הגיעו לארץ-ישראל. אחי, ויז'י ורבר ומונק או טובסקי , טבעו באנייה בעלותם חלקה הצליחו להגיע לישראל.

קולר מלמברג העביר גם את בעלי בתי חרושת לעור בראדום, בויטן ואשתו, אך טוכן של סטאפו רצחה אותו, את בויטן העבירו למחנה ריכוז פלאשוב. (מתוך עמ' 357)

OCJ

יוסף צימרמן מספר :

בקשר לארגון מרד במחנה השמדה טרבלינקה בהשתתפות יהודי ראדום מספר הנ"ל:

בחיותי בגיטו וורשה, נשלחתי ביום כיפור 1942 מוורשה לטרבלינקה, שם פגשתי ראדומאיה בשם צשה מאנדל, שעבדה קודם במטבח הגרמני ואח"כ במחסנים. הוכרחתי לעבוד בחפשטת האנשים שהגיעו במשלוח מחקרונות לצריפים. התחלנו לחשוב על מרד כדי למות מוות שבכבוד, אך אף פעם לא היתה לנו ההזדמנות המתאימה לכך, עד שהסאדיסט הנורא, קצין ה-ס.ס. פרנץ, שכונה ע"י היהודים " לאלקה " , כי היה יפה-תואר, יצא לחופש.

זה היה ב- 2 לאוגוסט 1943. בעך 100 איש לקחו חלק פעיל בהכנת המרד בטרבלינקה. גב' צשה מאנדל היתה פעילה מאד בענין זה. אני קיבלתי 2 רימוני יד ואקדח שגנבנו מהמחסנים של הגרמנים. תפקידי היה להרוג כל גרמני שייקרה בדרכי וילך בכיוון צריפי האוקראינים. בשעה 5 אחרי הצהריים הצתנו את הצריפים שבמחנה והרגנו גרמנים שהסתובבו בסביבתנו. אני זרקתי 2 רימונים על תחנת הרלק שעלתה מיד בלהבות. אוקראיני אחד נהרג במקום. אנחנו ברחנו ליערות הסמוכים והסתובבנו שם 3 ימים. משם חזרנו לוורשה.

(המספר יוסף צימרמן גם הוא מראדום)

(מתוך עמ' 359 - 358)

צימרמן ממשיך לספר:

במשלוח של יהודים מגורשים מראדום לטרבלינקה, הכרתי ראדומאי בשם הימלפארב מרחוב לובלסקה 26, גם אח מראליסט ובתו ועוד חברה אחרים. כשיצא מראליסט מהקרון, אמרתי לקצין ה-ס.ס. שהוא מוסיקאי ידוע בפולין ונשאר בחיים, וח"ל ניגן עבור הגרמנים . הוא נחשב למנצח על התזמורת במחנה המוות טבבלינקה 2. במחנה טרבלינקה 1 היה מנצח על התזמורת ארתור גולד.

מטראנספורט של יהודי וורשה לטרבלינקה הגיעו גם אנשי ראדום. יהודי בשם מארק האנצברג שחלה, ועל אף שעשתה צשה מאנדל מאמצים רבים כדי להצילו, הוציאוהו הגרמנים החוצה וירו בו. בטרבלינקה היה גם קאפו מראדום, קובה לומסמבורג.

כשעבדתי באותו מחנה ~~שנת~~ מוות, מצאתי אלמי דוקומנטים של יהודי ראדום שנשלחו להשמדה באקציה הראשונה באוגוסט 1942.

בעתון בשם " אונדזער- האופנונג " מס' 18, משנת 1946 , כותב י. מילר שבמסמכים על מרד גיטו בטרבלינקה , נזכרת צשה מאנדל כאחד היוזמים שאירגנו את המרד. היא נולדה בראדום ב-1916. אביה היה כבר מורד ב- 1905 (בתק' הצאר הרוסי)

(מתוך עמ' 359)

משה גולדברג מספר :

שתי קבוצות של ראדומאים, שבתחילת 1944 ברחו מביה המרחץ שבראדום לבושים בבגדים אזרחיים עם נשק בכיס נדברו להפגש במקום מסויים ביער, אך הפגישה לא יצאה לפועל,

חיות וקבוצה אחת נתפשה ע"י הגסטאפו ונורתה למוות ליד בית החרושת לנשק. הקבוצה השנייה כן הגיעה ליערות עם יחיאל סטאשבסקי, יעקב אינטרשטיין ואליהו סורובר. הם הגיעו ליערות שידלוביץ ולחמו שם בשורות הפרטיזנים ונפלו בקרב.
(מתוך עמ' 361)

זליג ליפשיץ מספר :

שני האחים מונק וגולדמארב מראשום, ועוד בחור צעיר מחעיר סטאטוב, שומעים לפני האבקואציה הכללית של יהודי ראדום, ביולי 1944, נכנסו בערב לגדר תייל מוארת במחנה חריכוז שקולנה וחתכו אותה בצבת וברחו, אך הם נתפשו ע"י אנשי ח-ס.ס.

שתי אחיות מראדום במחתרת ביטו וילנה

בספרה של רייזל קוצ'אק (רוז'קה) " להבות באפר ", שיצא בישראל ע"י הקבוץ הארצי השומר הצעיר, הוזכר בין היתר על שתי אחיות מראדום - רושקה ושרה זילבר שנפלו באפריל 1942 במאלקין היות ונתפשו ע"י הגרמנים עם נשק בידי. זה היה בשעה שהעבירו לוורשה כרזות של הארגונים הפרטיזניים המאוחדים, שחוציאו קריאה ליהודים בגיטאות ובמחנות להתגונן נגד הגרמנים עם נשק בידי.

שתי האחיות הנ"ל השתייכו לפני המלחמה לתנועת השומר הצעיר בראדום. הן הלכו לחכשרת לעיר צ'נסטוחוב וכשפרצה המלחמה הגיעו לוילנה. שם הן היו בין המעילות במחתרת של הפרטיזנים בגיטו וילנה (מתוך עמ' 361)

מתוך הספר ראדום בשפה האידית שיצא לאור בשנת 1961 בתל אביב ע"י ארגון יוצאי ראדום בישראל והתפוצות.

(את הסיפורים על הפרטיזנים אסף לייבל ריכטמן, מזכיר יוצאי ראדום בת"א)

- - - -

יהודי ראדום בוורשה ב"מאביאק" ובמרד המולנים

הבריחה לעבר הארי, חיים במחבואים, בריחה נואשת דרך חפירות ותעלה

מתאר בעדותו שמואל גופשטאדט:

בסתיו 1943 עבדתי בבית המרחץ ברחוב סטארו-קראקאווסקא, והחלטתי לברוח לוורשה. הצלחתי עם עוד 5 חברים להגיע ברכבת לוורשה ב"ניירות אריים". בעזרת ידיד חשגתי דירת ברחוב מאנסקה 46, בקומה הרביעית. דירה שהיתה שייכת ליהודי ועכשיו דר בו דוור פולני שהשכיר את החדרים. לדירה היו שתי כניסות, מהן אחת חסומה בקרשים. גרתי שם עם עוד 4 יהודים וביניהם ע"ד לשצ'ינסקי מקונין. היה לנו מקלט מוכן לשעת חירום מאחורי קיר של לבנים, והכניסה אליו דרך ארון. בעד דירה ומזונות שילמנו 21 אלף זהוב .

אחרי ששהינו שם כמה חדשים, הגיע אלינו אחד בשם "לשק" עם המלצה מידידינו. רחשנו לו אמון. מביא היה ספרות בלתי-ליגאלית והיה מקשר אותנו עם העולם החיצון, אולם מתאום נפסקו ביקוריו. חרגשנו עצמנו בסכנה. ואמנם, במאי 1944 הוקף הבית על-ידי אנשי ס.ס. וגיסטאפו. שמענו חבטות בדלת, ולשצ'ינסקי ניגש לחסמכם דרך חור המנעול. בין אנשי הגיסטאפו הוא הכיר את "לשק"ש קפץ חזרה לחדר וצעק " אבדנו "! נשמעו יריות לתוך הדלת. ואני הוצאתי את הקרשים שחסמו את הדרך לחדר-המדרגות השני. רצתי למעלה ונכנסתי לתוך פתח המעלית שלא פעלה. נשארתי בידים תלויות במעלית, בקומה החמישית, במשך 15 דקות, עד שידי התרופפו מהמאמץ.

הגרמנים הציצו לתוך פתח המעלית, אולם לא השגיחו בי. בינתיים הצלחתי להישען ברגל על חתיכת ברזל, ובמצב זה החזקתי מעמד כשעתיים. כשהשתרר שקט, יצאתי מהמחבוא וירדתי לשער כדי לברוח. עמדו שם כמה שוטרים פולניים ליד גוויתו של ע"ד לשצ'ינסקי, שאיבד את עצמו לדעת בקפיצה מהקומה הרביעית. שאר חברי התנגדו בכוח, וגם הם נהרגו במקום. בשער השגיחה בי השכנה המולנייה וקראה לשוטרים : " הנה יהודי "! השוטרים תפסוני והביאוני לתחנת המשטרה.לקחו ממני את כל התכשיטים שהיו אצלי והכניסוני לצינוק. כעבור 4 ימים, בשבת 21 במאי 1944, הועברתי למחלקה היהודית של הגיסטאפו בשדרות שוך. בתא ארוך וצר היו כ-15 חשודים כיהודים. כולם פניהם לקיר. ברגע מסויים כשביקשתי רשות לגשת לבית-השימוש, פגשתי בפרוזדור את "לשק". שאלתיו מדוע עשה זאת, ענה : " אתה יהודי וכל יהודי חייב למות!".

למחרת היום הובאתי לחקירה אל חרוצח הידוע בראנדט. חודיתי כי הנני יהודי מראדום זגג מכוניות. - כן, זה טוב, מילמל. " אני יודע כי הנני הולך למות ", אמרתי, ואני גם יודע בגלל מי. - בגלל מי ? שאל , ואז סיפרתי לו על " לשק" שהוא מביא לנו במשך חדשים ספרות אנטי-נאצית והציע לנו גם נשק. בראנדט הכניסו מיד לשם קונפרונטציה, אולמחוא סירב להודות כי הוא מכיר אותי. חושיבוהו יחד אתי ב"מאביאק".

נכלאתי בתא 256 שהיה מיועד לנדונים למות. היו שם 9 שחיכו כל רגע להוצאה להורג, עד שתמלא המכסה של 10. חיכיתי למוות במשך חשבת, יום ראשון ויום שני. עשיתי חכרת עם כמה אנשים, שביניהם אני זוכר יהודי מוינה, מנהל התיזמה " הורניסון".

על קירות התא היו כתובות - סימני החיים האחרונים של הנידונים. בין חיתר היבחנתי בשלושה שמות של יהודים מראדום, כתובת אחת אמרה : " אני ד"ר נתן קסטנברג מראדום הולך למות בגלל.... וכאן היה רשום איזה שם שאינני זוכר. שתי כתובות אחרות היו כתובות בידי קונאר ומשה וייסמן. (משה וייסמן היה מנהיג חשומר-הצעיר בראדום, היה בגיטו ראדום עד שנת 1943 וברח לוורשה).

ביום השלישי לפנות בוקר הוציאו את אנשי התא לחצר בית-הסוהר. התחיל זיהוי האנשים. להפתעתי שאלני אחד מאנשי ס.ס. : " אתה אוטוגלאסר "? כן, עניתי . הוא העמידני בצד. את השאר הובילו למוות. הייתי היחודי היחידי מתא 236 ש"נדרשתי" . הוכוונתי לקבוצת בעלי-מקצוע העובדת בשביל חגיסטאפו ב"מאביאק". היו אלה המומחים הטובים ביותר בפולין במקצועותיהם, ביניהם החייש הוורשאי המפורסם אקרמן ועוד מומחה למנעולים מורכבים. כזגג קיבלתי עבודה מחוץ לתחום ח"מאביאק". כל יום בבוקר יוצא הייתי לטטח רחוב קרמליצקא החרוס עם עוד פולנים. עבדתי בהתקנת שמשות בבניני חגיסטאפו. הם הזהירוני שבעד כל נסיון של בריחה יירו בי בלי התראה. אך אני חיפשתי דרך לבריחה.

עמדתי לברוח ביום שלישי, אך באותו יום לא הוציאו אותי מח"מאביאק", בגלל בריחת שלושת יהודים, ומאז לא הוציאו עוד יהודים מתחום בית-הסוהר. עורכת סלקציה, וחסנדלר אקרמן מרחוב ז'רומסקי 32 וחייש מדז'רז'יקוב שליד ראדום נורו. עתה עבדתי עם הנגרים בתוך המרתף. היו בו מכשירים שונים וגם מנוע. תיארתי בפני חברי בדיוק את המקום של שמך תעלת חביוב שהבחנתי בו כשחייתי יוצא לעבודה החוצה. פרופ" קורדונסקי, יהודי, עיבדחכניה מדוייקת של חפירה, שלפיה צריך היה לחפור 5 מטרים מהמרתף עד למקום המסומן. חפרנו 6 ימים ואת האדמה הוצאנו לבית השימוש. כשהגענו סוף סוף לתעלת נתברר, כי היא חסומה לכל-הרוחב-בלבנים, כנראה עוד מזמן חמרד בגיטו וורשה. חיסרנו גם את המכשול הזה.

לפני חבריחה חיצחנו את פחי חזבל, כדי להסיח את דעת השומרים מהמתרחש במרתף. ברחנו 10 אנשים וחגענו דרך התעלה עד רחוב אוקופובה, בשטח בית החרושת של פייפר. חדרנו לבית הקברות בפובונזק וחסתתרנו בקברים. היה זה בסוף יולי. בבית הקברות שהינו כמה ימים , עד לפרוץ התקוממות הפולנית. בין הניצולים אני נזכר בקארולצ'יק מוורשה, ובחשמלאי פוזנאנסקי מפוזנא. (מתוך עמ' 291, ספר ראדום בשפה העברית)

על השתתפותן בקרבות הדמים בווארשה מספר שמואל גוטשטאם.

לאחר חבריחה מח"מאביאק" (בית הסוהר חידוע בווארשה). הסתתרנו אני ועוד 9 יהודים במשך 8 ימים בתוך הקברים בפובונזק. באמצעות שומר בית הקברות קיימנו קשר עם העולם החיצוני ב-1 באוגוסט 1944 שמענו חד-ערעות - פרצה התקוממות הפולנים בווארשה. התייצבנו בפלוגת הקאפיטן ס ו ס ו ל נ י צ ק י . בידי הפלוגה נפל מאגר גרמני ראשון, אולם אי-אפשר היה להפעילו מחמת קילקול. חואיל ובפלוגתינו היו 4 חשמלאים, הוטל עלינו התפקיד לתקן את חמאגר, ואכן, חמאגר חופעל ותפקידו הראשון היה להתקיף מחנה-ריכוז, שהיו כלואים בו שדידים יהודים רבים. ובניהם כ-400 מומחים מעולים.

אנשי המחנה זרקו את בגדי האסירים ולבשו מדים וכובעי פלדה. הם נתקבלו לשורות וצויידו בנשק. מאה מהם נצטרפו למחלקה של ט ו פ ו ל נ י צ ק י . אני עצמי השתתפתי בקרבות ברחוב אוקופובה, אך-כך אחר-כך בהקמת מתרסים, ולבסוף הועברתי לשטח בית-הספר ברחוב אוקופובה. הצבא הגרמני תפס אז עמדות בבית-הקברות המולני ואנחנו בבית-הקברות היהודי.בליחות ליל חוצאנו נשק מהגרמנים. משהותקפנו חפסנו עמדה חדשה ברחוב פראנצישקאנסקה 12. עמדה מבוצרת שהחזיקו בה 2000 אנשי א.ק. במשך שלושה שבועות.

הגרמנים הרעישו את הבית בהתותחים ורוב מבניו נהרגו. אני ניצלתי בנס. התחמקתי מתוך ההריסות וחדרתי לרחוב קוז'לה. אני עם חברי חופענו באריים. בשעת הקרבות היו על הבאריקאדות רבים מיהודי ראדום.

אחרי שנאלצנו לנטוש את העמדה ברחוב קוז'לה, עברנו לכיכר קראשינסקי. כאן קיבלתי פקודה להוביל את הקבוצה הראשונה של 800 איש דרך תעלות-ביוב עד לכיכר נאפוליון. את המצער הזה לא אשכח לעולם. במשך 5 שעות הלכנו בתוך תעלות מלאות מי-ביוב עד המתניים. הפסנו עמדה ברחוב ז'אלנה 8. הבית הופצץ ונפלו כ-200 איש. שוב ניצלתי בנס.. מקבוצתנו בת 10 איש, נמלטי ח"פאביאק", נשארו 4. הגענו לבסוף לרחוב צ'רניקובסקה, שם התחוללו קרבות עזים. הייתי בבית שחוקף על-ידי אנשי ס.ס. ברחתי לקומה הששית, משם עליתי לגג ומהגג לבית הקרוב. בדרך כך הגעתי למפקדת המרד, ששלחה מיד תגבורת והבית נכבש חזרה.

ורשה נכנעה. אני ועודד-שלושה יהודים ושני פולנים מחליטים להחזיק מעמד בבונקר עד בוא הצבא הסובייטי מפראגה. ברחוב וילנובסקה חדרנו מתחת למרתף, שבו התקנו שני מקומות-טחר. הכינונו מזון מהחנויות הסמוכות של הקואופרטיב "ספולם". בקירבת המקום נמצאו עמדות ס.ס. פעם בשעת שאיבת מים, נתקלנו במשמר גרמני, שפתח עלינו באש, וברחנו. אחרי עיקוב ממושך חגיעו הגרמנים לפתח הבונקר. כשנתפסנו היכחשנו השתתפותנו במרד. האמינו לנו ונשלחנו לעבודה בתפירות התגוננות. לפנות בוקר הצלחתי לברוח בכיוון אוקאנצ'ה, אחר-כך לגביעת גרויאץ', ומשם נדדתי שלושה ימים עד שהגעתי שוב לראדום. שם הסתתרתי עד לשחרור העיר על-ידי הצבא האדום.

(מתוך עמ' 293 - 294 , ספר ראדום בשפה העברית)

OCJ 2
C. C
891

מתוך ספר ראדום יצא לאור בתל-אביב ב-1962 ידי אירגון יוצאי ראדום בישראל.
ראדאמער מארטירער און אויפשטענדלער אין אוישוויץ, מאת ישעיהו אייגר, עמודים 346-349.

מעונים ומורדים בני ראדום - באושביץ

עיירה זעירה הייתה אושוונצ'ים שבשלזיה עילית. עוד ביומה הראשון של המלחמה כבשו הגרמנים, ב-1 בספטמבר 1939 את אושוונצ'ים ואיפרכיה כולה. כל התושבים האזרחיים פונו מתוכה. חבתים ומנכסים הועלו באש. את המבנים בקטרקטין הסבו לבית סוהר.

מעתה ואילך נקראה "אושביץ", בלי הטיומת הפולנית, שם שהפך לסיסמה מזוועת בכל רחבי פולין."השילוח לאושביץ" משמעו מיתה משונה למונים. תחילה שכנו שם רק שבויי מלחמה, עד שהחלו הגרמנים לטלוח גם אזרחים, ובין הראשונים היתה קבוצה מתושבי ראדום, שכללה גם את אברהם פינקלשטיין, מוניק צמח ושלושת האחים וורם, כולם חוכו והומתו תוך ימים מעטים.

בקבוצה השניה נימנו קרבנות האקציה האיומה, צמאת הדמים שבוצעה באפריל 1941. בין אנשי הקבוצה היו: יו"ר היודנרט יוסף דיאמנט, סגנו אהרן מרין וחברי ועד העזרה לטיפוק צרכי מזון: יוסף בלאס, ישעיה אייגר יוסף זוויקלנסקי וישעיה מלכיור, וכן קבוצת יהודים להשלטת סדר ומשמעת, המשטרה היהודית ואחרים, שנעקרו מתוך בתיהם.

אל אנשי ראדום צורפו באותו טרנספורט יהודים מאוסטרוביץ, וחערים סקארשיסק, קילץ, פיוטריקוב צ'נסטוחוב וקראקא.

מקץ יומיים של נסיעה בקרונות סגורים, בלא מזון ומים הגיעו לאושביץ. שרה חשכת-אימים. רק קולות של כלבים מייבבים ואורות מנצנצים במרחק, העידו כי בסמוך מצוי ישוב.

בבת-ראש הוארו בפנסים בהירים שטחיה של תרכבת, צריחות חגרמנים נשמעו מקרוב, והנה מופיעים באור החד גרמנים מזוינים שהטיחו מקודה לצעוד קדימה בדרך המובילה לבירקנאו, הידועה לכולם כאתר לחיסול המונים "ולגורל הצפוי גם להם. אף איש לא פחד. השלימו עם גורלם הבלתי נמנע, עד שגם הרעב חדל להציק...

ארבעת הקילומטרים מאושביץ לבירקנאו עברו בעצלתיים תוך שעות ארוכות.באדמת-הביצות אין ההליכה בסנדלי עץ אפשרית. רבים חלצו את סנדליהם ובטשו ברגלים יחפות. הגרמנים היתרו כי יפתחו באש כלפיהם אך לא הגשימו את האיומים.

לבסוף מגיע ההלוכת המוות אל שטח מכוסה ביצות בחזית הצריף האחרון נערכים ניצבים שוב בשני טורים מקבילים. הגרמנים נשמו את המקום. האומללים - בני אדם לשעבר ועתה צללי-שלדים שוב אינם צריכים שמירה. חיום העריב, גבר חסון, גבה קומה, ענוד טרם שחור על הזרוע יוצא מן הצריף וקורא שמות מתוך רשימה. בהכריזו את חשם אייגר הוא מעיד: מיתו אייגר? צא מן השורה! שלושה בשם חזה חרגו מחתור: ישעיה יצחק וחיים שלום. "המבוקש" אינו אלא זה שעבד כמנהל בבית היתומים - צרח האיש. ובכן נשארתי על עומדי מוזן לתור כי אני הוא ששימשתי קוראטור של של היתומים בראדום בשנים האחרונות. חזרתי אל הצריף בעוד כולם ניצבים בחוץ בטורים. לכל ברור כי בא קציי. נערדתי מאחי יצחק, מאחייני

וידידי. אותה שעה יצא האיש בראש כנופיית גברים צעירים וחטונים, שעברו בסמוך אלי ונעצו מבטים בוחנים בעיניי הבוחות. בתום קריאת השמות אמר הקצין הקישח שזו הפעם האחרונה שהוא נוקב בשמות האומללים. להבא יקרא אותם במספרים שחולקו להם.

הכל נמצאים עתה בצריף, צפופים ודחוסים, איש על ראש, שרועים על האיצטבאות הסדורות בשלוש דיוטות זו על זו. קרשי העץ המסוקסים עם בליטות דוקרות וגבשושיות שביצועינו הופכים למדקרות חרב בגוף הרצוץ. פה ושם נעקרת מתוך שפעיים קפוצות אנחה-יאוש מרטיטה לבבות. בחוץ צינה צורבת. אף אחד מאתנו לא עצם עין.

ממעמקי האפלה בקעו אנחות. אלומות אור של פנסי כיס פרצו לעיתים בעד האפלה. ונשמעו קולות קודרים, מלים קטועות, וחבטות של משאות כבדים בנעלם.

סמוך לעלות השחר הועלו פנסי חשמל. הבריונים הצעירים התרוצצו בצריף. אחד מהם ניגש אלי, הורידני ממשכבי והובילני אתו. אותה שעה נשמעה קריאה: "שימו לב", ונכנס איש ס"ס. הוא פקד על ח"קופים" לשכב אפרקדן עם הפנים למעלה. הוא עבר, סקר את הסחורה, ורק הצביע בידו. מיד הוציאו הבריונים את האיש המסומן והטילוהו על הקרקע. על צווארו הושלך גזיר-עץ. שני אנשים הידקו את הקרש ותוך כמה רגעים הושלך גופו על ערימה של גויות מתות, שהיתה שם.

הקרבן הראשון היה יחיאל גלאס-קלצר. אחריו - הרשלה קאסמאן(קזנובר), בנו הצעיר של אלי בלאסמן, ועוד 60 אנשים. כשחגרמני המחלק הביאוני בחזרה חצי מת. רעדתי ולא יכולתי להוציא הגה מפי. מיד הביא לי הבריון ככר לחם וסיר רותח של מים עכורים. מבלי יכולת ללגום ולנגוס חילקתים לאחרים. הלחם נאכל מיד וח"קחווה" חרותח עבר מפה לפה. מסביב בכו אנשים בבקשם לגמוע מן המים. חם שרבבו וחושיטו זרועות בתחנוניהם. חסיר עבר ל לאיצטבה אחרת ונעלם.

החוצה! החוצה! רעמו קולות, דומה כאילו פרצה תבערה. מיד יצאו כולם אל החוץ הקר והקודר, ניצבו בשני טורים; ספרו אותם כמה פעמים, ונלקחו בקבוצות לעבודה, בכל קבוצה היו אנשי ראדום.

בערב, בשובם מהעבודה, סיפר כל אחד איך עבר עליו היום. אותי לקחו מן העבודה בשעת הצהריים והעבירוני לעבודת בניה. יונה גרינצוויג הלך לעבודות חשמל. למחרת היו בשתי הקבוצות כמעט תושבי ראדום בלבד, כי הם החזיקו עצמם יחדיו ומרחו לצאת ביחד. הדבר לא הצליח תמיד, כי בחשכה ובמרוץ הקדחתני נחטפו אנשים אלה על ידי "קאפו" אחרים.

כל יום הובאו מכיתות העבודה גופות בלי רוח חיים, וכן היו אנשים שנעלמו. אנשי ראדום שהחזיקו בקשר והיו מאוחדים הפכו לקבוצה החשובה ביותר. באו במיכרות עם כמה מהקאפו ובהמלצתם הועברו אנשים אחרים אל הקומנדות. הם שמרו על עצמם מפני עיניים רעות ויצא להם שם כפועלים טובים.

בשנת 1943 בהיותי כבר טופר, עבשתי במחנה חוץ מפקד על בלוק שהיה קודם אחד מהחזקים באושביץ. הוא הכירני מיד, כי היה זה האיש שטיפל בי בזמן הראשון לבואי לאושביץ.

הוא סיפר מדוע מפקד המחנה דאז התעניין בי, אף כי לא הכירני אישית.

באותו ערב, כאשר הנ"ל קרא את שמות הבאים מראדום נכנס אל הבלוק, כינס את עוזריו והודיע כי נתקל באיש שהוא חייב לעזור לו, והעניין כך היה:

בקיץ 1940 בא עם אשתו ושלושת ילדיו מוארשה לראדום, כי בעיר חבירה מתו בחוצות רבים ברעב. כאן נאסר על ידי המשטרה כי לא היו בידו תעירות הדרושים. הם חרשו שאשתו תביא את המיסמכים תוך 3 ימים, אחרת יסגירוהו לידי הגרמנים וזהוא מוות בטוח. הוא היה יהודי עם תעירות אריים. אשתו חרה אחרי מקום בו תוכל להשאיר את הילדים ולא מצאה. כל חברי הועד של בית היתומים שפנתה אליהם השיבו כי ילדים מתחת לגיל 4 אינם מתקבלים במוסד. כאשר פנתה אלי לקחתי מיד את הילדים אל הרופא ואחרי חבדיקה חבאתים אל בית היתומים, שם נשארו כמה ימים, עד שהאם הביאה את תעירות הדרושים ואבי המשפחה שוחרר.

בעבודות-הבניה באו בתפירות בנאים אזרחים מכל האיזור. הם עבדו כל השבוע ולשבת נסעו לבתיהם.

היה כאן בנאי מחז'אנוב, שאצלו גרה גיסתו הינדה חלר. חבנאי לקח מכתב קצר, ובשובו אחרי השבת לעבודה הביא עמו צרור של מצרכי מזון וניייר לכתיבה. לשבת חבאה כבר נתנו בידו כמה מכתבים, אחד לראדום. האברת הגיעה אל חגיטו אך שם חששו מפני פרובוקציות.

חיים שלום קבל כל שבוע חבילה עם דבריס שונים, עד שחבריונים גילו את חדבר מפיו של יוסילה (נכדו של משהלה ווקסמאן, מחייט חזופר), והם דרשו ממנו לחביא דבריס מיוחדים. הם אילצו את חיים שלום לכתוב את המכתב בעצם השבת, וחוא לא כתב מימיו ביום השבת שכן היה בנו של הרבי מלובלין. אני כתבתי את המכתב ובשבוע חבא לא חביא כלום.

הכנופיה לא נתנה בו אימון וחוא חוכח באכזריות. הוא הגיע לרוויר ומשם לא חזר עוד.

שוב חגיע טרנספורט מראדום. הם נתקבלו על ידי אנשי ראדום שלקחו אותם אל מקומות העבודה. רק ישראליק צינגיסר, יוסקה נוימן ואיצ'ה זילבר פרשו מהכלל ולא יצאו לעבודה. יוסקה נוימן מרחוב לובלין 7, בנו של יצרן הנקניק נעשה קאפו. יתר השניים חיו לעוזרים בבלוק.

יצאו כמה ימים ונחמיה אייגר הובא חולה לרוויר. הוא סיפר כי יוסף דיאמנט, אהרון מירין ובנימין רייך הוכו למוות. נחמיה בת ברוויר.

בלילה האחרון של חודש מאי חומתו במקומותיהם על האיצטבאות האב אלטמן ובנו, פלאמנבוים ויצחק אייגר מראדום, וכן כמה אנשים אחרים , על שזגוגית אחת היתה שבורה. באותו חשא הוא לבלוק והומת במכות רצח למחרת בבוקר מנשה רספורט.

יום אחד, בחודש יוני 1942 באמצע חיום נקראו כל הקבוצות לחזור ממקומות העבודה וחוצבו בטורים על מגרש חמיקוד. ועדה של קציניס חגיעה ובראשה קומנדנט חמחנה וברזה ארבעים גברים חסונים בשביל כיתה מיוחדת. הם נלקחו מיד אל בלוק אחר ושוב לא נראו.

OCJ
ר
C.
89

כפי שנודע אחר כך, ניסו כולם בעת ניסויי גזים. היו שם שמעון קורץ, האחים אברהם ומקיסא צינגיסר, ברוכוביץ דראטמן ועוד. פעם אחת ניגש יוסל ריכטמן הצעיר במקום עבודתו בבניה אל חבית עם מים מזוהמים שנועדו לערבוב מלט, וחרטיב את שפתיו. קאפו שהבחין בזאת אילצהו להחזיק את ראשו בתוך המים, וראשו שקע עד שחוציא את נשמתו.

שמואליק וואר שוור כוחו כשל והוא נמלט אל החורשה הסמוכה, חיילי המשמר ירו בו למוות.

בקבוצת החשמלאים שרובם היו אנשי ראדום, חלו שני האחים חלל וישראל גולדברג. שניהם מתו ברוויר.

בוקר אחד עם היציאה לעבודה (בתוך ירד גשם) ניגש קאפו אחד של המחנה ושאל את יוסף בלאס מדוע הוא מכווץ את גופו. כשניסה להשיב חבט בו קשות והשליכהו לתוך שלולית מי רפש, ולא נתן לו לקום עוד עד שהקבוצה יצאה לדרכה. בערב היה גופו חמת מוטל בחצר.

ראובן שרובר, ישעיה מלכיור ויחזקאל רוקאץ חלו ולא חזרו מבית המרפא(רוויר) הארעי. קלמן גרוספלד ישעיה הרשנפוס, יוסף זוויקלסקי, אברהם רוזנצוויג, יחזקאל נובופאלסקי, מתו אף הם ברוויר.

כשהוקמה קבוצה מיוחדת חדשה נקלעו אליה אלתר קליינארט, האחרים משה ויעקב טננבוים, לייבל גולדשטיין וזלצמן. הם הועברו לבלוק מיוחד, שאין בו כניסה. אולם הם בכל זאת באו לעזרה במזון תרופות וצרכים חיוניים אחרים. ביחוד טרח במתן עזרה לייבל גולדשטיין(קלאפר), שעזר תוך סכנה, בשמעו על נזקק. דבר לא מנע בעדו לחגיש עזרה.

כל בני הקבוצה המיוחדת ניסו. אחד מאריז, מלשין מסר לגרמנים כי בקבוצה זו ישנה חבורה, המתעתדת לברוח. הגרמנים שמו הסגר וביצעו ביקורת חמורה, שבה גילו אוצר של ממון, חמצי ערך וחמרים חדרושים לבריחה. חחקירה העלחה מי הוא המלשין ומשה טננבוים שיסע את גלגלתו בקרדום.

בלילה חובלה כל הקבוצה אל חיער שם נהרגו כולם. אחר יומיים הובאו גופותיהם הרצוצות, זבי-דם-מכות למחנה לשם קבורה. משרעות גז טרם חיו.

כשהורכבה קבוצת מינוי לשם שילוח לוארשה, כדי למנות את הריסות המלחמה, לא גויסו אזרחים פולנים. בכל זאת נכנסו אליה אנשי ראדום: מגדל(זלברשטרום), משה טננבוים ואהרון קפלן. הם הובאו מאריז ונחשבו כאזרחי-חוץ. הם השתחמו במרד גיטו וארשה.

מאריז הובאו גם בני ראדום אהרון וצ'יפה ווייגברג, יענקל הנדלסמן(סנאסק), זארשבסקי וד"ר גולדשטיין, בנו של ירמיהו גולדשטיין. הוא נתמנה כרופא המחנה בהשתדלות בני ראדום. רופאי המחנה היו ד"ר שנדרוביץ וד"ר פוסטמן. הם שרדו בחיים מתוך המחנה.

בדצמבר 1942 נקראתי למבחן יחד עם חבורה של 58 אקדמאים שבמחנה כדי להקים מחלקה פוליטית. בסיוע הקבוצה חצרפתית, ביחוד יצחק פורמנסקי, עמדתי בבחינה והועידו לי להיות לבלר מספר אחד.

עוד בהיותי בחבורת החשמלאים נענשתי יחד עם יונה רוזנצוויג לעשה לילות בבונקר בעמידה. הבונקר היה בתוך מעשנות של תנורים לשעבר ומעטים מאד החזיקו בו מעמד.

חת-קאפו אדם קז'יזאנובסקי מפרושקוב עזר לי ולרוזנצוויג. גם חקאפי חגרמני זמל סייע בידנו. הם אימשרו לנו לעצום עין ולנמנם בתוך העבודה, וכך עמדנו בעונש המרושע.

אדם קז'יזאנובסקי היה הראשון שחצליח לברוח מאושביץ. אחריו חצליחו לברוח 68 שבויי מלחמה רוסים שהיו מאורגנים כהלכה בקבוצה מיוחדת. בחודש מארס 1943 הופיע שוב אדם קז'יזאנובסקי בטרנספורט מפולין, ובעת החרשמה רשמתי אותו בשם אדם גורסקי. אחרי כמה שבועות נעלם שוב.

אדם היה מארגן מוכשר בתנועת המחתרת הפולנית נגד חגרמנים. היה גם מייסד חבורת המרי באושביץ. על ידו נספחתי לתנועה. בחבורת הלוחמים היו גם בני ראדום יענקל רוזנצוויג, יענקל הנדלסמן, יוסף וארשבסקי. עזרו גם לייבל רוזנצוויג, לייבל זילבר וגודל זילבר.

באותו בלוק שבו שימש יענקל רוזנצוויג נציגו של ראש הבלוק הפולני (עסקן פוליטי מקראקא) שירטטתי את כל התכניות. שם נערכו פגישות של חבורות חלוקת וקבלה של חמרי נפץ לצורך הפגזת המחנות. שם גם נאטרתי והובאתי בפני הקומנדנט שוארצהאבר בינואר 1944. נמצאו חמרים "מפלילים" של תנועת המרי. אני בלבד נטלתי עלי את האחריות. לחמהון כולם שוחררתי, אף שהייתי בטוח בעונש מוות.

בכל מחנה היו נציגי המורדים. יענקל הנדלסמן ויוסף וארשבסקי היו נציגים ליד חמשרפות ותאי-חגזים. בידם היו חמגז וחמרי הנפץ.

תודות לנערות ברונקה גלאט מראדום ודורקה ספירשטיין מסוסנוביץ שניצחו על חברחת שיטתית (בתוך "כיסים" חפורים במיוחד בשמלותיהן) של חמרים מבית החרושת לאבקת-שריפה, שם עבדו במשמרת לילה, הצליחו להרכיב המומחה הטכני פולקובניק בורודין פצצות קטנות עם כוח נפץ רב.

בספטמבר 1944 גילח יענקל הנדלסמן באזני רוזנצוויג כי חגרמנים מתכוננים למטל את קבוצתם ובדעתם לפוצץ את המחנה. בו ביום היתה התייעצות בבלוק של רוזנצוויג והוחלט לא לנקוט בשום צעדים עד יום השבת חבא.

יום אחד בחודש אוקטובר, אחר חצהריים נקבע ותוכנן לבצע את התכנית הגדולה לפיצוץ כל המחנות באושביץ, ובהתנפלות יחד עם קבוצת התאיזנים - לשחרר את האסירים.

בחחלטה זו חזר הנדלסמן לקבוצה. אולם בשעה שלוש בערך אותו יום, רעמו שני פיצוצים אדירים. הקרמטוריום ותא חגזים מספר 2 חועפו אל על. בדרי חתייל סביב המחנה נפרצו.

קודם השליכו לתוך תלהבות את מפקד ס"ס ואת חקאפו. חברמנים קרוב למאתיים איש התחבאו, בלי לדעת מה מתרחש. אחר כך הגיעה תבורת מחמחנה הראשי. תוחל במירדף אחר חבורחים. חירי החזיר למחנה אנשים מתוך חחיים, שחומתו לאחר מכן.

חנדלסמן נפצע ברגל. בעת החקירת לא גילה את מקור חפצוות וכן את שייכותו לקבוצת חמורדים. חוא חוסל ביריית.

מקרה כושל זה חכשיל את חכנית חמרידת חגדולה.

ב- 1944 חגיעו לאושוויץ רבים מבני ראדום ממחנות שונים, אך אלה לא מצאו כבר את חגיחנום שהיה.

(סיפור זה נלקח מספר ראדום ביידיש כפי שצוין ♦

(מחבר חמאמר, ישעיה אייבר, נספר ב- 1960 בארצות חברית).

על יענקל האנדלסמן מראדום, ממנחגי המרד של חזונדר-קומנדו בבירקנאו

אונדזערע מארטירער און העלדן

עמ' 25 - 27

דער מרינש פון ראדום, פריז 1950 (תרגום מיידיש לעברית).

עמ' 25 -

לזונדר-קומנדו שעסק בשריפת גופות המפמתים בגאז וחמתים בקרמטוריום נלקחו בכוח שני עסקנים יחודיים מצרפת: יענקל חאנדלסמן (בערמאן) ויוסל וואַרשאבסקי - יוצאי ראדום, בפריז. את אנשי חזונדר קומנדו, הרגו אנשי חס"ס - כל כמה חודשים, ע"י שליחתם לתאי-חגזים או חזרקה להם זריקות מוות.

שני החבריס חגיבורים, רצו להשתחרר מחעבודה האיומה חזו ע"י נקיטה בצעד מכריע, אולם צו חמפלגה הקומוניסטית היה: לחישאר ולארגן את המאבק. יענקל ויוסף שאבו כוחות להתגבר על גורלם הטרגי מהמחשבה האחת וחיחידה - לקחת נקם - נקמה גדולה ואכזרית - מחתליינים חגרמניים טרם הם עצמם ימצאו את מותם.

דרך חור שפרצו בקיר של חצריף, נערכו דיונים וישיבות של המחתרת עם יענקל ויוסף. יחד, חם הכינו את תפרד שיפרוץ ברגע חנכון. לצורך כך, הוכנו לאנשי המחתרת - עמדות מרכזיות ושובות ונאגרו מזון ובגדים לשעת חצורך. יוסף ויענקל, שמצבם בעבודה (שריפת חגופות), חיח רע, לחצו על אנשי המחתרת - במחנה חגדול - להחיש את תפרד ודרשו "אקציח " מחירה.

בתחילת אוקטובר 1944, קיבלה המחתרת באושוויץ מכח קשה ע"י כך שטרנספורט גדול נלקח מאושוויץ - 4000 איש - רוב רובם של ראשי המחתרת באושוויץ נכלל בטרנספורט זה. ושוב, חיח צורך לחקים חא חדש של ראשי המחתרת וחם אירגנו את חבריחה של חברם המולני ששמו חיח "קוסטעק".

עמ' 26 -

חם חצליחו לצרף את המחתרת הכללית של פולין מחוץ לאושוויץ. מחוץ לאושוויץ באח המקודה לא לארגן מרד בחיפזון, אלא לחכות לזמן המתאים עד שייתקרב חצבא האדום ובנחיים, לשמור על ח"כוחות חטובים ביותר באושוויץ".

באוגוסט 1944, חוצאו אנשי חזונדר-קומנדו ממחנה אושוויץ וחם נאלצו לגור בשטח של חקרעמטוריום - סבורים ומגותקים מכולם.

. / .

המשך -

בעזרת פועלי פתח שעבדו בסביבה בכריית פתח, אבנה המחתרת דינמיט - מזה שהתקבל עבור הראמטוריום. גם הנשים שעבדו מבתי-החרושת של קרופ - השיגו כמויות של דינמיט עבור המחתרת. ארץ מקרה, והגרמנים מצאו בעת חיפוש על אישה אחת - דינמיט - כתוצאה מהמקרה, נהלו 4 נשים באושוויץ שבתן חשדו.

בספטמבר 1944, נבחרו מחצית מאנשי הזונדר-קומנדו - והיה ידוע שהם מובאים לחיסול. זו היתה התחילת הסוף והאות לפעולה. בקרמטוריה 3 , עבדו וגרו אנשי הקבוצה שנקראו ראשונים לטרנספורט.

פושע נאצי ידוע שהצטיין במיוחד באכזריותו בזונדר-קומנדו כרוצח, והיה אובער- קאפו בדרגתו, דרש מכולם להתייצב בשורות ולנוע לעבר השער. יותר ממאת איש מהזונדר-קומנדו סובבו את האובער-קאפו הגרמני במעגל, תפסוהו וסחבו אותו והשליכוהו לתוך התנור חבוער של הקרעמטוריום - ששרף מתים - כן הם שרפו את החצרים.
הקרעמטוריום מס' 3, פוצץ לחלקים קטנים והכל נהרס. חלק גדול של הזונדר-קומנדו נעלם מתחת ללבנים ואלה שנשארו בחיים - התנפלו על אנשי הס"ס.

יענקל האנדלסמן ויוסף וואשבסקי, היו בקרעמטוריום מס' 1, הם ידעו את כל התכניות והיו משוכנעים כי המרד פרץ מוקדם מדי, ולכן האחרים לא הצטרפו אליו מבחוץ.
ולמרות זאת, הם החליטו להצטרף לקרעמטוריה מס' 3. חודשים כה רבים הם חיכו, טבלוחלמו על יום הנקם בתליינים ולכן, למרות שזו היתה ממש "קפיצה לתוך המוות" - הם החליטו לפעול ולכן, הם נותנים את האות למרד כללי של הזונדר-קומנדו. הם נעמדו בראש הפלוגות שלהם בזונדר-קומנדו, התחילו לרוץ לעבר גדר-התיל בסטרה לחתכה ולצעוק לכל הכיוונים על פרוץ המרד.

אנשי הס"ס , הגיעו בפלוגות מסודרות ומרוכזות ופתחו מיד באש עליהם וחלל קרב בין המתקוממים ובין אנשי הס"ס. מספר אנשי ס"ס נפלו ושכבו בשדה. בקרב נפל גם יוסל וואשאבסקי שקיבל כדור בליבו. יענקל האנדלסמן - נלקח פצוע יחד עם מספר שבויים סוביטיים. הם הוכנסו לבונקרים ועונו שם באופן שיטתי וברוטלי ע"י הס"ס.
אנשי הס"ס וחבלטסמו רצו לחקור ולדעת - עד כמה חיתה מסונמת חרשת של מרד זה. ממקד מחנה בלזן - יוסף קרעמער הוא שניהל את החקירה.

עמ' 27 -

חיות ולא הצליחו לחוציא מידע מפיהם של הלוחמים האמיצים, הם נורו למוות, אחרי ימים מספר , כאחראים למרד.
בשעת מותו , צעק יענקל - "הנצחון הוא שלנו".

הערה - הקרעמטוריום מס' 3 פוצץ ונישרף ב- 7 באוקטובר 1944.
הממונה על הקרעמטוריום היה - ס"ס-אובערשארפירר מנספלד מהעיר מנהיים. ואתו היו - ס"ס-אובערשארפירר שטיינברג מברלין, אובערשארפירר שיטש, רוטנפירר הולנדר ורוטנפירר איידנמילר. הטבח של הזונדר-קומנדו היה - מיכאל מצרפת. זה היה הזונדר-קומנדו מס' 12 שנירצח ע"י הס"ס. בדצמבר 1944, פורק הקרעמטוריום מס' 1.

מתוך חיק התביעה הכללית בנאמבורג נגד הפושעים הנאציים שפעלו בראדום,
בשנות המלחמה:- 1939 - 1944.

עמ' 61 -

על המשרדים הגרמניים בראדום, חיחידות מצבאיות ואוכלוסיה היהודית בשנים 1942 -1943.

בשנים 1942 - 1943, בוצע "המתרוש הסופי" של היהודים במחוז ראדום - שחיה בשטח של הגנרל גוברנמנט. היות והחיסטוריה על כך ידועה כבר, אין צורך לכן, לחזור ולספרה. אולם, לשם האינפורמציה, יכול לשמש כעזר, חכרך המיוחד "סונדר - באנד" - אשר נמצא במשרד התובע בנאמבורג, בתוך כתב האשמה נגד הנאשם חופמן ואחרים, וכן, נגד הנאשם קרחנר ואחרים. בכרך זה אפשר גם למצוא את האחראים לרדיפות נגד היהודים ולקרוא על התפתחות הס"ס והפוליציי בתקופת חרייך השלישי וכמו כן, גם על הארגונים שלו ברייך ובגנרל גוברנמנט.

עמ' 62 -

במחוז ראדום, הוטלו תפקידי הרדיפה וביצוע "המתרון הסופי" על היהודים, לידי הס"ס והפוליציימירר. התפקידים אלו, הוטלו בתקופה שבין חודש אפריל 1942 ועד נטיגת הכוחות הגרמניים בראדום - ~~בנגב~~ על הס"ס והפוליציימירר - ד"ר הרברט בעצ'ר, שהיה בתחילה, סדרגת ס"ס - שטאנדרטנפירר ואחר כך ס"ס - אוברפירר.

קודמיו של ד"ר בעצ'ר, לתפקיד זה היו:- עד אוגוסט 1941, הס"ס והפוליציימירר- פריץ קאצמן שנתמנה לתפקיד זה בגליציה ומושבו היה בלמברג, אחריו בא לראדום - ס"ס- אוברפירר - קרל אוברג שכיהן בתור פוליציימירר מאוגוסט 1941 ועד אפריל 1942. חשלישי בתור היה כאמור, ד"ר בעצ'ר - שנידון ע"י בית-המשפט המחוזי בראדום, ב- 18 ביוני 1949 למוות וניתלה ביוני - ה- 12 לחודש - 1950 - בראדום.

במיפקדה של הס"ס והפוליציימירר בראדום (בתקופתו של ד"ר בעצ'ר), נכללו חקצינים כדלקמן:-

1. וילהלם בלום - ס"ס - אוברשטורמבאנפירר (סגן אלוף), אשר ניהל את המשרד של הס"ס והפוליציימירר. לאחר המלחמה, הוא נילכד בגרמניה, חוצבר לפולין ומת ב- בית-חסוהר בראדום ב- 10 באפריל 1948. (לפי מאמרו של ט. פרידמן).

2. וואלטר סובקלווה - האוברלוימנגט של השוצפוליציי, מחעיר מינסטר. הוא היה חאדיוטנט של גנרל בעצ'ר מה- 13 באוגוסט 1942, ועד 12 בפברואר 1943.

3. וורנר בורנמן - בדרגת אוברלוימנגט והיה חאדיוטנט של ד"ר בעצ'ר (אדיוטנט שני). (עתה בברלין חמערבית).

4. האנס שיפרס - בדרגת ס"ס - אונטרשטורמפירר (לויטנגט), חוכרז כמת לפי החלטת, בית-חמשפט חגרמני מה - 21 באפריל 1954. שיפרס, ממונה היה על עיניינים יהודיים אצל הס"ס והפוליציימירר.

5. גרהארד גינעביץ - ס"ס - אוברשטורמפירר - כעת נמצא בדיסלדורף.

עמ' 63 -

6. הרמן xxxxxxxx ויינריך - ס"ס - האופטשטורמפירר (הנאשם).

./.

המשך -

7. מאול נעל - ס"ס - אונטרשטורמפירר (הנאשם).

8. אריך קאפקע - ס"ס - אונטרשטורמפירר (הנאשם).

לפי ההכנית, היה שיפרס צריך להיות הרפרנט על הספורט, גינעביק- רפרנט על הטעד ועזרה לנפגעים, וייגריך - רפרנט על המנגנון, קאפקע - רפראנט לעיניגס יהודיים, ונעל - רפרנט גם הוא, על עיניגים יהודיים לפי החקן.

נוסף לכך, היתה פלוגה של עמים זרים - של משתפי פעולה עם הנאצים - ה"הילפס-וויליגן" - שנקראו האוקראינים - אף שהיובניהם גם אנשים מהארצות הבלטיות. גם שם אחר ניתן להם - "טראוניקים" - היות ובאו ממחנה הריכוז טראוניקי - מקום שם קיבלו את ה"חדרכה". המפונה על פלוגה זו היה הנאשם קאפקע וסמל הפלוגה - הנאשם מערדר. מפקדת הס"ס והפוליציייפירר, שכנה בבנין של הגוברנטור שבמחוז ראדום ברח' ז'רומסקי. (רייכס-שטראסע).

עמ' 64 -

בזמן המבצעים שהתנהלו נגד היהודים, עבד הס"ס והפוליציייפירר תוך שיתוף פעולה הדוק עם ממקד הזיכערהייטס-פוליצי (משרד הבטחון של הרייך), בראדום. משרדם, היה ברח' נארוטוביצ'ה.

צוות האנשים של הזיכערהייטס-פוליצי, היה בהיקף של כמה מאות איש, כעוד שאצל הס"ס והפוליציייפירר היו כמה עשרות איש בלבד, - חוץ מפלוגה של ס"ס - אוקראינים. כך, ששיתוף פעולה זה, יצר צוות גדול של אנשים וזאת, בנוסף לעובדה ששותפו בה גם כמה אנשי גיסטפו, ס"ד וכו'.

בשנים 1942 - 1943, היה הקומנדיר של הזיכערהייטס-פוליצי - ליפהארדט - בדרגת טגן-אלוף ס"ס וסגנו היה וואנדל בדרגת - שטורמבנפירר (רב-סרן) והיה גם המפונה על מחלקה - (של הגיסטפו). למחלקה זו, שייך היה התחום של היהדות והיהודים בראדום.

על מחלקה נמנו:- ס"ס - האפטשטורמפירר פאול פוקס , ס"ס - האופטשטורמפירר אדולף פויכט וכן, ס"ס - האופטשטורמפירר אוטו בגרגר .

לפויכט, היה ממלא מקום בשם - ריטשארד שעגל - ס"ס - אונטרשטורמפירר מאוסטרי, וינה.

למחלקתו של פויכט, היה שייך גם ס"ס - אונטרשטורמפירר וואלטר שילד.

הס"ס - האופטשטורמפירר פרידריך גלינקע, היה המפונה על מחלקה - קרימינאל - פוליצי זה, היה הזיכערהייטס-דינסט.

הזיכערהייטס-דינסט היה המחלקה שהשתייכה ל- ראדום (מנחלת היה - ס"ס - שטורמבנפירר הארמס ומשרדיו היו ברח' טראוגוסה.

ליפהארדט, פויכט, בירגר, ושילד - מתו

מצב עם ההרכב הפרסונלי של המיפקדה , מטפקת לנו חרשימה שבתיק מס'...

./.

עמ' 65 -

ליד הקומנדו של הזיכערהייטס-פוליצייי, היה בראדום גם הקומנדער של האורדונונגס-פוליצייי, .הוא היה חסמונה עם היחידות של חשוצפוליצייי בראדום אשר להן, חשתייכת השלובה של חפוליצייי-קומפאניע ממינכן שחנתה בראדום. מקום חמיפקדת היה ברח' ז'רומסקי 51. (רייכשטראסה 51).

עד ספטמבר 1942, היה הקומנדער של השוצפוליצייי - אוברסט וואגם. הבא אחריו היה, אוברסט בעהרן. קיים חשד די מבוסס, שמטחו של חשוץ-פוליצייי לקח גם כן חלקב בביצוע רדיפות יהודים בעת מימוש ח"פתרון חסופי". אולם, חומר מרשיע נגדם ממש - אינו קיים. (אין חומר מרשיע שנמסר ע"י עדים).

בביצוע האקציה הגדולה בגיטו ראדום, והדפורטציה של היהודים לטרבלינקה, לקחו חלק פעילי- חס"ס - וועטערינער-אבטיילונג ומספרם נע בין 500 ו- 600 איש (סה"כ 3 פלוגות). אולם גם כאן, אין חומר מרשיע נגדם - מטעם עדיפם ולפיכך, לא חוגש כתב אשמה נגדם.

יש צורך להשכיר כי בראדום היו יחידות גרמניות שונות, שם עבדו יהודים בעבודות-כפייה.

עמ' 66 -

ברח' קוליובה 18, היה ס"ס פרופאגאנדירשטאפל לאגער (מחסני מזון של חס"ס וחמשטרה - עבור היחידות בראדום). חם חשתייכו לס"ס וירשטאפל בקרקוב וגם לוואפן ס"ס בברלין. גם נגדם, אין חוכחות על פשעיהם נגד יהודי ראדום. (חם העסיקו 80 יהודים).

גם חס"ס באולייטצונג ברח' קוליובה 6, העסיקו יהודים בעבודות כפייה. רוב היהודים שם, היו בעלי מלאכה עמוקים בבנית דירות עבור אקסקס קציני ס"ס של חפוליצייפירר - ד"ר בעז'ר, ומשפחותיהם. כן, הם בנו שם גם אולם "באולינג" - כדורת, בקזינו. באיזור זה, גרו חנאשמים:- וייברין, קאפקא, ונעל - יחד עם משפחותיהם.

עמ' 67 -

בראדום , שכן חגוברנטור של חמחוז ברח' ז'רומסקי (רייכשטראסע), סול חפרק - העירוני. לגוברנטור , חשתייכת חפקידות חאזרחית בכל מחוז ראדום וכן חז'נדרמריח במחוז כולו ובכל נפותיו. חפקידם חבכירים חופיעו אחרי חגוברנטור - בסולם חדירוג, חשטאפ-חאופטמן בעיר וחקרייז-חאופטמן בנפה.

במשרת חגוברנטור בראדום חחזיק בשנים 1942 - 1943, מזכיר חמדינה - ערנסט קונדא. חשטאפחאופטמן, היה חאנס קויאט ואחריו - ד"ר ערנסט חיין. אין בידינו חוכחות - לא נגד פקודותיו של חגוברנטור ולא נגד אלו של חשטאפ -חאופטמן על משעים שביצעו. באשר לשני חשטאפ-חאפטמנים בראדום:- חאנס קויאט וד"ר חיין - נוהלו חקירות נגדם בחביעה חכללית בלודויגסבורג. חיו ושניהם - קויאט וחיין מתו, נסגרו תיקיהם.

בשנת 1942, היו בראדום כ- 32,000 יהודים כלומר, שליש מחאוכלוסיה חכללית שבעיר. חם היו בשני גיטאות שהוקמו לפי פקודתו של חשטאפ-חאופטמן קויאט מה- 3 באפריל 1941: חגיטו חקטן - היה בפריפריה של ראדום, בגליניצה, וגרו בו בערך - 5000 יהודים. בגיטו חגדול - שחוקם במרכז העיר, היו 27,000 יהודים. שם חגיטו היה - וואלובה.

OCJ
ר
C.
89

חנאי המגורים של היהודים באיזורי מגוריהם קשים היו, הם קיבלו מזון בלתי מספיק והיו בצפיפות בבתים ישנים.

הגברים והנשים הכשרים לעבודה, הצטרכו לעבוד במפעלים שונים בעיר וכן בבורסקאות. היו מהם, שעבדו בבית החרושת לנשק. כל הום, הם חובאו לעבודה בקבוצות המלוות על ידי שוטר יהודי "אורדנונגס-דינסט". מי שעזב את הגיטו ללא רשות - נענש עונש מוות.

כמו בכל ערי פולין, הוקם גם בראדום יודנראט - לפי הוראות הגרמנים.
ליודנראט בראדום היו משרדים ברח' גרוצ'קה 8 וברח' סטארע-מיאסטו 10.
ברח' בלוטניה 10, בגליניצה, היתה התחנה של יידישע-אורדנונג-דינסט אשר ישב גם - בגיטו הגדול - ברח' סטארע-מיאסטו 10.

המחלקה הסוציאלית נמצאה ברח' פרץ 8, והעזרה החדדית ברח' וואלובה 28.
בתי החולים היהודיים היו ברח' סטארקראקובסקה 23 ומחוץ לגיטו - ברח' וארשבסקה - מס' 3 - שם נמצא היה גם בית-היתומים.
ברח' בודזיצ'נה היה בתי אינולטוריום וברח' סטארוקראקובסקה, 32 היה בית-המרחץ ודיזנפקציה של הבגדים.

עד שנת 1942, היתה לשוא-פוליציי השגחה על הגיטו מחוץ ומפנים, אחר כך הועברה ההשגחה על הגיטו לידי הס"ס והפוליציימירר - בלי שנדע את התאריך המדויק - מתי?

Staatsanwaltschaft bei dem Landgericht Hamburg

Hamburg, den 14. 12. 1971

Anklageschrift

gegen:

Hermann Weinrich, ehemalige SS-Hauptsturmfuhrer
Paul Fuchs ehemalige SS-Hauptsturmfuhrer
Erich Kapke ehemalige SS-Untersturmfuhrer
Paul Nell ehemalige SS-Untersturmfuhrer

werden angeklagt, in Radom und anderen Ortem im Distrikt Radom des ehemaligen General-Gouvernements Polen in den Jahren 1942-43.

durch mehrere selbstaendige Handlungen, vorsaetzlich aus niedrigen Beweggruenden und teilweise auch grausam Menschen getoetet zu haben.

OCJ 2
C. O
891

על ס"ס-גנרל בעצ"ר שהיה ס"ס ופוליציי-פירר במחוז ראדום

תרגום מפולנית
כתב האשמה נגד ד"ר בעצ"ר
בבית המשפט המחוזי בראדום
מחודש מאי 1949. שנדון לתליה.

הרברט בעצ"ער נולד ב-24 באפריל 1907 בפרוקולוס ע"י קלייפדה-מעמעל (עיר נמל בליטה) הוא חועבר מגרמניה המערבית-איזור הבריטי ב-31 באוקטובר 1947 לידי השלטונות הפולניים.

האשמות כנגדו תן כדלקמן:

1. מיום ה-1 בספטמבר 1939 ועד ה-8 במאי 1945, הוא פעל בשטחים קלייפדה-מעמעל (עיר נמל בימהבלטי בליטה) ברייך הגרמני ובפולין ביחידות של ה-ס"ס, באחרונה בדרגת ס"ס-בריגאדעפירר. (גנרל-מאיור). מחודש מאי ועד 16 בינואר 1945 היה בעצ"ר ה-ס"ס והפוליציי-פירר של מחוז ראדום. הוא ניהל את הרציחות ההמוניות, הערבת האוכלוסיה, נתן פקודות לעצור אנשים לעבודות כפיה, הנהיג טרור, שדד רכוש והפציצים שהיו חינוכיים והרבותיים ואף לקח חלק בדיכוי האוכלוסיה האזרחית ושבויי מלחמה. מטרתו היתה, משעי המלחמה ומשעים נגד האנושות.

2. מחודש מאי 1942 ועד 16 בינואר 1945, בהיותו במחוז ראדום ה-ס"ס והפוליציי-פירר, הנהיג את הטירור בשם הפמונים עליו ומרצונו הוא. הוא גם ניהל את האקסטרמינציה של האוכלוסיה היהודית כולה במחוז ראדום למחנות ההשמדה ונתן פקודות לכפופים עליו, כלומר למשטרה הגאצית חשוץ-פאליציי, הזיכערהיימט-פאליצי (בטאמו) לאורדנונגס-פאליצי ולפלוגות ה-ס"ס. בעצ"ר ציווה על ביצוע האקציות-ההמוניות לרצוח אנשים, לעצור, להעברת ממקום למקום, או לשלחם למחנות רכוז.

כתוצאה מכל זה, נמצאו 700.000 אנשים במחוז ראדום

גם מהאוכלוסיה היהודית וגם מהאוכלוסיה הפולנית במחוז ראדום נמצאו 700.000 איש - שהם איבדו את חייהם או נמצאו קשה.

מתוך עמ' 2 - מ מ ו ש י ב צ י ה (חנמקה)

בשעות המוקדמות של ה-1 בספטמבר 1939 חיפרו הגרמנים-החיטלראים את החוזה הבינלאומי והתאקש בריאנד-קולוג משנת 1928 והחוזה הפולני-גרמני מה-26 בינואר 1934 - חוזה אי-התקפה. עתה התנפלו הגרמנים על פולין וכך גרמו למלחמת העולם השניה.

אחרי כיבוש שטח פולין והקמת מחוזות מרכזיים, לפי הדעקרט (חצחרת) של היטלר מה-12 באוקטובר 1939, חוקם הגנרל-גוברנמנט וחולק ל-4 מחוזות: מחוז ווארשה, לובלין, ראדום וקראקוב. הגבול של מחוז ראדום היה - ממזרח ומדרום-מזרח עד הנהר ויסלה. מדרום גבלה עם מחוז קראקוב, ממערב ומצפון-מערב גבלה עם שטחים שסופחו לרייך השלישי (וואר טגאו-לודז'. מצפון היא גבלה עם מחוז ווארשה. מחוז ראדום היה במרכז הגנרל-גוברנמנט. גודל שטחו היה 25,500 קמ"ר. והאוכלוסיה מנתה בתאריך ה10 במארס 1940 סה"כ 2,408,650 נפש. מחוז חולק ל-10 נמות קרייז-האופטמאנשאפטים. עם הערים פויסרקוב, צ'נסטוכוב, קילץ ואחרים.

Dokumentarz Sądu Okręgowego w Radomiu. Radom dnia maja 1949

עמ' 6 = _

הרברט בעצ'ר שנולד ב- 1907 בקלייפדה-טעמל, למד באוניברסיטאות: מינכן וינה וליפצק. הוא סיים את לימודי החוק וקיבל תואר דוקטור. בגיל 27, הוא התחיל את הקריירה הפוליטית שלו ועבור פעילותו הפוליטית הנאציסטית, הוא נדון בקלייפדה ל- 8 שנות מאסר, בליטה-קלייפדה (טעמל). אחרי חיותו שלוש שנים בבית-הסוהר, הוא שוחרר - שנת 1937.

בדצמבר 1938, נבחר בעצ'ר בשם הטפלגה הנאצית - לציר הפרלמנט בקלייפדה - טעמל. וב- 21 בינואר 1939, הוא נתמנה לשר החינוך והמשטרה במעמל. בזמן כיבוש קלייפדה, ע"י השלטונות של היטלר - במארס 1939, נתמנה בעצ'ר ע"י היטלר - לקומיסאר ודירקטור של המשטרה בקלייפדה - טעמל. החל מחודש מארס 1939, היה ד"ר בעצ'ר על נאמניו של היטלר- כחבר הטפלגה הנאצית וחבר בעלונות חס"ס וקיבל את הדרגה - ס"ס-שטורמבאנפירר (מאיור ס"ס).

באפריל 1940, הועלה בעצ'ר לדרגת ס"ס-אובערשטורמבאנפירר (סגן-אלוף). בשנת 1941, נתמנה בעצ'ר ע"י היטלר לממונה על המשטרה בעיר קאסל בגרמניה וקיבל את הדרגה של - ס"ס-שטאנדארטנפירר (ס"ס קולונל). בינואר 1942, נשלח ד"ר בעצ'ר לעיר קובנו לשירות אצל חס"ס וחפוליציייפירר על מנת לחכין עבודת זו מקרוב. עוד לפני כן, עבר בעצ'ר קורס - באוקטובר 1941 - שנמשך שלושה שבועות בברלין - קורס למפקדי ס"ס ומשטרה. משסיים קורס זה, הועבר בעצ'ר במאי 1942, לתפקיד של מפקד חס"ס והפוליציייפירר בראדום.

באפריל 1943, הועלה בעצ'ר לדרגת ס"ס-אובערפירר וב- 9 בנובמבר 1944, הוא קיבל את חחרגה - ס"ס-בריגדיר-פירר (גנרל מאיור של חס"ס והמשטרה). במשך ארבעה שבועות, (שבחודשים טברואר-מארס 1944), היה בעצ'ר מפקד הס"ס והפוליציייפירר בווארשה. אחרי רציחתו של ס"ס ופוליציייפירר קוצ'רה, העביר בעצ'ר את התפקיד לגעלוב' בווארשה והוא, בעצ'ר, חזר לתפקידו בראדום.

ב- 21 באוגוסט 1944, לקח בעצ'ר חלק במבצע נגד פרטיזנים ואז, פצע עצמו מאקדחו האוטומטי. עד ספטמבר 1944, היה בעצ'ר בבית-החולים בראדום ואחר עבר עם משרדו לראדומסק ואחרי כן - לצ'נסטוכוב.

עמ' 7 = _

בעצ'ר היה בפולין עד שיחרור אדמות פולין מידי הכובש הנאצי משנת 1939 ועד ח- 15 בינואר 1945.

במחוז ראדום נעצרו סהכ" - 82,228 אנשים

נרצחו במחוז ראדום - 112,397 אנשים

הובאו למחנות ריכוז במחוז ראדום - 70,276 אנשים

הובאו לעבודה בגרמניה - 215,382 אנשים

(יש לציין שאותם מספרים, לעיל, - אינם כוללים את האוכלוסיה היהודית).

בעצ'ר היה הממונה במחוז ראדום על 15 נפות "פוביאט" וגם הממונה על המשטרה חגרמנית, על השוצפוליציי, האורדנונגס-פוליציי וחזיכערחיימס-פוליציי.

./.

OCJ
ר
C.
89

<u>פרק מתוך עמ' 14 -</u>

<u>בפרק זה מתייחס בית המשפט בראדום לבעיית יהודי ראדום בזמן הכיבוש הנאצי - בתקופת כהונתו של ד"ר בעצ'ר.</u>

כאשר בעצ'ר בא לראדום, חיה יהודי ראדום כלואים כבר בגיטו סגור. לפי הסטטיסטיקה, של הגרמנים, חיו אז במחוז ראדום - 282 אלף יהודים.

לפי סטטיסטיקה זו, מה- 10 באפריל 1940, ולפי הערכת המכון היהודי ההיסטורי בווארשה, חיו במחוז ראדום - 379,566 יהודים. <u>שנת 1942, חיתה השנה בה חושמדה האוכלוסיה היהודית.</u> בשטח מחוז ראדום, נערך הגירוש הראשון של יהודי העיר ראדום. הגירוש, התחיל בלילה של ה- 4 באוגוסט ונמשך בליל של ה- 5 בחודש זה [שנת 1942) - אז חוסל הגיטו הקטן בגליניצה, הסמוך של ראדום וגם חלק מהגיטו בוואלובה.

<u>עמ' 15 -</u>

בלילות של ה- 15 וה- 16 באוגוסט 1942, חוסל כליל הגיטו הגדול בוואלובה.

בליקווידציה של הגיטו הגדול השתתפו יחידות שונות של המשטרה - האורדנונגס -פוליצ'יי, הזיכערהייטס-פוליצ'יי. במבצע האויסידלונג של היהודים לקחו חלק : קציני הס"ס -בעצ'ר, בלום, שיפרס, ויינריך, קאפקע ופלוגה של אוקראינים שקאפקע עמד בראשם.

בלום וכמו כן פויכט, קיבלו פקודות לבצע את האויסידלונג. פויכט - קיבל פקודה מטעם הזיכערהייטס-פוליצ'י, ס"ס-פוליציימייר וגם מבעצ'ר ובלום - מטעם הפוליציימייר.

<u>חיסול גיטו ראדום היה כדלקמן:</u>

הגיטו נשמר מבחוץ על ידי יחידות המשטרה שסובבו את הגיטו בשרשרת. הגיטו חואר ע"י מנורות חשמל חזקות. תושבי הגיטו גורשו מבתיהם לרחוב ע"י יריות, צעקות ומכות. ברחוב נערכה סלקציה - כשהבריאים ובעלי מלאכה מיוחדים הושארו כ"עבדים" ויתר האוכלוסיה היהודית, הובאה לתחנתהרכבת הצדדית שם חיכו להם קרונות-משא כשעל הרצפה, פוזר - קלור סיד. לכל קרון דחסו בכוח יהודים כל כמה שאפשר היה. המשלוחים האלה עם קרונות המשא יצאו מזרחה למחנות החשמדה ובמיוחד לטרבלינקה, שם נרצחו האומללים בתאי-הגזים.

שיטת האויסידלונג - חיסול הגיטו, זהה היתה בכל מקום. אלה שנשארו בחיים, הועברו למחנות העבודה או לבתי חרושת לנשק. הוקמו גם בתי-מלאכה בערים הגדולות כמו -ראדום -שהעובדים היהודיים לא קיבלו שום תשלום עבור עבודתם. עבור עבודתם של היהודים, קיבלו כספים - הס"ס והפוליציימייר בראדום...

בשנים 1943 ו-1944, חוסלו גם מחנות העבודה בראדום וכן גם בתי-המלאכה.חלק מהיהודים, הנ"ל נרצחו במקום והשאר נשלחו למחנות ריכוז.

<u>האינטלגנציה היהודית בראדום, חוסלה ב- 21 במארס 1943,</u> בבית-הקברות בשידלוביץ, כשהמסווה היה - נסיעה לארץ-ישראל.

לפי הערכתו של המכון היהודי ההיסטורי בווארשה, גזלו הגרמנים במחוז ראדום מהיהודים רכוש בשווי של קרוב למיליארד זלוטי (של לפני המלחמה).

<u>עמ' 17 -</u>

וילהלם בלום - סגנו של ד"ר בעצ'ר, העיד בבית-חסוחר בראדום כי הממונה עליו -בעצ'ר, היה האישיות בעלת הדרגה הגבוהה ביותר במחוז ראדום ושלט על כל היחידות של המשטרה הגרמנית שחיו כפופות לו במחוז ראדום כולו.

= = = = = = = = = = = = = = =

Akt Oskarzenia przeciwko Herbertowi Boettscherowi

Prokuratura Sadu Okregowego w Radomiu.

OCJ 2
C. O
891
B

על ס"ס-האופטשטורמפירר ויינריך - לפני המלחמה, בזמן המלחמה ואחריה.
המציית מתוך כתב-האשמה מביה-המשפט בהאמבורג.

עמ' 32-41 -

ויינריך נולד ב-20 במאי 1902, בגרמניה. אביו היה סוחר ובעל בית-חרושת. לאביו היתה חווה ויינריך למד בבית ספר המקצועי - חקלאות.

ב- 1 בינואר 1928, הצטרף ויינריך למפלגה הנאצית וקיבל את המספר 73316. בקשר לשינאתו את היהודים, הוא קרא רק חלקים מספר מהספר "מיין קאמף".

ויינריך היה שייך גם לס"א. החל מה- 1 באפריל 1929, הוא נעשה חבר בס"ס וקיבל את המספר 1402 - כלומר היה בין ראשוני חברי הס"ס. בשנת 1932, נעשה ס"ס-אונטרשטורמפירר - לויטננט. משנת 1934, הוא נעשה להאופטשטורמפירר - קפטן, ובשנה זו, אף קיבל את אות המפלגה בזהב. הוא השתתף בקורסים מיוחדים והכין את עצמו לקבל התפקיד יותר מעיל בס"ס. בזמן פרוץ המלחמה, קיבל ויינריך את דרגת הס"ס-אובערשטורמבנפירר - סגן - אלוף ס"ס. הוא לחם עם יחידתו בצרפת ואחר כך ברוסיה ובחודש אוקטובר 1941, הוא נמצא בחזית והועבר לצבי חולים צבאיים שונים. בוורמאכט - הוא לחם בדרגת לויטננט. אחרי ששוחרר מבתי החולים, הוא חזר ליחידות של הוואפן-ס"ס והפעם, בדרגת האופט - שטורמפירר - ונישלח לקרקוב.

מתי בדיוק הגיע ויינריך לראדום, לא ברור ולא ידוע.

ישנם עדים המעניים, שראו אותו בשנת האקציה ב- 17 וב- 18 באוגוסט 1942, בראדום, הוא טוען שהגיע שבוע אחרי האקציה.

עמ' 37 -

ויינריך קיבל את התפקיד בראדום מידי האובערפירר - ד"ר בעצ'ר. תפקידו היה, לנהל את הרכוש היהודי שהוחרם אחרי הגירוש של היהודים מראדום לטרבלינקה. הרכוש היהודי, רוכז בבורסקה הקודמת של "קורונה" ברח' סילובצקה 64.

בסתיו 1942, הביא ויינריך את משפחתו לראדום. הוא שהה כאן עם משפחתו עד יוני שנת 1944. בראדום - נולד לו הבן ב- 7 באוקטובר 1943.

אחרי שמטה הס"ס והפוליציפירר הועבר ביוני 1944, מראדום לעיר ראדומסק, עברה גם משפחתו לצ'נסטוכוב ואחר כך חזרה לגרמניה.

בינואר 1945, הגיע ויינריך עם מטהו של ד"ר בעצ'ר לברלין.

בסוף המלחמה, היה ויינריך באוסטריה -על מנת לחפש את מזכירתו ואחותו - אדית מעשל. ויינריך מגיע לשבי הצרפתי ואחרי ימים מספר, שוחרר. הוא לא חזר למשפחתו , אלא נסע לאדית מעשל לאוסטריה והחל לחיות עמה. הוא הצטרף לקרקס נודד ופיעל בטוסים של הקרקס - שהופיעו בהצגותיו

בשנת 1947, הוא התחתן עם אדית מעשל - בלי לחודות שהיה כבר נשוי. מאדית, נולדו לו - שלושה בנים. (מאשתו הראשונה היו לו שבעה בנים ומאשתו השנייה - שלושה).

עד שנת 1952, חי ויינריך במקומות שונים. החל משנת 1952, התגורר בעיר האמבורג. כאן, התחיל לעבוד כשליח בחנות ואחר כך, עבד כמוכר בחנות.

הפעם האחת והיחידה שהורשע בגרמניה היתה הפעם בה נהג במהירות מופרזת...

אמנם, ויינריך הועמד למשפט ונדון ל- 7 שנות מאסר אולם, חיות והוא כיום מעל לגיל 70 - שוחרר ממאסרו. כיום, הוא בן 72, פנסיונר וחי מקצבת הממשלה הגרמנית - כקצין בדימוס.

- - - -

הרוצח הנאצי קצין ס"ס קאפקע היה מצחצח נעליים אצל מנחל המחנה לפליטים -
יהודיים בברגן-בלזן אחרי שצם המלחמה

הסיפור על חיו של ס"ס-אונטרשטורמפירר קאפקע, מבוסס על הודעתו של הנאשם עצמו ועל עדויות שהוא מסר בחקירות שונות במני בית המשפט - קאפקע נחקר כעד בשנים 1966,1967,1968, 1969 ובשנת 1970 -כנאשם.

מתוך עמ' 51 -

אריך קאפקע נולד ב-29 במאי 1898 בבעלגארד - פומערן. כילד שבעי של קונדוקטור ברכבת. הוא סיים את בית-חספר העממי - 8 כיתות - ואחר למד מסגרות. בזמן המלחמה ב-1915 הוא התנדב לצבא הפרוסי ולחם בחזית המזרחית. הוא היה איש צבא עד שנת 1920 והשתייך לארטילריה והגיע לדרגת סמל. הוא גם קיבל את צלב הברזל כאות על לחימתו במלחמת העולם הראשונה. במשך זמן מה הוא שירת גם במשטרת-הגבול, אך חזר למקצועו כמסגר ועשה את הבחינה של סועל מקצועי במסגרות.

בשנת 1922 התחתן קאפקע עם אננה מעסקע ונולדו להם 4 ילדים - שני הבנים נפלו במלחמת העולם השניה, בת ובן חיים בגרמניה המערבית. אשתו הראשונה מתה בשנת 1929. עד שנת 1932, עבד קאפקע במקצועו כמסגר עצמאי ומזמן לזמן היה מחוסר עבודה.

מתוך עמ' 52 -

ב-1 בספטמבר 1929 הצטרף קאפקע למפלגה הנאצית ומספרו בה היה (קטן) - 150.305 וחבל ב-1 במאי 1931, הוא הצטרף למליציות ה-ס"ס ושם היה מספרו (קטן) - 14.285. חיש מהר הוא נתמנה ל-ס"ס-אונטרשטורמפירר (ס"ס לויטנאנט). לפי הודעתו של קאפקע עצמו, הוא היה נאצי מובהק והיה מוכן ללכת באש ובמים למען ה-ס"ס.

משנת 1932 עד שנת 1939, עבד קאפקע בעירית בעלגארד-בפומרן והוא היה מפקח על העבודות השחורות. אחר כך היה למקיד ל"הוצאה לפועל". בשנת 1937 נעשה קאפקע למקיד העיריה לכל החיים

מתוך עמ' 53 -

באוגוסט 1939, לקח קאפקע חלק באימונים של הוורמאכט ובחודש ספטמבר 1939 הוא גוייס לצבא הוורמאכט -לארטילריה הכבדה גדוד 604 ולחם במלחמות עם פולין ועם צרפת. קאפקע היה אובערוואכטמייסטר (סמל ראשון) וקיבל את האות - צלב ברזל מס' 2 וצלח לוחם, אולם לא נפצע. בשנת 1942, התנדב קאפקע לוואפן-ס"ס. לפי כתב-המינוי של המנגנון הראשי של ה-ס"ס, נתמנה קאפקע ב-31 באוגוסט 1942, בתור ס"ס-אונטרשטורמפירר של וואפן-ס"ס.

בספטמבר 1942, הוא קיבל שם מכתב מהמפקדת הראשית של ה-ס"ס מקראקוב, שהוא ישרת החל מה-11 בספטמבר 1942 אצל ה-ס"ס והפוליציי-פירר בראדום. קאפקע מודיע שהוא בא לראדום ב-12 בספטמבר 1942 ומתייצב לשרות מטעו של ה-ס"ס והפוליציייפירר והוא היה שייך למפקדת שם הזו בראדום עד חורף 1944/45, לפי סגל אנשי המפקדת של ה-ס"ס והפוליציייפירר. קאפקע היה הרעפערנט לענייני יהודיים.

בדו"ח רשמי של הפוליציייפירר בעצ'ר על פעילותו של קאפקע, מה-19 באוקטובר 1943, נעשה קאפקע מפקד של ה-"יחידה האוקראינית" שלמירה, שמנתה - 140 איש. קאפקע טען, שהיו לו רק 100 איש בפלוגתו. קאפקע היה גם האחראי על הנשק במפקדת של ה-ס"ס והפוליציייפירר. קאפקע ופלוגת האוקראינים שלו (במדים שחורים) לקחו חלק פעיל בחריגת יהודים או באקציות נגד פארטיזנים ומורדים פולניים במחוז ראדום.

OCJ 2
C. O
8914

קאפקע נהג לשחק ביליארד עם הגנרל בעצ'ר. בקייץ 1944 השתתף קאפקע בהעברת מטהו של ה-ס"ס
וחפוליציימירר מראדום לעיר ראדאמסק.

קאפקע נלקח בשבי האמריקני בנאוברג באביב 1945. הוא שוחרר משביו ועבר לצפון גרמניה
החל משנת 1946 חיה קאפקע פועל במחנה לפליטים יהודיים בברגן-בלזן, שם חיה מצחצח חנעליים
של מפקד המחנה היהודי (שמו חיה יוסאלע רוזנזאמס, ילב בניו יורק)

קאפקע נשא אשה בשנית בשנת 1949 בשם - אומיליה טילגרע - שגם חיא מתח בינתיים -
ממנה לא נולדו ילדים. משנת 1951 ועד שנת 1956, עבד קאפקע עבור חצבא חבריטי ממשנת 1956
חוא נמצע בחאונת דרכים, קיבל כמה שבריס בגופו וכן זעזוע מוח מתתקתמתמתמ

OCJ 2684
ה
יהודי ר
C. 01
891437
891437

פולנים מספרים על פשעיו של אדולף פויכט שניהל את חיסול יהודי ראדום ו
מטעם הגיסטפו.

...בגיסטפו ראדום התנהל מאבק פנימי בשאלה - מי יבצע את ההריגות ההמוניות יותר טוב - הקומיסאר פוקס או הקומיסאר פויכט - ואין זה משנה אם אאאאאאאאאהריגות של יהודים או, של הפולנים.

והנה דיוקנו של הרוצח פויכט:-

אדולף פויכט, נולד ב- 7 במאי 1909 בגרמניה. את הקריירה הנאציסטית שלו, הוא התחיל בשטוטגרט. משנת 1936, הועבר פויכט למשטרה הפוליטית של הגיסטפו. בצורה כזו, הוא הכין את עצמו להתאקידים מיוחדים בפולין.

ב- 22 באוגוסט 1939, התייצב כמתנדב למלחמה באיינזץ-קומנדו של הגיסטפו ולקח חלק בהתנפלות על פולין בתור ס"ס-האפטש-שטורם-פירר וקומיסאר לענינים פוליטיים. עם כיבוש ראדום ע"י חוורמאכט, נשלח פויכט למחלקה הפוליטית של הזיכערהייטס-פוליצי גיסטפו. עבור פעולתו שלו בחזית ראדום - קיבל פויכט את "צלב הברזל" - דרגה ב'.

פויכט נהג תמיד לחייך אפילו, כאשר קיבל מבצעים - והוא צחק לקרבנותיו - צחוק סדיסטי. הוא נהג לעצור פולנים, לחקור אותם ולבסוף לשלחם למחנות המוות באושוויץ. פויכט, היה גם שופט "צדדי", בבית-משפט המיוחד כשיושב הראש שלו היה מפקד הגיסטפו ליפהארדט. במכון לחקר המשפעים הנאציים בפולין, נמצאים עד היום - מסמכים שזורקים אור על המשעים המחרידים של פויכט בראדום ובמחוז. כממונה על המחלקה - היה פויכט אחראי על שליחת 44,902 אנשים רק פולנים, למחנות הריכוז. המסמכים מעידים שפויכט תכנן את הטרנספורטים למחנות המוות ושהוא עמד בקשר עם המחנות חללו.

כל אסיר פוליטי שהועבר למחנה הריכוז, היה צריך לעבור לידי פויכט לאישור. עוזריו של פויכט היו:- בינדר, שפוצנר, קראודלט ואחרים.

אדולף פויכט, היה אחראי על כל סיום של רצח כמו:- כמרים בכנסיות, אחים ואחיות רחמניות - עברו ענויים מיוחדים בין כתלי הכנסייה. במחלקה (כנסייה), שחיתה בניהולו של פויכט, נעצרו במחוז ראדום 150 כמרים.

כן ניהל פויכט, את ה"דפורטציה" של יהודי מחוז ראדום לטרבלינקא ובכל מקום נהרגו מאות ואלפי אנשים - בראדום, קאלץ, צ'נסטוכוב וכו'.

לעזרתו של פויכט, הועמדו כמה מאות איש ששירתו בגיסטפו בראדום. כדי להמריצם נהג להראות להם דוגמא "בעבודתו" האכזרית - ללא רגש אנושי ורחמים.

פויכט, פעל לא רק בראדום אלא, גם בקילץ. הוא בא בלוויית הס"ס והפוליציפירר - בעצ'ר לכל עיר, כממונה מטעם הגיסטפו לביצוע הפתרון הסופי של יהודי מחוז ראדום.

פויכט נפל בשנת 1945 , בקרב ובית-המשפט בגרמניה קבע סופית שאינו עוד בין החיים.

קטע זה נלקח מתוך עתון פולני "סלובו לודו", (דברי העם) מה- 5 במאי 1966.
יש לצייין, כי מכותרת שהופיעה בעתון חנ"ל היתה - "אדולף פויכט רוצח, לא רק מאחורי שולחן מכתיבה".

"Adolf Feucht - morderca nie tylko zza biurka"

מי הוא פאול פוקס חיום ?

התובע מטעם בית המשפט המחוזי בהאמבורג שניהל את החקירה נגד ראשי הרוצחים הנאצים שפעלו בתקופת המלחמה בשנים 1939 - 1944 בראדום והועמדו עתה לדין בהאמבורג, - מספרים על כל אחד ואחד מהם.

אנו, נתרכז עתה בקצין-הגיסטפו - פאול פוקס.

עמ' 42 - 49 של כתב האשמה - תרגום מגרמנית לעברית -

התובעים מביאים בקצרה דברים על אישיותו של פוקס:-

פרידריך-וילהלם-פאול,פוקס, נולד בשנת 1908 ב-16 ביוני, בעיר העכסט, בגרמניה.

עתה, הוא מתגורר בעיר אוגסבורג, ברח' גארטן שטרסע 15.

(חיקו במשטרת גרמניה אינו נקי לגמרי, דהיינו: הוא עבר עבירה "תחבורתית" - "פערק-רס-אובערטרעטונג" - נהג במהירות מופרזת).

פוקס, מנהל עתה מפעל בגרמניה.

פוקס מספר על עצמו בחקירה כללקמן:-

~~פוקס~~ נולד בשנת 1908 , כבנו של מנהל עבודה בבית-חרושת ליציקת ברזל. אמו היתה עקרת בית. פאול פוקס, נולד מאשתו הראשונה של אביו.

הוא גדל בבית אביו. משנת 1914 הלך לבית הספר ובשנת 1927 עשה את הבגרות.

הוא רצה להיות ממנדס, אך לאביו לא היה די כסף לכך. לכן, בשנת 1927, הופך פוקס לפקיד מעירית אוגסבורג.

ב- 1 בינואר 1931, הועבר פוקס למחלקה של המשטרה המקומית של אוגסבורג - מחלקת חקירה-טכנולוגיה ומשנת 1932, הוא נתמנה למזכיר המשטרה.

ב- 1 באוגוסט 1934, הועבר פוקס למטה המשטרה של נירנברג - למשטרה הפוליטית. שם, הוא עסק עם עתונות וחקירת ארגונים פוליטיים - באם הם נאמנים למשטרא הנאצי.

משנת 1935, הקים פוקס מחלקה לריגול והיה הממונה על מחלקה זו עד 1936.

בסתיו 1937, הועבר פוקס לבית-ספר לקצינים של משרד הבטחון של הרייך בשארלוטנבורג.

בשנת 1938, נתמנה פוקס לקרימינאל-קומיסאר לניסיון. אותה שנה הוא נשא לאישה את מאריה קראך. שני ילדים נולדו להם - האחד בשנת 1942 (כנראה בראדום) ועתה הוא מהנדס מדופלם, ובת שנולדה בשנת 1944 (כנראה שגם היא בראדום) - שהיא עתה עובדת במועצה לסטודנטים.

ב- 21 לאוגוסט 1939, הועבר פוקס לברסלאו לאיינזץ-קומנדו III/2 של חזיכערהייטס-פוליצייי. הוא היה בקומנדו בראדום אצל מפקדו של ליפהארדט.

(סוף עמ' 45).

עמ' 46-

האיינזץ-קומנדו של ליפהארדט , נשאר בלודז' ב-8 בספטמבר 1939.

ב-6 בנובמבר 1939, הועבר הקומנדו של ליפהארדט מלודז' לראדום ופוקס עמו. מאז, משתייך פוקס לקומנדו ראדום עד שנת 1944 (ליפהארדט מת).

לפוקס היה חלק מכריע בחקמת המחלקה .A IV בראדום.

. / .

המשך -

מחפקידו של פוקס היה , לחילחם נגד מחתרות האויב , נגד סבוטז'ה, טירור, בניית-תאים בתוך המחתרת וכמו כן, נגד חבלנים.
בשנת 1940, נתמנה פוקס לאובשטורמפירר ובשנת 1941, להאוטשטורמפירר.
בראדום, פוקס גר עם אשתו ברח' מוניושקי. ב- 1 ביולי 1943, נתמנה פוקס לקרימינאל-ראט במחלקתו של פוקס עבדו 135 איש.

בסוף אוגוסט 1944, הותקף פוקס ע"י ממחתרת הפולנית, קיבל כדור ברגלו השמאלית ושכב בבית החולים עד נובמבר 1944. בינתיים, חועבר משח חגיסטפו של ראדום לעיר צ'נסטוכוב. (יותר מערבה).

עמ' 48 -

בסוף המלחמה , מצאו האמריקנים את פוקס במדים של האופטמן של הוורמאכט - כן, הוא הועבר לשפי האמריקני. כמובן, שאחרי מספר חודשים הוא שוחרר משביו - 15 בעוני 1945,. הוא נעשה פועל בניין במינכן ופועל בחקלאות באלקאו בשנים 1946-1949 ואחר כך ברכבת בהאנובר.

בשנת 1949, פתח פוקס משרד לכתיבה ולקורספונדנציה שפעל עד 1954. הוא היה גם סוכן ביטוח ומבקר כלכלי, עד שהוא נעשה יועץ לבתי-חרושת ורכוש בעיר אוגסבורג ועוד משרות מכובדות. פוקס קיבל רנטה חודשית עבור המצעים שנגרמו לו ע"י הפרטיזנים הפולניים ברגלו.
בשנת 1969, נקנס פוקס לראשונה - היות והוא נסע במהירות מוגזמת וקיבל קנס.

עמ' 50 -

התביעה במינכן מכינה משפט כנגד פוקס על 4 משעים שביצע - רצח באופן אישי כלומר, בראדום באפריל 1942 נגד הקומוניסטים.
פוקס ישב בבית המעצר מ- 22 במאי 1970 ועד 14 ביולי 1971 באוגסבורג ושוחרר (עד למשפט).

אלה הם חיו של רוצח נאצי שרצח המונים - לפני המלחמה, בזמן המלחמה בראדום ואחרי המלחמה - בגרמניה. בזמן מלחמה , חיו חיו סוערים - הוא רודף אנשים ע"מ להרגם ומוכיח בזאת את יכולתו ואת אומיו. בזמן ה"שלום" - הוא רודף שלום.

מ. מ.

נ.ב. - באחת חעדויות , מסופר על פוקס שהגרמנים מסוימים בגיסטפו ראדום , נחגי משאיות ומכוניות , התחמקו מלנסוע עבור פעולותיו של פוקס - כי קראו לו "התליין". זאת אמרו גרמנים ששירתו בגיסטפו, ומה יכלו לאמר עליו פולנים ויהודים בראדום?

בגרמניה, עבר פוקס עבירה אחת ויחידה והיא: נסיעה במהירות מופרזת...

Urteil des Schwurgerichtes Hamburg
in der Strafsache Weinrich und Andere. vom 5.Febr. 1973

Der Angeschuldigter Fuchs wird auf Kosten der
Staatskasse

684
ה
ת יהוד
1
437
914370

כיצד נתפסו ונתלו שני מרצחים יהודי ראדום

בקיץ 1946, היה עלי לשחות כשבועיים בגרמניה לשם איסוף עדויות נוספות על פושעי מלחמה, שחצלחתי לגלות באוסטריה: שלושה קציני גיסטפו וסמל במטה ס"ס במחוז ראדום, שהשתתפו בשנים 1944 - 1940 ברצח יהודי ראדום והמחוז.

על פתק קטן כתב ארטור (כעת אשר בן - נתן, המנהל בכללי של משרד הבטחון) מלים מספר בעברית למנהל ה"בריחה" במינכן, וביקשו שידאג לקיומי ולהחזרתי לאוסטריה. כשהגעתי לזאלצבורג - עיר הפסטיבלים הבינלאומית - פניתי למשרד ה"בריחה" שם. בבוקר יצאנו עם 5 בחורים נוספים לעבר גבול גרמניה. בחגיענו לגבול, יצא יונה'לה, הממונה על הגבול מטעם ה"בריחה" מהמכונית, ניגש לשוטרי הגבול, אמר להם משהו ואז חורם המחסום ועברנו את הגבול. מצד שני חיכה לנו חבר ה"בריחה", ואנו המשכנו בדרכנו למינכן. בצורה זו עברו בחורים שלנו יום יום ואפילו מספר פעמים ביום את הגבול.

אחרי שעות מספר באו עשרות להעיד נגד קצין גסטפו בשם שאגל, שהיה ממונה על המחלקה לעיניני יהודים בגיסטפו ראדום. הוא שבחר ושלח 30,000 יהודי ראדום למחנה ההשמדה טרבלינקה. הוא עבר כל כרטיסי העבודה של כל אחד ואחד, קרע אלפי כרטיסים ואנשים אלה נשלחו להשמדה. מ- 35,000 יהודים השאיר בגיטו כ- 5000.

המפקד השני שאנשי ראדום העידו עליו, היה סמל ס"ס בשם בכמייער, ששירת במטה ס"ס בראדום. הוא היה מנהל עבודה של 800 יהודים שהיכה אותם במקלו מכות רצח. הוא לי ה"כבוד" לבקר אצלו במחנה חשבויים על יד זאלצבורג. הממשלה הפולנית לא הצליחה לקבל את בוכמייער וחנ"ל נדון בוינה ל- 12 שנות מאסר. קראופץ מגיסטפו ראדום קיבל 15 שנות מאסר.

בחיותי בשטוטגרט פגשתי את ידידי פרל (עתה בת"א), שהיה צייר ודקורטור בביתו של סגן מפקד ס"ס במחוז ראדום ובביתם של קצינים אחרים. הוא מסר לי את כתובתו של סגן-אלוף ס"ס בלום. הוא היה מראשי הנאצים שאספו את רכוש יהודי ראדום והיו שולחים ממנו למשפחותיהם בגרמניה. אקרמן שהיה נגר עשה ארגזים גדולים. בהם נשלחו המתנות ומשה פרל רשם את הכתובת המשלוח בדיסלדורף, וילהלמשטראסה 32, ומאז נשארה חקוקה בזכרונו.

בלום היה קצין במחוז לובלין, ששלח רבבות למחנה ההשמדה. כמומחה בשטח זה חגיע למחוז ראדום וקיבל על עצמו את התפקיד המכובד הזה. המפקד העליון על מחוז ראדום היה גנרל ס"ס קורט באצ'ר וסגנו היה בלום. (על מעשיהם של שני אלה אפשר לכתוב ספר שלם). פרל, שיע'לה ואקרמן היו מוכנים לנסוע אתי לדיסלדורף כדי לעצור את בלום.

נכנסתי עם פרל ללשכת המודיעין בדיסלדורף ואחרי ששיחדנו את הפקיד בחפיסת סיגריות "קאמל", גילה לנו, שמשפחת בלום עברה לעיירה צימארק ליד חגבול הדני, כי ביתם הפך לחורבה.

המרחק מוינה עד לובק הוא 1200 ק"מ. ציסמרק, מסרתנו, היתה במרחק של 12 ק"מ משם. את הלילה בילינו במחנה הפליטים בלובק, ובבוקר יצאנו מרבעתנו להחנת ה - אוטובוסים. כשהגענו להחנה צעק שיע'לה לפתע "אוי געוואלט, חגב' בלום פה". מקדתי על שיע'לה ועל השניים האחרים לחזרנה מהרה. מיהה צמוד לאוטובוס. שלחתי ואחזתי

J 2684
ה
יהודי ר
C. 01
391437
891437

המשך -

האוטובוס נעצר בציסמרק ויחד עם יתר הנוסעים יצאו גם גב' בלום. רצה חגורל xx ובלום לא היה בתחנה. חגב' בלום המשיכה לכיוון ביתה. מחברי ביקשתי שילכו כמאתיים מטר אחרי, ואני צעדתי בעקבות הגב' בלום. אחרי הליכה של 10 דקות חגיצה לפרבר העיר ופנתה למשק. בחצר המשק היה כבשן לעשיית לבנים אך אותו יום xxxxxx היה יום ראשון לכן לא נראו פועלים במקום. בחצר הסתובבו פרות, תרנגולים וחזירים. התאספנו חורשה שמאחורי המשק והחלטנו שאקרמן ושיע'לה יסעו ללובק להודיע למשטרה האנגלית. נארתי עם מרל וחיכינו כשעתיים עד בוא מכונית עם שני סמלים ושוטרים אנגלים.

באופן מתאומי נכנסנן כ-8 אנשים לביתו של בלום וערכנו חיפוש, אך בלום לא היה בבית. במגירות מצאנו מכתבים מבלום לרעייתו ובהם הוא כותב שבקרוב יחזור הביתה מתנת שבשיים ס"ס שבו הוא נמצא, מאחר שהוא קרוב ל- 50 ולמשטרה האנגלית אין דבר נגדו, ובכלל התחילו לשחרר אנשים. בלום הודיע לאנגלים בזמן החקירה שתפקידו בס"ס היה הנהלת חשבונות ושהוא עסק באספנאות, מקצועו היה סוחר.

על שאלתי למקום המצאו של גנרל ס"ס באצ'ר, השיבה גב' בלום "כמובן, יחד עם בעלי במחנה השבויים. חגנרל אינו מרגיש בטוב". שמחנו מאוד על אינפורמציה זו, שגילתה את מקומם של שני קציני ס"ס מהחשובים ביותר, שהיו אחראים להשמדת רבע מיליון יהודים בערים: ראדום, קילץ, צ'נסטוהוס, ובעשרות ערים אחרות במחוז. המשטרה האנגלית תלקחה כמה חצלומים של בלום, שבהם נראה בחברת קציני ס"ס גבוהים, וכן מכתבים xxxxx אחרים ועזבו את הבית.

רדומאים משטגרט חוסיפו עדויות, ובעיר ראדום עצמה ובמחוז נפוצה השמועה שגנרל באצ'ר וסגנו נתפסו. פולנים ויהודים מראדום אספו בפולין עדויות שונות, והוועדה הפולנית לעניני פושעי מלחמה הצליחה לקבל את באצ'ר ובלום לפולין. בשנת 1947, דנו אותם למוות ותלום בבית - חסוחר בראדום. העתק מפסק - הדין המוות של גנרל באצ'ר ובלום נמצאים בארכיון "יד ושם" בירושלים.

לפני צאתי את שטוטגרט בחזרה לוינה, קראני גוטמן, יו"ר חועד, ואמר לי: "יש לי בשבילך הזמנה חדשה". הוא סיפר לי שבניה החרושת לנשק בראדום, עבדו במשך שלוש שנים למעלה מ- 2000 יהודים, שסגנו מכות רצח מידי ה"קומיסארים" פארקוניג, ריין, בראטרקליבר, מילר ויאנקו. עשרות יהודים נהרגו על ידם. בשנת 1943, טען קומיסאר ריין: "אם הגרמנים ינצחו, אז אנו גרמנים, ואם הגרמנים ינחלו חבוסה, הרי אנו אוסטרים, וכך לא יארע לנו מאומה". אחרי שבועות של חיפושים עצרנו באוסטריה את חמשת הקומיסארים הנ"ל.

בלי כל קושי, העבירונו אנשי ה"בריחה" חזרה לוינה. כששמע ארטור על השלל הרב שהצלחתי לגלות בגרמניה, הוציא בשמחה את ענק הפושעים ומחק משם את שמותיהם של גנרל באצ'ר וסגנו בלום ואת חמשת הקומיסארים.

טוביה פרידמן.

מחוך הספר ראדום בעברית משנת 1961 עמ' 268 - 269.

Der SS- und Polizeiführer
im Distrikt Radom

Radom, den 21.9.1942

Tgb.Nr. 1768/42/Dr.Bö./Lg.

Verteiler IIIa
des Gouverneurs des Distrikts Lublin
- Präsidialbüro - vom 21.Januar 1942.

Betr.: Beherbergung von geflüchteten Juden durch Polen.

Die Erfahrungen der letzten Wochen haben gezeigt, daß gerade aus den kleinen jüdischen Wohnbezirken des Flachlandes Juden, um sich der Evakuierung zu entziehen, flüchten.
Diese Juden müssen durch Polen aufgenommen worden sein.
Ich ersuche, baldmöglichst allen Bürgermeistern und Voigten aufzugeben, ihren Dorfangehörigen auf das Eindringlichste klar zu machen, daß jeder Pole, der einen Juden aufnimmt, sich schuldig macht nach der 3. Verordnung über Aufenthaltsbeschränkung im Generalgouvernement von 15.10.41, VO.Bl.GG.Seite 595.
Ebenso sind als Gehilfen anzusehen die Polen, die den geflüchteten Juden wenn auch nicht Unterschlupf, so doch Beköstigung gewähren, oder ihnen Nahrungsmittel verkaufen.
In allen Fällen trifft diese Polen die Todesstrafe.
Weiter ersuche ich, in den Orten, in denen die Judenevakuierung bereits stattgefunden hat, den jüdischen Wohnbezirk auch offiziell aufzuheben, Ausnahmen bilden die Städte, in denen noch Restghettos verbleiben.

(gez.) Dr. B ö t t c h e r,
-Standartenführer.

F.d.Richtigkeit:
Obltn.u.Adjutant

BÖTSCHER Herbert
SS-Brigadeführer
SS u. Polizeiführer
in RADOM 1942–45
Gehängt 1949 in RADOM

OBERG Karl
SS-Obergruppenführer
SS u. Polizeiführer
in RADOM 1941–42

1942–44 Höherer SS u. Polizieführer
in PARIS – FRANKREICH

KATZMANN Fritz
SS-Gruppenführer
SS u. Polizeiführer
in RADOM 1939–41

SS u. Polizeiführer
in LEMBERG 1941–43

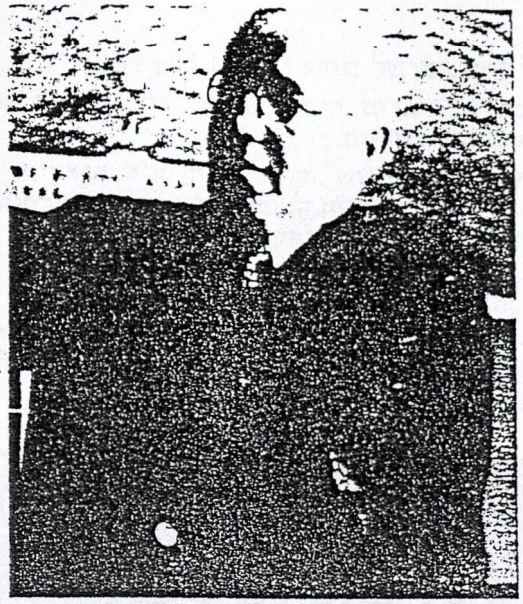
BLUM Wilhelm
SS-Sturmbannführer
beim SS u. Polizeiführer
in RADOM 1942–44
Starb 1948 in Gefängnis
in RADOM

WEINRICH Hermann
SS-Hauptsturmführer
beim SS u. Polizeiführer
in RADOM 1942–44
in HAMBURG zu 7 Jahre
Gefängnis verurteilt

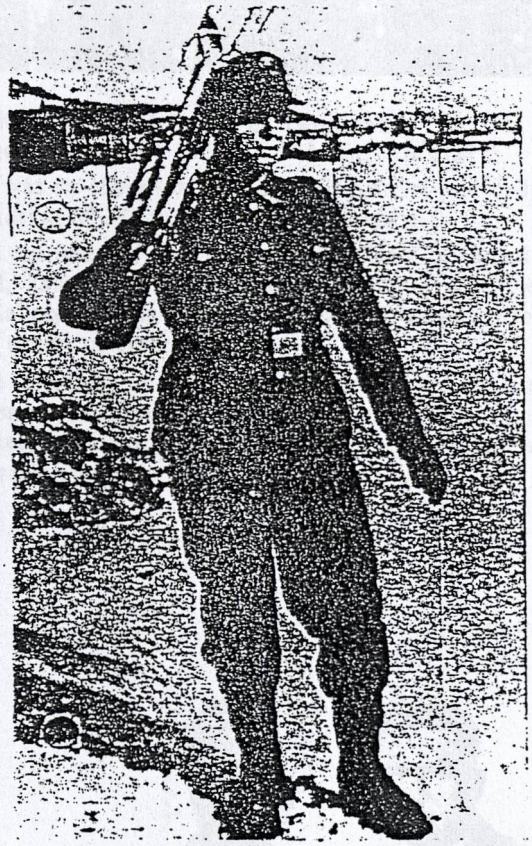

KAPKE Erich
SS-Untersturmführer
beim SS u. Polizeiführer
in RADOM 1942–44
Stand vor Gericht
in HAMBURG 1972

SCHÖGGL Richard
SS-Untersturmführer
Gestapo RADOM 1940—44

BUCHMAYER Konrad
SS-Unterscharführer
in WIEN zu 12 Jahre
Gefängnis verurteilt

LIPHARDT Otto
SS-Sturmbannführer
Kommandeur der Sicherheits-
Polizei u. des SD.
in Distrikt RADOM

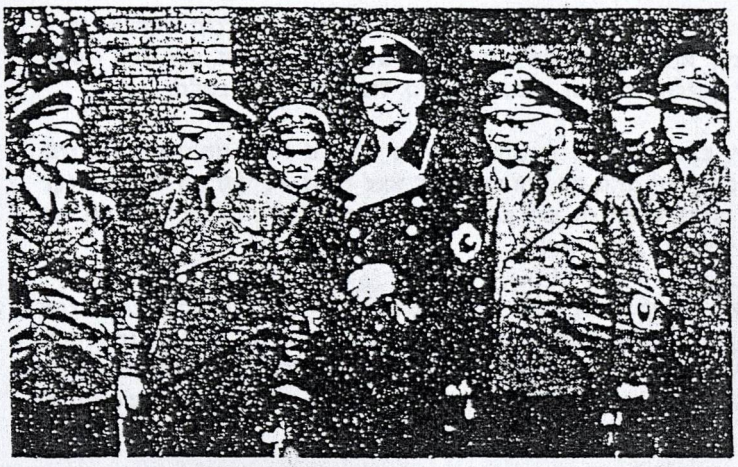
ד"ר קרל לאש, מושל מחוז ראדום 41– 1939

היה ממונה על ראדום והמחוז וצוה להעביר את 250,000 היהודים שבמחוזו לגטאות.

בקיץ 1941 אחרי כיבוש מזרח פולין ע"י הנאצים, הועבר ד"ר לאש לעיר למברג והיה המושל של גליציה המזרחית. בסוף 1942 הוצא להורג בברסלאו בפקודת הימלר.

* * *

מקיץ 1942 הועברה השליטה על היהודים בגיטאות לידי הימלר, הס"ס והפוליציי־פירר שהיו אחראים על השמדת יהודי אירופה, בשתוף עם הגסטאפו.

DR. Karl LASCH (centre) Governor of Radom district (1939–41) and his staff.

Lasch was in charge of Radom and district and ordered the deportation of 250,000 Jews to the ghettos.

In the summer of 1941, after the Nazis occupied eastern Poland, Lasch was transferred to Lemberg as Governor of East Galicia. At the end of 1942 he was executed in Breslau on the orders of Himmler.

In the summer of 1942, the control over the Jews was transferred to Himmler and his SS and Police chiefs, who were responsible for the murder of the Jews of Europe, in cooperation with the Gestapo.

המושל הכללי של פולין ד"ר האנס פרנק שהכריז אחר המלחמה: "אלף שנים יעברו, וחרפת גרמניה לא תימחה".

The Nazi governor general of Poland, Dr. Hans Franck. After the war he said. "A thousand years will pass and the shame of Germany will not be erased".

חמשת מושלי המחוזות הנאציים בפולין.

The five Nazi governors of Poland.

Dr. Burgdorf Cracow | Dr. Fischer Warsaw | Dr. Kundt Radom | Dr. Wendel Lublin | Dr. Wächter Lemberg

הבוקמים בגרמנים הנאציים מגטו ראדום.

כיום נוכל לכתוב בגאווה, שהעיר ראדום היתה היחידה שבניה יסדו קבוצה, זמן קצר אחרי המלחמה (ולמעשה עוד במשך המלחמה) כדי לנקום בנאצים הגרמנים ובדי לגלות את רוצחי ההמונים, אנשי הס"ס והגסטאפו, שהיו פעילים בהשמדת 30 אלף יהודים של קהילת ראדום ובעשרות קהילות גדולות נוספות, שהיו שייכות, בתקופת מלחמת העולם השניה, בשנים 45-1939, למחוז של ראדום - כגון קעלץ, צ'נסטובוב, ראדומסק, פיוטרקוב, קונסק, סקארז'יסק, שידלווצה, קאזייניץ, פשיטיק, זוואלן וערים אחרות שלא יספיק המקום לפהט את שמותיהן.

קבוצת צעירים מראדום, שנשארו בחיים אחרי שעברו את גטו ראדום ומחנות ריכוז שונים, החליטו בחודש מרץ 1945, שחייבים להסתכן ולנקום ברוצחים הגרמניים, למען כבוד הורינו המושפל, שהגרמנים הרעיבו בגטאות, כאשר עינו את בני משפחותינו בשנים 1939, 1940, 1941 עד לקיץ 1942, והבריחו אותם ללכת למחנות ההשמדה של טרבלינקה, מיידאנק ואושויץ. כאשר אנחנו זוכרים ביום את האירועים האלה, עובר רעד בכל גופנו, ביודענו איך אבותינו, אימהותינו, אחיותינו ואחינו סבלו במיתת החנק בתאי הגזום במשך חצי שעה, ולפעמים יותר, אחרי שפיתו אותם להיכנס לתאי הגזים בטענה שהם הולכים להתקלח. . .

אנחנו שנשארנו בגטו ראדום, לא האמנו בקיץ 1942 לאותם המעטים שהצליחו לקפוץ מקרונות המשא בדרך לטרבלינקה. לא יכולנו להאמין שהעם הגרמני משמיד את העם היהודי בתאי גזים ושורף את הגופות, כדי שלא יישאר זכר מהם. ראדום היהודית נעלמה יחד עם עוד אלפי קהילות יהודיות, והם, הגרמנים, לא יודעים לאן נעלמו . . .

הכעס בער בקרבנו עוד יותר, מיד אחרי השחרור, כאשר יהודים ראשונים מיוצאי ראדום חזרו מהמחנות השונים, מהמחבואים ביערות, בשדות ובעליות הגג, אחרי שמספר קטן מהם הצליחו להסתתר אצל גויים, ושילמו את המחיר היקר ביותר, כדי להישאר בחיים עוד יום, עוד שבוע, עוד חודש, עוד שנה, כדי לראות במפלה של האויב הגרמני השנוא! כדי לספר מה עוללו לעם היהודי, על מנת לא לסלוח ולא לשכוח לעולם ועד!

עם השבועה הזאת יצאנו מראדום ב- 20 במרץ 1945, כאשר ארבע בנות הברית ניהלו עדיין קרבות מרים נגד הצבא הנאצי הגרמני והיטלר ישב בבונקר שלו בברלין ונתן פקודות, שתלמידים גרמנים בני 12 יאחזו בנשק וילחמו נגד רוסיה, אמריקה, אנגליה, צרפת ושורת עמים שהוא עשה לעבדים באירופה (18 ארצות), אבל את מלוא הגביע של חסם שתה העם היהודי שאיננו יכול להתרפא מאותו הסם, שבו הרעיל הרוצח הגרמני את העם הפולני ועמים אחרים, שסייעו לו בהשמדת העם היהודי.

ראינו שאין תכלית בשיקום על חורבות הגטו היהודי ובחידוש החיים היהודיים בראדום. שנאת הפולנים היתה גדולה נגד כל יהודי שחזר חי מהגיהנום הגרמני ורצה לקבל בחזרה את עסקו, את דירת הוריו או את מעט הרכוש. לא! לזה לא היה מוכן שום פולני, ובגרזן בידו הוא גרש כל שכן שהעז לדפוק על דלת דירתו הקודמת, וחייו של יהודי כזה, היו תלויים על חוט השערה. יתכן, אילו היו אלפי ניצולים יהודיים מראדום חוזרים במהרה, היה לשלטון ולאוכלוסיה דרך ארץ ואולי היו מקבלים את היהודים בקרבם. אבל פליטים מסכנים, שבורים, שלא היה להם גרוש על הנשמה, מוסלמנים מורעבים - חאם להם יסייע הפולני בהתנדבות? מזל היה, שהג'וינט שלח מיד סיוע, חבילות מזון ובגדים, אבל לא לכל מקום ולא לכולם. היו יהודים שסבלו חרפת רעב אחרי המלחמה, בפולין המשוחררת.

דווקא אנחנו, ששה חבר'ה, שהחלטנו לנקום בגרמנים, יכולנו להסתדר היטב (אם כי לא לאורך שנים). הפולנים ניהלו תעמולה שקטה ולחצו על כל יהודי שיצא מפולין מהר ככל האפשר, כי החיים קצרים ומה שהגרמנים לא גמרו, ישלימו הפולנים! הם מכירים כל יהודי, כל שכן, בעיירות קטנות אין ליהודים שום אפשרות לחיות, יתכן שיוכלו להתקיים בשתי הערים הגדולות: וארשה ולודז'. לכל יקודי היה ברור, שלא יוכל עוד לחיות בעיר שבה נולד, היה קל יותר להסתתר מפני גרמני מאשר מפני פולני. כי הפולני הכיר כל יהודי כמעט לפי עיניו. הגרמני לא הבין זאת. אצלנו, ששת הבחורים, לא היתה קיימת חבעיה של יציאה למאבק עם האוכלוסיה הפולנית, שיתנו לנו לחיות בקרבם בעל כורחם. לגבינו, ביהודים, נגמר המשחק בפולין. המדיניות של ה"בונד" ("במקום שיהודי נולד עליו להלחם למען קיומו ולמען זכויותיו") חיתה לה משמעות בשכבה מסוימת של בונדאים יהודים, אבל אחרי המלחמה, אנשי ה"בונד" כמעט ולא חזרו מרוסיה לפולין, או ממחנות הריכוז. המטרה הראשית של היהודים הנצולים היתה להגר מהר כל האפשר למערב - לארץ- ישראל או לאמריקה. מטרתנו - מטרת ששת הנוקמים: יומקה קלמן, יענקל בוימן, וולף הלצמן, שלמה אדלפליגל וטוביה פרידמן (כותב שורות אלה), היתה לצאת במהירות האפשרית מראדום, לנקום בנאצים הגרמנים כמה שאפשר, ואחר כך לעזוב את פולין החבר השישי, ושמו סטפאן סקארז'ינסקי, חיה מסקארז'יסק וגלא ידענו את שמו האמיתי. הוא ביקש שנקה אותו איתנו בתור אדם שישי בקבוצתנו.

הנקמה בנאצים בדאנציג היתה מתוקה

בראשית אפריל 1945 הגענו לדאנציג עם מכתב אל ראש משטרת הבטחון הפולנית, שבו היה כתוב כי טוביה פרידמן, המכונה טאדיאוש יאשינסקי, בא עם קבוצתו לדאנציג כמתנדבים, על מנת לסייע לגילוי ולחיסול האויב הגרמני הנאצי. המכתב נכתב ע"י מפקד המשטרה הפולנית בראדום, הקצין אדאמסקי, אל קולונל קארצ'ינסקי, שהיה חברו בפארטיזאנים, שהוא קבל אותו, ואדאמסקי ערב לנו שנעשה עבודה טובה ונהיה נאמנים ושאפשר יהיה לסמוך עלינו.

קולונל קארצ'ינסקי הגיע יום אחרינו מוארשה עם סגל קציניו, סמלים וחיילים. חלקם הגדול היו פארטיזאנים עם קולונל קארצ'ינסקי שיכול היה לסמוך עליהם. בקבוצתו היו 20 איש ואנחנו, 6 יהודים, (בקבוצתו היו 4 קציניים יהודיים: הקצין סאשה וולקוב, העורך דין פורסט מלמברג, הג'ינג'י וינשטיין וגב' גורוויץ,

העיר דאנציג בלהבות, בתים מתמוטטים

כאשר נכנסנו עם הצבא הרוסי לדאנציג, עזבו הלוחמים הגרמניים האחרונים את העיר על אניות שהפליגו מנמל דאנציג לכיוון האמבורג. הבתים בערו מהפצצות ופגזים שהטילו הגיסות הרוסיים בעוצמה רבה, בתים שבהם היו לגרמנים משרדים ומפקדות, פוצצו בדינאמיט על ידי חבלנים גרמניים, שנשארו בדאנציג כדי להלחם במחתרת ולבצע מעשי חבלה בעיר שמיד קיבלה את השם גדנסק (דאנציג- גדנסק).

ליד המדורה בלילה שרנו יחד עם החיילים הרוסיים. פתאום פרץ וולף הלצמן (שקרא לעצמו וולאדק קאלינובסקי) בצעקה מהצד השני של הרחוב, בפולנית: "תברחו! הצילו את נפשותיכם, כי קיר מתמוטט עליכם! הקיר נפל לאט אבל בודאות. הצלחנו להמלט בריצה יחד עם החיילים והאש כובתה על ידי לבני הקיר המתפוררים שנפלו בבת אחת על הרחוב וכיסו כל מה שהיה שם. הלכנו לישון בבנין של בנק שהיה פתוח וכל הקופות היו להפקר. איש לא התעניין בכסף הגרמני, בניירות הערך ובשיקים שלמים של מטבעות כסף בנות 5 מארק עם ראשו של היטלר. ממון של מליונים התגלגל בחדרים, במשרדים ובבנקים; אותנו עניין יום המחרת, הוראתו של קולונל קארצ'ינסקי, לאסוף מכונות, ספסלים, שולחנות כתיבה, ולמצוא משרד גדול בשביל הלשכה שלנו. שאלנו על המקום שבו היתה מוקמת קודם משטרת הבטחון הגרמנית, לפני יום- יומיים. שם ניקינו את המשרד (לא, חלילה, אנחנו, לצורך זה לקחנו גרמנים לעבודה ולא היה לנו צורך במקל, כפי שהם עשו ליהודים. נתנו הוראה והם עבדו בחריצות, כדי לקבל אוכל וסיגריות תמורת עבודתם). כעבור יומיים היה המשרד מוכן, סמוך לבית הכלא של דאנציג שהיה בנוי לפי הדגם של סינג- סינג באמריקה.

ביום השלישי השביעו אותנו בלשכתו של קולונל קארצ'ינסקי, ליד הדגל הפולני - למלא את הפקודות בנאמנות. קאפיטאן פורסט, שהיה עורך- דין במקצועו, קיבל את המחלקה לחקירת חשודים, דהיינו את העצורים. טוביה ויומקה היו במחלקה של קאפיטאן פורסט. וולף הלצמן היה במחלקה הפוליטית, יענקל בוימן בלשכת הסגל, סקארז'ינסקי ואדלפליגל הועברו אחר כך למחלקתנו.

מעצר 200 הגרמנים הראשונים והעברתם לכלא

לכל אחד מאיתנו היה תפקיד. טוביה פרידמן קבל את המחוז הרביעי ושם אסף את הגרמנים העצורים, שנעצרו על ידי המשטרה הפולנית בלילה, והחזיקה בהם עד שבאנו למיין אותם, את מי לקחת לכלא ואת מי לשחרר. היה לי סיפוק לערוך סלקציה בין הגרמנים ולגייס מהר מלשינים שעזרו לי למצוא את הקרייז- לייטר הנאצי, את הבלוק- לייטר, את חשוטרים ואת אנשי ה"ס הפושעים בתוך שורות העצורים. בחורים גבוהים וחזקים וגרמנים מבוגרים עמדו דום לפני בחור קטן, רזה מראדום, בן 22 ועשו מה שהוא ציווה עליהם, בעיניים מושפלות, כמו שיהודים היו עומדים דום לפני איש ס"ס, בעירם, בארצם, בריית שלהם, שאירופה היתה רועדת מפניהם לפני שבוע . . .

בראדום פקדתי בשני הימים הראשונים על הפולנים בעיר, עד שהמשטרה הפולנית הגיעה מלובלין כדי לקבל את השלטון בראדום. אבל בדאנציג היינו אנחנו, השישה, "שותפים לממשל" במשך שנה. כל יום הכנסתי לבית הסוהר עד 200 גרמנים מכל הסוגים, בחודשים אפריל, מאי, יוני 1945, ואחר כך חקרתי אותם בבית הסוהר, יחד עם יומקה קלמן וולף הלצמן. כמה אלפים היו עצורים שם והיה צורך לחקור אותם מהבוקר עד מאוחר בלילה. את הפרק של דאנציג- גדאנסק תארתי בספרי "הצייד" . . . נוכל להגיד בגאווה, שנקמנו בנאצים- הגרמניים, עד כמה שהחנהגה הרשתה, ועד כמה שעיני אחרים לא ראו זאת. זה היה אפשרי במחצית השנה הראשונה, אחר כך היה צריך להיזהר.

כאשר המפלגה התחילה להתערב ולבקר כל אדם, מהו מוצאו ומהי עמדתו לקומוניזם, וכאשר תיכננו את המשטר החדש, היה עלינו להחליט, אם להישאר פולנים ולשבוח את ההדות ולהיות קומוניסטים שרופים, או אם להסיק את המסקנות ולהגיד: אני יהודי ואני מבקש לשחרר אותי מהתפקיד, כי אני ציוני ואני שואף לציון, לארץ ישראל. המוטיבציה, שאנחנו נמשיך להלחם נגד האימפריאליזם האנגלי ושתהיה לנו מדינה יהודית משלנו בארץ ישראל, השפיעה אצל הפטריוטים חפולנים, אבל לא על הקומוניסטים היהודיים השרופים, כמו וויינטרוב, שלחם למען הקומוניזם בספרד, והיה חשונא הגדול ביותר שלנו בגלל רצונו לעזוב את פולין. ארבעה מאיתנו יצאו משם בסוף 1945 או בראשית 1946, שנים מאיתנו נשארו - יאנק בוימן, שנפטר אחר כך מסרטן וסטפאן סקארז'ינסקי, שרצה להתרחק מהיהדות.
אינני יודע אם הוא נשאר עד היום בגדאנסק. הפרק של דאנציג נסתיים יפה, הקולונל התייחס אלינו בהגינות ושיחרר אותנו. מה שנישאר לי מדאנציג היא מברשת נעליים שאני שומר כמזכרת עד היום הזה. עזבנו שם דירה בת 4 חדרים עם הריהוט היפה והיקר ביותר, אבל לקחנו עימנו זכרונות עשירים שאיש לא יוכל לשלול מאיתנו. מילאנו את הפסוק, "אל תשכח מה שעשה לך העמלק" - הגרמני הנאצי. בזה מתגאים אנחנו - אני, יומקה קלמן, וולף הלצמן ז"ל וגיסו שלמה אדלפליגל - עד סוף חיינו.

אנו, הקבוצה מראדום, נוכל הגיד בגאווה, שהיינו במשך שנה "הנוקמים של גטו ראדום" בעיר דאנציג וסביבתה. כל אחד מאיתנו הלך בדרכו - יומקה קלמן ואני לארץ ישראל, וולף הלצמן ואשתו סוניה אדלפליגל ואחיה שלמה אדלפליגל לאמריקה. אצלם עצור הפרק של נקמה בנאצים הגרמנים בלבותיהם, אצלי נמשך הפרק עוד 40 שנה, עד היום הזה . . .

עם תרמיל גב קטן עזבתי את פולין כפליט

בדאנציג- גדאנסק חייתי חיי עושר ופאר, כמו קצין צעיר. גרמנים תפרן עבורי את המדים, הסנדלר הגרמני בכלא עשה לי את מגפי הקצין, הכובען את הכובע והמשרתים בחדר צחצחו את המגפיים של האדון לויטננט. אפשר היה לעשות קריירה בפולין. ב- 10 השנים הראשונות עד 1955 תפשו והודים את המשרות הטובות ביותר. חברנו יוזק ביק, שחגיע

הרבה יותר מאוחר מאיתנו לדאנציג ועבד איתנו, צחק ממני ומיומקה קלמן וצעק כל פעם "זאסראני ציוניסצ'ע" (ציונים מחורבנים), אתם רוצים לעזוב את פולין, באשר הגרמנים והגרמניות כורעים לפניכם ברך ומשרתים אתכם בכל טוב, והבנות הפולניות היפות ביותר מבקשות שתרקדו איתן ותכנסו איתן למיטה, ואתם אידיוטים, רצים כדי לחלחם נגד 100 מליון ערבים! ציונים קטנים, אידיאליסטים משוגעים שכמוכם, לא רוצים להיטמע בעם הפולני בתור פולנים? צריך להכניס אתכם לבית הסוהר ולהוציא לכם את השגעון מן הראש! יוזק ביק נשאר בדאנציג ועלה כל שנה בדרגה, עד ששלחו אותו לקראקוב, ושם היה כעבור שבע שנים, ב- 1952, קולונל יוסף ביק, בתור "משה- קתוליק" שמראהו כשלושה יהודים, אבל הוא לא רצה שידעו שהוא יהודי. כיום הוא חי בשבדיה כפליט פולני וטוב לו. הוא אפילו ציוני ושולח את בתו לישראל ללמד עברית ונותן כסף למען ישראל. עד שנת 1957 הוא חי חיי פאר בתור מפקד משטרת הבטחון, עד שהרגישו שהוא זר, שהוא יהודי . . . הוא נאלץ לוותר על משרתו, אחרת היה מקבל כדור בגב מידי קצינון שחיבו לתפקידו בתור "פולאק ז'קרווי אי קאשצ'ע" (פולני מעצם ולידה), ולא אחד שמסתיר את יהדותו ומדבר פולנית יפה. יוזק ביק ביחסי חברות עם יומקה קלמן. קאפיטאן פורסט יצא בהקדם לאמריקה, לפעמים אני פוגש אותו בשיקאגו. עכשיו הוא כבר פנסיונר בן 75.

עם הפרק של דאנציג חשבתי בשנת 1946 שהשוויתי את החשבון עם הגרמנים בגלל סבלותי וסבלות הורי וחברי. האמנתי שיפתח פרק חדש בחיי בארץ ישראל אבל הגורל רצה אחרת . . .

באפריל 1946 קרא אדם ברחוב בוינה: טוביה'לה! טוביה'לה!

היינריך ראקוץ' ראה אותי ברחוב בוינה באפריל 1946 וקרא לי בקול רם: טוביה'לה, טוביה'לה! אינך מכיר אותי? הרי אני היינריך ראקוץ', ויחד היינו בראדום במחנה הריכוז ובמחנה שקולנה! מאותן היום השתנה אצלי הכל. ראקוץ' הזמין אותי לבית קפה ואמר שאני אורחו. הוא וינאי ומצבו טוב. קוינאים החזירו לו את העסק שלו בשוק של מדלינג ליד וינה והוא שוב התחתן עם גויה והיא דואגת לו. הוא קיבל את דירתו חזרה וחי כאזרח נכבד של וינה.

אתה יודע, טוביה'לה, אני נוסע כמעט כל שבוע בחשמלית ועובר ליד חנותו של בוכמאיר, ולבי דופק כאילו דפקו לי בפטיש ואני פוחד לרדת ולהעיף מבט לאטליז החזיר שלו, אם הוא נמצא שם?

סוחר החזירים בוכמאיר מוינה היכה יהודים למוות

ראקוץ' המשיך לספר לי, כי בוורינגר- שטראסה, במחוז הרביעי של וינה, מנהל בוכמאיר את חנותו לו ר חזיר, הוא, ראקוץ', רועד כדג, שמא יפגוש פנים אל פנים את הס"ס - אנגטרשארפיהרר לשעבר, קונראד בוכמאיר, שהיה בראדום בשנת 1943 והיכה 800 יהודים שעבדו אצלו בטורף. הוא הסתובב עם מקל עבה ביד והיכה את הפועלים היהודים בראש ובכתפיים, שיעבדו יותר מהר, ואחר כך הוציא 10 יהודים להורג. הוא הוציא גם את הילדים היהודיים האחרונים מרחוב שקולנה, בהתחלת 1944, וירו בהם ברחוב ביאלה. שכנעתי את ראקוץ' שלא יפחד, עליו רק להראות לי את החנות, כל היתר אני אעשה! שיעמוד מרחוק, אם יהיה צורך, יעיד לפני המשטרה החשאית כעד ראיה.
הוא הסכים בקול רועד.

בקרתי את אונטרשארפיהרר בוכמאיר במחנה שבויים בהאליין

הפרק בוכמאיר עשיר באפיזודות ונדמה לי שכדאי לשבת פעם כמה ימים לתאר אותו ולפרסם מסמכים. את העימות שלי איתו במחנה השבויים, את שיחותי איתו בכלא בוינה, את דמעותיו שנפלו על השולחן כמו טיפות גשם עבות.
במשפט בוינה הוא נדון ל- 12 שנות מאסר. שוחחתי איתו על הס"ס גנראל בֶּצ'ך ועל סגנו בלום ועל האופט- שטורמפיהרר ויינריך.

ראקץ' עזר לי גם למצוא את שגל, קצין הגסטאפו בראדום, שביצע את גרוש היהודים מראדום בקיץ 1942 לטרבלינקה, נשאר בכלא הוינאי, עד שמת מהתקף לב.

דרכי מוינה לשטוטגארט לחברים מראדום
הודות למשה פרל גילינו את גנראל בצ'ר יחד עם סגנו בלום

בקיץ 1946 נסעתי מוינה לשטוטגארט, כדי לפעול לגילוי קצין הגסטאפו שגל, ושל סמל הס"ס בוכמאיר, וכדי לקבל שם עדויות שאפשר לגבות. אנשי ראדום בשטוטגארד התיחסו אלי יפה מאד ועשו את כל האפשרי כדי למסור לי 10 עדויות, שגביתי מתושבי ראדום שסבלו אישית מידי בוכמאיר או שגל.

כאשר פגשתי את משה פרל ברחוב, הוא אמר לי בחיוך; שהוא מכיר את הכתובת של וילהלם בלום בעל פה, וגם אם אעיר אותו משינה, יוכל להגיד את כתובתו, כי כל שבוע היה כותב אותה על ארגזים שבלום היה שולח לדוסלדורף, וילהלם- רינג 30. משמע על הרעיון בראשי הביא פרל עוד חבר, ישראל אקרמן, שהיה נגר של הס"ס ועשה את הארגזים בשביל בלום, כדי לארוז את חפצי הערך של ראדום שגזלו מחיהודים, וקציני הס"ס שלחו אותם הביתה לכתובתם בגרמניה. שיע קאפרוואס הצעיר טען, שהוא מסוגל להכיר את בלום בהליכתו מרחוק וגם הוא רוצה לנסוע איתנו.

משה פרל, ישראל אקרמן, שיע קאפרוואס וטוביה נוסעים עד לקצה גרמניה כדי לחפש את שטרומבאנפיהרר בלום וילהלם.

עזבנו את שטוטגארט ביום שלישי בקיץ 1946 ונסענו עד לדיסלדורף, ימים אחדים, ביתו של בלום נהרס בהפצצה והודות לשתי חבילות סיגריות "קאמל" נתן לנו הפקיד הגרמני את הכתובת החדשה של משפחת בלום, בעיירה ציסמארק ליד הגבול הדני. נסענו עד האמבורג, לנו ביום שישי ושבת במחנה עקורים בליבק וביום א' נסענו בטרוליבוס מן העיר נוימאק לציסמארק. כאשר נכנסנו לאוטובוס הראשון, הרים שיע צעקה: "חבר'ה, אישתו של בלום עלתה לאוטובוס! אמרתי לשיע להרגע, ושכולם יעברו לקרון השני, הנגרר, ואני אסע עם אשתו של בלום, כי היא לא מכירה אותי, אב לשלושת האחרים מוכרים לה. היא תוביל אותנו לביתה, אל בעלה. ארד יחד איתה מן האוטובוס ואלך בעקבותה, ואתם תלכו אחרי, במרחק של 50 מטר. כך היה.

אשת בלום חזרה הביתה ובעלה לא יצא מן הבית. חיכינו שעה-שעתיים, ואז בקשתי את משה פרל ואת אקרמן לחזור לנוימארק להביא את המשטרה האנגלית, כדי לעצור רשמית את רוצח ההמונים בלום. אחרי שעות אחדות הגיעה משאית קטנה עם משטרה בריטית וכמה יהודים. נכנסנו לבית וחיפשנו בכל הפינות. הדאר היה מנח על השולחן, כולל מכתבים מבלום לאשתו, ממחנה שבויים של קציני ס"ס, הוא כתב שהוא מרגיש טוב ובקרוב ישחררו אותו, כי היה בס"ס "מנהל חשבונות פשוט", חף מפשע. על שאלתי "איפה גנרל בצ'ר?" אמרה גברת בלום: "כמובן יחד עם בעלי במחנה!" היא רצתה להטיל את האשמה בגנרל בצ'ר, שהוא אחראי לכל שהתרחש בראדום ובעלה חף מפשע לפני האלוהים. היא פנתה לשיע ואמרה: "הרי אתה, שיע, אכלת אצלנו כל יום עוגה! כאשר בגטו לא היה מספיק לחם ליהודים, בעלי ואני התיחסנו אליך בהגינות כמו לכל היהודים."
שיע'לה צחק ואמר למשטרה, שבלום היה רוצח המונים בכפפות לבנות. הוא היה מדבר בשקט ונתן פקודות: "ס"ס פוסטן, תירה ביהודין" (ס"ס שטורבנפורר וילהלם בלום היה סגנו של ס"ס אוברפורר בעצ'ר). גב' בלום התר גב' בלום התרגזה מאד על שיע וצעקה: "בעד העוגה שנתנו לך לאכול אתה משלם לנו בהאשמות?".

מסרנו עדות אצל האנגלים בהאמבורג נגד בצ'ר ובלום, והמשלחת הפולנית בהאמבורג, ששיתפה פעולה עם האנגלים, דאגה לכך שבלום ובצ'ר לא ישוחררו עוד. בשנת 1947 הם הובאו לפולין והעמידו אותם למשפט בראדום. שניהם נידונו למוות. בלום מת בכלא ראדום בשנת 1949 ואת גנרל בצ'ר תלו הפולנים בשנת 1950 בראדום.

שוב עשו החבר'ה מראדום את המאמץ לחפש אחרי הפושעים הראשיים בעירם והוכיחו שלאנשי ראדום יוזמה, יותר מאשר ליוצאי ערים גדולות, כגון: וארשה, לודז', למברג או קראקוב.
בעבור כמה שנים זכרנו שווינריך וקאפקה מסתתרים תחת שמות מזוייפים. זה לקח 22 שנים עד שגילו את האופטמשטורמפיהרר וויינריך ואת קאפקה, את האופטשטורמפיהרר פוקס ורוצחים נאציים אחרים, כגון אונטרשטורמפיהרר גל ועוד.
אנחנו אנשי ראדום, יכולים להגיד, כי בערך 20 רוצחים נאציים נתגלו ע"י חבר'ה מראדום, הודות ליוזמתם. עכשיו נותר עוד לתעד זאת על ידי צילומים, מסמכים ופסק דין. אם הזמן והכסף יאפשרו זאת, זה ייעשה . . , צריך לרצות!

שלכם,
טוביה פרידמן.

חיפה, יום ג' כ"ד בכסלו תשמ"ה
18.12.84

די צאָל יידן אין ראדאָמער דיסטריקט
אין „געגראל־גאָווערנמענט"

	אין דער שטאָט:	1939	1940	1941	1942	1943
1	ראדאָם	30.000	30.000	32.066	32.000	4.000
2	קעלץ	18.000	26.000	27.000	27.000	1.000
3	טשענסטאָכאָו	28.000	40.000	45.000	48.000	4.000
	ראדאָמער פּאָוויאט:					
4	ביאלאָבזשעג	1.814	2.700	2.006	4.000	—
5	פּירלעי	200	200	230	250	—
6	גאָרבאָטקא	300	384	1.300	1.300	—
7	גלאָוואָטשאָו	500	640	1.500	600	—
8	גגיעוואשאָו	1.580	1.800	2.700	6.580	—
9	יעדלינסק	1.400	1.400	1.060	2.400	—
10	יעדלניא	235	260	295	300	—
11	יאנאָוויטש	250	345	370	1.200	—
12	קאָזשענץ	4,780	4,208	4.435	13.000	—
13	מאָגנושעוו	700	730	1.106	1.200	—
14	מאריאמפּאָל	1.500	1,500	1,600	1,600	—
15	מנישעוו	186	317	350	350	—
16	אבלאסי	300	—	—	2.000	—
17	פּיאַנקי	168	327	—	682	—
18	פּאָליטשנא	497	—	—	436	—
19	פּשיטיק	3.000	2.850	3.500	—	—
20	ריציוואָל	130	135	160	160	—
21	סזאַרנאָוו	1.580	—	—	6.580	—
22	שעטשעכאָו	120	—	—	328	—
23	סקאַרישעוו	993	1,192	1.271	1.800	—
24	סטרומיעץ	121	—	—	312	—
25	שידלאָוויעץ	7.200	8.503	10.000	12.000	5.000
26	טשעבין	800	—	—	3.950	—
27	וויעלאָגורא	500	—	—	315	—
28	וויעזשביץ	120	—	—	160	—
29	וואָליאנאָוו	800	600	—	—	—
30	ווישמיעניץ	150	170	—	500	—
31	זוואָלין	5.000	5.000	5.000	11.000	—
	פּיאָטרקאָוער פּאָוויאט:					
32	פּיאָטרקאָו	10.240	13.000	14.617	16.469	2.000
33	גאָרזשקאָוויצע	650	1,640	1.400	1.511	—
34	קאמיענסק	834	517	524	580	—
35	פּרזשיגלאָו	52	600	2.100	2.251	—
36	רעגטשנא	175	322	377	381	—
37	רוזפּשא	582	600	735	799	—
38	סראָצקא	119	477	575	630	—
39	סולעיאָו	1.950	1,150	1.400	1.556	—
40	זואלא קר.	—	—	83	76	—
41	זואלבורזש	254	436	427	400	—
	ראדאָמסקער פּאָוויאט:					
42	ראדאָמסקא	6.500	7.000	7.195	14.000	1.200
43	אורעלטאָו	266	350	344	380	—
44	פּלאָונא	654	—	600	600	—
45	גאמוניץ	260	800	912	1.000	—
46	יאנאָו	180	—	202	200	—
47	קאָניעצפּאָל	958	—	1.182	1.600	—
48	מלאָדזיאווי	81	206	300	—	—
49	מסטאָו	532	—	760	650	—
50	אָלשטין	135	150	190	200	—
51	פּרושיראָו	715	800	780	780	—
52	זשארקי	2.656	2.930	3.000	3.200	—
	יענדרזשעיעוער פּאָוויאט					
53	יענדרזשעיעו	4.000	4.200	3.600	6.000	200

	אין דער שטאָט:	1939	1940	1941	1942	13
54	בזשעגי	44	—	—	48	-
55	לעלאָוו	678	—	355	382	-
56	מאלאָגאָשטש	760	400	642	1,130	-
57	מיערזווין	129	—	—	120	-
58	נאגלאָוויץ	115	—	—	177	-
59	נאָוואָזשיץ	193	—	—	193	-
60	פּזאסלאָוו	136	—	—	136	-
61	סעצעמין	180	—	203	200	-
62	סענזישאָוו	523	—	453	1.000	-
63	סאבקאָוו	565	680	860	800	-
64	שטשעקאָטשיני	2.590	1,254	1.400	1.500	-
65	וולאשטשאָוו	2.700	4,166	4.586	5.000	-
66	וואדזשיסלאָוו	2.400	3.500	3.600	4.400	-
	בוסקער פּאָוויאט:					
67	בוסקא זדרוי	1.300	1.700	1.728	2.000	-
68	כמיעלניק	6.000	6,950	7.850	8.500	-
69	דרוגניא	148	—	—	270	-
70	קוראָוועגסקי	213	—	276	300	-
71	נאָווי־קסאָרטשין	2.462	3.280	3.700	4.200	-
72	פּאצאנאָוו	1.850	2.200	2.645	2.725	-
73	פּינטשעוו	3.500	—	3.000	3.377	-
74	סטאָפּניץ	2.600	3.00	4.600	5.300	-
75	שידלאָוו	540	1.000	1,004	1.257	-
76	ווישליצא	1.437	2.200	2,050	2.165	-
	קעלצער פּאָוויאט:					
77	ביאלאָגאן	378	—	445	405	-
78	כליזשין	273	—	375	616	-
79	באדזענטין	1.000	1.400	3.625	3.625	-
80	כענטשין	3.100	3.400	4,600	4.000	-
81	דאלעשיץ	276	632	550	600	-
82	לאפּאָשנא	625	976	976	1.077	-
83	סקארשזיסק	2.200	2,300	2.800	2.600	-
84	סאמסאָנאָוו	100	145	190	360	-
85	סוכעדניאָוו	1,198	1.500	2.100	5.000	-
86	סלאָמיא־נאָווא	950	800	1.127	2.000	-
	קאָנסקער פּאָוויאט:					
87	קאָנסק	6.500	7.450	6.000	9.000	300
88	כלעוויסק	50	—	—	101	-
89	גאווארצאָו	450	—	716	1.000	-
90	מיעדזערזש	115	—	—	115	-
91	מאנין	130	206	—	200	-
92	ניעבאָראָוו	200	240	223	200	-
93	אָדראָוואָנזש	150	150	—	150	-
94	פּזשעדבורזש	4.500	3.100	3.150	4.500	-
95	ראדאָשיץ	3.200	—	2.400	4.000	-
96	סטאפּארקאָוו	400	—	450	400	-
	טאָמאשאָוורמאזאָוויעצקער פּאָוויאט:					
97	טאָמאשאָוו־מאז.	13.000	16.500	15.300	15.000	250
98	ביאלא ראָווסקא	1.250	2.200	2.328	4.200	-
99	ביאלאָטשווו	100	—	350	250	-
100	דזשעוויצא	750	—	2.200	2.000	-
101	געלניוו	190	250	336	450	-
102	אינאָוולאָדזש	518	—	450	500	-
103	קלוואָו	620	—	546	500	-
104	קאָלושקי	475	1.017	3.000	3.000	-
105	מארטשינקאָו	273	—	333	300	-
106	נאָוע־מיאסטא	1.300	2.700	3.400	3.000	-

	אין דער שטאט:	1939	1940	1941	1942	1943
107	אדזשיוואל	321	—	539	632	—
108	אפאטשנא	2.954	—	3.971	4.231	120
109	פאראדיזש	151	—	300	400	—
110	פשיסוכא	2.500	2.700	3.360	4.000	—
111	ראווא־מאז.	2.500	2.700	3.560	4.000	—
112	סקוזשאנא	100	—	300	300	—
113	אויאזד	800	—	500	1.000	—
114	דזיארנאוו	1.000	—	2.300	2.200	—
	סטארָאכאָוויצער פּאָוויאט:					
115	סטאראכאוויצע	3.200	—	3.600	6.000	—
116	באלטאוו	81	105	—	154	—
117	כאטצא נאווא	153	—	—	4.000	—
118	קשעפיעלאוו	450	580	520	600	—
119	אילזשא/דרילוש	1.925	—	2.070	2.000	—
120	קאוואנאוו	456	630	715	800	—
121	ליפסקאוו	1.620	2.100	1.852	3.600	—
122	שיעננא	960	—	1.104	2.000	—
123	סאלעץ / ון.	842	900	882	880	—
124	סטיקאוו	107	—	—	104	—
125	מארלאוו	1.500	—	1.960	10.000	—
126	וואבנאצק	450	—	420	500	—
127	וויערזשבניק	3.000	3.600	3.600	4.000	—

	אין דער שטאט:	1939	1940	1941	1942	1943
	אָפּאטָוער פּאָוויאט:					
128	אפאטאוו	5.200	5.000	6.000	7.000	—
129	באראנאוו / ס.	765	—	—	1.100	—
130	באגאריא	403	—	527	600	—
131	טשענסטאטשיק	20	—	350	370	—
132	טשמיעליאוו	500	600	906	900	—
133	דענקאוו	386	400	503	500	—
134	איוואניסקא	1.663	—	1.574	1.900	—
135	קוגאוו	495	500	600	500	—
136	קלימאנטוו	3.100	—	3.746	4.000	—
137	קאפזיוונץ	810	—	1.500	2.140	—
138	לאסאטשין	101	—	128	100	—
139	לאגאוו	1.400	—	1.805	2.000	—
140	מאמינא	5	—	30	30	—
141	אשיק	500	—	491	500	—
142	אסטראוויץ	8.000	10.000	12.000	15.000	—
143	אזיארָאוו	3.200	3.941	3.967	4.500	—
144	פאלאניץ	864	1.200	1.200	2.200	—
145	סאנדאמיערזש	1.391	—	—	5.200	400
146	סטאשוו	4.805	5.500	5.550	6.000	—
147	וואשניאוו	250	250	338	300	—
148	זאוויכאסט	1.500	1.700	1.800	5.500	—

אין קליינעם געטא

שוועך פעסטצושטעלן, וויפל יידן עס זענען געבליבן נאך די דריי גרויליקע נעכט פון 5־טן, 16־טן און 17־טן אויגוסט 1942, עס איז נאך באוווסט, אז אין קליינעם געטא זענען דאן אריינגעפלאכט־געוואָרן די בערך 2000 יידן, וועמענס ארבעטס־קארטן די מערדער האבן נישט צעריסן און זיי זענען גישט דעפאָרטירט־געוואָרן.

מען האט אויך געבראכט אהין די 300 מאן, פאליציאנטן מיט זייערע פאמיליעס.

עס זענען אויך געקומען אהין די עטלעכע הונדערט מאן, וועלכע זענען געווען באהאלטן, אדער וועלכע חאבן זיך געפונען, בעת דעָר אויסזידלונג, אויף זייערע ארבעטס־פלעצער.

אין דער געווער־פאבריק האבן געארבעט א 2000 מאן, אין A. V. L (ארמיי פארפלעגונגס־לאגער) — עטלעכע הונדערט, מערסטנס — פרויען, אין אנדערע פלעצער — צו עטלעכע צענדליק ארבעטער.

בסך־הכל איז דאן געשאצט־געוואָרן די צאל יידן אויף בעָרך 5 טויזנט. אין דער צאל — בלויז 25 פראצענט פרויען און גאר וויניק קינדער.

סוף 1942 זענען, צוזאמען מיט צוליקגעקומענע פון זייערע באהעלטענישן ביי גויים, געווען קוים 70 קינדער (פון גאנצן גרויסן יידישן ראדאם!), וועלכע זענען מערסטנס אויך אומגעקומען בעת די וויימערדיקע אקציעס.

אויסער די פארשיקטע אין די טרעבלינקער גאז־קאמערן זענען אין יענע טעג א סך דערשאסן־געוואָרן אין די גאסן און אין די הייזער.

דאס קליינע געטא איז באשטאנען פון די פיר גאסן: שווארצ־ליקאווסקא, שפיטאלנא, ברודנא און זשיטניא. אין די דאזיקע פיר קליינע געסלעך האט איצט „געלעבט" דאס רעשטל פון דעם רא דאמעך יידנטום.

איבערן קליינעם געטא איז אויפגעהאנגען־געוואָרן א שילד „צוואנגס־ארבעט־לאגער" און אלע איבערגעבליבענע יידן זענען אזוי־ארום געוואָרן צוואנגס־ארבעטער.

KAPKE Erich
SS-Untersturmführer
beim SS u. Polizeiführer
in RADOM 1942–44
Stand vor Gericht
in HAMBURG 1972

טוביה פרידמן בן יעקב
רמת שאול בלוק 10, חיפה

חיפה, 8 למאי 1961

לכבוד
היועץ המשפטי לממשלת ישראל
מר גדעון האוזנר
ירושלים

מר האוזנר הנכבד,

הנדון: עדות נגד אדולף אייכמן, ראש המחלקה לענינים
יהודיים במטה גיסטפו ברלין, בקשר לאקציה
מיוחדת נגד האינטליגנציה היהודית בעיר ראדום.

1. נולדתי בעיר ראדום בשנת 1922 ובעיר זו חייתי עד ינואר 1945.

2. כשהגרמנים הנאצים כבשו את ראדום, בהתחלת ספטמבר 1939 עבדתי אצלם בעבודת כפיה וגם בשדה התעופה של חיל האויר הגרמני.

3. בקיץ 1940 נלקחתי עם 300 בחורים צעירים מעיר ראדום לעבודת כפיה במחנה בלזיץ-צישנוב ע"י גבול גרמניה - רוסיה. אחרי ששה שבועות ברחתי משם וחזרתי לעיר מולדתי ראדום.

4. מתורף 1940 עד דצמבר 1942 עבדתי בצבא הסדיר של הגרמנים בבית - חולים צבאי בראדום כפועל בעבודות שחורות.

5. באוגוסט 1942 נשלחו מעיר ראדום באקציה הגדולה 30 אלף יהודים למחנה ההשמדה טרבלינקה, במשלוח זה היו אמי, אחותי ואחי (אבי נפטר בהתחלת 1942 מטיפוס בגיטו).

6. בנובמבר 1942 הגיעו קציני הגיסטפו וביניהם ס"ס אונטרשטורמפידר רישרד שיעגל שהיה הממונה על המחלקה היהודית בגיסטפו ראדום וניהל את גירוש יהודי ראדום והסביבה. הוא הודיע לראשי היודן-ראט שלמי שיש משפחה בארץ ישראל יכול להרשם ברשימה מיוחדת בבנין היודן-ראט ואלו יוחלפו בשבויים גרמניים ויוסעו לארץ-ישראל. מתוך חמשת אלפים יהודים שנותרו בגיטו נרשמו 1500 איש וביניהם אחותי ואני.

7. בדצמבר 1942 החליטו הגיסטפו והס"ס לשלות אלפיים יהודים מראדום לעיירה שידלוביץ כ - 30 ק"מ מראדום. במקום לצאת לעבודה רגילה במפעלי וורמכט, גורשו כל הפועלים שעבדו שם ואני בין המגורשים. אנשי הס"ס והאוקראינים הוציאו אותנו מהגיטו בערב קריר ונאלצנו לרוץ 30 ק"מ בלילה מושלג וכל הדרך קיבלנו מכות רצח מהס"ס. העיירה שידלוביץ היתה אתרי גירוש והגרמנים אספו בעורמה יהודים נוספים שהתחבאו ביערות והבטיחו להקים גיטו חדש. וכך תזרו בתורף קשה זה מאות יהודים לגיטו ונאספו שם כ - 15 אלף יהודים. הייתי שם 3 ימים וברחתי משם חזרה לראדום. אחרי ימים מספר נשלחו היהודים שנאספו בשידלוביץ לטרבלינקה להשמדה.

8. ב - 13 לינואר 1943 הגיעו אנשי הגיסטפו, הס"ס והשוץ - פוליציי מוקדם בבקר והיהודים נאספו בכיכר הגיטו, הקריאו מהרשימה את 1500 היהודים שנרשמו לעלות לארץ-ישראל. אחותי ואני היינו בין הרשומים שהצטרכנו לצאת מהקהל ולהתיצב במקום מיוחד, אחר-כך הובלנו לחצר היודן-ראט ונסגרה הדלת מאחורינו. יתר היהודים שנשארו בכיכר גורשו מהגיטו למחנה ההשמדה טרבלינקה.

9. ימים מספר לפני פורים ב - 1943 הגיע לגיטו אונטרשטורמפירר שיעגל יליד וינה והודיע לראש היודן - ראט ד"ר שנדרוביץ שיכין רשימה מיוחדת של רופאים, עורכי דין, מהנדסים ומורים ובכלל מהאינטליגנציה היהודית שנותרה בגיטו, כי להם שיחק המזל לעזוב את הגיטו תוך 3 ימים ויסעו לארץ ישראל כי הם יוחלפו בקצינים גרמניים הנמצאים בשבי האנגלי לפי הסכם בפורים 1943 ביום ראשון בצהרים הגיעו קציני גיסטפו והס"ס עם שני אוטובוסים, הכניסו את האנשים ואמרו שנוסעים לתחנת הרכבת ראדום בכדי להמשיך לארץ-ישראל.

10. ארוסה של אחותי בלה, היה מהנדס כימיה שקיבל את הדיפלומה שלו בצרפת. הוא גורש ראדום ב - 13 לינואר 1943 לטרבלינקה. הוא לא האמין שהגרמנים מסוגלים לשלוח יהודים לארץ-ישראל בזמן המלחמה. הדיפלומה שלו נשארה בידי אחותי. היא פנתה לקצין הס"ס שהיה אתראי להעברת היהודים מגיטו ראדום לרכבת. שם קצין הס"ס היה קפקה, קצין זה סירב לקבל את בקשת אחותי שיצרף אותנו למשלוח זה לא"י ויעץ לנו לנסוע במשלוח הבא. אך אחותי העקשנית לא נתנה לו מנוח ולמרות שהוא לא נתן לנו לעלות לאוטובוס הראשון, עלינו לשני ונסענו עם קבוצה זו.

במקום לנסוע לרכבת, הביאו אותנו אנשי הס"ס לכביש המוליך לעיירה שידלוביץ ומשם הגענו לבית הקברות של העיירה.

היהודים מהאוטובוס הראשון נצטוו לעמוד ליד קיר בית הקברות ולהפשיט את בגדיהם. הם ניסו להתקומם ולהתנפל על החיילים, להוציא את רוביהם ולברוח. לאחר שהנסיון נכשל ויד הגרמנים גברה, הוכנסו היהודים בכח לתוך בית הקברות ונורו שם. קולות הגוססים הגיע עד לב השמים. אנשי הס"ס עם הקצין קפקה בראשם תזרו מבית הקברות מגועלים בדם ועצבניים לאוטובוס שלנו. האנשים באוטובוס התחבקו משפחות משפחות, אמרו וידוי לפני מותם והודו אחד לשני עבור החיים היפים שחיו יחד עד רגע זה. כך עמדו ואף אחד לא רצה לצאת מהאוטובוס. לחיות עוד מספר דקות ואולי יקרה נס.

אחותי שעמדה עמי ליד החלון והסתכלנו מה שמתרחש באוטובוס, איך אנשים שוברים את שעוניהם והחפצים היקרים שנותרו להם, בכדי שלא יפלו לידי הגרמנים ומה שמתרחש בתוך בבית הקברות. אנשי הס"ס פתחו את הדלת האוטומטית שהיתה סגורה וגם החלונות היו מסורגים. עם אחותי בלה קפצנו ראשונים מהאוטובוס, היא רצה לקצין הס"ס קפקה והתחננה לפניו שיציל את חיינו, כי הוא יודע שאנחנו איננו רשומים ברשימה זו.

אחרי בקשות ובכי של אחותי שהיתה אז בת 22 והיתה יפת תואר, לא נתן קצין הס"ס להרביץ לנו לאנשי הס"ס שרצו לגרש אותנו ממנו והוא החליט להשאיר אותנו בצד ולא העמיד אותנו ליד קיר בית הקברות. כשהיהודים ראו דבר זה, נדבקו לכוון שלנו כ - 20 איש ואשה והתזיקו אותנו בכח. גם המקום היה בכוון שני ולא עזרו המכות של אנשי הס"ס שהאנשים יעזבו אותנו וילכו לקיר בית הקברות.

אחרי התיעצות של רבע שעה בערך בין קציני הס"ס והסמלים חזר הקצין אל אחותי ואיים בצעקות שאם ימצא אדם מהקבוצה הזו שהם ברשימה יהרוג את כל הקבוצה במקום. אחותי ענתה לו שהיא יודעת שאנשים אלה אינם ברשימה ונכנסו לאוטובוס בשגגה ונפלו בפח באותה הצורה כמונו.

קבוצה שניה גורשה לבית הקברות, נורו שם ונזרקו עליהם גם רימונים ושוב שמענו את צעקות הגוססים והיריות של אנשי הס"ס עד שהשקט חזר לבית הקברות.

אנשי הס"ס צוו עלינו לאסוף את החפצים של ההרוגים ולשים אותם באוטו משא מיוחד והם נלקחו למטה הס"ס בראדום. בערב עלינו לאוטובוס וקצין הס"ס קפקה הביא אותנו בחזרה לגיטו ראדום. אך לפני עזיבתנו אמר לנו לשמור בסוד את מה שראינו. למחרת ידע כל הגיטו מה עשו הגרמנים בבית הקברות.

11. עד מאי 1944 הייתי בראדום במחנה ריכוז ולפני שהיהודים הנותרים נשלחו לאושוויץ ברחתי עם קבוצת חברים ליערות וחייתי שם עד ינואר 1945. אחותי נלקחה לאושוויץ ושוחררה רק ב - 8 למאי 1945. (בגיטו היא היתה אחות בבית חולים יהודי במחלקה הכירורגית והיתה נוכחת בזמן גרוש החולים לחצר בית החולים ורציחתם שם ובשעת האקציה ושליחת היהודים לטרבלינקה).

12. ב - 9 לאוקטובר 1946 תקרתי בוינה בבית סוהר את קצין הגיסטפו בשם רישרד שייגל שישב בתא 136 וקיבלתי אשור מיוחד לחקור אותו מספר פעמים בקשר לרצח יהודי ראדום שהוא היה האחראי לכך. שאלתי אותו בין היתר על האקציה בפורים 1943, היות והוא היה הממונה על הענינים היהודיים בגיטו ראדום.

הוא הודיע לי שבאותה תקופה הם קיבלו הוראה אדולף אייכמן לבצע פעולה זו נגד אחרוני האינטליגנציה היהודית בעיר ראדום, קלציה וצנסטבוב להבטיח להם שמחליפים אותם בשבויים גרמנים. פעולה זו היתה מיועדת כמתנה ליום הולדתו של היטלר. האדם שנתן את ההוראה למעשה זה היה אדולף אייכמן ראש התלקה של מטה גיסטפו ברלין ולא מנהל המחלקה של הגיסטפו בעיר ראדום.ממטה הגיסטפו ברלין מאת

קצין הגיסטפו שייגל רישרד בכה לפני כילד קטן בזמן שחקרתי אותו, נשק את ידי והתחנן שלא אשלח אותו מוינה לפולין כי שם בוודאי יתלו אותו. הוא מסר לי שמות של מספר קציני הגיסטפו שעצרנו אותם גם כן.

למכתב זה הנני מצרף את המסמכים הבאים:
א) אישור על חקירתי את רישרד שייגל מ - 9 לאוקטובר 1946 בוינה.
ב) תמונתו של רישרד שיעגל קצין הגסטפו בראדום.
ג) העתק מכתב לשר המשפטים האוסטרי בקשר לשייגל מיום 22.4.1951
ד) תשובות שר המשפטים האוסטרי למכון לדוקומנטציה בוינה שנהלתיו אז.

למרות שמשפט אייכמן מתנהל כבר כ - 5 שבועות ונשמעו עדים רבים ולאחר שציפיתי כי מלשכת 06 ישמעו אותי כעד במשפט זה, היות וזרונותי מתקופת גיטו ראדום, 183 עמוד בשפה הפולנית נמצאים בארכיון "יד-ושם" ירושלים, והיות ולא הוזמנתי עד כה להעיד, אני רואה זאת כחובה למסור עדות זו בשם היהודים שנרצחו ושהיו בקבוצתי ,לאחר שראיתי זאת במו עיני.

בכבוד רב;

טוביה פרידמן

העתק:
ד"ר יעקב רובינזון
סגן התובע הכללי במשפט אייכמן
ירושלים.

מדינת ישראל

משרד המשפטים

היועץ המשפטי לממשלה

ירושלים, ד' בסיון תשכ"א
19 במאי 1961

לכבוד
מר סוביה פרידמן בן-יעקב
רמת שאול בלוק 10
ח י פ ה.

מר פרידמן הנכבד,

הנדון: עדות נגד אדולף אייכמן

הריני מודה על מכתבך מיום 8 דנא.

צר לי מאד כי תשומת לבי לא הופנתה לפני כן לעדותך על הזוועות וההשמדה ברדום והמחוז. כעת, לאחר שכבר השלמנו את העדויות על השואה במזרח (פרט לראיות על מחנות ההשמדה עצמם) לא אוכל עוד לחזור ולהציג בפני בית-המשפט פרקים אשר כבר תוארו. מובן מאליו כי לא עלה בידינו להת תמונה שלמה על כל דברי ימי ישראל בתקופת השואה. ראשית, עדיין יצטרכו היסטוריונים והוקרים לברר במשך דור או שניים את מה שאירע; שנית - אף החומר אשר כבר נאסף והואר אין להביא כולו בפני בית-המשפט כי אחרת היה ההליך המשפטי נמשך שנים רבות. לו חפצנו לתאר רק בורלן של אותן מאות הקהילות אשר זיכרם בא בפירסומים השונים שכבר ראו אור היה דבר זה בלבד צריך להתמשך ללא גבול.

לפיכך בחרנו בשיטת ביניים: הוכחנו את עובדת ההשמדה על-ידי עדות כוללת של פרופ' בארון.

במו כן הוכחנו את החלטות ההשמדה של הנאצים על-ידי מסגרת מסמכי יסוד. מכצן ואילך היפננו את הזרקור לפרטים מסויימים, שהם לדעתנו אופייניים ונבקש את בית-המשפט כי לאור שתי הראיות הכלליות (קיום ההשמדה מחד גיסא והחלטת ביצועה מאידך גיסא) - יסיק כי גורל כל בית ישראל באירופה היה כגורל אותן קהילות ואותם קיבוצים אשר תוארו בעדויות השונות.

אין ספק שמסכת הראיות לא תביא לידי ציור תמונה שלמה של כל מוראות ההשמדה. אין זה אף תפקידנו.

אילו מסרת עדותך בלשכת 06 שעה שנתבקשו ראיות על-ידי הודעות ברבים, יכול הייתי לעיין בה כאשר ערכתי את תכנית הראיות לגבי שואת יהדות פולין ויתכן כי הייתי מעדיפה על איזו עדות אחרת ומביא את שלך במקום ההיא. אולם, כאמור, עדותך לא היתה בפני, ואין אני יכול אלא להביע צערי על כך שהגיעה באחור לאחר שאין לי עוד אפשרות להשמיעה בבית-המשפט.

אצרף עדותך לאוחו חומר אשר יועבר על ידינו "ליד ושם" כתום המשפט.

בכבוד רב,

ב. האזנר
היועץ המשפטי לממשלה

"פגשתי את מלאך המוות בברלין אחרי שנתן לי את חיי במתנה"

זה היה באחד מימי נובמבר של שנת 1964, כאשר מרטין ואני תזרנו משני מקומות היסטוריים עצובים בברלין. בבית אחד בברלין, ליד אגם וואנזה - הגדול, שם החליטו היידריך, מילר ואייכמן ורוצחים נאציים מהצמרת ביום ה - 20 בינואר 1942 על "הפתרון הסופי של שאלת היהודים באירופה". והחלטתם זו עלתה בחייהם של ששה מיליון קורבנות יהודיים. ביקרנו בבית הזה וגם באולם הועידה שבו התקיימה הישיבה הגורלית ההיא.

ביקורנו השני היה בבית שבו עבד אדולף אייכמן בברלין ומשם שיגר את פקודותיו ל - 18 ארצות באירופה, בענין תכנית ההשמדה של היהודים בכל עיר ובכל גיטו. בקורפירסטנשטראסה 116. ערכנו סיור בבית הריק שהיה מיועד להריסה, על מנת לבנות במקומו בית חדש ויפה. על מזבלת החצר מצאנו תיקים של הגסטאפו, נטלנו לידינו צרור תיקים והרהרנו בתופעה שכמעט 25 שנים אחרי המלחמה עדיין מוצאים בבית הגסטאפו תיקים אם מסמכים שמפוזרים בארגזי האשפה.

השיחה עם שר המשפטים הגרמני על דחיית חוק ההתישנות

נסיעתנו לא היתה אז במיוחד לברלין, אלא דווקא לבון, שם היינו מוזמנים על - ידי שר המשפטים הגרמני ד"ר בוכר, כדי לדון עמו על הארכת החוק לעשיית דין בפושעים הנאציים. עובדה היא, שעד שנת 1980 אפשר להעמיד לדין רק רוצחים נאציים שבעצמם השתתפו בהוצאות להורג של יהודים. על החוק היתה צריכה לחול "ההתישנות" בחודש מאי 1965.

"שני צעירים מראדום", שסבלו יחד במחנה שברחוב שקולנה, הופיעו לפני שר המשפטים הגרמני בבון וניהלו אתו משא ומתן בענין הארכת החוק! מרטין קאשטן לבית צוקרמן, נקש באצבעו על השולחן של שר המשפטים בארץ אויב בבון ודרש צדק! הוא, מרטין קאשטן שחי כאזרח חופשי בשטוקהולם, שילם למעני את הנסיעה מישראל לאירופה והוצאות הביקור למשך שלושה שבועות כדי לחפש צדק. משלחת גדולה היתה צריכה לנסוע אתנו לשר המשפטים של בון וברגע האחרון הודיעו נציגים רבים על ביטול נסיעתם. אנו שני בני ראדום ניהלנו את השיחה עם שר המשפטים בוכר בלשכתו בבון.

"רוצח הס"ס קאפקה מול העיניים"

ישבתי יחד עם מרטין בבית קפה אלגנטי בברלין בשעות הערב. וסיכמנו את הצלחותינו בכל הנסיעות מוינה ועד ברלין. לידינו התישב גרמני עם שער מכסיף, כבן 60, בחברת אישה. הם שוחחו ביניהם בשקט ובאופן תרבותי כיאה לעם מתורבת. הגרמני העיף מבט לעברנו ואנחנו הבטנו בו. מרטין הביט בי ואני בו, שנינו הסמקנו והדם עלה לנו לפנים. הגרמני הזה מוכר לי, אמרתי למרטין. וודאי, אמר מרטין, אני מכיר את הפרצוף מראדום, ואם אינני טועה הוא דומה מאוד לקאפקה! ברגע ששמעתי את זה, נהיה לי קר וחם. כל השנים נסיתי להימנע מחיפושים אחרי "הבנדיט - הג'נטלמן" קאפקה שחס על חיי ב"מיבצע שידלובצה", חס עלי, על אחותי ועל - 18 יהודים נוספים, והחזיר אותנו מבית הקברות של שידלובצה לגיטו ראדום בשנת 1943. כמו בתמונה של רמברנדט עלתה התמונה לנגד עיני, כשעמדתי עם קבוצת יהודים על יד קיר בית הקברות וחכינו לתורנו שהס.ס. יוביל אותנו לתוך בית העלמין ויירו בנו שם, כפי שירו בקבוצת היהודים הראשונה.

מרטין נגע בי כאילו רצה להגיד" התעורר ואל תחלום, הסתכל על הגרמני ותיזכר אם הוא באמת קצין הס.ס. לשעבר קאפקה, שביצע את ההוצאות להורג בגיטו

ראדום? הבטנו בגרמני בעל השער הכסוף והוא הסתכל בבישנות בנו, היפנה את ראשו ולחש דבר מה לאישה. שניהם החליטו להסתלק מהשולחן.

המלצרית הביאה להם את המעילים והאדון אמר לה: תודה רבה, גברת גרטל - אמר ודחף לה מטבע ליד לפני צאתו. מרטין שאל אותי, אם נעקוב אחריו. אמרתי לא, עלינו להישאר לשבת ולא לעורר בהלה. עברו למעלה מ - 20 שנה מאז, אין לדעת אם אפשר לזהות אותו בוודאות. בגרמניה של שנת 1964 לא אוסרים עוד אנשים במקום ואיננו יכולים לירות בו ברחוב הראשי של ברלין, כי איננו בטוחים אם זה באמת קאפקה? שטות נעשה אם נקבל מאסר עולם בבית - כלא גרמני בגלל שירינו באיזה גרמני שהוא חף מפשע.

קראנו את המלצרית לשולחן והזמנו עוד כוס קקאו חם ועוגה טובה. בצחוק אמרתי לה שהאדון עם השיער הכסוף שישב מולנו נראה כמו שחקן או זמר - אופרה. לא, אמרה המלצרית, הוא אורח קבוע אצלנו מזה שנים רבות ועוסק במסחר ביינות בברלין. שמו הופמן, הוא אדם נחמד וג'ינטלמן.

בזכרוני נתרת כבר השם קאפקה ולא הופמן ולא יכולתי עוד להשתחרר מהתמונה כשקצין הס.ס. קאפקה שיכנע את האינטליגנציה היהודית של ראדום שעומדים להחליפם בקצינים גרמניים שנמצאים בשבי האנגלי תמורת משכילים יהודיים. השבויים הגרמניים יובאו בזמן המלחמה מקהיר לגרמניה והיהודים יועברו לארץ - ישראל. עיסקת חליפין יוצאת מן הכלל.

"מיבצע פורים בראדום"

לנגד עיני שוב התחולל מיבצע פורים העצוב בגיטו ראדום כשהמשכילים שנותרו הוצאו להורג בבית הקברות כתוצאה מ"תחבולה" גרמנית. אנו היהודים חושבים את עצמנו חכמים ונבונים, אלא שהמוחות הגרמניים יכולים לשים אותנו בכיס - המעיל הקטן! - אם אנחנו בגלות וסומכים על היושר והאמת, ככתוב בתהילים: "אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף".

ב - 21 במרץ 1943, בצהרי יום ראשון, הוסעו אל השער של גיטו ראדום שני אוטובוסים יפים שהיו מיועדים ליהודים המשכילים המתורבתים של גיטו זה - דוקטורים, עורכי - דין, מהנדסים ומורים. רק בעלי דיפלומות אקדמאיות הורשו להירשם לנסיעה לארץ - ישראל בשעת מלחמה כדי לזכות להחלפה תמורת שבויים גרמניים. "יהודי משכיל תמורת חייל גרמני". הרעיון התקבל על דעתם של היודנראט ושל יהודי הגיטו, שנתפשו לכל תיקווה, כמו שאדם שאינו יודע לשחות נאחז בקש בלב - ים.

קרוב למאה איש התישבו בשני האוטובוסים החדשים והיפים. עמדתי עם חברי על הגג והתבוננתי באינטליגנציה היהודית המאושרת שהצליחה להינצל מהגיטו, נשים שנועדו לנסוע דרך שוויץ לארץ - ישראל, לחופש!

לאחותי בלה היתה דיפלומה של מהנדס. היא רצה לקצין קאפקה והדיפלומה בידה. הוא היה ממונה על "הסעת היהודים לארץ - ישראל". הוא התבונן בדיפלומה ובה, בצעירה ובעיניה הגדולות השחורות ובפניה האצילות, ואמר לה שאיננה ברשימה ולא תוכל לנסוע הפעם. אך היא הרגישה שקצין הס.ס. רוצה לדבר אתה וביקשה ממנו שיתן לה לעלות לאוטובוס. הוא לא ענה לה יותר. אחותי בלה רצה לחפש אותי כדי "לשחרר גם אותי" מהגיטו. היא צעקה בהתרגשות: טוביה! טוביה! איפה אתה? רד מהר מהגג, כי גם אנחנו נוסעים לארץ - ישראל!

לא עלה על דעתי מזל ונס שכזה, כי מה שטוב לד"ר צונג, הרופא המפורסם, ולעורכי - דין חכמים ולחכם איצ'לה גרין, לבן - תורה, צריך להיות גם טוב לבלה ולטוביה. ובכן, ניסע יחד איתם! אבל קצין הס.ס. קאפקה עצר בעדי ושאל: גם אתה רשום לנסיעה? בן כמה אתה? בן 19, אמרתי לו. היכן אתה עובד? בהרכבת מכוניות בשביל הלופטוואפה. ובכן, אתה עוד צעיר מדי ואין לך דיפלומה! חזור מהר לעבודתך! צריכים אותך. אחותי התערבה בטענה: הרי האדון קצין אונטרשטורמפיהרר, הבטחת לי שמותר לי לנסוע עם כולם יחד עם אחי? לא הבטחתי שום דבר, הוא אמר, שניכם צעירים מדי לנסוע ואינכם מופיעים ברשימה שבידי. אחותי העקשנית רצתה להזכיר לקצין הס.ס. הגרמני את מילת - הכבוד שלו וחזרה בטענה: הרי הבטחת. הוא לקח את אחותי הצידה ואמר לה: עלמתי, הפעם אינני יכול לקחת אותך איתי, אין לי מקום, תסעי פעם שניה, אבל הפעם הישארי, בבקשה, בגיטו. הוא קם והלך לו. יהודי חכם ומשפחתו שמעו את הדברים מפי קצין הס.ס., היהודי רמז לאשתו ולבתו להשאיר את המזוודות בכיכר ולחזור מהר הביתה. הם לא נסעו.

אבל לאחותי בלה יוזמה ורצון עז. היא סחבה אותי ביד לשער הגיטו ואמרה במרץ: אנחנו נוסעים גם כן, מה שיהיה יהיה! יצאנו משער הגיטו ועלינו מהר לאוטובוס האלגנטי. ישבנו ליד החלון. כולם שמחו והאמינו שלא יראו עוד את הגיטו ואת הרוצחים הגרמנים ושיספרו לעולם כיצד התיחסו אלינו ועל גירוש היהודים לטרבלינקה ולאושויץ! העיקר יהיה לבקש מאמריקה ואנגליה לעזור בהצלת שארית - הפליטה היהודית. כל ההרהורים היפים האלה נמשכו דקות ספורות, כששני האוטובוסים התרחקו משער הגיטו ובמקום לנסוע לתחנת הרכבת פנו לדרך אחרת שהובילה לכביש הראשי לקיאלצה.

השמחה הושבתה במהרה כשראו שמבית הקברות הרוסי יצאה משאית עם אנשי ס.ס. ואוקראינים מזוינים, לובשי מדים שחורים שליוו את שני האוטובוסים שלנו. השתרר שקט מוחלט והרגשנו שהגרמני שוב היתל ביהודים בעזרת תחבולה מיוחדת. הנסיעה נמשכה כחצי שעה עד שהגענו לעיירה שידלובצה, 30 קילומטר מראדום. הגענו לכיכר השוק ולמשטרה המקומית, ומשם נסענו כולנו לבית הקברות של שידלובצה.

ראינו את חומות בית הקברות שאליהם הובילו אותנו ואיש כבר לא הישלה את עצמו שמובילים אותנו למחנה עבודה. כאן התחילו להתרחש מחזות היסטריים של בעלים ונשים. התנשקו ובירכו אלה את אלה, התוודו, אמרו שמע ישראל! אנשים הודו איש לרעהו שזכו לחיות ולמות ביחד. ראו את הקץ לנגד העינים. לא תעזור שום התנגדות, כי אנו עומדים בידיים ריקות מול מחנה של אנשי ס.ס. מזויינים שמבטי חיות טורפות משתקפים מעיניהם. היהודים העשירים, קרעו את בגדיהם והוציאו את הדולרים שחסכו לעת צרה וקרעו אותם לחתיכות, כדי שלא יפלו לידי הרוצחים הגרמניים. נשים הורידו את טבעות היהלומים ורמסו אותן בנעליהן בכל הכוח.

המכונית הראשונה ניגשה לחומה ואנשי הס.ס. הורידו את האנשים בכוח, בצעקות ובמכות בכלי נשקם ודחפו אותם לעבר חומת בית הקברות. הקצין קאפקה נתן פקודה שכולם יתפשטו ערומים למחצה. היה זה ביום ראשון אחרי הצהרים, השמש היתה גדולה כגלגל ואדומה כלהבה, יום אביב יפה וצריך למות! עורך - דין פריד שעמד ליד החומה חטף את הרובה מאיש ס.ס. וניסה לירות, הוא היה קצין פולני בשנת 1939, אבל באותו הרגע רץ אליו איש ס.ס. שני מאחור והיכה בקט - הרובה על ראשו של העורך - דין היהודי פריד שנפל ארצה.

בכוח דחפו אנשי הס.ס. את היהודים לתוך בית הקברות ושמענו רק יריות של מכונות יריה ואת הבכי האחרון של הקרבנות שנורו.

ישבנו סגורים הרמטית בתוך האוטובוס שלנו. היה זה אוטובוס לתיירים עם כל הנוחיות, אבל בחלונות היו סורגי - פלדה והדלתות ננעלו אוטומטית כך שאפשר לצאת רק אם הנהג לחץ על הכפתור החשמלי. אבל הנהג וקצינו ישבו בתא הסגור שלהם, כל זה ראינו יותר מאוחר כי בעלותנו לאוטובוס היינו מסונוורים ושכורים משמחה.

המנוע באוטובוס שלנו עבד כל הזמן בשעה שהרוצחים הרגו את היהודים מהאוטובוס הראשון ועכשיו הם הגיעו אלינו, מגפיהם ומדיהם מגועלים בדם שנטף גם מפניהם. בצעקות פראיות הם באו לאוטובוס שלנו, פתחו את הדלתות ובשוטים וקטות בידיהם קראו: כל היהודים החוצה! איש לא רצה לזוז ממקומו, כל אחד רצה לחיות עוד רגע. איש נלחץ לרעהו, גבר לאשתו, מחובקים.

דמעות נזלו מעיני אחותי והיא בקשה ממני סליחה ומחילה שהיא פיתתה אותי לבוא לבית הקברות. אמרתי לאחותי שאין לי הרגשה שאנחנו הולכים למות היום ולהחזיר את השמתנו לבורא עולם. בבית המדרש הקטן ברחוב שפיטאלנה אמרתי בבוקר השקם תהילים של יום א' ועל גופי הרגשתי שריון, שיגן עלי מפני המוות ומכל רע. אחותי שוב אמרה בתוקף: נצא ראשונים מהאוטובוס וארוץ מהר לקצין קאפקה שמנהל את המיבצע! אולי ישפיע עליו מלאך השלום והחיים והוא ייתן לנו לחיות.

<u>קפצנו מהאוטובוס ואחותי רצה מיד לקצין הס.ס. קאפקה.</u> בקול תחנונים היא אמרה לו: אדון אונטרשטורמפיהרר, הרי אתה יודע שאיננו רשומים ברשימה של הנוסעים לפלשתינה. בעצמנו רצנו לאוטובוס, אנא תן לנו לחיות!

איש ס.ס. אחד כבר רצה לגרש את אחותי מהקצין שלו שהתרגש מאוד וצעק: לא להכות! עזוב את השניים! קאפקה פנה לאחותי: עלמתי! הזהרתי אותך שלוש פעמים בגיטו, שלא תסעי ושתלכי הביתה עם אחיך. עכשיו מאוחר מדי! המיבצע מתנהל ועלי לבצע את המוטל עלי כסדרו. אינני יכול לעשות עכשיו דבר. אחותי נכתה לפניו ודברה למצפונו והוא עמד לידה מאובן. אנשי הס.ס. חיכו לפקודתו ודחיפת היהודים לעבר החומה התחילה.
קצין הס.ס. קאפקה ציווה על אחד מאנשי הס.ס. להציב אותנו בצד ולא להובילנו לחומה. רוב היהודים כבר עמדו ליד הקיר, נשים מבוגרות וגברים.

הם התפשטו בלי להתנגד. בינתיים ראו צעירות כיצד בלה ניצלה וצעקו לעברה: בלה, הצילי אותנו! כמה נשים צעירות נדבקו לשנינו ואנשי הס.ס. ניסו לעקור אותן בכוח מהמקום. הם לא הצליחו, המאבק עם מלאך המוות עז וגדול. הקבוצה גדלה, היינו כבר 18 איש. כולם אמרו: או שנמות יחד עם בלה, או שנשאר בחיים.

קאפקה בא במרוצה ושאל: מה זה? משני אנשים צמח קומץ יהודים? אוביל את כולכם לאתר הירי ואיש לא ישאר בחיים! אחותי צעדה קדימה ואמרה לו: האנשים האלה לא היו ברשימה וכל אחד מסר שם אחר. הם עלו לאוטובוס כמונו. קאפקה השתולל כחיה פצועה, התרוצץ סביב, בשעה שהובלה הקבוצה השניה לבית הקברות. קאפקה הלך להיוועץ בתת קציניו, ההתיעצויות שנמשכו דקות נירא לנו כנצח. לבסוף ציווה עלינו להישאר ליד האוטובוס ולהעלות את המזוודות למכונית משא בשביל הבנק הממלכתי הגרמני, כסף זהב ובגדים יקרים דרושים להם ברייך הגרמני.

היריות בבית הקברות החרישו את אוזנינו, כמה אנשי ס.ס. עמדו לידינו שלא נברח. ארזנו את החפצים במשאית והרהרנו אם יחזרו כדי להוביל אותנו להוצאה להורג או שמא יקרה נס לקומץ היהודים? ירדה החשכה, אנשי הס.ס. המגועלים בדם יצאו

האוניברסיטה העברית בירושלים
THE HEBREW UNIVERSITY OF JERUSALEM
INSTITUTE OF CONTEMPORARY JEWRY
המכון ליהדות זמננו

17 בספטמבר 1979

לכב׳
סוביה פרידמן
המכון לדוקומנטציה בישראל
רח׳ בן-יהודה 31 /ת.ד. 4950
חיפה

לסוביה פרידמן היקר שלום,

אני עונה עתה למכתבך מברלין וכחיפה בעניין המכון לדוקומנטציה הברלינאי. לא רק ששוחחנו על זה עם ד"ר ארד, אלא זה גם עלה בועדה המדעית של יד ושם. האמריקאנים צילמו את החומר במיקרופילמים ומעבירים או העבירו לארה"ב. הבעיה היא כמובן, כפי שגם אתה כתבת, הכמות העצומה של החומר, בתוכו גם - שוב, כפי שאתה כותב, כמויות של דברים שלנו אין עניין בהם, ובתוכם פה ושם "פנינים" חשובות לנו. מכל מקום, הודות לך, מרכזים עתה ביד ושם את השומת הלב לעניין, וד"ר ארד יהיה שם בעוד כמה ימים. הוא נוסע לפולין, ולאחר קבלת מכתבך החלטנו שהוא חייב לבקר אצל המכון, אולי להגיע אתם להסכם כלשהו לטווח ארוך.

מה שאתה מרכז עתה בחיפה כתוך החומר הנ"ל חשוב לי מאוד, ובהזדמנות ארצה לבקר אצלך ולרשום לי מה שיש, כדי שאוכל לחת על זה עבודות. שאלה קונקרטית: האם הבאת אתך כשם אולי במקרה את החיק של קורס גרשטיין, הידוע כתוך ספרו של הוכהוס "ממלא המקום"?

כל טוב, בידידות וחודה.

יהודה באואר

האוניברסיטה העברית בירושלים
THE HEBREW UNIVERSITY OF JERUSALEM
INSTITUTE OF CONTEMPORARY JEWRY
המכון ליהדות זמננו

1980

לכבוד
נסיא האוניברסיטה
מר אברהם הרמן
הר-הצופים

מר הרמן היקר,

אני בא בזה בפניך בתוך תואר דוקטור כבוד למר סוביה מרידמן על עבודתו למען לכידת נאצים ומלחמתו למען זכויות פארית הפליטה לאחר השואה. אינני צריך לספר לך על מר מרידמן, שכן אתה מכיר אותו ואת עבודתו. מר מרידמן למד אצלנו וקיבל תואר מ.א., בלומר הוא גם בוגר האוניברסיטה. יש לו עניין באוניברסיטה העברית (יש סגלגה ע"ש בנו ש"ל שקיפח חייו בצה"ל) ובקידום לפמוך בוגאי השואה בכלל. לאור החשיבות של עבודתו מהבאת מושעים נאצים לדין וכל הקשור בקרבנות הנאצים אני מסלים בפניך את ההמלצה הנ"ל.

בברכה רבה,

יהודה באואר

האוניברסיטה העברית בירושלים

רקטור האוניברסיטת נדיקן הפקולטה למדעי הרוח ומועצתה

מקנים למר(ת)

טוביה פרידמן

את התואר

מוסמך למדעי הרוח

לאחר שסיים(ה) את מסכת הלימודים בחוג

יהדות זמננו

חיבר(ה) עבודת סיום (עמ"ה) בבחינות

בהצלחה

ולראיה באנו על החתום

נתן בירושלים, ביום ר' לחודש תשרי תשנ"ה

הרקטור

הדיקן

BÖTSCHER Herbert
SS-Brigadeführer
SS u. Polizeiführer
in RADOM 1942–45
Gehängt 1949 in RADOM

OBERG Karl
SS-Obergruppenführer
SS u. Polizeiführer
in RADOM 1941–42

1942–44 Höherer SS u. Polizieführer
in PARIS – FRANKREICH

KATZMANN Fritz
SS-Gruppenführer
SS u. Polizeiführer
in RADOM 1939–41

SS u. Polizeiführer
in LEMBERG 1941–43

BLUM Wilhelm
SS-Sturmbannführer
beim SS u. Polizeiführer
in RADOM 1942–44
Starb 1948 in Gefängnis
in RADOM

WEINRICH Hermann
SS-Hauptsturmführer
beim SS u. Polizeiführer
in RADOM 1942–44
in HAMBURG zu 7 Jahre
Gefängnis verurteilt

KAPKE Erich
SS-Untersturmführer
beim SS u. Polizeiführer
in RADOM 1942–44
Stand vor Gericht
in HAMBURG 1972

Dienstgrad	Bef.-Dat.	Dienststellung	von	bis	h'amtl.
O'Stuf.	1	F. I/109 Stu	23.5.33	18.39	
		F. 109. Stu	18.39	15.7.41	
O'Stuf.	1	2. Stek. Flieg. 30.	15.7.41	1.5.42	
		Führ. d. 3. H. Amt	1.5.42	1.10.42	
Hpt'Stuf.	1	Lt. Stab. Qu. Ost	1.10.42		
Stubaf.	13.3.38				
O'Stubaf.	1.8.40				
Staf.	9.11.41				
Ober.	20.9.43				
Gen. Kds. Brig. d. Pol	9.11.44				
Gruf.					
O'Gruf.					

Eintritt in die SS: 2.3.33 — 323 036

Eintritt in die Partei: 1.5.39 — 7093 907 — 24.4.07

Dr. Herbert Böttcher

Größe: 189 — Geburtsort: Adolfshütte Kr. Hamel

Anschrift und Telephon:

SS-Z.A.	Julleuchter
Winkelträger	SA-Sportabzeichen
Coburger Abzeichen	Olympia
Blutorden	Reitersportabzeichen
Gold. HJ-Abzeichen	Fahrabzeichen
Gold. Parteiabzeichen	Reichssportabzeichen
Gauehrenzeichen Schwedisch	D.L.R.G.
Totenkopfring	SS-Leistungsabzeichen
Ehrendegen	

Dienststellung	von	bis	h'amtl.

SS- und Zivilstrafen:

Familienstand: verh. 2.2.34

Ehefrau: Hansa Dunkel 20.3.08 Celle
Mädchenname — Geburtstag und -ort

Parteigenossin: 7093 908

Tätigkeit in Partei: NSF

Religion: gottgl. (ev) 1.4.40

Kinder: m. 1. 2. 3. 4. 5. 6. — w. 1. 2. 3. 4. 5. 6.

Nationalpol. Erziehungsanstalt für Kinder

Beruf: erlernt Forst — jetzt

Arbeitgeber:

Volksschule — Höhere Schule Abitur
Fach- od. Gew.-Schule — Technikum
Handelsschule — Hochschule X 10 Sem.
Fachrichtung: Jura 39 bis 33, Forst 34

Sprachen: Französisch, Italienisch

Führerscheine: Segelflieger C

Ahnennachweis: Lebensborn

Parteitätigkeit:

Pol. Sprachkurs 1.10.44
SS Polizei Rgt.

Stellung bei Straf (Gendarm, Beamter, Polizei, Militär)

DER HÖHERE SS- UND POLIZEIFÜHRER
IM GENERALGOUVERNEMENT
DER STAATSSEKRETÄR FÜR DAS SICHERHEITSWESEN

Zum Akt Nr.

Krakau, den 12. Juni 1944
Regierungsgebäude

B e u r t e i l u n g .

SS-Oberführer Dr.Herbert B ö t t c h e r befindet sich seit dem 20.IV.1942 in der Dienststellung des SS- und Polizeiführers im Distrikt Radom. In dieser Zeit hat er sich sehr aktiv und erfolgreich eingesetzt. Böttcher versteht es, sehr sicher zu führen. Die ihm gestellten Aufgaben und Probleme beherrscht er bestens. SS-Oberführer Dr.Böttcher ist ein fähiger und zuverlässiger SS-Führer, der mit Schwung und Begeisterung an die Dinge herangeht. Seine jetzige Verwendung ist daher durchaus zweckmäßig.

Haltung und Charakter von Böttcher sind tadelsfrei. Er wird von Gouverneur Kundt, der Wehrmacht und den maßgebenden Dienststellen in Radom anerkannt und geschätzt. Seine von ihm geübte Kameradschaft verdient besonders erwähnt zu werden.

SS-Oberführer Dr.Böttcher ist vom Reichsführer-SS seit 1.IX.1943 genehmigt worden, die Schulterstücke eines Obersten der Polizei zu tragen. Auf Grund der von Böttcher gezeigten Haltung, seiner Fähigkeiten und seiner Leistungen befürworte ich wärmstens eine Beförderung zum Oberst der Polizei.

In 1½ - 2 Jahren würde sich Böttcher bei weiterer erfolgreicher Entwicklung auch zum Höheren SS- und Polizeiführer eignen.

SS-Obergruppenführer
u.General d.Polizei

9. Juli 1944

Sr/sb

BEKANNTMACHUNG

Wegen Verbrechens nach §§ 1 und 2 der Verordnung zur Bekämpfung von Angriffen gegen das deutsche Aufbauwerk im Generalgouvernement vom 2.10.1943 (Verordnungsblatt Nr. 82 vom 9.10.1943) **wurden am 29.2.1944 vom Standgericht des Kommandeurs der Sicherheitspolizei und des SD für den Distrikt Radom**

zum Tode verurteilt:

1. Bednik Piotr, aus Radom
2. Bogacki Jerzy, aus Radom
3. Chróścicki Zygmunt Ludwik, aus Radom
4. Kowalik Bronisław, aus Radom
5. Okolski Zenon Kazimierz, aus Radom
6. Piotrowski Mieczysław, aus Radom
7. Sobolewski Rajmund aus Radom
8. Staniszewski Wacław, aus Radom
9. Surowiecki Wiktor, aus Radom
10. Świech Czesław, aus Radom
11. Świech Henryk, aus Radom
12. Szwling Czesław, aus Radom
13. Szerling Jan, aus Radom
14. Kaluga Stanisław, aus Radom
15. Wójcicki Zbigniew, aus Radom
16. Zdanowski Józef, aus Radom
17. Piotrowski Roman, aus Radom
18. Bielecki Stefan, aus Radom
19. Zygmanowski Mieczysław aus Radom
20. Swiech Władysław, aus Radom
21. Szanc Jerzy, aus Radom
22. Zając Kazimierz, aus Radom
23. Neuman Stanisław, aus Radom
24. Bielawski Tadeusz, aus Radom
25. Saski Adam, aus Radom
26. Cyran Henryk, aus Radom
27. Baczkowski Jerzy Zenon, aus Radom
28. Buraczyński Leopold, aus Radom
29. Kaczor Lucjan, aus Radom
30. Kamieński Józef, aus Radom
31. Jezierski Stefan, aus Radom
32. Bojarski Jan, aus Radom
33. Dębowski Wacław, aus Marjanów
34. Gocalski Tadeusz, aus Radom
35. Górny Józef, aus Radom
36. Kowalczyk Adam, aus Grabów
37. Krawczyk Jan, aus Radom
38. Kwiatkowski Józef, aus Radom
39. Lindower Michał, aus Otwock
40. Mizak Marjan Tadeusz, aus Pułtusk
41. Moszczyński Paweł, aus Radom
42. Pająk Kacper, aus Radom
43. Płoszaj Stanisław, aus Smogorzewiec
44. Prokop Józef, aus Radom Land
45. Sikorski Tadeusz Edward, aus Radom
46. Doroziak Michał, aus Radom
47. Falcman Eryk, aus Kozienice
48. Fila Bronisław, aus Augustów
49. Jabłoński Kazimierz, aus Lipowiec
50. Kolera Jan, aus Lipsko
51. Nowakowski Jan, aus Zwolen
52. Pastwa Sylwester, aus Kozienice
53. Tiedi Edward, aus Wola Lipowiecka
54. Strzelczyk Jan, aus Stanisławice
55. Sulecki Stanisław, aus Golądem
56. Szczepanik Tadeusz, aus Iwno Wałbrzych
57. Trociński Wacław, aus Cyrkowska Wola
58. Włodarczyk Władysław, aus Lipowiec
59. Wroblewski Kacper, aus Lipowiec
60. Zdziech Stanisław, aus Lipowiec
61. Kumek Józef, aus Kozienice
62. Czerski Aleksander, aus Kozienice
63. Sałowski Jan, aus Radom
64. Brodzicki Ludwik Marjan, aus Radom
65. Król Jan, aus Radom
66. Staniszewski Marjan, aus Radom
67. Staniszewski Tadeusz, aus Radom
68. Zadecki Edward, aus Radom
69. Piec Ryszard Kazimierz, aus Radom
70. Bolesławski Julian, aus Jenzejowice
71. Szłompke Stanisław Piotr, aus Radom
72. Kozła Zygmunt Jan, aus Radom
73. Młodecki Jan Wojciech, aus Radom
74. Sałowski Roman, aus Radom
75. Zawał Jerzy Kalikst, aus Radom
76. Surma Stanisław, aus Radom
77. Kościelski Aleksander, aus Radom
78. Bazjak Stanisław Marjan, aus Radom
79. Wierzbicki Marjan, aus Radom
80. Stępień Antoni, aus Gora Pulawska
81. Kopania Józef, aus Jenzejowice
82. Zawadzki Jan, aus Mniszewice
83. Cieszkowski Józef, aus Zwolen
84. Sowiński Józef, aus Zwolen
85. Nobis Wojciech, aus Wola Solecka
86. Jończyk Kazimierz, aus Opawszczyzna
87. Jaworski Piotr, aus Sadek
88. Stańczyk Józef, aus Gora Pulawska
89. Sikora Zdzisław, aus Brzeziny
90. Zbroszczyk Eugenjusz, aus Radom
91. Mierzwa Józef, aus Radom
92. Urbańczyk Bogusław, aus Radom
93. Surma Ryszard, aus Radom
94. Krotke Stanisław, aus Radom
95. Krotke Aleksander, aus Radom
96. Okolski Norbert Marjan, aus Radom
97. Wypyski Mieczysław, aus Radom
98. Machalewski Wacław, aus Radom
99. Milewski Janusz, aus Radom
100. Walkowski Jan Władysław, aus Radom

Das Urteil ist an den zu Ziffer 1 bis 60 Genannten auf Grund der in letzter Zeit in Stadt und Kreis Radom verübten Morde und Raubüberfälle bereits vollstreckt worden.

Die Verurteilten zu Ziffer 61 bis 100 sind für einen Gnadenerweis in Aussicht genommen.

Sollten jedoch in den nächsten drei Monaten weiterhin Gewalttaten, insbesondere Überfälle auf Deutsche, Angehörige der mit dem Grossdeutschen Reich verbündeten Staaten oder im Interesse des Aufbauwerkes im Generalgouvernement arbeitenden Nichtdeutschen begangen werden, so wird — sofern der Täter nicht sofort ergriffen wird — das Urteil auch an den für einen Gnadenerweis in Aussicht genommenen Verurteilten vollstreckt werden und zwar in der Form, dass für jede Gewalttat an einem der Schutzbefohlenen des Grossdeutschen Reiches der beabsichtigte Gnadenerweis für mindestens 10 der Verurteilten hinfällig wird.

Bei Anschlägen bezw. Gewalttaten gegen Einrichtungen, die dem deutschen Aufbauwerk im Generalgouvernement nutzbar sind (Sabotage) werden gglls. so viele der oben Genannten erschossen, wie es der Schwere des Falles entspricht.

Es liegt daher in der Hand der nichtdeutschen Bevölkerung, durch entsprechende Mitarbeit bei der Verhinderung von Gewalttaten und Verfolgung der Täter den in Aussicht gestellten Gnadenerweis zur Wirksamkeit zu bringen.

Radom, den 1. März 1944.

Der ff- und Polizeiführer
im Distrikt Radom

Der ... - und Polizeiführer
im Distrikt Radom

Radom, den 21.9.1942

Tgb.Nr. 1968/42/Dr.Bö./Lg.

Verteiler IIIa
des Gouverneurs des Distrikts Radom
- Präsidialbüro - vom 21.Januar 1942.

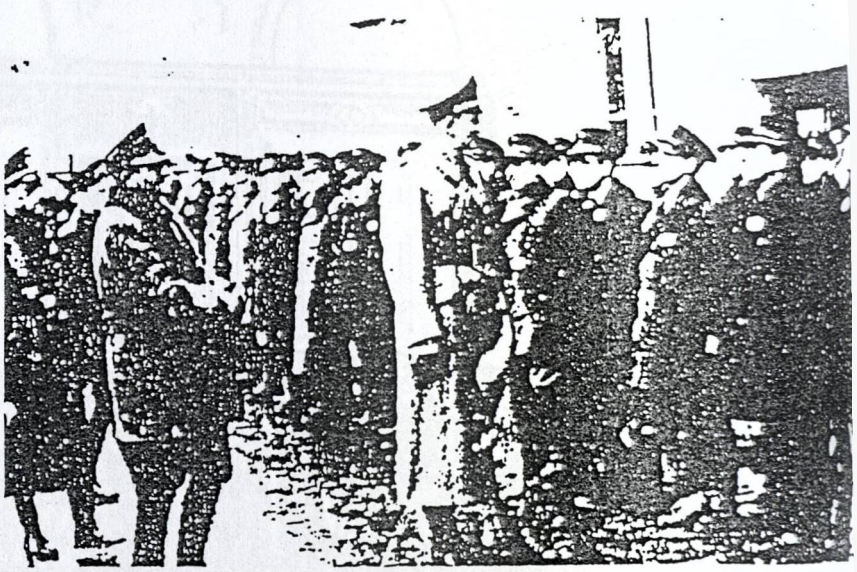
Betr.: Beherbergung von geflüchteten Juden durch Polen.

Die Erfahrungen der letzten Wochen haben gezeigt, daß gerade aus den kleinen jüdischen Wohnbezirken des Flachlandes Juden, um sich der Evakuierung zu entziehen, fluchten.
Diese Juden müssen durch Polen aufgenommen worden sein.
Ich ersuche, baldmöglichst allen Bürgermeistern und Vögten aufzugeben, ihren Dorfangehörigen auf das Eindringlichste klar zu machen, daß jeder Pole, der einen Juden aufnimmt, sich schuldig macht nach der 3. Verordnung über Aufenthaltsbeschränkung im Generalgouvernement vom 15.10.41, VO.Bl.GG.Seite 595.
Ebenso sind als Gehilfen anzusehen die Polen, die den geflüchteten Juden wenn auch nicht Unterschlupf, so doch Bestätigung gewähren, oder ihnen Nahrungsmittel verkaufen.
In allen Fällen trifft diese Polen die Todesstrafe.
Weiter ersuche ich, in den Orten, in denen die Judenevakuierung bereits stattgefunden hat, den jüdischen Wohnbezirk auch offiziell aufzuheben. Ausnahmen bilden die Städte, in denen noch Restghettos verbleiben.

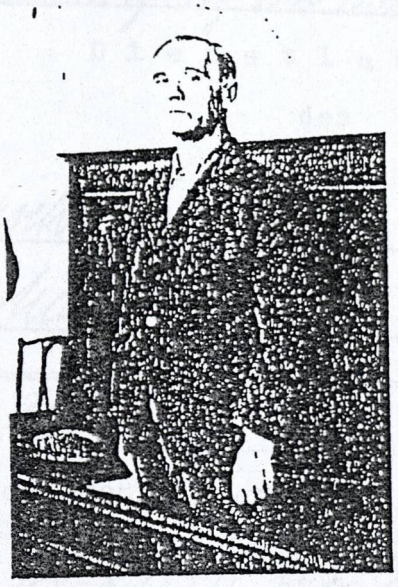
(gez.) Dr. B ö t t c h e r ,
-Standartenführer.

F.d.Richtigkeit:
Obltn.u.Adjutant

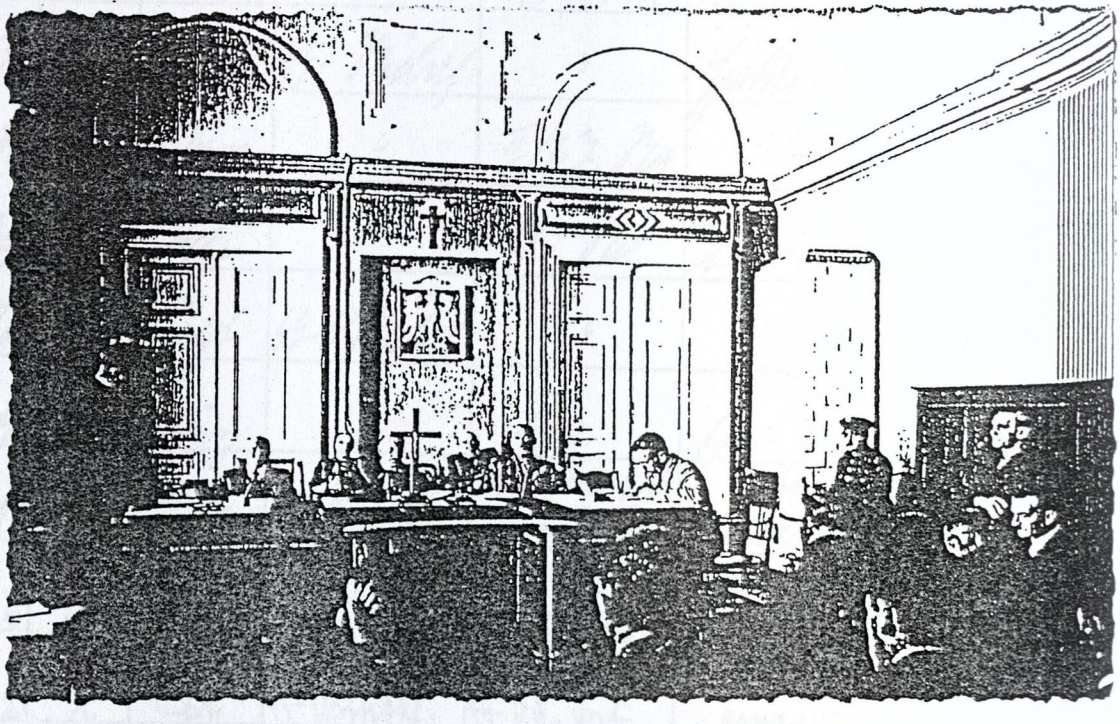
JÜDISCHER ORDNUNGSDIENST IM GHETTO RADOM 1941—43

BLUM Wilhelm
SS-Sturmbannführer
beim SS u. Polizeiführer
in RADOM 1942–44
Starb 1948 in Gefängnis
in RADOM

BÖTSCHER Herbert
SS-Brigadeführer
SS u. Polizeiführer
in RADOM 1942–45
Gehängt 1949 in RADOM

SS-Führerschule M-D

8. Lehrgang vom 15.11. bis 14.12.38

Dienstlaufbahn

des

Heinrich, Hermann SS-Nr. 1402

geboren: 20. Mai 1902 zu: Gelsenkirchen

1.	2. Datum			3.	4.	5.
Lfd.Nr.	Jahr	Tag	Monat	Dienstgrad	Einheit	Art der Dienststellung
	~~1929~~ 1932	1. 8.	~~Sept.~~ Febr.	~~Eintritt in die Schutzstaffel.~~ SS-H'Stuf.	2/I/14. Stu.	Führer
2.	1933	12.	Juni	SS-H'Stuf.	〃	〃
3.	1934	20.	Febr.	〃	1/I/67. Stu.	〃
4.	1934	15.	Juni	〃	67. Stu.	Adj.
5.	1935	4.	Febr.	〃	I/67. Stu.	m.d.F.b. beauftr.
6.	1935	20.	April	SS-Stubaf.	〃	Hauptamtl. Führer
7.	1936	10.	März	〃	II/67. Stu.	〃 〃
8.	1938	1.	Juli	〃	14. Stu.	m.d.F.b. beauftr.
9.	1938	11.	Sept.	SS-O'Stubaf.	〃	〃
10	1939	15.	März	〃	I/2.	Hptt. Führer des I/2.
11	1943	26.	Juli	SS-Hptst-Stuf.	Kdr. d. H.-u.-Pol. Führer Ost	~~Sonderführer~~ Fachführer
12.	1942	1.	Nov.	—	Kdo. d. Kdr. d. H.-u.-Pol. z.b.V.	Fachführer
13.	1942	1.	Okt	SS-Ostubaf.	z. i. Stab SS-Ob. Ost	ernannt
14.	1944	1.	7.	H.-H.-Stuf.	Res. Fhr. d. W-SS.	
15.		2.	7.	H.-Ob.-Stuf.		Ref.

Der Kommandeur
der Sicherheitspolizei u. des SD.
im Distrikt Radom
- I C - Ig 30/41-

Radom, den 4. April 1941
Telefon 537, 320

Mitgliedsabteilung -
Eingegangen
18. APR. 1941
Arbeitsgebiet:

18. APR. 1941

15. April 1941

Eingegangen
- 9. APR. 1941
Reichsleitung der NSDAP
Zentralinstitut

An die
Reichsleitung der NSDAP
in M ü n c h e n .

Betrifft: Klärung der Mitgliedschaft des Krim.Sekr.Richard S c h ö g g l, geboren 16.1.1899 zu Wien, wohnhaft in Wien II., Schüttelstrasse 13, z.Zt. Sicherheitspolizei Radom.

Vorgang: Ohne.

Anlagen: 1 (11 Blatt geheftet).

Anliegend übersende ich einen Vorgang betr. die Klärung der Mitgliedschaft des S c h ö g g l in der NSDAP mit der Bitte um baldige Entscheidung, da das Reichssicherheitshauptamt Berlin die Beförderung des S c h ö g g l von der Klärung der Angelegenheit abhängig macht. S c h ö g g l soll dort unter der Mitglieds-Nummer 510 885 (Eintritt 1.7.1931) geführt werden, während er bei der Gauleitung Wien (Gauschatzmeister) als Mitglied der NSDAP nicht erfaßt ist.

Dr. Siegert

18.4.41. I

SCHÖGGL Richard
SS-Untersturmführer
Gestapo RADOM 1940–44

Polizeidirektion Wien.
Staatspolizei

Wien, am 9.10.1946
I., Deutschmeisterplatz 3

An die
St.P.Dr. beim L.u.V.Gericht
z.H. Herrn Rados!

Lieber Edgar,
bitte Herrn Friedmann Theodor den KV. Rich
Schoggl (U.St.Fr.) von Zelle 136 vorführen zu
lassen!

Mit Gruß
Dein
Schlesinger

Eingelangt: 14. OKT. 1940

Erledigt: _____

Nationalsozialistische Deutsche Arbeiter-Partei.

Nr. _____

Personal-Fragebogen

zum Antragschein auf Ausstellung einer vorläufigen Mitgliedskarte und zur Feststellung der Mitgliedschaft im Lande Österreich.

Deutlich schreiben!

Familienname: Schöggl

Vorname: Richard

Geburtstag 16.Jänner 1899 Geburtsort: Neu-Erlaa bei Wien

Verheiratet: verh.

Vorname und Mädchenname der Frau: Hildegard Pschierer

Geburtstag, Geburtsort: 14.2.1900, Tachau Staatsangehörigkeit: D.R.

Liegt arischer Nachweis vor? ja

Anzahl der Kinder: ohne

Wohnort: Wien, II., Schüttel- Straße: Nr. 13, 1.Stiege, III/8

Bundesland: _____ Bezirk: _____

Beruf: Krim.Rev.Insp.

Welche Stellung bisher bekleidet? Krim.Rev.Insp.

Schulen, Lehrgang, Studium: Volks,-Bürgerschule, Staatsprüfung für Stenographie, Maschinschreiben.

Militärische Dienstzeit (Frontsoldat, Orden und Ehrenzeichen?):
7.3.1916 bis Umbruch 1918, k.u.k.Kriegsmarine

D. Nr. 1 — 1 400 000 — V. 38.

Zentrale Stelle
der Landesjustizverwaltungen

Ludwigsburg, den Schorndorfer Straße 28
Fernsprechanschluß:
Ludwigsburg Nr. 22221
bei Durchwahl 2222 App. Nr.

9. März 1962

6 AR-Z 363/59

Herrn
T. F r i e d m a n n
Institute of Documentation
in Israel

Arlosoroff Street 15
P.O.B. 4950
H a i f a / Israel

Betr.: Aufklärung von NS-Gewaltverbrechen im Distrikt Radom
Bezug: Ihr Schreiben vom 22. 2. 1962

Sehr geehrter Herr Friedmann!

Im Auftrage von Herrn Oberstaatsanwalt Schüle danke ich Ihnen für Ihr Schreiben vom 22. 2. 1962. Die Zentrale Stelle der Landesjustizverwaltungen hat sich bereits in groben Zügen mit den im Distrikt Radom begangenen NS-Gewaltverbrechen befasst. Dabei ergab sich bezüglich der in Ihrem Schreiben vom 22. 2. 1962 genannten Personen folgendes:

1) Der Oberregierungsrat und SS-Obersturmbannführer Fritz L i p h a r d , geb. 3. 5. 1905, ist in polnischer Haft verstorben, noch ehe es zu einem Prozess kam.

2) Der Kriminalkommissar und SS-Hauptsturmführer Adolf Gottfried F e u c h t , geb. 7. 5. 1909 ist im Mai 1945 in der CSR gefallen.

3) Der Kriminalrat und SS-Hauptsturmführer Paul F u c h s , geb. 19. 6. 1908 ist verschollen; nach seinem Verbleib wird weiterhin geforscht.

4) Gegen den SS-Hauptsturmführer Hermann W e i n r i c h , geb. 20. 5. 1902, soll in Polen ein Strafverfahren durchgeführt worden sein.

5) Der SS-Untersturmführer Hans S c h i p p e r s , geb. 23. 9. 1914 ist gefallen.

6) Gegen den SS-Untersturmführer Paul N e l l soll in Polen ein Verfahren durchgeführt worden sein.

7) Dasselbe gilt für den SS-Untersturmführer K a p k e und den SS-Sturmbannführer B l u m .

Für die Zentrale Stelle der Landesjustizverwaltungen wären die Akten und das Ergebnis der gegen die Obengenannten angeblich in Polen durchgeführten Prozesse von erheblichem Interesse gewesen. Es war indes bisher nicht möglich, diese Unterlagen zu erhalten. Es konnte lediglich das Protokoll über die Hauptverhandlung gegen Dr. B o e t t c h e r , den SSPF Radom, beschafft werden.

Gleichwohl ist beabsichtigt, baldmöglichst weitere Erhebungen über die im Distrikt Radom begangenen NS-Gewaltverbrechen durchzuführen.

Mit vorzüglicher Hochachtung

Blank

(Blank)

Staatsanwalt)

Landgericht Hamburg
Schwurgericht

Gesch.Nr.: (37) 126/71
(Bitte bei allen Schreiben angeben!)

2 Hamburg 36, den 25. Januar 1972
Sievekingplatz 3
Strafjustizgebäude –

Fernsprecher 34 10 9 2205

Herrn
Tuwia F r y d m a n ,
Haifa - Ramath
Scha'ul Block 10

Sehr geehrte(r) Herr / [redacted] Frydman!

In der Strafsache gegen H. W e i n r i c h , E. K a p k e , P. N e l l und P. F u c h s wegen Mordes an Juden in Radom und in der Nähe der Stadt in den Jahren 1942 und 1943 wird voraussichtlich ab Juni oder Juli 1972 die Hauptverhandlung vor dem Schwurgericht in Hamburg stattfinden; die Verhandlung wird sich über einen längeren Zeitraum erstrecken und möglicherweise nicht vor Ende des Jahres abgeschlossen werden können. In diesem Verfahren sind auch Sie als Zeuge benannt worden. Zwar haben Sie früher schon Aussagen gemacht; nach dem deutschen Gesetz ist es aber nötig, daß Sie auch in der Hauptverhandlung vor dem Gericht Ihre Bekundungen abgeben. Das Gericht würde deshalb das Geschehen in Radom, auf das es hier ankommt, kaum mehr ausreichend klären können, wenn die Zeugen nicht bereit sein sollten, dabei mitzuhelfen. Das Gericht ist auf die Zeugen -also auch auf Sie- angewiesen. Wenn ich Sie deshalb bitte, sich schon jetzt darauf einzustellen, innerhalb der zweiten Hälfte dieses Jahres eine Ladung als Zeuge zum Schwurgericht Hamburg zu erhalten, so ist mir dabei bewußt, daß diese Aufforderung für Sie zugleich eine Zumutung ist: Einmal, weil die Dinge fast 30 Jahre zurückliegen, zum anderen aber besonders deshalb, weil Sie verständlicherweise nicht wünschen werden, schreckliche Erinnerungen an Mord und furchtbares Leid erneut lebendig werden zu lassen. Ich muß aber wiederholen, daß das Gericht bei dem Versuch, die Wahrheit zu ergründen, auf Ihre Mithilfe nicht verzichten kann.

Bitte, teilen Sie mir mit, daß Sie bereit sind, hier vor dem Schwurgericht zu erscheinen, wenn eine Aufforderung an Sie ergeht. Ihre Reise- und Aufenthaltskosten werden von hier bezahlt. Der genaue Termin wird Ihnen später mitgeteilt werden. Zunächst erbitte ich Ihre baldige Rückäußerung, ob Sie in der Lage und grundsätzlich bereit sind zu kommen. Teilen Sie mir, bitte, auch mit, ob Sie mit dem Flugzeug oder auf anderem Wege herkommen wollen. Ich werde mich zu gegebener Zeit bemühen, von hier aus für die Buchung Ihrer Reise und die Hotelunterkunft zu sorgen, wenn Sie es wünschen.

Weiterhin wüßte ich gern, in welcher Sprache Sie Ihre Aussage vor dem Schwurgericht machen wollen; das Gericht wird dafür sorgen, daß gegebenenfalls ein Dolmetscher für diese Sprache zugegen ist.

Das Porto für Ihre Antwort (bitte an die oben bezeichnete Adresse) liegt in Form eines internationalen Rückantwortscheines bei.

Mit vorzüglicher Hochachtung

(Bertram)
Landgerichtsdirektor

Bekanntmachung.

Betr.: Bildung von geschlossenen jüdischen Wohnbezirken in der Stadt Radom.

Mit sofortiger Wirkung werden für die in der Stadt Radom ansässigen Juden zwei geschlossene jüdische Wohnbezirke gebildet. Ihre Abgrenzung ist aus nebenstehenden Skizzen ersichtlich.

Die Umsiedlung der Juden muss bis spätestens 12. April 1941 durchgeführt sein. Die Verteilung der Wohnräume erfolgt durch das jüdische Quartieramt, Grodzkastrasse.

Juden, die ohne meine Zustimmung zugezogen sind und demgemäss die blaue Kennkarte nicht erhalten haben, müssen das Stadtgebiet Radom sofort verlassen.

Bis auf weiteres dürfen Juden noch in ihren in folgenden Strassen bezw. Strassenteilen gelegenen Wohnungen verbleiben:

Slowackistrasse, Ostseite zwischen Giserskastrasse und Kościelna-Rwańska, Szewskastrasse, Rathausplatz,

Rejastrasse, Südseite zwischen Evgl. Kirche und Malczewskistrasse Malczewskistrasse, Westseite zwischen Rwańskastrasse und Rejastrasse,

Mlecznastrasse Südseite vom Mlecznabach bis zur Mireckistrasse.

Die innerhalb der jüdischen Wohnbezirke wohnenden Nichtjuden haben ihre Wohnungen bis zum 10. April 1941 zu räumen. Vom Wohnungsamt früher festgesetzte Räumungstermine bleiben in Kraft. Ersatzwohnungen werden durch das Wohnungsamt, Rathaus, Eingang Wolnośćstrasse (Hofseite) nachgewiesen. Wer diese Anordnung nicht befolgt, wird zwangsweise ausgesiedelt. In diesem Fall darf nur Gepäck bis zum Höchstgewicht von 25 kg. pro Person mitgenommen werden.

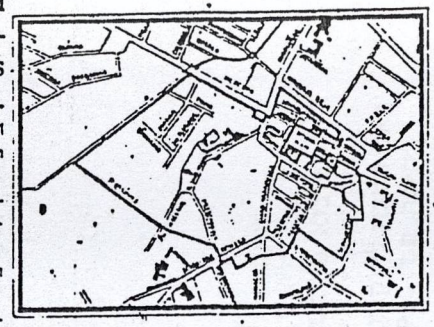
Juden dürfen das jüdische Viertel nur mit Genehmigung verlassen. Entsprechende Ausweise können über den Oberältestenrat beantragt werden.

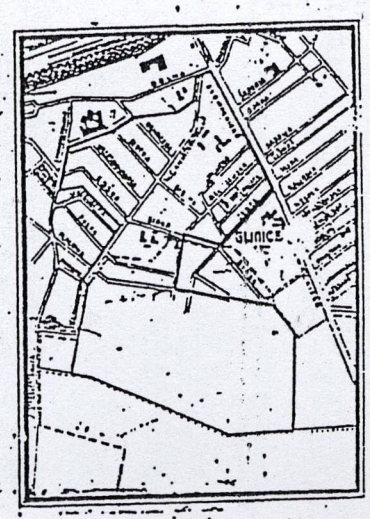
Das Betreten folgender Plätze und Strassen ist für Juden grundsätzlich verboten: Adolf Hitler-Platz, Reichstrasse, Rwańskastrasse, Rathausplatz, Malczewskistrasse, Rejastrasse, Mlecznastrasse.

Zuwiderhandlungen werden mit Geldstrafe bis zu 1000 Zloty oder im Nichtbeitreibungsfalle mit Haft bis zu 3 Monaten bestraft.

DER STADTHAUPTMANN
der Stadt Radom
(-) KUJATH

Radom, den 3. April 1941.

Ogłoszenie.

Dotyczy utworzenia zamkniętych dzielnic mieszkalnych dla żydów w Radomiu.

Z natychmiastową mocą obowiązującą zostają utworzone dwie zamknięte dzielnice dla żydów, zamieszkałych w Radomiu. Granice tych dzielnic uwidocznione są na obok umieszczonych planach.

Przesiedlenie żydów musi być przeprowadzone najpóźniej do 12 kwietnia 1941 r. Przydział mieszkań nastąpi za pośrednictwem Żydowskiego Urzędu Mieszkaniowego przy ul. Grodzkiej. Żydzi, którzy osiedlili się bez mojego zezwolenia i nie otrzymali wskutek tego niebieskiego dowodu osobistego, muszą natychmiast opuścić miasto Radom.

Aż do odwołania wolno żydom pozostać w mieszkaniach, położonych przy następujących ulicach lub ich częściach:

ul. Słowackiego – strona wschodnia pomiędzy ul. Giserską a Kościelną, ul. Rwańska, ul. Szewska, Rathausplatz;

ul. Reja – strona południowa, między kościołem ewangelickim a ul. Malczewskiego;

ul. Malczewskiego – strona zachodnia, między ul. Rwańską a ul. Reja;

ul. Mleczna – strona południowa, od rzeki Mlecznej do ul. Mireckiej.

Ludność nie żydowska, zamieszkała w dzielnicach żydowskich musi opuścić mieszkania do 10 kwietnia 1941 r. Terminy opróżnienia mieszkań wyznaczone uprzednio przez Urząd Mieszkaniowy, pozostają w mocy. Nowe mieszkania będzie przydzielał Urząd Mieszkaniowy w Magistracie, wejście od ul. Wolność. Kto nie zastosuje się do tego zarządzenia zostanie wysiedlony przymusowo i w takim wypadku będzie wolno zabrać pakunki o wadze najwyżej 25 klg. na osobę.

Dzielnicę żydowską będzie wolno żydom opuszczać wyłącznie za zezwoleniem. W celu uzyskania odpowiednich zaświadczeń należy składać podania w żydowskiej Radzie Starszych.

Zabrania się żydom zasadniczo chodzenia po następujących ulicach: Adolf Hitler-Platz, Reichsstrasse, ul. Rwańska, Rathausplatz, ul. Malczewskiego, ul. Reja, ul. Mleczna.

Wykroczenia będą karane grzywną do 1000 zł., a w wypadku ściągalności aresztem do 3-ch miesięcy.

STADTHAUPTMANN
miasta Radomia
(-) KUJAT

Radom, dn. 3 kwietnia 1941 r.

השמדת 30 אלף יהודי קילץ

על-ידי הגרמנים-הנאצים ועוזריהם

אוסף דוקומנטרי

מאת:

טוביא פרידמן

ראש המכון לדוקומנטציה
חיפה, ת.ד. 4950

חדש אדר תשמ"ג, פברואר 1983

השמדת 30 אלף יהודי קילץ

על-ידי הגרמנים-הנאצים ועוזריהם

אוסף דוקומנטרי

מאת:

טוביא פרידמן

ראש המכון לדוקומנטציה
חיפה, ת.ד. 4950

חודש אדר תשמ"ג, פברואר 1983

Institute of Documentation
in Israel
for the Investigation of Nazi War Crimes
HAIFA, 31 Ben-Yehuda St.
P.O.B. 4950 Tel. 511192

הסכון לדוקומנטציה
בישראל
לחקר פעולות הפושעים הנאצים
חיפה, רח' בן-יהודה 31
ת.ד. 4950 טל. 511192

השמדת 30 אלף יהודי קילץ

ע"י הגרמנים-הנאצים

בשנת 1973 הטיל עלי פרופ' יהודה באואר, ראש המכון ליהדות זמנינו באוניברסיטה ירושלים, לערוך מחקר על שואת יהודי קהילת קילץ בתקופת שלטון הגרמנים הנאצים בעיר זו, כלומר מספטמבר 1939 עד ינואר 1945.

אחרי זמן מה הגשתי לפרופ' באואר עבודה סמינריונית זו. עתה בשנת 1983, מקץ 10 שנים, משכפל אני עבודה זו באמה עותקים, למען ארכיונים בישראל ולמען החוקרים המטפלים בעניני השואה. דומני שבצורה זו הנני מוסיף דפים נוספים להיסטוריה של שואת יהודי פולין.

בהזדמנות זו, עלי להודות למשטרת ישראל, המדור לחקר פעולות של הפושעים הנאציים, שאיפשרו לי להעתיק מסמכים מהתיקים של המשטרה שניהלה חקירה נגד רוצחים נאצים אשר פעלו בעיר קילץ (קעלץ) עיר מחוזית גדולה בפולין.

כמו כן, קיבלתי חומר דוקומנטרי מארכיון יד ושם ירושלים ומספריה שם וגם סיפורים מעדי ראיה יוצאי קהילת קילץ, שעברו את השואה על בשרם ותודתי נתונה להם.

אוסף דוקומנטרי זה, הנני מקדיש לילדי קהילת קילץ,
שניספו בתקופת השואה בגיטו קעלץ ובמחנה השמדה
טרבלינקה, בידי אנשי ה-ס"ס והגסטאפו באופן ברוטלי,
אכזרי וסדיסטי, כפי שברברים-גרמנים היו מסוגלים
לבצע רצח המוני זה, בילדי ישראל.

מאת: טוביא פרידמן
ראש המכון לדוקומנטציה
חיפה, ת.ד. 4950

חודש אדר תשמ"ג, פברואר 1983

ראשיתה של קילץ היהודית

ישיבת היהודים בקילץ היתה אסורה עד המרד הפולני השני, זאת אומרת עד שנת 1863. גם בזמנים, שבעיירות הסמוכות לקילץ, כמו פינטשוב, חמילניק, חנצ'ין היו קהילות יהודיות מפוארות, היתה קילץ ריקה מיהודים.

ההיסטוריה הפולנית מזכירה את ר.ובדה, כי בשנת 1535 נתן המלך זיגמונד הראשון פריביליגיה לתושבי קילץ, שעל פיה יש להם רשות לסגור את שערי העיר בפני היהודים. אחר כך בשנת 1761 חדש הבישוף של קראקוב את האסור, שהיה קיים מכבר.

בשנת 1832 אחרי אחרי ההתקוממות הפולנים הראשונה, השתדלו יהודים אצל השלטונות לבטל את האסור הקיים זה מאות בשנים לישיבתם בקילץ.

בשנת 1852 חיו בקילץ 101 יהודים ו-3,639 נוצרים. היהודים הללו היו קבלני הצבא הרוסי וחיילי הצאר ניקולאי הראשון.

מספר קטן זה של יהודים, לא הוו עוד קהילה מאורגנת; את הילודים היו רושמים בספרי הלידות של קהילת חנצ'ין ואת מתיהם היו קוברים בבית הקברות של חנצ'ין ובכלל בכל ענייני דת כגון נישואין וגרושין היו קשורים בקהילת חנצ'ין, העיירה הסמוכה ביותר לקילץ.

אחרי מרידת הפולנים בשנת 1863 ואחרי שיחרורם של האיכרים משעבודם לבעלי האחוזות, הותרה ליהודים הישיבה בקילץ.

(מחוך עמוד 11 שבספר קילץ)

אחרי התקוממות הפולנים השניה בשנת 1863 נשתנו התנאים בארץ "פולין" שלטון הבית המצומצם שהיה לפולנים עד כה, נלקח מהם לגמרי; גם השוויות המקומיות עברו לידי רוסים. אחוזות האצילים, שהשתתפו במרד, הוחרמו ונמסרו לגנרלים רוסים ואלה החכירו אותן ליהודים.

מהעת הזאת התחילו היהודים מתישבים בקילץ ללא הפרעה. וכעבור זמן מה התארגנה הקהילה היהודית.

בשנת 1868 התחילו לרשום שמות הילודים היהודים בספרי הלידות בקילץ. באותה שנה נפתח גם בית העלמין הקילצאי.

(מתוך העמודים 14 ו-15 ספר קילץ)

"קהילת קילץ בהתפתחותה"

אחרי מרידת הפולנים בצאר רוסיה וכשלונה, הופצה פולין בצבאות הרוסים בכל עיר ועיירה היה חונה חיל-מצב רוסי. גם בקילץ קבעו את מושבם שני גדודים של חיל רגל.

יחד עם הצבא הרוסי באו גם קבלנים יהודים, שהיו מספקים לצבא את האספנית שלו והיו גם קבלני בנין, שהיו בונים להם קסרקטין ובתי-חולים צבאיים, והם השתקעו בקילץ.

אחריהם באו יהודים בעלי זכויות מיוחדות, כגון חיילי הצאר ניקולאי הראשון ובידם זכיונות למכירת מלח, נפט וסיגריות וכדומה, וגם הם נוספו על הראשונים, ובך נוצר תא של קהילה יהודית במקום.

אל המתיישבים הראשונים התחילו מתלקטים יהודי הכפרים הסמוכים, וישוב היהודים בקילץ הלך וגדל.

ביחוד נתרבה מספר היהודים בעיר זו אחרי סלילת כסילת-הברזל וורשה-וינה. היהודים השתתפו בה כקבלנים, מספקי חמרי בנין וכו'.

גם השלטונות (הרוסיים העבירו לעיר זו את משרדיהם. קילץ הפכה להיות עיר הפלך ועיר המחוז.

קהילת קילץ נתעשרה בחומר וברוח. יחד עם אנשי-כלכלה באו גם אנשי-רוח; מלמדים, מורי הוראה ושאר כלי-קודש.

(מתוך עמוד 16 ספר קילץ)

גם בעלי מקצועות חופשיים, רופאים עורכי-דין, מצאו כאן כר נרחב לפרנסתם. גם בנקאים הופיעו בעיר זו ההולכת ומתפתחת. בנקים גדולים פתחו בקילץ סניפים. מנהליהם היו ברובם יהודים, כי גם לקוחותיהם של הבנקים היו אנשי מסחר ותעשיה יהודים.

ר' משה פפר, איש תרומות שעניני העדה היו קרובים ללבו ובנה בית-כנסת מפואר. אחרי פטירתו של רבה הראשון ר' טובי גוטמן הכהן ז'ל נקרא לכהן בקילץ הגאון הרב ר' משה נחום ירוסלומסקי ז"ל, שנתפרסם בחבוריו.

3/...

כשנתעוררה התנועה הציונית בעולם היהודי, לא עמד הישוב היהודי בקילץ מרחוק, אלא כאבר חי של גוף האומה השתתף בפעולות לשם תחיית העם במולדתו. קמה בקילץ אגודת-ציונים, שרכזה בקרבה את כל הכוחות הפעילים ששאפו לגלות פעולה תרבותית, חינוכית, חברתית ולאומית ושהיוו את סלתה ושמנה של הקהילה.

(מחוך עמוד 17 ספר קילץ)

הקהילה היתה צעירה ורעננה ועלולה להתרשם מכל מה שמתרחש בעולם הרחב. לכן לא נשארה אדישה גם לגבי תנועת הפועלים המהפכנית. קמו בה תאים של קבוצות פועלים שפעלו במחתרת נגד המשטר הפוליטי הקיים ונגד המשטר של מנצלים ומנוצלים.

ולבסוף משכה אליה קילץ גם אדמו"רים צדיקים וקבעו בה את מושבם. הקהילה נתקדשה ונתברכה בחצרות אדמו"רים שנהרו אליהם חסידים מהסביבה הקרובה והרחוקה.

והנה טבלה של גדול האוכלוסיה היהודית בקילץ: -

בשנת	1873	גרו	בקילץ	974 יהודים
"	1382	"	"	2659 "
"	1897	"	"	6399 "
"	1909	"	"	11,206 "
"	1921	"	"	15,530 "
"	1939	"	"	25,000 "

(מחוך עמוד 19 ספר קילץ)

" היהודים - חלוצי התעשיה "

קילץ התחילה מתפתחת מיום שנתנה רשות ליהודים לגור בה.

סביבות קילץ עשירות באוצרות הטבע. רוכסי הרים עשירים באבני גיר ובאבני שיש. ההרים הללו היו מכוסי יערות עבותים. בין הפולנים לא נמצא איש בעל יוזמה , שיגש לנצל את האוצרות הטמונים בקרקע.

בעלי האחוזות היו יושבים באחוזותיהם ומבלים ימיהם במשתאות ובשעשועים, בציד חיות ובדומה. האכרים היו משועבדים לפרוצים, בעלי אחוזות, משוללי רצון ויוזמה.

בעלי המעמד הבינוני, מרוכזים באגודות האומנים ב"צאכים" לא יצאו, מתחומם הצר ולא עסקו בתעשיה.

(עמ' 21 ספר קילץ)

החלוץ הראשון שהתחיל לנצל את אבני הסיד שבסביבת קילץ היה יהודי בשם יהודה אהרליך. הוא קנה הר בדרומה של קילץ מידי בעל אחוזה ובנה לו כבשן לשריפת אבני הגיר לסיד.

בהתחלה נעשתה עבודה זו באופן פרימיטיבי ובכל זאת יצא לסיד הקילצאי שם, ונתפרסם בכל פולין בטיבו ובאיכותו. בעליו הלכו וההעשרו.

הם פתחו את מפעלם, בנינים חדשים נוספו, כללו מסילת-ברזל כסעיף לקוו הראשי. קרונות סיד עברו בה ומם מענו את הסיד לקרונות רכבת-משא שהובילה את חומר-בנין זה לכל קצווי המדינה.

אבי המפעל היה יהודי אדוק; שבשבתות היה מתפלל בבית המדרש ולבש בגדי משי כאחד החסידים אולם העושר שהיה הולך ורב, הסיר את לבו לאט לאט מעניני דת. בניו שקבלו השכלה גבוהה התרחקו מעניני היהודים. זרם ההתבוללות שתקף בתקופה זו חוגים ידועים מבין עשירי העם, ששש סחף גם אותם.

(עמ' 21 ספר קילץ)

5/...

יהודי שני בשם אברהם זאגייסקי קנה הר שומם אצל פריץ פולני ובעבור זמן קצר אחרי הקניה נתגלו בו אבני גיר. זאגייסקי הקים תנורים למשרפות-סיד. מספר הפועלים שהיו עסוקים בעבודה זו הלך וגדל והגיע לשש מאות.

בתעשיית אבן וסיד, לבנים ואריחים עסקו גם משפחות יהודיות אחרות. תעשיה זו העשירה את בעליה והיתה אחד מיסודות הכלכלה של יהודי קילץ.

ענף כלכלה שני חשוב ליהודי המקום היו מפעלי העץ שהיהודים הקימו בסביבות העיר. הרי קילץ היו מכוסים יערות עבותים. יערות אורן, אלון תאשור ולבנה, היו מקיפים את מקומות הישוב שבסביבותיה וחכו לבואם של יהודים שהתחילו מנצלים את העושר הסבעי הזה.

סוחרים אילי הכסף, היו קונים חלקות יער מבעלי האחוזות , מקימים מנסרות למאות והיו מעבדים את גלמי העץ לקרשים, לאדנים, לקורות ולעמודים והיו שולחים אותם ברכבות למדינות קרובות ורחוקות.

יצוא העץ הגולמי היה בידי היהודים, במפעלי העץ היו עסוקים מאות ואלפי פועלים, הרכבת הובילה סחורה זו לשפת הים הבלטי ושם נטענה על אניות שהפליגו עם סחורות-יצוא אלה לאנגליה ולצרפת.

לענף כלכלה זה שייכת גם העשיית הרהיטים שהתפתחה בקילץ ובסביבה. תעשיה זו סיפקה עבודה לנגרים.

גם תעשיית העור נמצאה בידי היהודים. בורסקאים יהודים היו מעבדים עורות הבורסקאים הקילצאים הופצה בכל המדינה.

(עמ' 22-23 ספר קילץ)

תעשיית הנעליים הטביעה את חותמה על קילץ, שמה נתפרסם בכל המדינה, כעיר המייצרת נעליים. ענף תעשיתי זה היה בידי היהודים שפיתחוהו עד לדרגה עליונה.

בתוצרת יציקת ברזל וכלי אומל עסקו החרשתנים יהודיים.

הודות לתעשיה שפתחו היהודים בקילץ, נתרבתה בה האוכלוסיה של יהודים ונוצרים. בשנה 1918 כאשר פולין קמה למדינה עצמאית, היתה קילץ מרכז-שלטון המחוז לשטח שמספר תושביו הגיע קרוב לשלושת מיליון נפש, ותעשיית העיר היתה מספקת להם את תוצרתה.

(עמ' 24 - 26 ספר קלץ)

" מעמד הסוחרים בקילץ "

היהודי בהסתפקו במועט, היה מוכר את סחורתו בזול, ברווח פעוט. עיקר השתדלותו של הסוחר היהודי היתה להגדיל את מחזור הסחורה שלו. היה נותן אמון גם לעני שבעניים. סיסמתו היתה: - "אין לך אדם, שאין לו שעה; אם לא ישלם היום ישלם מחר." הסוחר היהודי היה נותן אשראי לכל איש ואיש.

כאשר התגברה האנטישמיות בארץ והיתה שאיפה חזקה בין האנטישמיים לנשל את היהודים מעמדותיהם הכלכליות בדגלם בסיסמא: - "בני עמך קודמים לבני עם זר" והיו מסיפים מבמות כנסיותיהם ובבתי המחוקקים שלהם להחרים את היהודי. לא לקנות ולא למכור לו דבר עד שיהיה מוכרח מחוסר פרנסה לעקור את רגליו מן הארץ ואז יירש החושב העיקרי את עמדתו הכלכלית.

(עמ' 26, 27 ספר קילץ)

הסוחר היהודי, כשאר יהודי גלות, היה רגיל לשאת עלבונות, מכות ונזקים - והמשיך בקיומו. בין יהודי גלות נוצרה פילוסופית-החיים, שהיתה אומרת לו "שום תופעה אינה מתמידה בעולם, היא מופיעה, ממשיכה איזה זמן בקיומה - ולבסוף היא נעלמת מאופק-החיים." היהודי צריך, איפוא, להתאזר בסבלנות עקשנית ולחכות לזמנים טובים יותר להחזיק בעצת הנביא "חב כמעט רגע עד יעבור זעם".

הסוחרים היהודיים היו אופטימיים במידי ותרה, גם בעתים רעות לא נפלו ברוחם. אינסטינקט החיים היה חזק מאוד אצלם.

" גמילות חסד "

סוחר לא השיב את פני חברו ריקם, בבקשו ממנו "גמילת חסד" הוא ידע, כי מחר יבקש הוא ממנו טובה ולא ימצא אוזן אטומה.

גמלות חסד זו הביאה ברכה רבה לסוחרים הכנים, שלא חשבו על פשיטת רגל ולא רצו לשלם ריבית בבנקים מהלוואה קטנה או גדולה. הריבית, ידעו, מערערת את מצבם של סוחרים גדולים או קטנים.

(מתוך עמ' 33 ספר קילץ)

7/...

" בעלי המלאכה "

הקהילה היהודית היתה חסרת מסורת, עד המאה העשרים. התנועות הכבירות שקמו בתוך הציבור היהודי מבפנים וגם מחוצה לו, העלו את היסוד הפרודוקטיבי בכלל ואת בעל המלאכה היהודי בפרט משפלותו החמרית והרוחנית.

מקצועות אחדים של מלאכה היו בלי יוצא מן הכלל בידי היהודים. מקצוע ההלבשה, החייטות והכובענות החזיקו היהודים בידיהם. בשנים שלפני המלחמה העולמית השניה יסדו הפולנים קואופרטיב של חייטים נוצרים. הביאו ממקומות אחרים קבוצות חייטים ציידו אותם באריגי צמר ובמכונות-תפירה, שכרו להם בית-מלאכה מרווח והוציאו כרוזים, כי נפתח בקילץ ע"י חייטים נוצרים מומחים, מדופלמים קואופרטיב.

בהתחלה פנו אליהם בהזמנותיהם נוצרים בעיקר פקידי הממשלה אך חזרו לחייט יהודי.

(עמ' 34 ספר קילץ)

" אגודת הציונים הראשונה בקילץ "

אגודת הציונים שנוסדה בקילץ בשנת 1900 רכזה בקרבה את כל אלה, שהיו חדורים אידיאה אחת, שאיפה אחת - לרומם את המוני היהודים משפלותם החומרית והרוחנית. רובם חדורי הרעיון הלאומי, שאפו להתחדשות העם במולדתו העתיקה בא"י.

ראש אגודת הציונים ומיסדה היה ד"ר פרלמן.

(עמ' 57 ספר קילץ)

אין זה תפקידי בעבודה זו לכתוב על בעלי מקצועות חופשיים, על רופאים ועורכי-דין, על אגודות שונות ועל מוסדות חינוך, תרבות והשכלה, על מוסדות צדקה וחסד, על מושב זקנים ובית יתומים, על בתי חולים, על רבנים ובתי כנסת.

על מפלגות, תנועות וארגונים שונים, על המזרחי על השומר הצעיר בקילץ, על מפלגת פועלי ציון, על התנועה הרביזיוניסטית, ואגודת ישראל.

8/...

על ארגונים כלכליים וחברתיים, התאחדות בעלי מלאכה וכו', על איגוד הסוחרים והבנקים.

על רבנים אדמו"רים ולמדנים בקילץ, ועל חברה קדישה.

על פרנסים נדבנים ואישי ציבור.

על ראשי הקהילות לפני המלחמה ועל חברי מועצת העיריה היהודים.

על סופרים ואנשי מדע, על אומנים עממיים, על דמויות וטיפוסים בעיר.

אותנו מעניינת עתה הנושא החיים הפנימיים בגיטו קילץ בתקופת הנאצים, איך חיו שם יהודים, איך הם חשבו בזמן מצוקתם עד לרגע האחרון, ומה הם ציוו עלינו לעשות על מנת שלא נשכח אותם ואת הלקח על שואת יהודי קילץ.

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

תיק משטרת ישראל תל-אביב

המחלקה לחקר פעולות הפושעים הנאצים.

תיק קילץ

הנאשם: אריך וולשלגר ס.ס. האופטשטורמפירר, אוברלויטננט במשטרה שוצפוליציי. עד למעצרו אחרי המלחמה היה במשטרת מערב-גרמניה.

להלן תמצית מהדו"ח הסופי שהוגש ע"י התביעה הכללית בלודביגסבורג ב-20 בנובמבר 1964 ע"י התובע בלנק. (הדו"ח משתרע על פני חמישים עמוד בגרמנית).

מתוך עמוד 1:

ב-20 למרס 1940 היו בעיר קילץ 81551[1] נפש וב-1 במרס 1943 לאחר השמדת היהודים היו 65950 נפש[2].

עמוד 2:

כבר בשנת 1947 פתחה התביעה הכללית בהמבורג תיק פלילי נגד סמל ראשון של הגסטפו אלפרד המפל, וב-1950 נגד הרברט ביאלהורן. באותה שנה (1950) נפתח תיק ראש המשטרה (שוצפוליציי) האנס גאייר. נאמר שהוא מת ב-9 בספטמבר 1948 וב-12 בדצמבר 1950 נסגר התיק.

בשנת 1958 פתחה התביעה הכללית בעיר דרמשטט תיק פלילי נגד קומיסר וראש הגסטפו בקילץ ס.ס. האופטשטורמפירר ארנסט קרל תומאס. היות ולא נמצא האיש הפסיקו את הליכי התביעה.

עמוד 3:

בעיר ברמן שוב דרשה התביעה לעסוק בתיק של תומאס אשר ניהל את השמדת יהודי קילץ באוגוסט 1942 אך לדאבוננו לא נמצאו תומאס וגאייר עד היום הזה.

התובע בלנק מנסה לתת תמונה על הפשעים שבוצעו נגד יהודי קילץ.

עמוד 4:

נחקרו עדים גרמנים שעבדו בגנרל גוברנמנט בפולין במיוחד בקילץ. לצערנו הרב לא זו בלבד שאותם פקידים אשר שרתו בתקופת הנאצים ב"גנרל גורנמנט" מכחישים הכל, אלא מוליכים שולל את החוקרים על מנת להרוס את החקירה הכללית לקראת המשפט הפלילי. מדובר על עד גרמני חשוב בשם ציפל, אשר פעל משנת 1940 עד אפריל 1943 בבית המשפט המיוחד בקילץ ("זונדרגריכט"). ציפל שהכיר מקרוב את האופטמן גאייר מפקד השוצפוליציי טוען שאין לו כל מושג בכל הנוגע לפרשת השמדת יהודי קילץ.

---

1. לפי הספר של קונרד טרילטש "הגנרל גוברנמנט" אשר יצא לאור בהוצאת בשנת 1942 עמ' 285

2.

עמוד 5:

התובע בלנק מדגיש בדין וחשבון שיש לקחת בחשבון שהעדים היהודים המופיעים למסור עדות בפני נושאי משרות גרמניים, הינם בעלי חששות ויש להם מעצורים פנימיים ולכן אינם מדברים בחופשיות. בקשר לאנשים שפעלו כצוות במשרדים גרמניים; בקילץ הגענו לאנשים כדלקמן.

~~עמוד 6~~:

שוצפוליציי קומאנדו שהאופטמאן גאייר עמד בראשם מנו 32 איש מהם היו 14 יוצאי אוסטריה. משרד הבטחון הגרמני (זיכרהייט פוליציי) גסטאפו מחלקה 4 קריפו מחלקה 5 ו-ס.ד.

מפקד הגסטאפו הראשון משנת 1939 עד שנת 1941 היה אגארס אמיל (מת בשנת 1948) אשר דרגתו היתה ס.ס. אוברשטורמפירר.

מפקד הגסטאפו השני היה ארנסט תומאס משנת 1941 עד שנת 1943, דרגתו היתה ס.ס. האופטשטורמפירר.

השלישי שכיהן בתפקיד מפקד הגסטאפו היה קארל אסיג משנת 1943 עד 1945 בדרגת האופטשטורמפירר. (עתה הוא עומד למשפט).

הצוות שפעל בקלץ במסגרת הס.ס. הגסטאפו והקריפו כלל ארבעים ושניים איש. ביניהם היה הממונה על המחלקה היהודית בגסטאפו בשם אלפרד האמפל (אשר נפטר בשנת 1953).

מפקד המשטרה (ג'נדרמריה) אשר היה מופקד על בטחון הכפריים בסביבה היה האופטמן מאיר גרולץ.

רשום בזה שמותיהם של שישה עשר איש אשר שרתו בג'נדרמיה. ידוע על יחידה מיוחדת של האורדנונגספוליציי אשר שכנה במחנה בקילץ והשתייכה לפלוגת המשטרה 315. ידועים שמותיהם של שנים ששרתו ביחידה זו.

במשרדו של מושל העיר ושל מושל נפת קלץ האנס דרקסל (מת בדרזדן 1946) ידועים שמות של עשרים איש שהחשובים מביניהם היו:

קורט בילסקי הממונה על הרכוש היהודי (בתי חרושת חנויות בתים) שהעבר לידי גרמנים.

ד"ר פריץ בינהר שהיה הרופא הראשי בקילץ וסביבותיה ונתן הוראות לתת זריקות המתנה לחולים שלא יכלו להתיצב לגרוש.

יוסף קאלואט אשר היה הממונה על הכלכלה בקילץ.

מלשכת העבודה הגרמנית ידועים שמותיהם של עשרה אנשים. בראש לשכת העבודה בקילץ עמד הרברט ריכסשטין.

הינריך קלי היה הממונה על כל המנהלים אשר ריכזו וניהלו את הרכוש היהודי בידיהם.

השופטים הגרמנים בקילץ היו:

גאורג קרמר, זולטמן פאול (שופט בבית משפט מיוחד זונדרגריכט)

אלברכט ציפר (תובע בבית משפט מיוחד)

מחלקה מקומית של הוורמכט בקילץ שבראשה עמד האופטמן ארין פרטר בין השנים 1941 ו-1944.

בבית התרושת לנשק האסאג-וורקה ידועים שמותיהם של שישה אנשים:
אכסל שליכט מנהל בית ההרשת שהיה בדרגת ס.ס. אוברשטורמפירר.
נוסף לזה היו בתי חרושת חיוביים שיצרו נשק לצבא.
ביח"ר לוידוויגסהיטה שמנהליו היו אלפרד הרשט ו-פוס.
במשפט נגד הפושעים מופיעים עדים יהודים מכל העולם ניצולי קילץ, בסך הכל נחקרו חמשים ושלושה עדים. שבעים עדים מועמדים לחקירה.

עמוד 30:

בלנק מתאר את השלבים בתהליך חיסול יהודי קילץ.
1. השמדת יהודי קילץ, החלה עם הקמת הגטו היהודי - גטו אשר נוסד לפי פקודת השטדטהאופטמן דרקסל ב-31 במארס 1941 על סמך פקודה מתאריך 13 ספטמבר 1940 שהוציא הגנרל גוברנמנט על פי צו מאת אדולף היטלר מתאריך 12 אוקטובר 1939.

עמוד 31:

בסעיף 3 של הפקודה הנ"ל נאמר שלשטדטהאופטמן סמכות לקבוע מה רשאים היהודים לקחת עמם לגטו ומה חייבים הם להשאיר.
לפי סעיף 5 נאמר שהפקודה נכנסת לתוקף ב-1 אוקטובר 1940. על הפקודה חתום בשם הפירר הגנרל גוברנמנט האנס פרנק.
לפי הפקודה השגיה ב-29 אפריל 1941 שהוציא פרנק כדי לצמצם את היהודים באזור מיוחד מאיימים בעונשים על מי שלא יכנס לגטו.
בסעיף 3 נאמר שכל המער פקודה זו יוטל עליו קנס בסך 10,000 זלוטי וכן עונש מאסר. הפקודה השלישית שהוצאה ע"י האנס פרנק ב-15 אוקטובר 1941 היתה חריפה יותר. בסעיף 4(ב) נאמר:
"יהודים שיעזבו את מקום מגוריהם ללא רשיון יוצאו להורג. אותו עונש צפוי לעוזרים ליהודים או המסתירים יהודים. אלה יועמדו בפני בית דין מיוחד אשר יפסוק דינם".
הפקודה הוצאה בוורשה בתאריך 15 אוקטובר 1941 (15.10.41).

עמוד 34:

מושל העיר והנפה הוא הנציג של הגוברנר בפני האזור בו הוא מכהן בתפקיד ולכן הוא רשאי להוציא פקודות בשם הגנרל-גוברנר.
בתחילת 1942 הועברו השלטון והכח מידי הגוברנר והשטדטהאופטמן לידי הס.ס. והפוליצייפורר.

עמוד 35:

אחרי משלוח יהודי ראנום (עיר המחוז) להשמדה ב-5-4 אוגוסט 1942 וכן ב-19-17 אוגוסט אותה שנה הוחל למחרת היום (ב-20 אוגוסט 1942) בגירוש יהודי קילץ להשמדה.

עמוד 35 (המשך):

לפי ההשואה עם מחוזות אחרים בגנרל גוברנמנט מתקבל שהאקציה במחוז האדום החלה כמה חודשים מאוחר יותר. האיחור נובע מהקשיים של הטרנספורטים (קשיי תחבורה).

עמוד 36:

היתה ישיבת עבודה בקראקוב שהשתתפו בה נציגים של המשטרה, ז"א משרד הבטחון הנאצי ופקידים בכירים של הממשל (מושלי המחוזות). דובר אז על דרך להשמדת היהודים באזורם. בשם מחוז ראדום השתתף סגנו של הגוברנר בשם אוסוואלד (עתה ציר בלאנדראט בפרייבורג) אשר הביע דעתו על המצב בדיסטריקט ראדום.

דובר על האיחור בביצוע האקציות ושילוח היהודים למחנות ההשמדה מדיסטריקט ראדום. היה צפוי לשלוח אותם למחנות השמדה בלזיץ במחוז לובלין, אולם נתברר שהדבר בלתי אפשרי ולכן הוחלט לשלוח אותם למחנה ההשמדה טרבלינקה (אשר החל לפעול מ-22.7.42) כמו בכל המחוזות של הגנרל גוברנמנט כך גם בראדום היה חיסול היהודים נתון בידי הס.ס. ופוליצייפירר. זה האחרון הקים קומנדו של שנים עשר איש ממשרד הבטחון (זיכרהייט פוליצי) שבראשו עמד ס.ס. האופטשטורמפירר פויכט מגסטאפו ראדום. פויכט היה הממונה על המחלקה היהודית (מחלקתו של אייכמן) בדיסטריקט ראדום והיה כפוף למרותו של הס.ס. ופוליצייפירר של ראדום בשם ד"ר בחשר.

פויכט ואנשיו היו הקומאנדו אשר ניהל את גירוש היהודים ממחוז ראדום למחנות ההשמדה.

עמוד 37:

לרשות הקומנדו של פויכט עמדה פלוגה של האורדנונגספוליצי ופלוגה של מתנדבים רוסיים (אוקראינים מהארמיה של גנרל ולאסוב אשר ערקו לצד הנאצי ולחמו נגד הסובייטים). תפקידו של פויכט היה לבוא לישיבה "איינזטסבעשפרכונג" כשהשתתפו בה מושל הנפה, מושל העיר, מפקדי הז'נדרמיה והשוצפוליצי. הישיבה התקיימה שבועות מספר לפני גירוש יהודי קילץ. גירוש יהודי קילץ היה בתחום סמכותו של פויכט שישב במטה הגסטאפו בראדום והיה ממונה על ענייני היהודים.

לזונדרקומנדו זה אשר היה צריך לנהל את הגירוש לא היה די כוח לבצע את המשימה, לכן הובאו למטרה זו כל יחידות המשטרה המקומית על מנת לבצע גירוש והעמסת היהודים על הרכבות.

יש להניח שמנהל משרד הבטחון ומפקד המשטרה בקילץ הם שהיו אחראים על ניהול פעולת הגירוש. פויכט עצמו נתן להם הדרכה ועצות וזאת מכיוון שלמפקדים המקומיים היה ידע רב במקום והיו בקיאים בשטח ובתושבים.

במחוז ראדום היו הרבה ערים ועיירות כך שלזונדרקומנדו של פויכט לא היה בזמן הכח והאפשרות לבצע את כל הגירושים ממחוז ראדום ולכן עשו זאת המפקדים המקומיים של הגסטאפו והשוצפוליצ'י.

פ ר ק ר ב י ע י

עמוד 38:

על השמדת יהודי קילץ הגענו למסקנות כדלקמן:

1. האקציה נגד היהודים אשר חזרו מברית המועצות. יהודים שנמלטו בספטמבר 1939 לאיזור הכיבוש הסובייטי חזרו בשנת 1940 לקילץ. אותם היהודים שחזרו ונתפסו ע"י כוחות הבטחון הנאצי נורו למוות. (ידוע על שמונה עשר איש שנורו למוות). על האקציה הזו נודע כבר במשפט הפלילי בעיר בוכום נגד הפושע-הנאצי אופערמן. (העדים החליפו את האקציה הזו באקציה נגד הקומוניסטים שבוצעה ב-28 באפריל 1942 שדובר עליה במשפט בעיר דארמשטאט נגד הפושע הנאצי גרעיסר.

עמוד 38:

2. אקציה נגד הקומוניסטים ב-28 באפריל 1942.
אין עדיין עדים שאפשר על פיהם לבסס את כל מהלך האקציה נגד הקומוניסטים. עדים יהודים חושבים שהאקציה נערכה ב-26 באפריל 1942 וחשוב קומוניסטי יהודי בשם רייזמן נורה באותו יום.

עמוד 39:

3. הגירוש הראשון של יהודי קילץ בוצע ביום חמישי 20 באוגוסט 1942, הגירוש השני ביום שבת ה-22 באוגוסט והגירוש השלישי ב-24 באוגוסט 1942. בכל אחד מהימים הנזכרים נשלחו 6.000 יהודים למחנה ההשמדה טרבלינקה.
הסלקציות (בחירת האנשים מי לחיים ומי למוות) התנהלו ע"י מפקד הגסטאפו טומאס ומפקד השוצ-פוליצ'י גאייר. כל היחידות המשטרתיות מחוץ לצבא (ווהרמאכט) נטלו חלק באקציות.

נאמר שפויכט נטל חלק והיה נוכח בעת הגירוש מקילץ, מלבדו נזכרו גם כן קצינים שהיו פעילים כמו וואלשלגר, רומפל, ביסינג, האמפל, תומאלה והיינריש. בקילץ לא שלחו את הזקנים לטרבלינקהאלא ירו בהם במקום. וזאת בניגוד למה שנעשה בטומאשו ב-מאזוביצק. על הריגת יהודי קילץ יש כמה סברות, האחת אומרת שנורו כ-4000 איש בעוד שאחרים מונים כמה מאות.

עמוד 40:

על הריגת היהודים במקום בשעת האקציות ב-20 עד 24 באוגוסט 1942 קיבלנו ידע מסויים. ב-20 באוגוסט או ב-21 באוגוסט קיבלו החולים היהודיים זריקות ההמתה. אלה שלא מתו מהר נדקרו בליבם למוות. מירשם זריקות

ההמתה־צ'יתן ע"י ד"ר ברינער (גרמני נאצי). ישנם עדים הטוענים שקרוב ל־900 חולים הומתו בבית החולים מתוך כאלף ומאתיים שנמצאו בו. על כך מעידה העדה גב' סערווטניק ששירתה כאחות בבית החולים.

ב־24 באוגוסט 1942 נורו למוות כל היהודים שישבו בבית הסוהר שבגטו. גם ילדי בית היתומים נהרגו באותו יום. לפי השמועות הושלכו מהקומה השניה לרחוב. שמותיהם של מבצעי הפשע עדיין לא ידועים.

עמוד 41:

מפקד המשטרה היהודית בגטו (אורדנונגס־דינסט) מר שינדלר נורה ע"י איש הגסטאפו הייניש בשעת הגירוש הגדול.

עמוד 42:

"פרק 4 ההריגות בגטו הקטן"

אלו שנשארו מהמיון (הסלקציה של 1942 אוגוסט 24־20) בין 1700 ל־2000 נפש מתוך 20.000 יהודים. עובדים ועובדות יהודיים, הוכנסו לגטו הקודם שהוקטן מאוד וצומצם לאחר האקציה השלישית ב־24.8.42 פעולה זו נעשתה בהשגחתו של הנאצם וואלשלגר שהיה סגן מפקד השוצפוליצי בקילץ.

עמוד 43:

ראש היודנ־ראט היה אז הרמן לוי. באביב 1943 הובאה משפחת לוי לבית העלמין בקילץ ונורתה למוות. באותו זמן נרצחו הרופאים היהודים בבית הקברות. שתי הפעולות הללו בוצעו בפקודתו של וואלשלגר.

חלק מהנשארים בגטו הקטן עסקו באיסוף הרכוש שנותר מהגטו הגדול. פעולה זו נעשתה בהשגחת וואלשלגר והממונה על הרכוש בשם וירץ. הרכוש נשלח לגרמניה.

"פרק 5 הגירוש השני מקילץ סוף מאי 1943"

אלף היהודים הועברו בגירוש השני בסוף מאי או תחילת יוני 1943 למחנות העבודה. 1. בליז'ין. 2. סקארז'יסקו. 3. פיונקי. 4. סטארחוביץ. יתר היהודים הועברו לקסרקטין בשטח בית החרושת הצבאי לצרכי מלחמה ב־לודביגס־הוטה.

באקציה אחרונה זו נרצחו כארבעים ילדים (בני שוטרים ובעלי מלאכה מעולים אשר עבדו למען הגרמנים) בשטח בית העלמין בקילץ. רצח זה בוצע ע"י גאייר וולאשלגר.

בשנת 1943 הוחלף טומאס ע"י מפקד הגסטאפו עסיג אשר השתתף בכל האקציות של שנת 1943.

עמוד 47:

פרק 7

בפרק זה מתייחס התובע סלודביגסבורג לאשיותו של גאייר, קיים חשד שהוא נמצא אי-שם בחיים. אותם דברים נאמרו לגבי תומאס מפקד הגסטאפו, לא ידוע אם אכן מת. תיקם של השניים עדיין לא נסגר.

עמוד 49-50:

בעמודים אלה מתייחס התובע ליתר הפושעים הנאצים. בסופו של דבר, אין התביעה סלודביגסבורג יכולה לקבוע כמה יהודים נהרגו ע"י הנאצים בקילץ עצמה מספטמבר 1939 ועד לינואר 1945.
התיק הפלילי הועבר לבית המשפט בדארמשטאט נגד ארבעה פושעים נאציים שהועמדו לדין: וואלשלגר; בלהורן, שייפעלע, עסיג.

תורגם מגרמנית לעברית
ע"י טוביה פרידמן.

Tabela II

KIELCE – MIASTO

LICZBA ŻYDÓW					
Przed 1.IX.1939 r.	1940 r.	1941 r.	1942 r.	1943 r.	1944 r.
18.000[1]	ok. 26.000[2]	ok. 27.000[3]	przed 20.VIII.- ok. 27.000[4] po 24.VIII.- ok. 2.000[5]	V - ok. 1.000[6] VI - ok. 500[6]	VII - ok. 500[7]

Tabela IIa

KIELCE – MIASTO

WYSIEDLENIA I ZAGŁADA		
1942 r.	1943 r.	1944 r.
20.VIII – ok. 7.000[8] 22.VIII – ok. 7.000[8] 24.VIII – ok. 7.000[8] do Treblinki	I – 150[9] do Starachowic IV – ok. 50[10] V – 120[11] do Skarżyska 31.V – ok. 500[12] do Pionek, Bliżyna i Starachowic 31.V – ok. 45[12] (dzieci)	VIII – ok. 500[13] do Trzebini, Oświęcimia i Buchenwaldu

6/a

Nr 48

31 marca 1941. Kielce. — Rozporządzenie starosty m. Kielce, Drechsla, o utworzeniu getta.

Verordnung über die Bildung eines jüdischen Wohnviertels in der Stadt Kielce.

1) Das jüdische Wohnviertel der Stadt Kielce umfasst die in der Anlage dieser Verordnung aufgeführten Wohngrundstücke.

2) In diesem jüdischen Wohnviertel haben sämtliche in der Stadt Kielce ansässige Juden zu wohnen. Ausserhalb dieses Wohnviertels ist Juden der Aufenthalt verboten.

3) Die innerhalb des jüdischen Wohnviertels wohnenden Polen haben ihre Wohnungen bis zur Donnerstag den 3. April mittags 12 Uhr nach ausserhalb dieses Wohnviertels zu verlegen. Wohnungen werden durch das städtische Wohnungsamt nachgewiesen.
Nichtjuden, die bis zu diesem Termin ihre Wohnungen im jüdischen Wohnbezirk nicht verlassen haben, werden zwangsweise ausgesiedelt und dürfen bei dieser zwangsweisen Aussiedlung Einrichtungsgegenstände, Warenvorräte usw. nicht mit in ihre neue Wohnung überführen.

4) Die noch ausserhalb des jüdischen Wohnviertels wohnenden Juden haben ihre Wohnungen bis zum Sonntag den 5. April mittags 12 Uhr in den jüdischen Wohnbezirk zu verlegen.
Wohnungen im jüdischen Wohnviertel werden durch das Quartieramt des Aeltestenrates zugeteilt. Einrichtungsgegenstände und die zum persönlichen Gebrauch bestimmten Sachen sowie Geschäftseinrichtungen und ordnungsgemäss erworbene Warenvorräte können dabei mitgenommen werden.

5) Juden, die ihre Wohnungen innerhalb der gesetzten Frist nicht in den jüdischen Wohnbezirk verlegt haben, werden zwangsweise aus der Stadt Kielce ausgesiedelt. Es dürfen bei dieser zwangsweisen Aussiedlung Einrichtungsgegenstände, Warenvorräte usw. nicht mitgenommen werden.

6) Handelsgeschäfte, Werkstätten und andere Unternehmungen von Juden, die ausserhalb des jüdischen Wohnviertels liegen, müssen mit dem jüdischen Wohnviertel umgesiedelt werden, es sei denn, dass sie unter Kommandoverwaltung stehen. Treuhänderverwaltete Betriebe können von der Umsiedlung verschont.
Innerhalb des jüdischen Wohnviertels liegende nichtjüdische Betriebe sind aus dem jüdischen Wohnviertel auszusiedeln.

6/2

7) Nichtjuden ist es untersagt, Juden Unterkunft zu gewähren. Bei Verstössen werden die Wohnungen der Nichtjuden zwangsweise eingezogen.

8) Dem jüdischen Aeltestenrat sind von den Juden, dem polnischen Wohnungsamt von den Nichtjuden alle im Verlauf dieser Umsiedlungsaktion geräumten Wohnungen umgehend zu melden.

9) Das durch diese Verordnung gebildete jüdische Wohnviertel ist insoweit als offenes jüdisches Wohnviertel zu betrachten, als der Zutritt zu ihm Nichtjuden nicht grundsätzlich verboten ist.

10) Den Juden ist das Verlassen dieses Wohnviertels zu geschäftlichen oder sonstigen Zwecken nur gestattet, wenn sie sich im Besitze eines mit Lichtbild versehenen Passierausweises meiner Dienststelle befinden. Diese Ausweise sind unter ausführlicher Begründung und Beifügung von 2 Lichtbildern über den Aeltestenrat bei meiner Dienststelle zu beantragen.

11) In nichtjüdischen Betrieben ausserhalb des jüdischen Wohnviertels beschäftigte Juden erhalten Ausweise zum geschlossenen An-und Ausmarsch aus ihrem Wohnviertel an ihre Arbeitsstätten.

12) Betreten und Aufenthalt auf der Radomer -Petrikauer- und Bodzentynerstrasse ist Juden verboten.

13) Die ordnungsmässige Bildung des jüdischen Wohnviertels, die Aufrechterhaltung der Ordnung, die Durchführung der notwendigen, insbesondere der sanitären und sozialen Einrichtungen hat der Aeltestenrat der Juden der Stadt Kielce zu besorgen. Er haftet mir für die reibungslose Durchführung aller notwendigen Massnahmen.

14) Die Nichtbefolgung dieser und im Zuge dieser Anordnung noch weiter ergehender Anordnungen und Durchführungsbestimmungen werden rücksichtslos und schärfstens verfolgt und bestraft, wobei Vermögenswerte eingezogen werden.

Der Stadthauptmann
Drechsel

AZIH. Odp. des niem. Nr 38.

Rozporządzenie o utworzeniu żydowskiej dzielnicy mieszkaniowej w mieście [illegible]

1. Żydowska dzielnica mieszkaniowa m. Kielce obejmuje [illegible] w załączniku do niniejszego rozporządzenia tereny mieszkań.
2. W tej żydowskiej dzielnicy mieszkaniowej winni [illegible] wszyscy Żydzi mieszkańcy m. Kielce. Kto żyt poza tą dzielnicą mieszkaniową jest Żydom wzbroniony.
3. Polacy mieszkający w żydowskiej dzielnicy mieszkaniowej, winni przenieść się poza tę dzielnicę mieszkaniową do czwartku [illegible], 12-ej w południe. Miejski Urząd Mieszkaniowy wyznaczy mieszkania.
Nie-Żydzi, którzy do tego terminu nie opuszczą swych mieszkań w żydowskiej dzielnicy mieszkaniowej, zostaną przymusowo wysiedleni i podczas przymuso-

השמדת יהודי קילצה וריזסר של צבא המחתרת הפולנית ליהודים

— עדותו של ב.ז.ק. —

כשפרצה המלחמה הייתי תלמיד כתה שלישית של גמנסיה בקילצה. דודי נחמיה, שהגרמנים חיפשוהו על היותו בשיא הליגה האנטי-היטלרית, הסתתר בתחילה בקילצה ואחר כך בוורשה, אצל שיפר. אמנם הועמד לרשותו אשיון עליה לארץ ישראל, אולם, לא הספיק להכין את כל הניירות לפני פרוץ המלחמה עם איטליה. בסוף שנת 1940 או בראשית 1941 חזר לקילצה. בעיר השתוללה אז מגפתהטיפוס ודודתי אירגנה בית חולים בכספי ה"ג'וינט".

בשנת 1940/41 התחיל היחס ליהודים הולך ומחמיר. מזמן לשמן היו מטילים עליהם קנסות, לוקחים מהם בני-ערובה, מסלקים אותם מבתיהם הדוריים ומרחובות ראשיים ומרחיקים אותם מהחיים הכלכליים וכן חוטפים רבים לעבודות. מועצת הזקנים התנדבה להעמיד פועלים אולם נתקלה בסירוב. לעבודות קבועות, שהצריכו מומחיות, היו הגרמנים לוקחים פועלים מה"יודנראט" לעומת זאת לעבודות פשוטות היו חוטפים אנשים ברחובות. אל בעלי מלאכה מומחים התיחסו לא רע. הוורמכט בכלל לא נהג רע כלפי פועלים יהודים, אולם אנשי ס.ס., היכום והיו גם מסיתים בהם כלבים. מעשי רצח לא אירעו אז. כאשר ביום חורף אחד של 1940 התנפל ההמון הפולני על היהודים והתחיל משליך בהם כדורי שלג שלתוכם הוכנסו אבנים, הופיעו אנשי הגיסטאפו, עצרו מתנפלים אחדים וההמון התפזר.

עוד קודם לכן הונהגה ענידת הסרטים, שחייבה את כל היהודים מגיל 14 ומעלה. הגיטו הוקם בהדרגה בשנת 1941. בתחילה הרחיקו את היהודים מהרחובות הראשיים, אחר כך ריכזום ברובע מיוחד, שהתושבים הפולנים פונו ממנו, אחר כך הכריזו על "ששת מיוחד" ("זונדיר-געביט") ששם התרכזו כל היהודים, למרות העובדה שמקרים של מחלות הטיפוס היו יותר שכיחים ברובע הנוצרים. זו היתה הקדמה לסגירת הגיטו, שנתקיימה באפריל 1941.

האקציה הראשונה נערכה ב-18 לאוגוסט 1942, לאחר האקציה בלובלין, וארשה וראדום. ערב לפניה השתדלו הגרמנים להרדים את הרוחות והרגיעו את נשיא היודנראט, הרמן לוי, שנחרד בראותו איש ס.ס. העונד על זרועו סרט של ה"יודן-ורניכטונגס-קמפ". בגיסטאפו נאמר לו אז, שהודות לעבודתם הפוריה של היהודים, לא תיערך כל פעולה לרעתם. בשעה 12 בחצות הלילה הוקף הגיטו בשרשרת מכונות-יריה. לתוך הגיטו ניכנסו אנשי הגיסטאפו, פלוגות ס.ס., חברי ה"שוצפוליצייי" הגרמנית ועוד אנשים מפלוגות אחרות. את השרשרת החיצונית היוו אוקראינים וליאים או לטים ואחריהם עמדה משטרה פולנית, ששמרה על הרובע האריי, לבל תהיינה בו התקהלויות.

משרדי המיליציה היהודית ניתפשו אף הם על ידי הגרמנים. כל חבריה נעצרו וניתנו להם פקודות מודפסות בעלונים, שאותם היו חייבים לחלק בכל בית ובית יהודי וכן לקרוא ליושביו לצאת לחצר עם המטלטלין, שמשקלם לא צריך היה לעלות על 8 ק"ג ואחרי כן להתאסף על הרציף הרכבת. התחיל הרצח, בעיקר זקנים, נכים ואנשים ידועים, בעלי תעשיה גדולים וכו'. כל הכסף והתכשיטים הוחרמו. ליהודים מכובדים, בעלי הדרת פנים, ציוו להתיצב ליד הקיר ולקרוא בקול: "אנוכי ברון, אנוכי מורגנטאו, אנוכי הור-בלישה" ותוך כדי כך היו יורים בהם. קבומות יהודים בנות 180-120 איש הובאו דרך הרובע הפולני אל תחנת הרכבת והועלו על קרונות הרכבת, שפוזר בהם כלור תחילה. עבדתי אז בבית החרושת (הוטה לוביקוב) והייתי נוכח בשעת ה"אקציה".

אל שורת ה"ארמיה קראיובה" (צבא המחתרת של הממשלה הפולנית הלונדונית) הצטרפתי בשנת 1942, אחרי שברחתי ממחנה העבדות, אשר הוקם בשביל יהודים שניבחרו לחיים אחרי פעולות הגירוש בקילצה ושנועדו לעבודה בבתי החרושת לכלי זיין. (ה"אקציה" נערכה עד באוגוסט 1942 ומכלל 22.000 התושבים היהודים נשארו בחיים 1750 איש).

עם הגופים של "ז" (אירגון פולי במחתרת) עמדתי במגע עוד קודם לכן. אחרי בריחתי מהמחנה הקילצאי הגעתי לווארשה בתור "ארי". בזמן שהותי בווארשה (לפני ואחרי היותי ביער) נהגתי אורח חיים רגיל.

יהודים לא נתקבלו אל ה"ארמיה קראיובה", פרט ליוצאים מהכלל מעטים. היחסים בין חברי ה-אק והיהודים הצטמצמו למגע עם "האירגון היהודי הלוחם" שבגיטו ווארשה; עם הפרטיזנים היהודים לא קיימו אנשי ה-א.ק. כל קשר וביער נקטו כלפיהם עמדה פסיבית. לעומת זאת התיחסו ליהודים בשנאה אנשי ה-נ.ס.ז. -(אירגון לוחם ימני קיצוני) והגיע גם לידי התנגשויות עם קבומות יהודים שברחו מהגיטאות אל היער ועם אנשי הנ.ס.ז.

התקוממות הגיטו בווארשה עשתה רושם עצום ולא היה קץ להתפעלות לשמע מעשי הגבורה של לוחמי הגיטו ואומץ רוחם. בקרב אוכלוסית הנוצרים חל שינוי כביר לטובה. הגיעה עזרה מאורגנת ראשונה, אמנם דלה, מטעם ה-פאק (הצלב הפולני האדום), הכמורה של מפלגת האיכרים, ה-(קומוניסטים) ומצד חלק קטן של ה-ס. ניתן סיוע ליהודים המשוטטים וכן כסף בשביל המסתתרים. כסף למטרה זו הגיע כביכול מחו"ל. יחד עם הדברים שהורדו מאוירונים בשביל ה-אק.

הנשק לגיטו הושג בעיקר ממקורות פרטיים בעד כסף רב ובעמצאות מבריחים או אנשים פרטיים, מקורבים ל-אק (יש לי רושם שה-אק היתה בכוונה שולחת את אנשיה למטרה זו, כדי להשיג כסף). באופן רשמי וללא תשלום העסיד ה-אק לרשות לוחמי הגיטו כמות גדולה של רימונים מתוצרת עצמית (המכונים "פיליסינקי"). חומר לתעשית הרימונים הללו הובא מאנגליה והורד באוירונים. ניתן גם מספר קטן מאד של אקדחים. עד כמה שידוע לי, לא היה ללוחמי הגיטו נשק ממוכן ואף לא רובים אוטומטיים. הקרב התנהל בעיקר ברימונים משיפוס גרמני ופולני שמלפני ספטמבר, הושגו ממקורות פרטיים, וכן על ידי ה"פיליסינקי". השתמשו גם באקדוחים, שאף הם הושגו ממקורות פרטיים.

עזרה באנשים לא ניתנה מטעם ה-אק וזאת בגלל היות הקרב ללא תקוות הצלחה. עזרה במלוא מובן המילה יכלה לשמש התקוממות כללית, אולם זאת היתה יכולה להיערך רק בתנאים נוחים ועם עזרה מבחוץ. בשעה שהגיטו עמד בהתקוממותו, ביצעו פלוגות סדירות של ה-אק, כלומר פלוגות המחץ, פעולות קטנות ברובע הלא-יהודי, קרוב לשטח עליו התנהלו הקרבות, בכדי שהלוחמים בגיטו יוכלו בינתיים לברוח. פעולות אלה נימשכו זמן קצר ודומני, כי נשאו אופי תעמולתי בלבד, כדי להוכיח לעולם על פעילות הפולנים. אילו היו אנשי ה-אק מוכנים להקריב קורבנות, אפשר היה לסייע לבריחת היהודים המונית ואחר-כך, בעזרת פלוגות אק אחרות להעביר את היהודים ליער ולהרכיב מהם פלוגות-יער.

היחסים בין הפולנים והיהודים בראשית המלחמה היו רעים מאד. בתקופה מאוחרת יותר היה יחס הפועלים טוב, האיכרים - טוב מאד. יחס המעמד הבינוני והאמיד נישאר רע ושל האינטליגנציה היה רע מאד.

פעולות הגירוש בקנה מידה גדול בטרבלינקה ולבלז'ץ לא עשו רושם בקרב האוכלוסיה הפולנית ורק אחרי התקוממות הגיטו באה תמורה יסודית טובה. עתונות המחתרת (פרט לבטאון ה-נסז) כתבו על הצורך לעזור ליהודים. ברם, לא ניצלו את המומנטים הפסיכולוגיים כגון, השתתפות היהודים בקרבות, סבלות הגיטו הוורשאי, השתתפות היהודים בצבא המהגרים ולא גילו את כל הדברים האלה לצבור הרחב. אף ברגעים שהגיטו עמד בלהבות לא יצאו בפעולות תעמולה בקנה מידה רחב. ההנהלה הציה, אמנם, עזרה אבל בלי הדגשה מיוחדת ולעיתים אף בלא רצון. העם ראה זאת והתיחס באדישות לפקודות בדבר סיוע ליהודים, (כגון: פקודת חיסול המלשינים על היהודים), ואחרי שנתגלו מלשינים פולנים רבים, לא היו מבצעים את פסק הדין נגדם אלא במקרים בודדים וגם אז עשו זאת בשביל דעת הקהל בחו"ל או מתוך פחד בפני הצבא האדום, שכניסתו לפולין היתה בגדר האפשרות.

בכל זאת יש לומר, כי היו מקרים רבים אינדיבידואליים של הגשת עזרה ליהודים מתוך חירוף נפש. האיכרים גילו הקרבה עצמית רבה בהסתרת יהודים. פלוגות היער שהיוו חלק מה-AK הגישו ליהודים עזרה ניכרת.

אחרי פרוץ המרד הפולנים בוארשה, באוגוסט 1944, נתגלו יהודים רבים שהיו במשך כל הזמן מסתירים את מוצאם; כלפי אלה נקטו הפולנים עמדה חיובית יוצאת מהכלל. בימים הראשונים לקרבות שוחררה קבוצת יהודים ממחנה-ריכוז, שהוקם על שטח הגיטו לשעבר והמכונה קבוצה זו היתה מרכבת מיהודי יוון, בולגריה, הונגריה, צרפת, הולנד, ובלגיה. אחרי שחרורה בידיהפולנים הוטל על אנשיה תפקידים שונים, נשק ניתן רק למעטים. במרכז העיר לחמה פלוגה יהודית עצמאית בפיקודו של חקצין אנטק (פסיבדונים).

בספטמבר, לאחר שפילסתי לי דרך יציאה מהעיר העתיקה, ראיתי, במפקדה הראשית של הגנרל בור, ברנש לבוש צבילי, שהיה כביכול נציג היהודים (מבונד) ושכאילו עמד בקשר עם עמנואל שרר, ציר המועצה בלאומית הפולנית בלונדון, בענין עזרה לווארשה.

במחנות השבויים הפולנית, היהודים היו מסתירים את מוצאם (כמובן), לא שמעתי על מקרי הלשנה, אילם מתוך שיחות וויכוחים, שהתנהלו שם, יכול אני לומר, כי האנטישמיות היתה חזקה מאד.

643

מתוך הביולטין וועדת ההצלה 1945-1947
של הסוכנות היהודית לא"י
אוגוסט 1946
ביולוטין בעברית
מס' 3302
6. השמדת יהודי קילצה ויחסו של צבא המחתרת
הפולנית ליהודים (עמ' 9,8,7)

תרגום מפולנית לעברית: "סביולוטין של המכון היהודי ההסטורי בוארשה מס' הספר 16-15 (ביולי עד דצמ' 1955) מתוך עמודים 103 עד 110. מחבר הפרק על מחוז ראדום-קילץ, בתקופת הנאצים, הוא: חוקר השואה אדם רוטקאבסקי".

"הקטנת מנות המזון במחוז ראדום-קילץ לפני ההשמדה"

(מתוך עמוד 103)

כאות מבשר גירוש כללי והשמדה טוטאלית של היהודים, אשר לדעתנו לראות בצימצום כרטיסי המזון של האוכלוסיה היהודית במחוז ראדום. עד לחודשי פברואר מארס 1942 קיבלו היהודים בסך הכל 337.000 כרטיסי מזון, אשר הבטיחו באופן פורמלי את הזכות לכל נפש לקבל 100 גרם לחם ליום, 200 גרם טוכר לחודש לכל כרטיס.

לפי פקודת הגוברנטור קונדט מראדום בפברואר 1942, צומצמו הכרטיסים ל-200.000 וכמות המזון הופחתה ל-50 אחוז. צו זה פגענקשות באוכלוסיה היהודית בעקומות הקטנים שלא קיבלו כלל כרטיסי מזון. אט למשל באיזור ראדום חולקו בינואר 1942 35.000 כרטיסי מזון, אזי בחודש פברואר 1942 חולקו 17.000 כרטיסים. באיזור אופאטוב חילקו הנאצים 8.815 כרטיסי מזון בחודש פברואר 1942, במקום 60.000 כרטיסי מזון שחילקו בינואר 1942. בעיר ראווא - מאזובייצקה, הפסיקו הנאצים לחלק כרטיסי מזון עוד בחודש פברואר 1942 עד לגירוש הכללי. (שילוח היהודים לטרבלינקה).

כתשובה להתערבות ראשי היודאן-ראטים על אי קבלת כרטיסי מזון, קיבלו תשובה מהשלטונות הנאציים במחוז ראדום, שפקודה זו יצאה מגנרל-גוברנמנט קרקוב והיא חלה על כל הגנרל-גוברנמנט. עוד ניטוק מחוכם היה לנאצים שטענו, כי אשמים בכל האיכרים הפולניים שאינם מביאים את יבולם החקלאי לגרמנים לפי הקונטיגנט שעליהם לספק במועד. ("84")

אנו חושבים שהועידה בברלין (ב-20 בינואר 1942 ועידת וואנזע) הביאה להחלטה בפברואר 1942, להקטין את כרטיסי המזון ליהודים וזה אינו מקרה סתם. אנו בדעה, ששני המקרים הנ"ל יש ביניהם קשר הדוק. היות וראשי הרייך השלישי החליטו לנקוט בצעדים דרסטיים לחיסול מוחלט של היהודים. לכן לא ראו השלטונות בגנרל-גורנמנט צורך לספק ליהודים מזון באופן סדיר אשר בין כה גורלם נחרץ להשמדה טוטאלית.

(מתוך עמוד 103)

תרגום מפולנית לעברית מתוך עמוד 104.

את מבשר להשמדת היהודים בהיקף מחוזי וההכנות לכך היתה הפקודה של גוברנמנט קונדט מ-23 בפברואר 1942, בה הוא מחריף את פקודתו מ-11בדצמבר 1941 בענין הגבלת תחום המושב של היהודים במחוז ראשום. על עזיבת הגיטו הוא מטיל עונש מוות ליהודים, הוא הדין לגבי מי שיעזור ליהודי או יתן לו מחסה. ("85").

על סמך הצו (של גורנמנט קונדט מ-23 בפברואר 1942) החליטו מושלי האיזור (קרייז-האופטמן) ומושלי העיר ששט-האופטמן, לסגור כל גיטו שהיה עוד פתוח, .

הגיטאות הפתוחים הוקפו גדר או חומה וסביב לגיטו מבחוץ הופקדו שוטרים. פקודה כזו נתן למשל מושל האיזור ב-"פ י ו ט ר ק ו ב" במארס 1942 על סגירת הגיטו בעיר פ י ו ט ר ק ו ב. האוכלוסיה הפולנית נצטוותה לצאת מן הבתים אשר בגיטו עד ל-31 במארס 1942 . ("86") (גאזעטא ז'ידובסקה מ-6 למארס 1942). (זאת אומרת, שעד הנ"ל, היו גם משפחות נוצריות, גרות בתחום הגיטו).

היהודים שהז'נדרמיה הגרמנית מצאה מחוץ לתחום הגיטו, הוצאו להורג ללא אזהרה ("87") (מתוך תיק פלילי של גנרל ס.ס. קורט בעצ'ר, מפקד הס.ס. במחוז רחדום) ("87") - נשאר אורגינל של מודעה ברחוב מאת מפקד מפקד השוק-פאליצ'י ב פ י ו ט ר ק ו ב, בזו הלשון: ליהודים ולילדיהם אסור לעזוב את הרובע של הגיטו. אסור להם לקנות, אסור להם למכור, או להחליף, המפירים חוק זה יהרגו ביריה ללא משפט. גם ילד יהודי שיעבור חוק זה יהרג, ואף הוריו יוצאו להורג ללא משפט.

בהתחלת שנת 1942 החליטו הנאצים לחסל את המנהיגים של המפלגות השמאלניות, קומוניסטים יהודים, מתנגדי המשטר הנאצי וקציניס יהודים לשעבר. פעולה זו בוצעה בכל שטח של הגנרל-גוברנמנט. ב-19 בפברואר 1942 (ביום חמישי) הרגו אנשי הגסטאפו 40 יהודים בראדום בו במקום וקרוב ל-40 אחרים נשלחו לאושביץ. בין ההרוגים היו מספר גדול של קומוניסטים פעילים. ("89")

צרגום מעמוד 105

לפי השיטה בראדום נהרגו הקומוניסטים היהודיים גם בקילץ, צ'נסטוכוב, אוסטרוביץ, אופוצ'נו וכו'.

באפריל 1941 נהרגו בקילץ קומוניסטים יהודיים וגם בסוף שנת 1941 נהרגו קומוניסטים וגם קציניים מילואים של הצבא הפולני. (היו אלה יהודים שחזרו מאיזור סובייטי אחרי אוגוסט 1941). האופטמן גאייר ניהל את 2 האקציות.

תרגום מפולנית מעמוד 106

ב-18 ביולי 1942 התקיימה הישיבה בקרקאו בין פראנק, ביהלר, קריגר, ונציגים של חמשת הגוברנמנטים. הישיבה הוקדשה להתיעצות על השמדת טוטלית של היהודים בגנרל-גוברנמנט. את מחוז ראדום ייצג אז אמטס-שף אוסוואלד, הוא הודיע שעשה את כל ההכנות לשלוח 15.000 יהודים מראדום, אך היות והאקציות התחילו קודם כל באיזור לובלין, אין זה אקטואלי עתה, היות ואין אפשרות לקבל רכבות למטרה זו, ולכן חייב מחוז ראדום לחכות עוד 6 עד 8 שבועות ("92")

תרגום מפולנית מעמוד 107

בישיבה זו, הודיע המפקד העליון של כוחות הבטחון של הס.ס. בגנרל גורנמנט גנרל קריגר, שהמשטרה הגרמנית הכינה את האקציות נגד היהודים לכל פרטיהן וביצוען תלוי עתה בקבלת טראנספורט (רכבות) גנרל קריגר הודיע, שבעיר ראדום ובצ'נסטוחוב יש להשאיר את הפועלים היהודים העובדים בבתי חרושת לנשק ואת הקרובים ביותר שלהם ואילו היתר יגורשו... ("93")

על החלטת הממשלה בגנרל-גוברנמנט מה-18 ביוני 1942, קיבלו הודעות כל מושלי המחוז וכל מושלי האיזור. בכך אפשר להבין מדוע הארבייטס-אמט (לשכת העבודה הגרמנית) בקאמיענסק שנתן אישור ליהודים לעבוד בחקלאות, ביטל את האישור וחיש מהר הביאו היהודים העובדים בחקלאות לגיטאות. ("94")

על מנת להיטיב להבין את ענין החיסול יהודי מחוז ראדום, יש להזכיר את הפקודה הסודית של היטלר מ-19 ביולי 1942 בלובלין, למפקד העליון

של הס.ס. והמשטרה גנרל קריגר. פקודה זו ניתנה ע"י הימלר, בזמן השיחה עם גנרל ס.ס. גלובוצ'ניק בלובלין שיש להשמיד את כל יהודי הגנרל-גוברנמנט. ("95")

רייכספיהרר היצלר ציווה אז, שעד ה-31 בדצמבר 1942, חייבת כל האוכלוסיה היהודית בגירוש מן הגנרל-גוברנמנט. אחרי תאריך זה יכולים היהודים לחיות אך ורק במחנות סגורים בוארשה, קראקאו, צ'נסטוחוב, ראדום ולובלין. באותם מקומות ישארו היהודים אחרי סלקציה (מיון) חלק מהיהודים יהיו עסוקים בבתי חרושת, למען צרכי הווארמאכט. ("96").

מספר ימים אחרי פקודתו של הימלר, כלומר ב-22 ביולי 1942 התחילו הגרמנים לגרש את יהודי וארשה למחנה ההשמדה טרבלינקה.

המשך תרגום מתוך עמוד 107

למחוז ראדום הגיע הגל הרצחני ב-5 באוגוסט 1942, כלומר יותר מאוחר מאשר ביתר המחוזות. זה ניתן להסביר בקשיים של התחבורה ברכבות. נוסף לכך, רוצים להסביר זו לתרץ, שבמחוז ראדום עבדו בעלי המלאכה יהודים בבתי חרושת לנשק גרמניים כגון: צ'נסטוחוב, ראדום, סוסנוביץ, סטראחוביץ, קילץ, ראדומסק, טומאשוב-מאז, פיוטרקוב, קונסק וכו'. יכול להיות שהגרמנים רצו שהיהודים יגמרו את עבודתם הדחופה עבור הצבא הנאצי לפני גירוש כללי ולמנוע ע"י כך את ההפרעות.

תרגום מפולנית מעמוד 108

הגירוש והשמדת האוכלוסיה היהודית במחוז ראדום היתה השמדת חלקיה מתוך "אקציה-ריינהארד" שבראשה עמד גרופנפירר ס.ס. אודילו גלובוצ'ניק שמטהו שכן בעיר לובלין. ב-1 לאוגוסט 1942 נשלח מלובלין לראדום וילהלם בלום שטורמבאנפירר ס.ס. והוא ניהל את גירוש היהודים של כל מחוז ראדום. ("א.96")

התוכנית והזמן לגירוש היהודים מכל עיר או איזור, תוכנן מראש ע"י מטהו של גלובוצ'ניק בלובלין, אשר הודיע על התאריכים של שליחת רכבות וגם שלח צוות מאומן של פלוגות הס.ס. לנהל את הגירוש בכל מקום ומקום ואנשיו של גלובוצ'ניק גם ליוו את רכבת היהודים ממקום הגירוש עד למחנה ההשמדה טרבלינקה. ("ב.96")

האקציה הראשונה לגירוש יהודי מחוז ראדום, התחילה בעיר ראדום עצמה:

1. ב-5 באוגוסט 1942 חוסל הגיטו הקטן שברחוב גליניצה בראדום.
2. ב-16 וב-17 באוגוסט 1942 גורשו יהודי ראדום מהגיטו הגדול שברח' וואלובה.
3. מ-20 עד 24 באוגוסט 1942 גורשו יהודי קילץ לטרבלינקה.
4. מ-22 בספטמבר עד 5 באוקטובר 1942 גורשו יהודי צ'נסטוחוב לטרבלינקה.
5. מ-15 עד 21 באוקטובר 1942 גורשו יהודי פ י ו ט ר ק ו ב.

בחודש ספטמבר 1942 בוצע גירוש יהודי האיזור יענדז'עיוב.

בחודש אוקטובר 1942 היה גירוש יהודי בוסק ואיזור ראדומסק.

בחודש אוקטובר 1942 במחצית החודש השניה היה גירוש היהודים של איזור פיוטרקוב, אופאטוב, סטאראחוביץ, ושומושוב-מאזאוויעצק.

מאוחר יותר, בנובמבר 1942, הגיע התור של יהודי איזור קונסק להיות מגורשים לטרבלינקה.

העיון בתאריכי הגירוש מאיזורים שונים של מחוז ראדום, מראה את האופייני לתוכנית הגירוש "הדפורטאציה". כבסיס יכול ללמדנו החודש אוקטובר 1942.

בהתחלת אוקטובר 1942 חוסלו יהודי בוסק והסביבה, אחרי זה חוסלו יהודי ראדומסק והסביבה, אחריהם בא בתור חיסול יהודי פיוטרקוב והסביבה יהודי אופטוב וסטראחוביץ. בסוף חוסלו יהודי שומאשוב-מזוביעצק.

<u>יוצא איפוא כי בגירוש היהודים מכל מחוז, עקירתם מהמקום והעברתם למחנה ההשמדה טרבלינקה, עסקה יחידה מיוחדת של ה-"סונדר-קומנדו" של הס.ס. שעברו מאיזור לאיזור מעיר לעיר ופעלו באפסרויות זעומות של התחבורה ברכבות להעברת היהודים להשמדה.</u>

<u>תרגום מעמוד 109</u>

<u>חיסול יהדות מחוז ראדום התחיל ב-5 באוגוסט 1942 ונגמר ב-7 בנוב' 1942 בצורה זו חיטלו הגרמנים 300.000 יהודים במחוז ראדום עד לתאריך הנ"ל.</u>

כל הטרנספורטים של היהודים, חוץ מהטרנספורט מסנדומיערז' ב-29 באוקטובר 1942 הלך לבלז'ץ, היות וסנדומיערז' היתה יותר קרובה לבלז'ץ, הועברו כל הטראנספורטים ממחוז ראדום למחנה ההשמדה טרבלינקה. שמורים מסמכים מתחנת הרכבת טרבלינקה המעידים על הריגת יהודים ממחוז ראדום בטרבלינקה. ("97")

ב-15 בנובמבר 1942 נשלח דו"ח מוארשה ללונדון "על חיסול יהודי וארשה" מטעם המחתרת המאוחדת של גיטו וארשה, ובין היתר כלול פרק על "חיסול הפרובינציות" של יהודי סחוז ראדום. הכותבים מדגישים, שההיטלריים לא שכחו אף עיירה קטנה, שום כפר או עירה שבמחוזות: ווארשה, לובלין, ראדום וגליציה. הם מזכירים שורה של ערים ועיירות במחוז ראדום שכבר בוצעו בהם רצח המוני: ראדום, צ'נסטוכוב, קילץ, אופאטוב, אוסטרוביץ, אופוצ'נו, פינצ'וב, סטאשוב, פיוטרקוב-טריבונלסק, סקארז'יסק, סנדומיירז', סוכדניוב, ז'רקי. הם לא ידעו ולא יכלו לדעת את יתר המקומות. הם הדגישו שאחרי גירוש יהודי צ'נסטוכוב נשארו מתוך 40.000 יהודים רק 4.000 ומפיוטרקוב מתוך 15.000 נשארו רק 600 יהודים ("98")

שיטת גירוש היהודים

האקציות התנהלו הכל הגיטאות לפי שיטה אחידה. הגיטו נשמר היטב מבחוץ ע"י פלוגות של ז'נדרמריה גרמנית, ס.ס. גרמני, אוקראינים וגם ע"י המשטרה הפולנית. במקומות יותר קטנים, השתתפו בגירוש היהודים, גם כן מכבי-אש הפולני המקומי. שעות מספר לפני התחלת גירוש היהודים מהמקום (גיטו) הגיעה קבוצה מיוחד מחברת חשמל וחיברה לששח הגיטו השמל עם מנורות חשמל גדולות של מאות וואט. באמצע הלילה או לפנות בוקר נכנסה לגיטו מחלקה מיוחדת של ס.ס. וגסטאפו. בראש המבצע עמד מפקד מקומי של המשטרה הנאצית או נציג המשטרה הנאצים שהגיע במיוחד מהעיר ראדום.

המשטרה היהודית (האורדנונגס-דינסט) קיבלה פקודה לגרש את כל היהודים לכיכר המיועדת לכך, על מנת לבצע שם את "הסלקציה" מיון האנשים. חלק קטן ישאר במקום לעבודת כפיה למען בתי חרושת גרמניים.

תרגום מתוך עמוד 110

הגרמנים השאירו במקום אנשים צעירים וחזקים וכמו כן בעלי מלאכה טובים. את הזקנים, החולים ואת הילדים הרגו הגרמנים במקום. אלו שנבחרו לגירוש היו קרוב ל-90% מהאוכלוסיה היהודית שהועברה לתחנת הרכבת שם חיכו להם כבר קרונות משא. הם הופנסו בכוח בין 100 עד 150 יהודים לקרון. על רצפת הקרון נשפך סיד והחלונות היו מכוסים בגדר תייל.

רכבת-משא היתה שמורה היטב ע"י פלוגות הס.ס. על גגות הקרונות עם מכונות ירייה. הרבה אנשים נפחו את נשמותיהם בקרונות בנסיעה האחרונהלמחנה ההשמדה מתוך צמאון ומחוסר נשימה בתוך הקרון.

כותב פרק זה מר אדם רוטקובסקי מציין שבזמן חיסול היהודים בשעת הגירושים נהרגו גם פולנים ע"י הגרמנים, פולנים אשר עזרו ליהודים. אחדים שמרו על קשר עם היהודים ואף ביקרו בחשאי בגיטו ובשעת "האקציות" לא יכלו כבר לצאת מן הגיטו. בעת גירוש יהודי קילץ בין ה-20 ל-24 באוגוסט 1942, נורו למוות עשרות פולנים. ("99")

תורגם מפולנית לעברית
ע"י טוביה פרידמן

תרגום מפולנית לעברית: שם הספר: "ביולטין של המכון היהודי ההיסטורי בווארשה".

מס' הספר 16-15 מיולי עד דצמב' 1955 עמודים 110 עד 113

מאת אדם העלפאנד, על גיטו קילץ.

עד ראיה אדם הלפנד

מתאר את גירוש יהודי קילץ.

ב-20 באוגוסט 1942 התחילו הגרמנים בגירוש היהודים מקילץ. 8 ימים ערך הטירור של החיה הנאצית. האקציה התחילה ב-4 בבוקר. המשטרה הנאצית (שוץ פוליצ'יי) אנשי הס"ס, ס.ד. (גסטאפו) היו סביב לגיטו במעגל כבר בשעה 2 בלילה. מפקד הגסטאפו שומאס נתן פקודה למשטרה היהודית (אורדנונגס-דינסט) להעיר את היהודים ולהוציאם מבתיהם. כל אחד יכול להביא עמו חבילה לא יותר מאשר 20 ק"ג.

הגיטו חולק לשלושה איזורים. המשטרה היהודית יחד עם הז'נדרמים הגרמניים ואנשי הס"ס התחילו לבצע את הפקודה של ראש הגסטאפו תומס. ליהודים ניתן זמן של חצי שעה, על מנת לארוז את חפציהם החיוניים ביותר בשק או בתרמיל ולהיות מוכן להליכה למגרש בו נאספו היהודים. האקציה התנהלה בצעקות גדולות של הגרמנים על מנת להבהיל את היהודים ולהכניס פחד בליבם. כולנו היינו מופתעים מהאקציה הפתאומית, מירות הגרמנים והצעקה האחרונה של הנרצח.

בשעת מיו של העובדים היהודיים למען מפעלים גרמניים, לא הסתכלו כלל הגרמנים על "תעודת העבודה" (ארביישס קארטע) אלא הסתכלו על כל אחד ואחד בפניו, על גופו וחיצוניותו לפי בחירתם של הגרמנים הועבר היהודי אם למקום המרכזי לגירוש או למקום אחר, להשאר. היות והמשפחות הופרדו האחד מן השני, קמה אנדרלמוסיה, בהלה גדולה, צעקות, בכי וירידות של הגרמנים, הכל יחד גרם שאנשים יצאו מדעתם והתנהגו כמשוגעים הסלקציות של אנשים התנהלה בליווי מכות רצח בשוטים ובעיטות ממגפי הגרמנים. הגרמנים החזיקו בידיהם "ביקוביץ" (שוט עשוי מזנבו של שור) הרביצו ביהודים ופצעו אותם קשה. כך זרעו הגרמנים בהלה בין היהודים וכל אחד רץ לפי פקודה. בצורה זו בלתי אפשרי היה להתארגן.

מזמן לזמן הוציא איש הגסטאפו או איש הס.ס. יהודי זקן מן השורה או אשה זקנה וירה בהם בו במקום. הם ירו ישר בראש הקרבן הנבעת. פניהם של הרוצחים הגרמניים היו עקומים מעוותים בהעויה מפלצתית של מטורף. הם היו מרוצים ממעשיהם הרצחניים וניתן היה לקרוא זאת בעיניהם שהיו מכוסים דם.

באותו פרק זמן ביקרו יחידות גרמנים בבתים הריקים מאדם וחיפשו אחר אנשים שהסתתרו או שלא יכלו או לא רצו לצאת מבתיהם. קרבנות אלה הוצאו בכוח בידי הנאצים וספגו מכות רצח, ולבסוף נורו בעורף וכך סיימו הקרבנות את חייהם.

אחרי כל המעשה והסלקציות הקשורות באקציה זו (בגירוש) שלמעשה נסתיימה ציוו על הנשארים להתייצב בשורות, 10 איש בכל שורה והגרמנים ספרו את השורות.

גם הפעם לא חסכו הגרמנים מהלומות ביהודים. השיירה התחילה סוף סוף לנוע לכיוון המקום המיועד בגיטו שבו טרם בוצעה האקציה נגד היהודים. הגרמנים ריכזו אותנו בצריף.

ברחובות בהם עברנו היה מראה איום. על המדרגות שכבו הרוגים זקנים וזקנות וגם אנשים צעירים. ברחוב יאסנה שכבה גופת יהודיה זקנה ועל ידה גופת איש צעיר. אחר כך נודע לי שהיה זה בנה אשר לא רצה להפרד מאמו החולה ושילם בחייו.

הגיעו אלינו ידיעות על גורל האנשים שנשארו על המגרש. ידיעות אלו קבלנו מפי המשטרה היהודית אשר עזרו להביא את המגורשים לרכבת ולהעמיסם על הקרונות. ברכבת זו היו יותר מ-30 קרונות משא שהחלונות היו מסורגים בחוטי-תייל. לכל קרון הוצמדו מדרגות. היהודים עלו עליהם לפי התור. גם פה הרביצו הגרמנים בקרבנותיהם, על מנת לזרז אותם לכניסה לקרון.

מכות רצח ספגו הכל, גברים נשים, זקנים או ילדים. בהתחלה העמיסו לקרון 80 יהודים אחר כך נודע לגרמנים שאין להם מספיק קרונות עבור כל היהודים אזי דחפו בכוח לתוך הקרון בין 100 עד 120 אנשים. הצעקות והבכי הדהדו בצורה בלתי אנושית.

אשה אחת שלא יכלה לסבול עוד את הצפיפות בקרון ולא יכלה לנשום, קפצה מהקרון כמעט ערומה. אנשי הס.ס. כמו להקת כלבים טורפים התנפלו על אשה זו ובכל הברוטליות והברבריות השליכו את האשה בחזרה לקרון כשהיא כבר ללא הכרה. מקרים דומים קרו לעתים דחופות בשעת הגירוש. הרוצחים ירו ביהודים והרגו אותם להנאה כמו הורגים אוזז בשעת ציד.

משנכנסו היהודים פנימה לקרונות, נסגרו הקרונות על ברזח ואף "נחתמו" סגור ומסוגר עד שהמשלוח יגיע למחוז חפצו. את הרכבת ליווה צוות מיוחד של גרמנים, ובפנים הקרונות יצאה הנשמה אחר כוס מים, היות וזה היה בחודש אוגוסט, והיהודים נשארו בקרונות הסגורים מבוקר עד ערב, כי רק בלילה נסעה הרכבת העמוסה קורבנות למחנה ההשמדה.

היהודים התחננו לקצת מים אך לגרמנים היו אזניים אטומות ולב ברזל, ולא הגיבו כלל. העד מוסיף שהיה מקרה שפולניה רצה להגיש סיר מים ליהודים בקרונות מתוך רחמים, אך איש ס.ס. אשר ראה שנוצריה מתקרבת לקרון הסגור, ירה בה במקום והרגה.

עתה הגיעה "האקציה האחרונה" של הגירוש. היא עלתה במכסימום של הרוגים במקום. אז חוסלו החולים בבית החולים במקום, כמו כן הילדים בבית היתומים. החולים קבלו זריקות רעל שהרופאים היהודיים הוכרחו לתת לחולים. בעגלות הובאו החולים-המתים לבורות שהוכנו עבורם מראש ברחוב נובי-שוויים על יד נהר שילניצה.

חיסול הילדים מבית היתומים התנהל לפי התיאור של שוטרים יהודים שהיו נוכחים בשעת ההריגה, כדלקמן: חיסול הילדים חמישה ביריה אחת! את הילדים העמידו בחמשיות בשורה אחת. שוטר יהודי חייב היה להעמיד את הילדים כך שראשיהם יהיו צמודים בצדעים זה לזה. אחר כך הגיע איש הגסטאפו, תקע את אקדחו בצדע של הילד הראשון שעמד בצד. ביריה אחת הרג גם את יתר ארבעת הילדים.

בבית הקברות היהודי חפרו בורות ענקיים ושם הושלכו הנרצחים. השגיחו על מבצע זה, אנשי הגסטאפו, ס.ס. וז'נדרמריה. לפני שהגופות הושלכו לבור, הצטרכנו לפשוט את בגדיהם עד היותם ערומים. את הבגדים שרפנו לפי פקודת הגרמנים ובאפר הבגדים חיפשו הגרמנים אחרי זהב.

יהודים אחדים נאלצו לשבור את השיניים מהגופות ולהוציא את שיני הזהב. אנחנו עשינו עבודה זו, (שבירת השיניים מהגופות) באופן אוטומטי, בלי לחשוב מה אנו בעצם עושים, הפחד האיום והשרגדיה בשעת האקציה שהתנהלה לנגד עינינו הוציאה אותנו משיווי המשקל ולא היינו מסוגלים לחשוב מה אנו מבצעים במו ידינו.

בשעת האקציה השניה בגיטו קילץ השתמשו הגרמנים בנו להוציא מהדירות של היהודים את החפצים היקרים ביותר שהעברו למחסנים מיוחדים. את השמיכות הוצאנו מכל בית יהודי באלפים ורבבות והבאנו את הכל לבית חרושת לשמיכות שהיה באיזור הגיטו. ראשית כל חיפשו הגרמנים בתוך הכסתות זהב, יהלומים ומטבע זר, ואחר כך ניצלו את השמיכות עבור האוכלוסיה הגרמנית.

תורגם מפולנית לעברית
ע"י טוביה פרידמן
ב- 19.4.73

תרגום מיידיש

45 אחרוני הילדים בקילץ

ביום 29.5.43 בטרם שחר, הקישו שוטרים יהודים בקילץ על חלונני וצעקו: "אל רחבת האיסוף, למפקד!". כבר ידענו מה זה. כל אחד חש כי בא היום המחריד וזה אמנם בא.

היום היה נאה ובהיר, יום של צער ויסורים. כבר היו לנו למכביר ימים נוראים, אך מה שצפן לנו יום זה מילא את הלב על גדותיו.

בעירנו קילץ עוד נותרו אלף איש במחנה העבודה, בכללם 45 ילדים. כל הדרדקים יפים היו, חובים ונבונים. ביניהם היתה גם ביתי בת 15 חודש גיזיא, תינוקת שעיניה כתכלת הרקיע ושערה בלונדיני. האמהות שעבדו מחוץ למחנה, היו משאירות את ילדיהן אצלי. הייתי מאכילה ומלמדת אותם, ותכופות הייתי תוהה: עד מתי?... הרהור איום זיעזע את הכל: כמה זמן עוד נותר לנו לשמוח עם הילדים? הרוצחים הגרמנים רשעי עולם ארורים, מיביים לזכור. לבי פרפר תמיד מפחד, ורק לעתים נדירות משחקת הייתי בטיפוק עם הפעוטים.

הבוקר הזה בא! מיהרתי ויצאתי מן החדר, לופתת תחת המעיל את גיזיא שלי חטפתי אותה כשהיא ישנה, וירא'תי שמא תתעורר בבכי. אחרי צעד בעלי ארווין ואחי היחיד מרדכי. בחפזה נטלתי כמה שמלות של בתי. אך שכחתי לקחת חתיכת פת וסוכר. כשבאנו היתה כבר הרחבה מלאה. כל היהודים ערוכים בשורים. עמדנו קרוב לשכבינו. פני כולם חיוורים. הידיים רועדות. סולינו ניצבים ז'נדרמים, ס.ס., גסטאפו. השטח אפוף דממה.

החמה זרחה. נעשה חם. פורצות המלים הראשונות של הפקודה: "למסור את הילדים!" ניצוצות של אש ניתרו לנגד עיני, אכל הסתחרר, לא ראיתי ולא שמעתי מאומה. אך מבשי הקודחים ניעורו, למראה אנשי ס.ס. שהחלו אוספים את הילדים וסוחבים אותם אל ביקתה זעירה, רעועה בקצה הרחבה.

גמרתי אומר בלבי: את ביתי אחזיק, אולי אוכל להצילה!... לא היה לי עוד כוח. שש שעות עמדנו כך. הרהרתי גם בגורל ההורים, אחים ואחיות, שעמדו כך פה לפני שנה, קודם שילוחם לשרבלינקה...

כל הילדים כבר בביקתה הקטנה, צורחים ומיללים. הגדולים שבהם מתחננים באזני הז'נדרמים הגרמנים: "הניחו לנו לצאת" הללו מגיפים את החלונות והתריסים, שלא נשמע צעקותיהם. אבל שומעים אנו, אם לא באזניים, הרי בלבבות ובעצבים... בתי הקטנה עודנה אצלי. א י סנה לאחור, מדדה מטקום למקום, שלא ישגיחו בי מבטיהם של הכלבים, אולי יעלה בידי, הו, רבונו של עולם!...

והנה ניחת עלי הרגע האפל ביותר של חיי. שוטר אוקראיני הבחין בי! הריהו על ידי, עוקר את הפעוטה ממני תופס בצוארון מעילה הירוק וחוצה את כל הרחבה. הכל מדובבים: "גיזיא, גיזיא!" אין איש שלא הכיר את הילדה ביותר במחנה כולו. נותרתי לבדי. שוב לא ראיתי את בעלי, את אחי. רק ראיתי שער זהוב של ילדה פעוטה וידיים מתוקות, משחקות בכפתורי השוטר הנוצצים. היא נעלמה בתוך הביקתה הזעירה. בין חבריה וחברותיה.

את המבוגרים שברחבה סידרו ב-4 קבוצות ושילחו למחנות בליז'ין, סקרז'יס פיונקי וסטראחוביצה. הקבוצה שלנו, שמנתה כשה מאות, הוצבה לבית חרושת לברזל בלודוויגס הוסה, ליד קילץ.

אחרי עמידה של 6 שש בכיכר, בלי אוכל, הובילונו אל צריף בית החרשת. מרחק 3 ק"מ מהמחנה הקודם. צעדנו בשורים על שני הרחובות שראו רק לפני זמן קצר בחיינו חדווה וגאווה; כשאנו חיים עוד עם הילדים, ההורים אחים ואחיות. לראשונה אחרי יחים מרובים היו ידי ריקות, בלי הבת. חשתי כי ביום זה שקעה לצמיתות שמשי, אזל דופק-החיים, כל קרן תקוה... בו ביום, ב-9 בערב נרצחו בבית העלמין בקילץ הילדים היקרים, נקטפו כניצנים מבין החיים, כוורדים המפארים את הגן. ברגע האחרון לא היתה עמם נפש קרובה אוהבת. רק מבטי שנאה ולעג-ששנים אכזרי של חיות-פרא צפו בהם בנשימתם האחרונה. רק ירח וכוכבים הביטו אולי ברחמים בטבח הילדים ושילחו אורות ניחומים אל התל המשוע לשחקים של 45 קרבנות קדושים של עוללים. אף דמעה קרובה, חמה, לא הרוותה את קבר הילדים הרענן!

ואלה הילדים: 1. פרושובסקה אירנקה (בת 7); 2. סינף ליליושא (7); 3. זילברשטיין דורשא(12); 4. ברקוביטש מאנוש (7); 5. רייטער זאשיא(7); 6. לאקס טארענקה (6); 7. פרידמן איצק (5); 8. כמלניצקא רוזא (4); 9. כמלניצקי איזראעל (3); 10. רוזנצוויג ניזיא (5); 11. קרבל גיזלא(4); 12. גדוסברג פולוניא (10); 13. זילברשטיין מילושיא (5); 14. עלקעס ליושיא (11.5); 15. לאנדר מינקא (9); 16. אייזנברג ליאלק (5); 17. רוזנצוויג יאנושק (6); 18. גורעוויטש זיגמיש (3); 19. ולדליפרנט קארילק (1.5); 20. פיינמסר צעשיא (5); 21. הופמן אניא (8);

22. סאנדלבוים חוה (5); 23. גרינברג יוזשא (7) 24. גרינברג זעווש (4); 25. ציפריס בראניוש (7); 26. קאסרילוויטש ריטיא (8); 27. ווינברג פליוש (2); 28. ספיר מארצל (3); 29. גרויבורט סארנקה (5); 30. בורנשטיין שנדל (12); 31. בורנשטיין חנה (10); 32. קליינברג רעניושיא (11); 33. קליינברג דודזשיא (5); 34. בוגאיער פרדזשיא (5); 35. חרסון מיעטק (2); 36. גולדברג זוליא (2); 37. זוברמן פימוש (1.5); 38. גולדבלום יושיו (7); 39. גולדבלום ארונק (1.5); 40. לדרמן סארנקע (4); 41. יאזוויצקא עסטושיא (13); 42. יאזוויצקא חבושיא (9); 43. יאזוויצקי שמולק (10); 44. פראנצק (כינוי 14); 45. רכט מינדוש (5).

ב-25 בנובמבר 1945 נתכנסנו הורים מעטים של הקדושים הקטנים. רק 7 אמהות ו-3 אבות היינו בבית הקברות של קילץ. כעת, שהננו בני חורין, הקמנו מצבה על קברי הפעוטות, מאבן אפורה, אך כל אחד-ואחד, חקוק בלבו ציון של דם, אבן זכרון לדוי ולאבל נצחי.

לא נשכחכם, פרחים שלנו, גוזליבו היקרים! יום שואתכם גדול וקדוש לזכרון עולם. אמן סלע!

שרה קערבל.

תרגם מאידיש לעברית טוביה פרידמן.

תרגום מגרמנית לעברית

תיק בית המשפט המחוזי בתל אביב — יום ישיבה, 5 בפבר' 1970
השופט הישראלי: ד"ר יעקובי.

בשם בית המשפט של העיר דרמשטט-גרמניה
השופט: רוברט גריך.
התובע: וולפגנג בלוהם.
הפרקליטים מגרמניה: אויגן גרהארדט ופריץ שטיינהקר.

העדות נמסרה נגד קצין השוצפוליצי וולשלגר ואחרים שפעלו בגטו קילץ.

שם העד הראשון: אברהם אורבך. נולד ב-10 ביוני 1908 בגידל באיזור ראדומסקו-פולין. העד מתגורר עתה בפתח-תקווה רח№ רוטשילד 150. מס' תעודת זיהוי 375508.

(מתוך עמוד 1). בשנת 1934 הגעתי לקילץ וגרתי שם בזמן פרוץ המלחמה ותקופה לאחר מכן. עבדתי בחנות לצרכי ברזל שהיתה שייכת לאבי. לאחר מכן פתחתי יחד עם גיסי חנות באופן עצמאי. בשנת 1934 התחתנתי ובשנת 1936 נולד לנו בן. בשנת 1938 נולדה בתנו. אשתי ושני ילדי נרצחו ע"י הנאצים.

זמן קצר לאחר פרוץ המלחמה ב-1 בספטמבר 139 כבשו הגרמנים את העיר קילץ. בתחילה לא היו שינויים ניכרים במהלך חיי הפרטיים. חנותי נשדדה ע"י הנאצים. יהודים נלקחו לעבודת כפיה אולם החיים נמשכו. באפריל 1941 הוקם הגיטו. עד שנת 1942 הגטו היה פתוח. בשנת 1942 הכניסו לחנותי מפקח גרמני (שרויהנדר) על הרכוש היהודי ואני המשכתי לעבוד בחנות.

(מתוך עמוד 2) אוגוסט 1942 היה גירוש היהודים מקילץ

ב-20 באוגוסט 1942 הוקף הגטו ע"י המשטרה הגרמנית והליטאית. לבית בו התגוררנו הגיעה משטרה יהודית וקראה לכל התושבים לעזוב את דירותיהם ולרדת לחצר הבית. בביתי התגוררה נערה יתומה בת שש-עשרה. במהירות רבה ארזנו את עיקר חפצינו ולקחנו אותם עימנו. קיבלנו פקודה לצאת לרחוב ולהסתדר בחמישיות. סידור זה לקחשעות רבות ואח"כ צעדנו לתחנת הרכבת. בשעת המצעד ליוה אותנו משמר של גסטאפו, שוצפאליצי', המשטרה הליטאית והמשטרה היהודית.

בעת שצעדנו ראיתי כיצד הוצאו גברים ונשים וילדים מבין השורות הובילו אותם לבית ואחר כך שמענו ירות. כל מי שנמצא בידו כרטיס העבודה חייב היה להחזיק אותו בידו ולהרימו. כך גם אני החזקתי בכרטיס העבודה שלי. לידי הלכו אשתי ושני ילדי. בזמן ההליכה הגיע אלי ישהו וצעק תסתלק מפה, הוכיתי בראשי באלת גומי ונפלתי. המצעד המשיך הלאה ומאז לא ראיתי יותר את אשתי ושני ילדי. כשהכרתי חזרה

אלי נמצאתי על המדרכה יחד עם עוד יהודים שהוצאו מהטור שם נמצאנו כל היום וכל הלילה רק למחרת הועברנו לבית הכנסת הגדול.

(מתוך עמוד 3)

בבית הכנסת נשארנו מספר ימים. מחלונות בית הכנסת ראינו שכל היום עברו עגלות שהיו עמוסות בגופות ההרוגים. מזמן לזמן הגיעו הנאצים; הייניש, וואלשלגר, גאייר, רומפל וטומשיץ לבית הכנסת.

משפחתי נשלחה במשלוח (טראנספורט) הראשון. אחרי יומיים או שלושה הגיעו האופטמן גאייר והייניש לבית הכנסת ונערכה שם סלקציה נוספת. הם הוציאו מספר יהודים ושלחו אותם בטראנספורט השלישי מקילץ (לטרבלינקא) למחרת אחרי הסלקציה הועברתי אני עם כאלף יהודים לגטו הקטן ברחוב זאגנסקה.

גרנו בגטו הקטן שישה עד שבעה אנשים בחדר. כל יום הועברנו בקבוצות לגטו הגדול כדי להוציא חפצים מהגטו (עבור הגרמנים) לעבודה זו התרכזנו ליד בית-הכנסת הגדול; שם היה בית היודנראט ובנין המשטרה הגרמנית. לאחר גמר העבודה נעשה מסדר ליד בית הכנסת הגדול. מזמן לזמן התנהלו חיפושים בבגדים ובגוף כדי לוודא שלא נלקח חפץ כל שהוא על ידינו.

לפי זכרוני נוכח וואלשלגר במפקדי הערב שנערכו עם תום העבודה. מפקדי הבוקר והערב היו משותפים לגברים ונשים. גם נשים העסיקו במלאכת פינוי הגטו הגדול, אולם בקבוצות נפרדות.

(מתוך עמוד 4)

בגטו היו פליטים יהודים מגרמניה ומאוסטריה. אחרי הגירוש הגדול השאירו הגרמנים את הרופאים היהודים יחד עם משפחותיהם. אך מאוחר יותר היתה אקציה נגד הרופאים. הגיעו שתי מכוניות משא על מנת לקחת את הרופאים עם משפחותיהם. על המכוניות העמיסו ציוד הרופאים כולל ציוד רפואי של רופאי השיניים וכן שמיכות עבור המשפחות נלקחו. נאמר לרופאים שמעבירים אותם לגטו גדול אי שם. למחרת היום שמעתי מפי פולנים אשר הביאו לחם ומזון לגטו שכל הרופאים ומשפחותיהם נרצחו בבית הקברות בקילץ. (האקציה נגד הרופאים התנהלה במארס 1943).

האקציה על הילדים בקילץ

בזמן חיסול הגטו הקטן (ב-29 למאי 1943) הגרמנים לקחו בכח את הילדים מידי הוריהם בשעת המפקד שנערך ברחוב זאגנסקה.

(מתוך עמוד 5)

המשטרה הגרמנית העבירה את הילדים לבית קטן מרוחק כעשרה מטרים ממקום עמידתנו. היו בערך כשישים ילדים אשר נלקחו בכח ע"י הגרמנים מכיוון שסרבו ללכת. הילדים שהיו ילדי שוטרים הכירו כל קצין בשמו וביקשו שיצילו אותם והודיעו על נכונותם לעבוד עבורם ובלבד שישארו בחיים. אבל הילדים הוכנסו בכח לבנין. היו נשים שלא רצו להפרד מהילדים והלכו יחד עמם.

כשהיינו בגטו שמענו את רעש המכוניות וצעקות הילדים; נאמר שהילדים נלקחו לבית העלמין ושם נרצחו. אני נזכר בשוטר יהודי בשם הוכמן שבשעת אקצית הילדים הציל את בנו בן השמונה והחביא אותו בגטו. הוכמן עצמו מת אך אשתו ובנו נותרו בחיים והם נמצאים בישראל. (אם הילד עובדת כאחות בבית החולים בלינסון).

אחרי חיסול הגטו הקטן הועברתי אני עם עוד שלוש מאות יהודים נשים וגברים לבית חרושת ליציקת ברזל "לודביקוב" בקילץ. שם גרנו בצריף עד אמצע שנת 1944. נמצאנו במקום תחת משמר של המשטרה הגרמנית שמפקדו היה מאק שלווה ע"י שני כלבי זאב. באמצע הלילה היה מוציא אותנו למפקד ומעביד אותנו בעבודות שונות.

ביולי 1944 הובערתי לאושוץ והייתי במחנה הצועניים עד ינואר 1945. מאושוץ הועברתי למחנה הריכוז דורה, שם עבדתי במפעלי הרקטות וו/1 וו/2. מדורה הועברתי לברגן-בלזן בחודש מארס 1945 וב-15 באפריל 1945 שוחררתי ע"י הצבא הבריטי מברגן בלזן.

עמוד 10:

העד אברהם אורבך חתם בנוכחות השופט יעקובי על עדותו.

תורגם ע"י טוביה פרידמן.

עמוד 28:

תרגום מגרמנית לעברית

10 פבר' 1970

תיק בית המשפט המחוזי בתל-אביב
השופט הישראלי: ד"ר יעקובי.

עדות של הגברת מרים רוזנקרנץ. נולדה ב-1 לדצמבר 1918 בעיר סטרכוביץ-פולין. מתגוררת עתה בתל-אביב רח' יליין 14. תעודת זיהוי ב-216772.

השופט הישראלי: ד"ר יעקובי.
השופט הגרמני: רודולף גריך.
התובע הגרמני: וולפגנג בלוהם.
פרקליטי ההגנה מגרמניה: אויגן גרהארדט ופריץ שטיינהקר.

הישיבה התנהלה בתאריך 10 לפבר' 1970. בין היתר מספרת העדה.

בשנת 1931 או 1932 עברו הורי לעיר קילץ. גרנו במקום עד לכיבושו בידי הנאצים. לפני המלחמה עבדתי בהנהלת חשבונות. מספר חדשים לפני פרוץ המלחמה התחתנתי.

באפריל 1941 נוסד הגטו ובו היתה דירתנו, כך שלא הצטרכנו להעתיק מקום מגורינו. לדירתנו הוכנסו מספר משפחות וגרנו שש נפשות בחדר. בעלי היה מהנדס במקצועו ובתקופת הנאצים - במלחמה עבד כחשמלאי בגסטאפו כעובד-כפיה על פי הוראת היודנראט.

גם אני עבדתי בזמן המלחמה בעבודות כפיה שונות. בתקופת קיום הגטו הגדול הייתי בהריון. הייתי צריכה ללדת ב-20 לאוגוסט 1942. דווקא באותו יום התחילה האקציה הגדולה. המשטרה היהודית הפיצה שמועה שכל הנשים הנמצאות בהריון יוצאו להורג בירייה.

מתוך עמוד 29:

בשלב ראשון לא נכלל אזור מגורינו בגירוש וגם לא היו לי צירי לידה. בעלי פחד מהשלב השני של הגרוש. נפרדתי מכל בני משפחתי וידידי והלכתי ב-21 באוגוסט לבית החולים.

ב-22 באוגוסט הגיעה אחות רחמניה יהודיה והודיעה פקודה שכל החולים המסוגלים לפנות את מטותיהם חייבים לרדת לחצר בית החולים ולעמוד למפקד. נוצרה בין החולים בהלה. החולים אשר לא יכלו לקום ממטותיהם נתקפו בהיסטריה.

ראיתי שהאחות מזריקה לחולים ואומרת להם שהן זריקות הרגעה. יותר מאוחר נודע לי שהיו אלה זריקות המתה. איננני יכולה לומר אם החולים לא הומתו ע"י זריקות נוספות.

הלכתי למפקד שהסניטרים והאחיות הביאו למפקד החולים על גבי אלונקות. במפקד הופיע ראש היודנראט הרמן לוי עם בעלי אשר אמר לו בלחש להסתלק מהמפקד ולהכנס לבנין בית החולים. בפרוזדור פגשתי בשוטרים יהודים אשר חיפשו אפשרויות להציל חולים. אחד השוטרים נתן לי חלוק לבן של אחות. אבל לפתע הופיע וולשלגר עם עוד שני קצינים. וולשלגר תפסני בכתף וזרק אותי חזרה למקום המפקד.

מתוך עמוד 30:

באותו רגע התחילו צירי הלידה. כיצד ניצלתי, איננני יודעת. הצלתי נעשתה בעזרת המשטרה היהודית וראש היודנראט. ידוע לי שהגיעו לחצר אחיות בית החולים, לקחו אותי לצריף ועטפו אותי בחלוק של אחיות. אח"כ נודע לי שהשוטרים היהודים לקחוני לצריף כאשר הייתי מחוסרת הכרה.

באותו צריף נמצא גם בעלי אשר ניצל מהאקציה השניה. הגרמנים נכנסו לצריף ויצאו ממנו בטרם נולד התינוק. אבד לי חשבון הזמן ואיני יודעת מתי נולד התינוק שלי. הילד אינו בחיים ואבקשכם לחסוך ממני שאלות נוספות. אני יודעת רק זאת ששעה או שעתיים לאחר הלידה הצטרכתי לצאת מהצריף וללכת לחצר היודנראט. שם התקיים מפקד בהנהלת תומאס וגאייר אשר ביצעו מיון (סלקציה).

עמדתי יחד עם בעלי במפקד. גאייר שאל אותי: "היכן כרטיס העבודה שלך?" עניתי שאין לי, אך הוספתי שאני אשתו של החשמלאי רוזנקרנץ. למרבה הפתעתי השאיר אותי. באותו מפקד הוצאו בעלי מלאכה מהמפקד והושארו בקילץ. הרופאים הושארו ומכל האחיות נשארה אחות אחת בלבד. אחרי המפקד הלכתי עם השוטרים היהודיים לחדר של היודנראט ושם התעלפתי מחולשה.

מתוך עמוד 31:

בחדר היודנראט נשארתי אני, בעלי והשוטרים היהודיים במשך יומיים. אני חושבת שזה היה ב-26 לאוגוסט כאשר שוב שמענו פקודה לצאת למפקד אשר היה ברחוב טארגובה. אני דיממתי לאחר הלידה והרגשתי רע. הגעתי לרחוב סטארו-וואשווסקה, בעלי אמר שהוא חייב למצוא את גאייר על מנת שלא אצטרך לעמוד במפקד. בעלי לא מצא את גאייר אלא רק את וואלשלגר וביקש ממנו שיואיל בטובו להושיב אותי על עגלה, היות ובעגלות ישבו משפחות של ראש היודנראט ועוד נשים מיוחסות אשר נהנו מיחס מיוחד אצל ראשי השלטון הנאצי. וואלשלגר הסכים והתישבתי על עגלה זו.

וואלשלגר פקד על כל הנשים לרדת מהעגלות ולהתייצב למפקד לפני כניסתנו לגטו הקטן (לאחר סיום האקציה הגדולה השלישית ב-24 באוגוסט 1942),

היה לי חום, כמעט ולא יכולתי לעמוד על רגלי. שתי נשים תמכו בי בזרועותיהן ובצורה זו החזקתי מעמד. היינו כמאה וחמישים נשים שנותרו בקילץ.

מתוך עמוד 33:

אחרי המפקד נכנסנו לגטו הקטן. עשרה ימים הייתי חולה ולא יכולתי לעבוד. בעזרת ראש היודנראט והמשטרה היהודית אשר הסתירו אותי יכולתי להימנע מיציאה לעבודה. אח"כ עבדתי במיון הבגדים מהגיטו הגדול. המטונה על הרכוש היהודי בגטו קילץ היה ווירץ.

"חיסול הרופאים היהודים"

בתקופת קיום הגטו הקטן עשו הגרמנים אקציה נגד הרופאים. בשעת המפקד בו נוכחתי; הוציאו הרופאים וחוסלו ע"י הגרמנים.

מתוך עמוד 34:

בחודש מאי 1943 היה חיסול הגטו הקטן (המחנה הקטן) אני ובעלי עברנו למפעל תעשיית עץ "הנריקוב". באותו מפעל נתלה היהודי יענקלה זילברברג אשר בוצעה ע"י עטיג (מפקד הגסטאפו בקילץ שבא אחרי תוסמאס).

בשנת 1944 הועברנו אני ובעלי לאושוין. אני חושבת שהייתי באושוין שלושה חודשים. הופרדתי מעל בעלי. אני הועברתי לראוונסברוק ואחר כך למאלכוב.

באפריל 1945 ניצלתי ע"י "פעולת ברנאדוט" והועברתי לשוודיה. עלי להוסיף שפגשתי את רומפל, רוצח יהודי קילץ אשר הרג רביט במו ידיו, כאשר עבדתי בבית החרושת לשמיכות.

מתוך עמוד 36:

לפי שאלתו של השופט גערין בקשר לזילברברג שניתלה בהנריקוב, אני מוסיפה שהוא היה האשם בחבלה.

מתוך עמוד 40:

העדה מרים רוזנקרנץ חותמת על העדות בנוכחות השופטים.

תורגם מגרמנית לעברית
ע"י טוביה פרידמן

האוניברסיטה העברית בירושלים

הקטורה האוניברסיטת העברית הפקולטה למדעי הרוח ומועצתה

מקנים למה"ת

טוביה פרידמן

את התואר

מוסמך למדעי הרוח

לאחר שסיים(ה) את מסכת הלימודים בחוג

יהדות זמננו

חיבר(ה) עבודת סיום (עמ"ה) בבחינות

בהצלחה

ולראיה באנו על החתום

ירושלים יום כ"ו לחודש תמוז תשל"ד

הדיקן

הרקטור

האוניברסיטה העברית בירושלים
THE HEBREW UNIVERSITY OF JERUSALEM
INSTITUTE OF CONTEMPORARY JEWRY
המכון ליהדות זמננו

17 בספטמבר 1979

לכב'
סוביה פרידמן
המכון לדוקומנטציה בישראל
רח' בן-יהודה 31 /ת.ד. 4950
חיפה

לסוביה פרידמן היקר שלום,

אני עונה עתה למכתביך מברלין וכחיפה בעניין המכון לדוקומנטציה הברלינאי. לא רק ששוחחנו על זה עם ד"ר ארד, אלא זה גם עלה בועדה המרעית של יד ושם. האמריקאנים צילמו את החומר במיקרופילמים ומעבירים או העבירו לארה"ב. הבעיה היא כמובן, כפי שגם אתה כתבת, הכמות העצומה של החומר, בתוכו גם - שוב, כפי שאתה כותב, כמויות של דברים שלנו אין עניין בהם, ובתוכם פה ושם "פנינים" חשובות לנו. מכל מקום, הודות לך, מרכזים עתה ביד ושם את חשומת הלב לעניין, וד"ר ארד יהיה שם בעוד כמה ימים. הוא נוסע לפולין, ולאחר קבלת מכתביך החלטנו שהוא חייב לבקר אצל המכון, אולי להגיע אתם להסכם כלשהו לטווח ארוך.

מה שאתה מרכז עתה בחיפה כתוך החומר הנ"ל חשוב לי כאוד, ובהזדמנות ארצה לבקר אצלך ולרשום לי מה שיש, כדי שאוכל לתת על זה עבודות. שאלה קונקרטית: האם הבאת אתך כמש אולי במקרה את התיק של קורס גרשטיין, הידוע כתוך ספרו של הוכהוס "ממלא המקום"?

כל טוב, בידידות ותודה.

יהודה באואר

האוניברסיטה העברית בירושלים
THE HEBREW UNIVERSITY OF JERUSALEM
INSTITUTE OF CONTEMPORARY JEWRY
המכון ליהדות זמננו

1980 [illegible]
[illegible] תש"ם

לכבוד
נסיא האוניברסיטה
מר אברהם הרמן
הר-הצופים

מר הרמן היקר,

אני בא להציע בפניך מתן תואר דוקטור כבוד למר טוביה פרידמן על עבודתו למען לכידת נאצים ומלחמתו למען זכויות פארית הפליטה לאחר השואה. אינני צריך לספר לך על מר פרידמן, שכן אתה מכיר אותו ואת עבודתו. מר פרידמן למד אצלנו וקיבל תואר מ.א., בלומר הוא גם בוגר האוניברסיטה. יש לו עניין באוניברסיטה העברית (יש סניפה ע"ש בנו ש"ל שקיפח חייו בצה"ל) ובקידום למסוד בושא השואה בכלל. לאור החשיבות של עבודתו מהבאת מושעים נאצים לדין וכל הקשור בקרבנות הנאצים אני מסלין בפניך את ההסלצה הנ"ל.

בברכה רבה,

יהודה באואר

האוניברסיטה העברית בירושלים
THE HEBREW UNIVERSITY OF JERUSALEM

INSTITUTE OF CONTEMPORARY JEWRY

המכון ליהדות זמננו

11 פברואר 1981
ו' אדר א'תשמ"א

לכב'
מר טוביה פרידמן
ת.ד. 4950
חיפה

טוביה פרידמן היקר,

אני מאוד מודה לך על שני הדברים
שהשארת לי. את החיבור על תמיילניצקי
נשיא בספריה שלנו.

בידידות ובברכה,

יהודה באואר

האוניברסיטה העברית בירושלים
THE HEBREW UNIVERSITY OF JERUSALEM
INSTITUTE OF CONTEMPORARY JEWRY
המכון ליהדות זמננו

17 בפברואר 1981
י"ג אדר א', תשמ"א

לכב'
מה טוביה פרידמן
המכון לדוקומנטציה בישראל
ת.ד. 4950
חיפה

לטוביה פרידמן שלום רב,

אני מצטער אם נפגעת משתיקתי על עניין חוק ההתיישנות. לא היתה כמובן כל כוונה. להיפך, אני חושב שזה אחד המפעלים החשובים ביותר מאלה שעשית.

אשר לעניין ה"ישן". אמרתי לך מזמן מה דעתי, ומדוע אינני רואה אפשרות שתכתוב אצלי. אם פרידלנדר יקבל אותך, אשמח מאוד, מה עוד שנושאים מהסוג שאתה מעוניין בהם שייכים לתחום יחסים בינלאומיים לא פחות מלתחום ההיסטורי. אשר לעניין ברלין, זה רעיון טוב, אבל כמובן שאיש לא יסכים להיות בברלין במשך חודש ימים. אפשר לעשות מפגש של מורים גרמניים עם הרצאות על השואה, זה דומני יועיל יותר.

אתה יודע שאתה תמיד מוזמן אצלי, גם אם לא אקבל הצעות שיש לך, מתוך הערכה רבה לכל מפעליך.

שלך,

יהודה באואר

האוניברסיטה העברית בירושלים
THE HEBREW UNIVERSITY OF JERUSALEM
INSTITUTE OF CONTEMPORARY JEWRY
המכון ליהדות זמננו

כ"ט אדר תשמ"ג
14 במרץ 1983

מר טוביה פרידמן
המכון לדוקומנטציה בישראל
מ.ד. 4950
חיפה

למר טוביה פרידמן שלום רב,

אני מאוד מאוד מודה לך על שתי העבודות ששלחת לי. אני אכניס את העבודה על קיילץ לחדר עיון שאנו מסדרים עכשיו במכון.

נשוב — תודה.

בידידות,

יהודה באואר

of Documentation
in Israel
Haifa, 31 Ben-Yehuda St.
P.O.B. 4950
Tel/Fax. 04-8627529

המכון לדוקומנטציה
בישראל
חיפה, רח' בן-יהודה 31
4950 ד.ת.
טל/פקס. 04-8627529

RADOM

